

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Gaston Bachelard

DÜŞLEMENİN POETİKASI

Alp Tümertekin çevirisiyle

Gaston Bachelard

DÜŞLEMEİNİN POETİKASI

i t h a k i

Ücretsiz PDF

GASTON BACHELARD 27 Temmuz 1884'te, "dereler ve ırmaklar memleketi" olan Champagne bölgesinde, Bar-sur-Aube'da dünyaya geldi. Orta halli bir aileden geliyordu. Ortaöğrenimini doğduğu kentte tamamladı. Önce 1903-1905 yılları arasında Remiremont Posta ve Telgraf İdaresi'nde, ardından 1907-1913 yılları arasında Paris Posta ve Telgraf İdaresi'nde çalıştı. Haftada altmış saat çalışması gerekiyordu; buna rağmen 1912 yılında Matematik Bilimleri'nde yüksek öğrenim diploması almayı başardı. 1914 yılında kendi memleketinden genç bir ilkokul öğretmeni olan Jeanne Rossi ile evlendi. Gönllünden mühendis olmak geçiyordu ama 2. Dünya Savaşı patlayıp, seferberlik emri çıkınca bu hayali de suya düşmüş oldu. Savaştan sonra fizik ve kimya öğretmeni olmaya hak kazandı. 1920 yılında eşi ölünce, kızı Suzanne'la (Suzanne Bachelard, Husserl'in Formale und transzendente Logik adlı yapıtını 1957 yılında Fransızcaya çevirdi) tek başına kaldı. 1922 yılında felsefe, 1927 yılında da Sorbonne'da edebiyat doktoru unvanını aldı. Doktora çalışması olan Essai sur la connaissance approchée ("Yaklaşık Bilgi Üstüne Deneme") ile Gegner Ödülü'ne (Paris Bilimler Akademisi tarafından pozitif bilimlerin geliştirilmesi için ciddi çalışmalar yapan bilim adamlarına verilen ödül) layık görüldü. 1930 yılında Dijon Edebiyat Fakültesi'nde felsefe profesörlüğüne başladı. 1940 yılında ise 14 yıl boyunca profesör olarak çalışacağı Sorbonne Bilim Felsefesi ve Tarihi Kürsüsü'ne girdi. Bilim Tarihi Enstitüsü yöneticiliği yapması da aynı yıllara rastlar. 1951 yılında Légion d'honneur nişanı ile ödüllendirildi. 1955 yılına gelindiğinde Académie des sciences morales et politiques üyeliğine davet edildi. 16 Ekim 1962'de Paris'te öldü ve 19 Ekim'de Bar-sur-Aube'da toprağa verildi.

Gaston Bachelard

Düşlemenin Poetikasi

Çeviren

Alp Tümertekin

Düşlemenin Poetikası

Gaston Bachelard

Özgün Adı

La poétique de la rêverie

İthaki Yayınları - 771

Yayına Hazırlayan: Ahmet Öz

Redaksiyon: Emine Sarıkartal

Kapak ve Tasarımı: Şükrü Karakoç

Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: Şükrü Karakoç

1. Baskı, Nisan 2012, İstanbul

ISBN: 978-605-375-181-6

Sertifika No: 25001

© Presses Universitaires de France, 1960

Türkçe Çeviri © Alp Tümertekin, 2012

© İthaki, 2012

Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

**Ouvrage publié avec le concours du Ministère français chargé de la
Culture – Centre National du Livre.**

**Fransa Kültür Bakanlığı – Centre National du Livre'in katkılarıyla
yayınlanmıştır.**

İthaki™ Penguen Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. Ltd. Şti.'nin yan kuruluşudur.
Bahariye Cad. Dr. İhsan Ünlüer Sok. Ersoy Apt. A Blok No: 16/15 Kadıköy - İstanbul
Tel: (0216) 330 93 08 – 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
ithaki@ithaki. com. tr – www. ithaki. com. tr – www. ilknokta. com

Kapak, İç Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık
Gümüşsuyu Cad. Topkapı Center, Odin İş Merkezi No: 403/2 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 30 06 - Faks: (0212) 613 51 97
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

	GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	Düşleme Üzerine Kurulan Düşler	31
	<i>Sözcükler düşleyen</i>	
İKİNCİ BÖLÜM	Düşleme Üzerine Kurulan Düşler	61
	<i>“Animus” – “Anima”</i>	
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	Çocukluğa Doğru Düşleme	105
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	Düş-Kuranın “Cogito”su	155
BEŞİNCİ BÖLÜM	Düşleme ve Kozmoz	185

GİRİŞ

Yöntem, Yöntem, ne istiyorsun benden?
Bilinçdışının meyvesini yediğimi gayet iyi
biliyorsun.

Jules LAFORGUE,
Moralités légendaires,
Mercure de France, s. 24.

I

Poetik¹ hayal-gücüne² ayırdığımız daha önceki kitaplarımızı tamamlayan bu yeni kitabımızda, fenomenolojik yöntemin bu türden soruşturmalarda nasıl yararlı olduğunu göstermeye çalıştık.

1 (Yun.) *poiein*: yapmak, üretmek, eylemek, etkinlik. *Poiein*, Aristoteles'in on kategorisinden biridir. *Nikomakhos'a Etik*'te Aristoteles *praxis* anlamında "eylem" ile "yaratma"yı birbirinden ayırmış ve sanatın eylemle değil yaratmayla ilgili olduğunu söylemiştir. Buna bağlı olarak, "üretme", "yaratma" etkinliği anlamında *poiesis*, *praxis*'ten ve *phronesis*'ten farklıdır. Yaratıcı eylem olarak *poiesis*, kendisine dışsal olan bir ereğe yönelmiştir, yani *telos*'u kendi dışındadır, amacı bir "yapıt" üretmektir. Ayrıca bu eylemin ilkesi, yarattığı eserde değil, onun yaratıcısındadır. Aristoteles bu açıdan poetik faaliyeti sanatın, yani bugün anladığımız anlamda güzel sanatların ve Antik Yunan felsefesindeki anlamıyla *tekhne*'nin ayrıncı özelliği olarak düşünür. *Poiesis* kavramının çağrıştırdığı tüm bu anlamları karşılayabilmek için, metin içerisinde ve poetik sözcüklerini, genel kullanımdaki gibi şiir veya şiirsellik sözcükleriyle çevirmek yerine bu şekilde bırakmayı uygun gördük. -yhn.

2 Metin boyunca *image*, *imaginaire*, *imagination* ve *imaginer* terimlerini sırasıyla *hayal*, *hayali olan*, *hayal-gücü* ve *hayal etmek* olarak karşılamayı tercih ettik. Zira metin boyunca bu kavramların kullanımı, *imge*, *imgesel*, *imgelem* ve *imgelemek* terimlerinin çağrıştırdığı görsel temsil alanının ötesinde başlı başına bir yeti olarak hayal-gücüne ve onun etkinliğine işaret etmektedir. Bu terminolojinin tercih edilmesi konusunda ayrıca bkz. Başer, Nami, *Lacan*, Say Yayınları, İstanbul, 2010, s. 63-65. Bununla birlikte görsel temsil veya Türkçede gündelik dilde kullanıldığı anlamıyla imaj söz konusu olduğunda *image* terimini *imge* olarak karşıladık. -yhn

Fenomenoloji ilkeleri uyarınca, poetik hayaller karşısında hayranlığa kapılmış bir öznenin bilinçlenmesini ortaya koymak söz konusuydu. Modern Fenomenolojinin, Psişeyi ilgilendiren tüm fenomenlere ilâştirmek istediğı bu bilinçlenme, çoğı zaman ancak şüpheli ve geçici bir nesnellığe sahip olan hayallere, kalıcı bir öznel değeri kazandırır gibi geliyordu bize. Fenomenolojik yöntem, şairin sunduğı bir hayal hakkında bizi bilinçlenmeye açıklık kazandırma çabasına, kendi üstümüze sistematik bir dönüş yapmaya zorlar ve şairin yaratıcı bilinciyle iletişim kurmaya iter bizi. Yeni poetik hayal (basit bir hayal!) böylece mutlak bir köken, bir bilinç kökeni [*origine de conscience*] olup çıkar. Büyük buluşların yapıldığı vakitlerde, poetik bir hayal bir dünyanın filizi olabilir, bir şairin düşleri karşısında hayal edilen bir evrenin filizi olabilir. Şairin yarattığı bu dünya karşısında duyulan hayranlığın bilinci, tüm toyluğıyla kendini açar. Elbette bilinç, çok daha büyük buluşlara adanmıştır. Aralarında gitgide daha iyi bir düzen kurulan yapıtlarla ilgilendikçe daha da güçlü biçimde inşa eder kendini. Özellikle de “rasyonalite bilinci”, fenomenoloğa çetin bir sorun yaratan kalıcılık erdemine sahiptir: burada fenomenoloğun, bilincin bir hakikatler zincirine [*chaîne de vérités*] nasıl eklemlendiğini söylemesi gerekir. Tersine, tek başına yalıtılmış bir hayale açılan hayalci bilincin (en azından ilk bakışta) daha az sorumluluğı vardır. O halde birbirinden ayrı hayaller konusunda ele alınan hayalci bilinç, fenomenolojik öğretilerin temel pedagojisinde kullanılacak izlekler sağlayabilir.

Ancak burada da ikili bir paradoks karşısında kalıyoruz. Konuya ilişkin bilgisi olmayan okur, düşlemeyi konu alan bir kitaba kalkıp bir de, fenomenolojik yöntem denilen şu ağır felsefi aygıtın yükünü neden yüklüyorsunuz, diye soracaktır.

Öte yandan işinin ehli bir fenomenolog da, fenomenolojik ilkeleri sergilemek için, neden hayaller gibi akışkan bir malzeme seçtiğimizi soracaktır.

Gözlemlediğini betimleyen, düzeyler belirleyen, tipleri sınıf-

landıran, doğruyu söylemek gerekirse, hayal-gücünün sıradan insanlarda nasıl ölüp gittiğini asla araştırmadan, çocuklarda nasıl ortaya çıktığını izleyen psikoloğun güzel yöntemlerini izlemiş olsaydık, her şey daha basit olmaz mıydı?

Ama bir filozof, psikolog olabilir mi? Gereken tutkuların tümünü yüklenip değerler âlemine adım atmışken, olguları saptamakla yetinecek kadar iki büklüm edebilir mi gururunu? Şimdilerde denildiği gibi, bir filozof “felsefi durumda” bulunur, her şeye baştan başlama iddiası taşır bazen; ne yazık ki, devam etmektedir sadece... O kadar çok felsefe kitabı okumuştur ki! İnceleme, öğretme bahanesiyle o kadar çok “sistemin” biçimini bozmuştur ki! Akşam olduğunda, artık öğretmeyi bıraktığında, seçtiği sisteme çekilip kapanma hakkı olduğunu sanır.

Sadakatle sevdiğim hayalleri yeni bir bakışla tekrar inceleme umudu besleyerek fenomenolojiyi seçmemin nedeni budur işte; bu hayaller hafızama öyle derin kazınmıştır ki, düşlerimde karşıma çıktıklarında onları hatırlıyor muyum yoksa hayal mi ediyorum, artık bilmiyorum.

II

Fenomenolojinin poetik hayallerden basit beklentileri vardır: bunlar, poetik hayallerin kökenindeki erdemi vurgulamak, varlıklarının özgünlüğünü kavramak ve böylece, başlıca psişik üretkenlikten, yani hayal-gücünün üretkenliğinden yararlanmaktır.

Poetik bir hayalin psişik bir köken olmasına dair bu beklentiyi karşılamak, kök salmış arketiplerle oynayan çeşitlemelerde bir özgünlük bulamasak, son derece zor olacaktı. Fenomenolog olarak hayran kalma psikolojisini derinleştirmek istediğimize göre, hayran olunası bir hayalin en ufak bir çeşitlemesi bile soruşturmalarımızı keskinleştirmeye yaramalıydı. Bir yeniliğin zerafeti, yeniden canlandırır kökenleri, hayran kalma sevincini yeniler ve iki katına çıkarır.

Hayran kalmaya, söyleme [parler] sevinci eşlik eder şiirde. Bu sevinci mutlak olumluluğu içinde görmek gerekir. Yeni bir dil varlığı olarak ortaya çıkan poetik hayalin, kullanılagelen ortak bir benzetme uyarınca, bastırılmış içgüdüleri özgür bırakmak için açılacak bir subapla karşılaştırılacak hiçbir yanı yoktur. Poetik hayal, bilinci öyle bir ışıkla aydınlatır ki bilinç dışında onun öncüllerini aramak gerekmez. En azından fenomenoloji, poetik hayali kendine özgü varlığı içinde, öncül bir varlıktan kopararak, sözün olumlu bir fethi olarak kabul etmekte haklıdır. Psikanaliste kulak versek, şiiri muhteşem bir Söz Sürçmesi [*Lapsus de la Parole*] olarak tanımlardık. Ne var ki insan coşkuyla dolmakta haklıdır. Şiir, sözün yazgılarından biridir. Şiirler düzeyinde dilin bilincine varılmasını daha incelikli hale getirmeyi denerken, yeni sözün insanına dokunduğumuz izlenimine kapılırız; düşünceleri veya duyumları dile getirmekle kendini sınırlamayıp, bir geleceğe sahip olmaya yeltenen bir sözdür bu. Poetik hayalin, kendi yeniliğiyle, dilin geleceğine kapı açtığını söyleyebiliriz.

Buna bağlı olarak, poetik hayallerin incelenmesinde fenomenolojik yöntemi kullanırken, sanki otomatik olarak psikanalizimiz yapılıyordu, psikanalitik kültürden gelen eski kaygılarımızı açık bir bilinçle bastırabilirdik. Fenomenolog olarak, edebiyat zevkini alışkanlıklara dönüştüren tercihlerimizi bir tarafa bırakmış gibi hissediyorduk kendimizi. Fenomenolojinin güncelliğe tanıdığı ayrıcalık sayesinde, şairin bizlere sunduğu yeni hayalleri kabul etmeye hazırдық. Hayal burada bulunuyordu, bizde bulunuyordu, şairin ruhunda onu hazırlamış olabilecek tüm geçmişten uzak tutulmuştu. Şairin “komplekslerini” umursamadan, hayat hikâyesine dalıp köşe bucak karıştırmadan, çeşitlemelerinin zenginliğiyle kendi poetik değerini ortaya koyan basit bir hayal sayesinde, bir şairden başka bir şaire geçmekte, büyük bir şairden daha küçük bir şaire geçmekte serbesttik, hem de sistemli olarak serbesttik.

Böylece fenomenolojik yöntem, hayalin en ufak çeşitlemesi-

nin bile kökeninde yatan bilinci tümüyle ortaya koymamızı beklemekteydi. Başka şey düşünürken şiir okunmaz. Poetik hayal, tek bir özelliğiyle bile yenilenir yenilenmez, ilk baştaki toyluğuna bürünür hemen.

Şiirleri olduğu gibi kabul etmemizi, sistemli biçimde yeniden uyandırılan bu toyluk sağlamalıdır. Etkin hayal-gücünü konu alan incelemelerimizde, bir toyluk okulu olarak Fenomenolojinin peşinden gideceğiz o halde.

III

Şairlerin bize getirdiği hayaller karşısında, tek başımıza asla tahayyül edemeyeceğimiz hayaller karşısında, hayranlığın yol açtığı bu toyluk pek doğaldır. Ancak böyle bir hayranlığı edilgence yaşamakla, yaratıcı hayal-gücüne yeterince derinlemesine katılamayız. Hayalin fenomenolojisi, bizden yaratıcı hayal-gücüne katılımı etkinleştirmemizi bekler. Her tür fenomenolojinin amacı, bilinçlenmeyi şimdiki zamana, gerilimin uç noktada yaşandığı bir zamana yerleştirmek olduğuna göre, hayal-gücünün özellikleri konusunda edilgenlik [*passivité*] fenomenolojisi diye bir şey olmadığı sonucuna varmak gerekir. Çoklukla yapılan yanlış yorumun ötesinde, fenomenolojinin fenomenlerin ampirik bir betimlemesi olmadığını hatırlatalım. Ampirik olarak betimlemek, nesneye köle olmak olacaktır, özneyi edilgenlik içinde tutmak için bir yasa oluşturmak olacaktır. Psikologların betimlemesi bazı belgeler sağlayabilir kuşkusuz, ancak fenomenoloğun işe karışıp bu belgeleri yönelmişlik [*intentionnalité*] eksenine yerleştirmesi gerekir. Ah! Bana verilen şu hayal benim, hakikaten benim olsa, (okur kibrinin doruğu) benim yapıtım olsa! Hele bir de şairin yardımıyla, poetik yönelmişliği yaşayabilsem, okuma alanında nasıl da bir şan elde etmiş olurdum! Şairin ruhu, her tür hakiki şiirin bilince yönelik açılımını, poetik hayal-gücünün yönelmişliği sayesinde bulur ancak.

Kitabımızın tümünün de düşlediklerimizden çıkması gerektiği fikrine bir de böyle ölçüsüz bir tutku eklendiğinde, fenomenolog olarak giriştiğimiz işin kökten bir paradoksla yüzleşmesi gerekir. Gerçekten de, alışlageldiği üzere düşleme, psişik gevşeme fenomenlerinden biri sayılır. Düşlemeyi, bağlayıcı hiçbir gücün olmadığı bir zamanda, gevşemiş olduğumuz bir zamanda yaşarız. Dikkate yer vermediği için, düşleme çoğunlukla hafızadan da yoksundur. Düşleme gerçeğin dışına kaçmaktır, sonuçta tutarlı gerçekdışı bir dünya bulunduğu da söylenemez her zaman. Kendini “düşlemenin yokuşuna” (hep aşağı inen bir yokuştur bu) bırakan bilinç, gevşer ve dağılır, dolayısıyla *kararır*. O halde düşkurma asla “fenomenoloji yapma” zamanı değildir.

Böyle bir paradoks karşısında tavrımız ne olacak? Düşlemeyi konu alan basit psikolojik bir inceleme ile tam anlamıyla fenomenolojik bir inceleme arasındaki apaçık antitezin terimlerini birbirine yaklaştırmaktan uzak duracağız; araştırmalarımızı öncelikle savunmak istediğimiz felsefi bir teze tabi kılıp bu terimler arasındaki karşıtlığı daha da artıracacağız. Söz konusu felsefi tez şudur: bizim için her bilinçlenme, bilincin büyümesidir [*accroissement*], ışığın artmasıdır, psişik tutarlılığın güçlenmesidir. Bilinçlenmenin hızlı ya da bir anda olması, büyümeyi görmemizi engelleyebilir. Ama her bilinçlenmede varlığın büyüdüğü görülür. Bilinç, yatışmak bilmez psişik bir oluşla [*devenir*], canlılığını tüm psişizme yayan bir oluşla zamandıştır. Bilinç, kendi başına bir edimdir, bir insan edimidir. Canlı bir edimdir, dolu bir edimdir. Peşinden gelen eylem, peşinden gelmesi gereken eylem, peşinden gelmiş olması gereken eylem, askıda kalsa bile, bilinç edimi tümüyle olumludur. Elinizdeki çalışmada bu edimi bir tek dil alanında, daha da kesin biçimde söylersek poetik dil alanında, hayalci bilinç poetik hayali yaratıp yaşarken inceleyeceğiz. Dili artırmak, dil yaratmak, dile değer katmak, dili sevmek, bunların tümü de söyleme bilincinin arttığı birer etkinliktir. Bu kadar dar sınırlara sahip bu alanda, her bilinçlenmenin özünde artarak oluştuğuna

dair daha genel felsefi tezimizi ispatlayacak pek çok örnek bulacağımızdan eminiz.

Peki ama, poetik bilinçlenmenin açıklığının ve canlılığının vurgulanması karşısında, Fenomenolojinin öğrettiklerinden yararlanmak istersek, düşlemeyi hangi açıdan incelememiz gerekecek? Çünkü sonuçta, kendi felsefi tezimiz nedeniyle, karşımızda duran sorunun güçlükleri de artıyor. Aslında bu tezden çıkan zorunlu bir sonuç var: azalan bir bilinç, uyuklayan bir bilinç, *düşlere dalan* bir bilinç, bilinç değildir artık. Düşleme bizi yanlış bir yokuşa, aşağı doğru inen bir yokuşa sürükler.

Bir sıfat her şeyi kurtaracak; ilk incelemeyi temel alan bir psikolojinin itirazlarını savuşturmamızı sağlayacak. İncelemek istediğimiz düşleme, *poetik* düşlemedir, şiirin doğru yokuşa, artan bir bilincin izleyebileceği bir yokuşa yerleştiği düşlemedir. Bu, kendini yazıya döken ya da en azından, kendini yazıya dökmeceğini vaat eden bir düşlemedir. Şimdiden, beyaz sayfa dediğimiz şu koca evrenin karşısında durmaktadır. Böylece hayaller oluşur ve düzenlenir. Düş-kuran da yazıya dökülmüş sözlerin sesini duyar şimdiden. Adını hatırlayamadığım bir yazar, kalem ucunun beynin bir organı olduğunu söylemişti. Şuna ben de inanıyorum: kalemim mürekkep akıttığında, ben de yamuk düşünürüm. Okul yıllarının o güzel mürekkebinin kim geri verebilir ki bana?

Poetik düşlemede duyuların tümü uyanır ve birbirine uyum sağlar. Poetik düşleme, işte duyuların bu çoksesliliğine kulak verir; poetik bilincin kaydetmesi gereken de bu çokseslilik zaten. Friedrich Schlegel'in dil yetisi konusunda söylediği "Tek atışta yaratılmıştır!"¹ sözü, poetik hayale uygun düşer. Hayal-gücü fenomenoloğu, hayal-gücünün bu atılımlarını yeniden yaşamayı denemelidir.

Bir psikolog, esinlenmiş bir şairi incelemeyi elbette daha dolaysız bulacaktır. Tek tek dehaları ele alıp, esinlenme konusunda

1 "Eine Hervorbringung im Ganzen." Bu ifadenin Fransızcasını ("une création d'un seul jet") Ernst RENAN'ın güzel çevirisinden ödünç alıyoruz. Bkz. *De l'origine du langage*, 3. basım, 1859, s. 100.

somut incelemeler yapacaktır. Ama esinlenme fenomenlerini yaşamış olacak mıdır?¹ Esinlenmiş şairlere ilişkin bu insanca belgeler, nesnel gözlemlerin oluşturduğu ideal bir ortamda, dışarıdan anlatılabilecektir ancak. Esinlenmiş şairlerin karşılaştırılmasıyla, yakında esinlenmenin özü yitip gidecektir. Yapılan her karşılaştırma, karşılaştırılan terimlerin anlatım değerini düşürür. Esinlenme sözcüğü, esinlenmiş sözlerin özgünlüğünü dile getiremeyecek kadar geneldir. Gerçek şu ki, yapay cennetleri konu alan anlatılardan yardım alındığında bile, esinlenme psikolojisinin yoksulluğu apaçıktır. Psikoloğun bu tür incelemeler çerçevesinde üstünde çalışabileceği belgeler pek azdır ne yazık ki, üstelik psikolog bu belgeleri gerçekten kabullenmiş de değildir.

Esinlenmeye bir *varlık kazandırmanın* yardım etmesi, *esinlemek* fiili için aşkın bir özne olduğuna bizi inandırması beklenen *Esin perisi* [Muse] kavramı, doğal olarak bir fenomenoloğun söz dağarcığına giremez. Ergenliğimin ilk dönemlerinde bile, çok sevdiğim bir şairin lavtalar ve esin perileri kullanmış olmasını anlayamıyordum bir türlü. Nasıl olur da inanarak söyler bir insan, katıla katıla gülmeden nasıl olur da ezbere okuyabilir, büyük bir şairin şu ilk dizesini:

Şair, lavtanı al ve hana bir öpücük ver

Champagne bölgesinin bir evladı için katlanılabilecek bir şey değildi bu.

Olmaz! Esin perisi, Orfeus'un liri, esrarın ya da afyonun hayaletleri, *esinlenmenin varlığını* bizden gizlemekten başka bir şeye yaramazlar. Yazıya dökülen poetik düşünme, edebiyat değerine sahip bir sayfa ortaya çıkıncaya kadar sürdürüldüğünde, tam tersine, bizim için aktarılabilir bir düşünme, esinleyici bir düşünme, yani okur olarak elimizde bulunan yeteneklerle aynı ölçüde bir esinlenme olup çıkar.

1 "Şiir, şairlerden fazla bir şeydir," George SAND, *Questions d'art et de littérature*, s. 283.

Yalnız bir fenomenolog için, ilke olarak yalnız kalan bir fenomenolog için, belgeler de bollaşır böylece. Fenomenolog, kitaplarda uyuyan binlerce hayali fırsat bilip poetik bilincini uyan-
dırabilir. Poetik hayale, Eugène Minkowski'nin¹ gayet güzel niteli-
lediği fenomenolojik “yankılanma” [*retentissement*] anlamında
yankı verir.

Bu arada, düştten farklı olarak, düşlemenin zaten anlatılama-
yacağını unutmayalım. Düşlemeyi iletmek için, *yazıya dökmek*
gerekir, coşkuyla, zevkle yazıya dökmek gerekir, yeniden yazıya
döktüğümüz için daha da iyi yeniden yaşayarak yazıya dökmek
gerekir. *Yazıya dökülen aşkın* alanına adım atıyoruz burada. Moda
yolunu yitirir, ama yapılan iyilik kalıcıdır. Aşkı hâlâ iki şiirin bir-
birine dokunması, iki düşlemenin kaynaşması sayan ruhlar da
vardır. Harflerden oluşan roman, hayallerle benzetmelerin tatlı
rekabetinde aşkı dile getirir. Bir aşkı dile getirmek için, yazmak
gerekir. Yazmak hiçbir zaman fazla değildir. Dünyanın en güzel
buluşmasından dönüp de yazı masasına oturan ne de çok sevgili
vardır! Kendini dile getirmeyi asla bırakmadı aşk; ne kadar po-
etik düşlenirse o kadar iyi dile getirir kendini. Sevmenin yumu-
şaklığını iki yalnız ruhun kurduğu düşler hazırlar bir tek. Tutku
konusunda gerçekçi olan biri, uçup giden anlatımlardan başka
bir şey olmadığını söyleyecektir bunların. Büyük tutkuların ha-
zırlığı, büyük düşlerle yapılır yine de. Tüm gerçekdışılığından
koparıldığında, aşkın gerçekliği sakat bırakılmış olur.

Bu koşullarda, düş-kuranlar üstünde yapılan gözlemlere da-
yanan bir düşleme psikolojisi ile poetik dilin yenileyici eylemi-
ni, alçakgönüllü bir okurda bile, yeniden kurmaya yönelik bir
fenomenoloji, yani yaratıcı hayallerin fenomenolojisi arasındaki
tartışmaların, nasıl da karmaşık ve hareketli olacağı hemen anla-
şılıyor. Daha genel bir şekilde, hayal-gücünün, psişik oluşu [*de-
venir*] doğrudan uyaran ilke olarak yerine, yani ilk sıraya konul-
duğu bir hayali olan [*l'imaginaire*] fenomenolojisi belirlemenin

1 Bkz. *La poétique de l'espace*, P. U. F., s. 2 [*Uzamin Poetikası*, İthaki, 2008 s. 6].

ne kadar yararlı olacağı da anlaşılıyor. Hayal-gücü bir gelecek edinmeyi dener. Her şeyden önce hayal-gücü, bizleri ağır istikrar durumlarından çekip koparan bir ihtiyatsızlık etkenidir. Bazı poetik düşlerin, evrende bize güven vererek yaşamımızı genişleten yaşam hipotezleri olduğunu göreceğiz. Çalışmamız boyunca, düşlemenin bize evrende böyle güven vermesine ilişkin birçok kanıt sunacağız. Düşlerimizde bir dünya oluşur, bizim dünyamız olan bir dünyadır bu. Düşlenen bu dünya, bizim olan bu evrende varlığımızın büyüme olanaklarını öğretir bize. Düşlenen her evrende *fütürizm* bulunur. Joé Bousquet şöyle yazmıştı:

Kendisinden doğan dünyada, insan herşey olabilir.¹

Öyleyse, şiiri insanın oluşuna eşlik eden şevkle birlikte bize yeni sözü sunan bir esinlenişin doruğunda ele aldığımızda, şairin geçmişini, ağır geçmişini aktaran biyografinin ne yararı olur? Tartışma açmak yönünde en ufak bir isteğimiz olsaydı, biyografinin aşırılıklarını muazzam bir dosyada toplayabilirdik. Sadece bir örnek verelim bu konuda.

Elli yıl kadar önce, edebiyat eleştirisinin prenslerinden biri, Verlaine'in şiirlerini (pek sevmediği şiirlerdi bunlar) açıklamayı vazife edinmişti. Okumuş yazmışların dışında yaşayan bir şairin şiiri nasıl sevilir ki!

Ne sokaklarda ne tiyatrodan ne de salonlarda görüldü. Paris'in bir ucunda bir yerlerdedir, bir dükkanın arkasında mavi şarap² çekiyordur.

Mavi şarap! O zamanlar Sainte-Geneviève tepesindeki³ küçük *caf  *lerde içilen Beaujolais için nasıl da ağır bir hakaret bu!

Aynı eleştirmen, şapkasına bakıp şairin kişiliğini belirlemeye

1 *Le temps et les hommes* (Mart 1958, s. 62) dergisinde Gaston Puel tarafından kaleme alınan bir yazıda kaynak belirtmeden alıntılanmıştı.

2 Fransa'nın Vosges bölgesinde yetişen bir tür   z  mden yapılma, çok koyu renkli bir şarap. -yhn

3 *Montagne Sainte-Genevi  ve*: Günümüzde Paris'in 5. bölgesinin büyük bölümü ile 6. bölgenin bir bölümünü içine alan, Panth  on'un da yer aldığı tepe. -  n

kadar vardır işi. Şöyle der: “Yumuşak şapkası da hüzünlü düşüncelerine uyum sağlamıştı, nerede bittiği belli olmayan kenarları başının çevresinde, çepeçevre aşağı inmişti, bu kaygılı alını çevreleyen kara bir hale gibiydi. Şapkası! Oysa onun da neşeli olduğu anlar vardı, esmer mi esmer bir kadın gibi nazlıydı; bazen yuvarlak ve safyürekliydi, Savoie ve Auvergne’li bir çocuğun şapkasını andırırdı; bazen de Tirolleri anımsatan tarzda ortadan yarılmış bir koni gibiydi, kafada kulağa doğru eğik; kimi zaman latife edercesine korkunçtu: *bandittonun*¹ tekinin şapkası sanırdı insan, altüst olmuştu, bir kanadı aşağıda, bir kanadı yukarıdaydı, önü siperlik gibi arkası da enseyi örtecek biçimde inikti.”²

Şairin tüm yapıtında, şapkanın böylesi edebi kıvrılıp bükülmeleriyle açıklanabilecek tek bir şiir olsun var mıdır?

Yaşamla yapıtı kesiştirmek öyle güç ki! Biyografi yazarı, şu ya da bu şiirin, Verlaine Mons hapishanesindeyken yazıldığını söylediğinde, bize yardımcı olur mu?

Damın üstünde gök

Öyle mavi, öyle sakın ki.

Hapiste! Kim hapiste değildir ki melankoliye kapıldığında? Memleketimden uzakta, Paris’teki odamda Verlaine’in düşlerini kuruyorum. Eski zamanların göğü kaplıyor taşın yapılmaz kenti. Reynaldo Hahn’ın Verlaine’in şiirleri üstüne yazdığı ezginin kıtaları dolanıyor hafızamda. Bu şiirin üstünde coşkulardan, düşlerden, anılardan oluşan kalın bir katman yükseliyor benim için. Altında değil, üstünde, mutsuz şairin tattığı kötü yaşamda değil, yaşamadığım bir yaşamda değil. Kötü bir yaşam tatmış kişi için bir afname değil midir yapıt, yaşama egemen olmamış mıdır, kendinde ve kendisi için?

Ne olursa olsun, şair düşleri işte bu anlamda biriktirebilir, hülyaları ve anıları bir araya getirebilir.

1 *Banditto*: haydut. —çn

2 Alıntılanan ANTHEUME ve DROMARD, *Poésie et folie*, Paris, 1908, s. 351.

Psikoloji temelli edebiyat eleştirisi bizleri başka ilgi alanlarına yöneltir. Şairi bir insan yapar. Ne var ki şiirin elde ettiği büyük başarılarda, esas sorun olduğu gibi durmaktadır: bir insan, yaşama rağmen, nasıl şair olabilir?

Ancak gelin biz, üstlendiğimiz şu basit göreve, poetik düşlemenin kurucu kimliğini belirtme görevine geri dönelim ve bu göreve hazırlık olsun diye, düşlemenin, klasik psikolojinin ileri sürdüğü gibi, her durumda, gevşeme ve kendini teslim etmeye yönelik bir fenomen olup olmadığını soralım kendimize.

IV

Psikoloji temel kavramlarını, etimolojik türemelerden esinlenip oluşturursa, kazandığından fazlasını kaybeder. Etimoloji düş ile düşleme arasındaki en açık seçik farkları yumuşatır. Öte yandan, psikologlar en ayırt edici özelliklerin peşinden koştukları için, önce düşü, o şaşırtıcı gece düşünüyü incelerler; onlar için belirsiz, yapısız, tarihsiz, bilmecesiz düşlerden başkaca olmayan düşlemeye pek dikkat etmezler. Gündüzün aydınlığında unutulmuş bir miktar gece malzemesidir düşleme. Düş malzemesi düş-kuranın ruhunda biraz yoğunlaştı mı, düşleme de düşe kayar, psikiyatrın dikkat çektiği “düşleme dumanları” psişizmi zehirler, düşleme uyuklama olup çıkar, düş-kuran ise uykuya dalar. Düşlemenin düşe doğru sürekli kayması, bir tür düşme yazgısıdır öyleyse. Öğle uykusuna davetiye çıkaran düşleme, nasıl da zavallıdır. Hatta bu “uyuklamada”, bilinçdışının da kendi varlığında bir düşüş yaşayıp yaşamadığı sorulmalıdır. Gerçek uykunun düşlerinde eylemine devam edecektir bilinçdışı. Psikoloji gece düşüyle aydınlık düşüncenin iki kutbu arasında çalışır, böylece insan psişesinin tüm alanlarını incelediğinden emin olur.

Ancak gece yaşamıyla gündüz yaşamının birbirine karıştığı bu alacakaranlıkta yer almayan başka düşler de vardır. Gündüz kurulan düşler, pek çok bakımdan doğrudan incelenmeyi hak

eder. Düş-kurma, düşün bir türevi olarak ele alınabilmek için, hiç tartışmasız düşsel fenomenler âlemine yerleştirilebilmek için, fazla doğal –psişik denge açısından da fazla yararlı– bir zihin fenomenidir. Kısacası, düşlemenin özünü belirlemek için düşlemenin kendisine geri dönmek yerinde olacaktır. Bilincin düşlemeye müdahalede bulunabilmesi belirleyici bir işaret olduğuna göre, düş ile düşleme arasındaki ayrım, fenomenoloji sayesinde açıklığa kavuşturulabilir.

Düşe ilişkin bir bilincin gerçekten olup olmadığı da sorulabilirdi zamanında. Bir düş o kadar tuhaf olabilir ki, başka bir özne bizde düş görüyormuş gibi gelir. “Bir düş geldi ziyaretime”. Büyük gece düşlerinin edilgenliği [*passivité*] en güzel böyle anlatılabilir. Zamanında bizim düşlerimiz olduklarına inanmamız için bu düşlerde yeniden ikamet etmemiz gerekir. Düşler görülüp geçtikten sonra, başka bir zamanın öyküleri, anlatıları, başka bir dünyanın serüvenleri olarak aktarılırlar. Ne de olsa uzak diyarlardan gelmektedir; ne kadar yalan söylerse söylesin, kim kanıtlayabilir ki! Gecenin krallığında yaşadığımız serüvene sık sık onun pitoresk yanını artıran bir özellik ekleriz, bilincinde olmadan, masumca yaparız bunu. Gördüğü düşü anlatan adamın yüzüne dikkat ettiniz mi hiç? Yaşadığı drama, kapıldığı korkulara gülümser. Eğlenir bunlarla. Sizin de eğlenmenizi ister¹. Düşünü anlatan kişi, bazen düşünden özgün bir yapıtmış gibi keyif alır. Kendisine verilmiş bir özgünlüğü yaşar düşünde, öyle ki bir psikanalist kalkıp da düş gören başka birinin daha bu “özgünlüğü” yaşadığını söylediğinde çok şaşırır. Düş gören bir kişinin anlattığı düşü yaşamış olduğuna inanması bizi yanıltmasın. Düş her anlatıldığında biraz daha pekişen, aktarılan bir inançtır bu. Şurası kesin

1 Şunu da itiraf edeyim ki düşünü anlatan kişi çoğu kez canımı sıkar. Dürüstçe işlenmiş olsa, ilgimi çekebilir belki düşü. Ama kalkıp da saçma sapanlığını anlı şanlı anlatması yok mu! Başkaları düşlerini anlatırken kapıldığım bu sıkıntıyı psikanalistik açıdan aydınlatmış değilim henüz. Rasyonalistlere özgü sert yanıtlarım var belki de hâlâ. Tutarsız olma iddiasında bulunan bir anlatıyı uysalca izleyemem. Anlatılan saçmalıkların bir bölümünü, anlatanın icat ettiğinden kuşku kulanırım hep.

ki anlatan özne ile düş gören özne aynı değildir. İşte bu nedenle, gece düşünün tam anlamıyla fenomenolojik olarak aydınlatılması zor bir meseledir. Düşlemenin psikolojisi ve buna bağlı olarak düşlemenin fenomenolojisi geliştirilse, bu soruna çözüm getirmeyi sağlayacak unsurlar da elimizde olurdu elbette.

Düşlemde düşü aramak yerine, düşte düşlemeyi arardık. Karabasanların ortasında dinginglik kumsalları uzanır. Robert Desnos, düş ile düşlemenin böyle iç içe geçmesine dikkat çekmişti: “Uykuya dalmış ve düş ile düşlemeyi kesin biçimde ayırt edemeden düş görürken, ortamın yine de farkındayım¹.” Düşleyen kişi, uykunun gecesinde, gündüzün tüm şatafatına yeniden kavuşuyormuş gibidir. Dünyanın güzelliğinin bilincindedir işte. Düşlediği dünyanın güzelliği, bilincini bir an için yeniden kazandırır ona.

Düşlemenin, varlığın durmasını [*repos*] örneklemesi, bir iyi olma [*bien-être*] durumunu örneklemesi bundandır. Düş-kuran ve kurduğu düş, tüm varlıklarıyla dahil olurlar mutluluğun tözüne. Victor Hugo, 1844 yılında Nemours’a gittiğinde, “birkaç tuhaf çakıl taşı görmek için” alacakaranlıkta dışarı çıkmıştı. Gece olur, kent susar, kent nerede?

Tüm bunlar ne bir kentti ne bir kilise, ne bir ırmak ne bir renk, ne ışık ne de gölgeydi; kurulan düşlerdi yalnız.

Uzun süre kıpırdamadan durdum, bu dile getirilmez bütünün, gökyüzünün huzurunun, o saatin melankolisinin usulca içime sızmasını bekledim. Zihnimden nelerin geçtiğini bilmiyorum, söyleyemem de zaten; ama insanın, içinde bir şeylerin uykuya daldığını, bir şeylerin de uykudan uyandığını hissettiği o tarifsiz anlardan biriydi.²

Düşleme, yaşadığımız durmayı vurguladığında, koskoca bir evren mutluluğumuza katkıda bulunur. İyi düşlemek isteyen kişiye, şunu demek gerekir: mutlu olmakla başlayın işe. Böylece

1 Robert Desnos, *Domaine public*, Gallimard, 1953, s. 348.

2 Victor Hugo, *En voyage. France et Belgique*. Victor Hugo, *L'Homme qui rit* adlı yapıtında (cilt I, s. 148) şunları yazar: “Gözlemlenen deniz, kurulan bir düştür.”

düşleme de gerçek yazgısında yol alır: poetik düşleme olup çıkar. Poetik düşlemeyle, poetik düşlemede, herşey güzelleşir. Düşkuran kişinin “elinde bir meslek” olsa, kurduğu düşü alıp bir yapıt çıkartabilirdi ortaya. Düşlenen dünya kendiliğinden görkemli olduğu için, bu yapıt da görkemli olurdu.

Metafizikçiler sık sık “dünyaya açılmaktan” söz ederler. İnsan onlara kulak verse, bir hamlede, tek bir aydınlanmada, bir perdeyi aralayıp Dünya ile karşı karşıya kalacağını sanır. Poetik düşlemeye biraz daha dikkat etsek, ne çok somut metafizik deneyimimiz olurdu. Nesnel Dünyaya açılmak, nesnel Dünyaya girmek, nesnel olduğuna inandığımız bir Dünya inşa etmek, bütün bunlar ancak pozitif psikoloji tarafından betimlenebilen uzun uğraşlardır. Ne var ki, istikrarlı bir dünya kurma yolundaki, binlerce kez düzeltilen bu uğraşlar, ilk açılımların pırıltısını unutturur bize. Poetik düşleme, dünyaların dünyasını bize sunar. Poetik düşleme kozmik bir düşlemedir. Güzel bir dünyaya, güzel dünyalara açılımdır. Benliğe, benliğin iyeliği [*bien*] olan bir ben-olmayan verir; benim ben-olmayanımı verir. Düşkuranın benliğini büyüleyen, şairlerin de bizimle paylaşabildikleri, tam da bu bendeki ben-olmayandır. Düşkuran benliğim açısından dünyada olmaya duyduğum güveni yaşamayı, işte bu benim ben-olmayamın sağlar. Gerçek bir dünya karşısında, insan kendi içinde kaygının [*souci*] varlığını keşfedebilir. Böylece dünyaya atılmış olur, dünyanın insandışılığına [*l'inhumanité*], dünyanın olumsuzluğuna teslim olur, dünya da insanca olanın yokluğu [*néant*] olup çıkar. Gerçeğe ilişkin işlevimizin gerekleri, kendimizi gerçeğe uyarlamak zorunda bırakır bizi, kendimizi bir gerçeklik olarak kurmak, birer gerçeklik olan yapıtlar imal etmek zorunda kalırız. Ama düşkurma, kendi özü gereği, gerçeğin işlevinden kurtarmaz mı bizi? Onu kendi basitliği içinde ele aldığımızda, gerçektışılığın işlevine tanıklık ettiğini görürüz; insan psişizmini düşmanca bir ben-olmayanın, yabancı bir ben-olmayanın her türlü hoyratlığından koruyan normal ve yararlı bir işlevdir bu.

Bir şairin yaşamında, düşlemenin gerçeğin ta kendisini özüm-
sediği zamanlar vardır. Şairin algıladığı özüm-senmiştir. Gerçek
dünya hayali dünya tarafından soğurulmuştur. Shelley, hayal-gü-
cünün “gördüğümüz şeyi yaratmamızı sağlayabileceğini”¹ söyle-
diğinde, gerçek anlamda bir fenomenoloji teoremi açıklar bize.
Algının fenomenolojisi, Shelley’nin peşinden giderek, şairlerin
peşinden giderek yerini kendiliğinden yaratıcı hayal-gücünün
fenomenolojisine bırakmalıdır.

Gerçekdışı işlevinin incelikleri sayesinde, hayal-gücü yolu-
la güven dünyasına, güvenen varlığın dünyasına, düşlemenin
kendi dünyasına geri döneriz. Düş-kuran ile kendi dünyasını
birbirine bağlayan bu kozmik düşleme konusunda daha ileride
pek çok örnek vereceğiz. Bu birlik kendiliğinden fenomenolojik
sorgulamaya açar kendini. Gerçek dünyanın bilinmesi karmaşık
fenomenoloji araştırmaları gerektirecektir. Düşlenen dünyalar,
uyanık gündüz düşlerinin dünyaları, gerçekten temel bir feno-
menolojiye bağlanırlar. Fenomenolojiyi düş-kurarak öğrenmek
gerektiği düşüncesine de işte böyle vardık.

İnceleyeceğimiz biçimiyle kozmik düşleme, bir yalnızlık fe-
nomenidir, düş-kuranın ruhuna kök salmış bir fenomendir. Yere
tutunup boy atması için çölde olması gerekmez. “Yalnızlık duru-
muna”, düş-kurduran yalnızlık durumuna girmemiz için, bir ne-
den değil, bir bahane yeterli olur. Bu yalnızlıkta, anıların kendisi
de birer tablo gibi yerleşir. Kullanılan dekor, dramın önüne geçer.
Hüzünlü anılar da hiç olmazsa melankolinin huzuruna erişirler.
İşte bu, düş ile düşleme arasında bir fark yaratır. Düş, gündüz
yaşamında kötü yaşanmış tutkularla yüklüdür. Gece düşündeki
yalnızlığın düşmanca bir yanı vardır hep. Tuhaf bir yalnızlıktır
bu. Gerçekten *bizim* yalnızlığımız değildir.

Kozmik düşleme, bizi projelerin düşünmesinden uzaklaştırır.
Bir topluma değil de bir dünyaya yerleştirir bizi. Kozmik düşle-

1 Shelley’nin bu formülü, bir resim fenomenolojisinin temel özdeyişi olarak kabul
edilebilir. Bunu bir şiir fenomenolojisine uygulamak daha zorludur.

me bir tür istikrar, bir tür dinginlik sunar. Zamandan kaçmamıza yardım eder. Bir *haldir* bu. Özüne inelim: bir ruh halidir. Önceki kitaplarımızdan birinde, şiirin bizlere bir *ruh fenomenolojisi*ne ilişkin belgeler sağladığını söylemiştik. Ruh, şairin poetik evreniyle birlikte, tümüyle teslim eder kendini.

Evreni anlamaya kalkışmak amacıyla çeşitli deneyimleri bir araya getirme, sistemler kurma görevi, zihnın omuzlarımdadır. Bilmenin tüm geçmişi boyunca kendini eğitmek için gereken sabrı zihnın göstermesi uygun olur. Ruhun geçmişi o kadar uzaktır ki! Ruh zaman boyunca yaşamaz. Düşlemenin hayal ettiği evrenlerde bulur durup dinleneceği yerleri.

Öyleyse biz de, kozmik hayallerin ruha, yalnız ruha, her tür yalnızlığın ilkesi olan ruha ait olduğunu gösterebileceğimize inanıyoruz. Fikirler, zihinler arasında kurulan alışverişte hem sayıca artar hem de incelik keskinleşirler. Hayaller, tüm ihtişamlarıyla, ruhlar arasında son derece basit bir birlik [*communion*] kurarlar. Biri bilgiyi, öteki de şiiri incelemek amacıyla iki ayrı söz dağarcığının kurulması gerekir. Ne var ki bu iki söz dağarcığı birbirine denk düşmez. Bu dillerden birini diğerine çevirmek için sözlükler oluşturmak, beyhude bir çaba olacaktır. Tam da ruhların dili gibi, şairlerin konuştuğu dil de doğrudan doğruya öğrenilmelidir.

Bir filozofun, poetik değerlerden daha önemli sayılan insanca veya insanüstü değerleri kullanarak, ruhların söz konusu birliğini daha dramatik alanlarda incelemesi istenebilir kuşkusuz. Peki ama, ruhun yaşadığı büyük deneyimler herkese duyurulmakla, bir şey mi kazanırlar? Duygu yüklü sayfaları okurken, herkesin poetik bir düşlemenin çağrısına kendine özgü biçimde cevap vermesi için, her “yankılanmanın” derinliğine güvenemez miyiz? Biz ise, bu kitabın bir bölümünde açıklayacağımız gibi, kimliği belirsiz bir çocukluğun, insan ruhu konusunda bir aile tarihi bağlamında ele alman tekil çocukluktan çok daha fazla şeyi açığa çıkardığına inanıyoruz. İşin özü, bir hayalin doğru yere dokunmasıdır. O zaman, hayalin ruhun yolundan gideceğini, eleştirel

zihninin itirazlarında tıkanıp kalmayacağını, bastırmaların ağır mekanizması tarafından durdurulmayacağını da umut edebiliriz. İnsanın düşlemede, ruhunu en dibine kadar yeniden bulması nasıl da kolaydır! Düşleme bizleri ruhun doğduğu hale sokar.

En basit hayalleri ele aldığımız bu alçak gönüllü incelemede, büyük bir felsefi hırsın peşindeyiz öyleyse. Düş-kurmanın bize bir ruhun dünyasını sunduğunu, poetik bir hayalin ise bir ruha tanıklık ettiğini, kendi dünyasını, yaşamak istediği, kendine yaraşan dünyayı keşfeden bir ruha tanıklık ettiğini ispatlamak istiyoruz.

V

Elinizdeki denemede işlenen özel sorunları daha kesin biçimde belirtmeden önce, verdiğim başlığı doğrulamak isterim.

Uzun süre, basitçe “Poetik düşleme” başlığı aklımı çeldiyse de, *Düşlemenin poetikası*ndan söz ederken, düşlerine gerçekten sadık bir düş-kurmanın eline geçen tutarlılık gücünü ve onun kurduğu düşlerin, tam da taşıdıkları poetik değer sayesinde tutarlılık kazandığını vurgulamak istedim. Şiir, hem düş-kurana hem de düş-kurmanın dünyasını inşa eder. Gece düşü bir ruhun düzenini bozabilirken, geceleyin denenen çılgınlıkları gündüze taşıyabilirken, güzel bir düşleme ruhun kendi durmasından gerçekten zevk almasına, kolay bir birlikten zevk almasına yardım eder. Psikologlar, kapıldıkları o gerçekçilik sarhoşluğu içinde, düş-kurmadaki kaçış özelliğinde fazla ısrar ediyorlar. Düşlemenin, düş-kurmanın çevresinde yumuşak bağlar dokuduğunu, “bağlayıcı” olduğunu, kısacası düşlemenin düş-kurana tam anlamıyla “poetikleştirdiği”ni her zaman kabul etmiyorlar.

Öyleyse düş-kuran tarafında, düş-kurana oluşturan tarafta, psikolojik bir poetika bulunduğunu, tüm psişik güçlerin uyuma kavuştuğu bir Psişe poetikası diye nitelenebilecek bir poetikleştirme gücü bulunduğunu kabul etmek gerekir.

Uyum ve eşgüdümün gücünü sıfattan isme doğru kaydırmalı ve poetik bir düşleme poetikası kurmalıyız o halde; böylece, aynı sözcüğü yineleyerek, ismin varlık tınısı kazandığını da vurgulamış oluruz. Poetik düşlemenin poetikası! Büyük bir istektir bu, çok büyük bir istektir, çünkü sonuçta her şiir, okuruna bir şair bilinci kazandıracaktır.

Elbette poetik anlatımdan bir yaratıcının bilincine geçmemizi sağlayacak bu altüst olmayı, tam olarak asla başaramayacağız. En azından düş-kuran bir varlığın vicdanını rahatlatacak böyle bir altüst olmayı başlatabilirsek, düş-kurma Poetikamız amacına ulaşmış olur.

VI

Şimdi de elinizde bulunan denemenin çeşitli bölümlerini nasıl bir anlayışla kaleme aldığımızı birkaç sözcükle dile getirelim. Pozitif Poetika araştırmalarına girişmeden önce, ki bu araştırmalar, temkinli bir filozof olma âdetimiz uyarınca, kesin belgelere dayanmaktadır, daha bu Giriş bölümünde açıklamamız gereken, daha kırılgan, kesinlikle fazlasıyla kişisel bir bölüm yazmak istedik. Bu bölüme *Düşleme üzerine kurulan düşler* başlığını verdik ve onu ikiye böldük; ilk parçanın başlığı *Sözcükler düşleyen*, ikincisinin başlığı ise *Animus ve Anima* idi. Bu ikili bölüm boyunca, kolayca karşı çıkılabilecek maceracı fikirler geliştirdik. Korkarız ki bunlar, fikirleri düzene sokma vaadinde bulunan bir yapıtta, karşısına aylakça salınan vahalar çıkınca tadı kaçan okuru hemen durduracak türdendir. Ne var ki, düş-kuran psişizmin sisleri içinde yaşamamız söz konusu olduğundan, aklımızı çelen tüm düşleri söylememiz, akla uygun düşlerimizi çoğunlukla rahatsız eden tekil düşleri dile getirmemiz, içtenliğin gerektirdiği bir ödevdi; aşına olduğumuz o sapma [*aberration*] çizgilerini sonuna dek izleme ödeviydi bu.

Gerçek şu ki ben sözcükler düşlerim, yazılı sözcükler düşle-

rim. Okuduğumu sanırım. Bir sözcük durdurur beni. Sayfayı bırakırım. Sözcüğün heceleri kıpırdanmaya başlar. Vurgular tersine döner. Sözcük de, düş-kurmayı engelleyen çok ağır bir yük fazlası gibi sırtından atar anlamını. O zaman sözcükler, genç olma hakkına sahipmiş gibi başka anlamlar üstlenirler. Söz dağarcığının sık çalılıklarında yeni arkadaşlar, kötü arkadaşlar edinmeye giderler. Avare düşlerden akla uygun söz dağarcığına geri gelindiğinde, ne kadar da çok küçük çatışmaya çözüm bulmak gerekir.

Okumak yerine yazmaya kalkıştığımdaysa, işler daha da kötüleşir. İnsan kalemi eline aldığıında, hecelerin anatomisi de daha yavaş oluşur. İçinde düşler kurulması tehlikesiyle karşı karşıya kalan sözcük, hece hece yaşar. Sözcüğü, yeni başlayan bir cümlede alışıldık köleliklere tâbi kılarken, bir yandan yekpare kalmasını nasıl sağlayabiliriz? Üstelik yazının son halinden bu cümleyi belki de silip atacağız. Düş-kurma, başlanılan cümlelerin dallanıp budaklanmasına yol açmaz mı? Küçük bir sap vermeye çalışan bir tomurcuktur sözcük. Düş-kurmada yazılır mı! Kalemimiz düş-kurar. Bembeyaz sayfa bize düş-kurma hakkı verir. Keşke bir tek kendimiz için yazabilsek. Kitap yazan birinin kaderi ne kötüdür! Düşüncelerin birbirini peş peşe izlemesi için kesip yeniden dikmek gerekir. Ama düşlemeyi konu alan bir kitap yazarken, kalemin ucuna geleni yazıya dökmenin, düşlerin konuşmasına izin vermenin, hatta tam da sayfaya döktüğümüzü sandığımız anda düşlemeyi düşlemenin zamanı gelmedi mi?

Söylememe gerek var mı bilmem ama dilbilim konusunda cahilim. Uzak geçmişleri içinde sözcükler, benim düşlerimin geçmişine sahipler. Düş-kuran biri için, sözcükler düşleyen biri için, sözcükler akıl hastalıklarıyla doludur. Kaldı ki, herkes şöyle bir düşünsün, bütün öteki sözcükler arasında tanıdık bir sözcüğü “kuluçkaya yatırsın”. İşte o zaman kendi anlamı içinde bir anlamlar fosili gibi hareketsiz uyuyan sözcükten, en beklenmedik, en ender çiçek çıkar.¹

1 Sözcüklerin kökenini araştıran Ferenczi'nin görüşünün, dilbilimciler tarafından

Evet, gerçekten de sözcükler düş-kuruyor.

Sözcüklerle kurduğum düşlerde karşıma çıkan akıl hastalıklarından yalnızca birini anlatacağım: her eril sözcüğü dışı bir sözcükle eşleştiririm, evlilik ilişkisi içinde eşleştiririm. Fransız dilinin güzel sözcüklerini iki kez düşlemek hoşuma gider. Basit bir çekim eki yeterli gelmez elbette bana. Dışı olanın bir alt cins sayılmasına yol açar. Dışı bir sözcüğü nerdeyse kaynağında, en derinlerinde, başka deyişle dışılığın derinliklerinde bulmadıkça rahat etmem.

Sözcüklerin cinsi, bu nasıl bir çatallanmadır! Ama ayrımı doğru yaptığımızdan nasıl emin olabiliriz? İlk tercihler yapılırken, hangi deneyim ya da hangi ışık yol gösterdi acaba? Görüldüğü kadarıyla, söz dağarcığı taraf tutmakta: dışı sözcüklere çoğunlukla türetilmiş bir alt cins gibi davranarak, eril sözcüklere ayrıcalık vermektedir.

Sözcüklerin bağrında dışı derinlikleri yeniden açmak, işte benim dilbilimin erdemlerine ilişkin kurduğum düşlerden biri.

Bütün bu beyhude düşleri itiraf etmeye karar verdikse, bunun nedeni bu düşlerin bizi, elinizdeki yapıtta savunmak istediğimiz temel tezlerden bir tanesini kabul etmeye hazırlamış olmasıdır. Genelde ağır, eril vurgular taşıyan düşten çok farklı olan düşleme¹, bu kez sözcüklerin ötesinde, gerçekten de dışı bir öz taşır gibi göründü bize. Günün dinginliğinde, durmanın huzuru içinde sürdürülen düşleme, gerçekten doğal düşleme, duran varlığın gücünün ta kendisidir. İster erkek ister kadın olsun, her insan için ruhun dışı hallerinden biridir düşleme. Bu yapıtın ikinci bö-

rezalet sayılacağı kesindir. En becerikli psikanalistlerden biri olan Ferenczi'ye göre, sözcüklerin kökeninin araştırılması, çocukların kökenine ilişkin çocukça soruların yerini tutmaktadır. FERENCZI dile ilişkin cinsel teori konusunda, SPERBER'in kaleme aldığı bir makaleden (*Imago*, 1914, I. Jahrgang) söz eder. Et-kin ana dili, hani şu ana kucağında öğrendiğimiz dili inceleyen dilbilimin ortaya koyduğu psikolojik sorunu anımsatsak, usta psikanalistler ile bilgin dilbilimciler başırlar belki de. Dolayısıyla varlık, dilin pasını attığı anda yer alır, dilin sıvı mutluluklarda yüzdüğü yerde bulunur, 16. Yüzyıl yazarlarından birinin dediği gibi, varlık, "küçük dünyanın cıvası"na benzediği yerde bulunur.

1 Düşleme: *la rêverie*, dışı; buna karşılık düş: *le rêve*, erildir. -çn

lümünde, bu tez için daha az kişisel ispatlar sunmaya çalışıyoruz. Ama insanın birkaç fikir edinebilmesi için hülyaları çok sevmesi gerekir. Biz kendi hülyalarımızı itiraf ettik. Bu hülyaların izini sürmeyi kim kabul ederse, kendi düşlerini, düşlemenin düşlemesi olarak kim bir araya getirirse, düşün diplerinde, en derindeki dişi varlığın o büyük dinginliğini bulacaktır belki de. Çok uzak anıların harem dairesine, yani hafızaya, çok eskilere uzanan hafızaya geri dönecektir.

İlkinden daha kesin veriler içeren ikinci bölümümüz, yine de Düşlemenin Düşlenmesi gibi genel bir başlık altında yer almak zorundadır. Psikologların sağladığı belgelerden elimizden geldiğince yararlanıyoruz, ama bu belgelerle kendi düşünce-düşlerimizi birbirine kattığımız için, psikologların bilgisini kullanan filozofun, kendinden kaynaklanan çarpıtmaların sorumluluğunu alması uygun olacaktır.

Kadının modern dünyadaki durumu, pek çok araştırmaya konu olmuştur. Simone de Beauvoir ve F. J. J. Buytendijk gibi yazarların kitapları, sorunları temelden ele alan birer çözümlemedir¹. Eril ile dişinin, özellikle de dişinin, kurduğumuz düşleri nasıl işleyip durduğunu saptamaya çalışarak, gözlemlerimizi “düşsel durumlarla” sınırlandırıyoruz.

Bu durumda, kanıtlarımızın pek çoğunu derinlikler Psikolojisinden ödünç alacağız. C. G. Jung, insan Psişesinin derinlerinde bir ikilik bulunduğunu birçok yapıtında göstermişti. Bu ikiliğin bir yüzüne *animus* öteki yüzüne de *anima* adını vermişti. Jung ve takipçilerine göre, erkeğinki de olsa kadınıniki de olsa, her psişizmde bazen çatışan bazen de işbirliği yapan bir *animus* ile bir *anima* bulunur. Derinlikler psikolojisinin en içteki bu ikilik izleğine getirdiği açılımların tümüyle ilgilenmeyeceğiz. Sadece, düşlemenin en basit, en saf durumunda *animaya* ait olduğunu

1 Simone de Beauvoir, *Le deuxième sexe*, Gallimard [İkinci Cins, çev. Bertan Onaran, Payel Yay., 1970]; F. J. J. Buytendijk, *La femme. Ses modes d'être, de paraître, d'exister*, Desclée de Brouwer, 1954.

göstermek istediğimizi. Her tür şemalaştırmanın gerçekliği sakatlayabileceğini biliyoruz elbette; ama şemalaştırma, bakış açıları saptamaya da yardımcı olur. Kabaca şu kadarını söyleyelim ki, kanımızca düş *animustan*, düşleme ise *animadan* kaynaklanır. Hiçbir olaya, hiçbir drama, hiçbir tarihe yer vermeyen düşleme, bize hakiki durmayı [*repos*], dışının durmasını sunar. Bu durma da yaşamın tatlılığını buluruz. Tatlı, yavaş ve huzurlu, *anima*'da düşlemenin benimsediği şiar budur işte. Bir durma felsefesinin temel unsurları ancak düşlemede bulunabilir.

Bizi çocukluğumuza geri götüren düşlerimiz de işte bu *anima* kutbuna yönelir. Çocukluğa doğru kurulan düşler, bu kitabın üçüncü bölümünü oluşturacaktır. Ancak, çocukluk anılarını hangi açıdan inceleyeceğimizi şimdiden söylememiz yerinde olur.

Önceki çalışmalarımızda, hafıza ile imgelem [*hayal-gücü*] açık seçik ayırt edilmedikçe, yaratıcı hayal-gücünün psikolojisinin de yapılamayacağını sıkça dile getirmiştik. Çocukluk anılarının alanı, çocukluktan bu yana *hoşa giden*, hafızada saklanan *hayallerin* alanı, söz konusu ayırımın en zor yapıldığı alandır. Hayal sayesinde, hayal halinde yaşayan bu anılar, yaşamımızın belirli vakitlerinde, en başta da olgunluk dönemlerinde, karmaşık bir düşlemenin malzemesi ve kökeni olup çıkar: hafıza düş-kurar, düşleme ise hatırlar. Anıların düşünmesi, poetik bir yapının filizi haline geldiğinde, hayal-gücü ve hafızanın oluşturduğu karmaşık yapı sıkışmaya başlar, şairin samimiyetini boşa çıkaran sayısız ve karşılıklı eyleme yol açar. Daha kesin olarak söylemek gerekirse, mutlu geçen çocukluğun anıları bir *şair samimiyetiyle* dile getirilir. Hayal-gücü hafızayı ara vermeksizin canlandırır, resimlerle besler.

Çocukluğa ilişkin (yoğunlaştırılmış biçimde olsa da) ontolojik bir felsefe sunmayı deneyeceğiz; bu felsefe çocukluğun kalıcı kimliğini ortaya çıkaracak. Bazı özellikleri açısından, *çocukluk tüm yaşam boyunca sürer*. Yetişkin yaşamının büyük kısmını can-

landırmak için geri gelir. Ama her şeyden önce, çocukluk gecelerin çekildiği barınakları asla terk etmez. İçimizde, biz uyurken bir çocuk zaman zaman gelip başucumuzda bekler. Ama uyanık yaşamda, düşünme kendi tarihimiz üstünde çalışıp dururken, içimizdeki çocukluk kendi iyiliğini sunar bize. Olmuş olduğumuz çocukla yaşamak bize çok iyi gelir bazen, bunu yaşamak gerekir. İnsan kendi kökünün bilincine varır. Varlık ağacı da tam anlamıyla teselli bulup güçlenir bununla. Şairler bu capcanlı çocukluğa, bu kalıcı, silinmeyen, yerinden kıpırdamayan çocukluğa yeniden kavuşmamıza yardım edecekler.

“Çocukluğa doğru kurulan düşler” başlıklı bölümümüzde, bir çocuk psikolojisi geliştirmediğimizi, daha Giriş bölümünde altını çizerek belirtmemiz gerekir. Çocukluğu yalnızca bir düş-kurma izleği olarak ele alıyoruz. Yaşamın tüm çağlarında karşımıza çıkar bu izlek. *Animaya* bağlı bir düşünme ve istiharede kendimizi sürdürürüz. Çocuklukta yaşanan dramları aydınlatmak, daha da önemlisi bu dramların silinmediklerini, yeniden dünyaya gelebileceklerini, gelmek istediklerini göstermek için daha pek çok araştırma yapmak gerekir. Öfke sürüp gider, ilkel öfkeler uyuyan çocuklukları uyandırır. Bastırılmış bu öfkelerin, yalnızlık içinde, suç planlarını, intikam projelerini besledikleri de olur. Bunlar *anima* kaynaklı düşler değil, *animus* kaynaklı yapılardır. Bu yapıları incelemek için bizimkinden daha başka bir soruşturma planına sahip olmak gerekir. Ne var ki, dramın hayal edilmesini inceleyen her psikolog, çocukların öfkelerine, ergenlerin başkaldırılarına gönderme yapmak zorundadır. Bir derinlikler psikoloğu olan şair Pierre-Jean Jouve da işte böyle yapar. *Histoires sanglantes* [Kanlı Öyküler] başlığını verdiği bir masal kitabına önsöz yazması gereken şair, psikanaliz kültürünü yoğunlaştırıp, öykülerinin temelinde “çocukluk halleri”nin yattığını söyler¹. Tamamlanmamış dramlar ortaya yapıtlar çıkmasına yol açar; *animus*un etkin, basiretli, temkinli ve cüretkar olduğu yapıtlardır bunlar. İşimiz kuru-

1 Pierre-Jean Jouve, *Histoires sanglantes*, Gallimard, s. 16.

lan düşleri analiz etmek olduğundan, *animusun projelerini* bir kenara bırakıyoruz. Çocukluğa doğru kurulan düşleri ele aldığımız bölüm, ağıtlar çağının metafiziğine yaptığımız bir katkıdan ibaret olacak demek ki. Eninde sonunda, bu derin ağıtlar çağı, sürüp giden bu pişmanlık çağı, psikolojik bir gerçekliktir zaten. Süren sürenin ta kendisi budur. Öyleyse söz konusu bölüm, unutulmaz olanı konu alan bir metafizik taslağı sayılabilir.

Ne var ki, bir filozofun eskilere uzanan düşünce alışkanlıklarından sıyrılması zordur. Eğlenmek için bile olsa, bir kitap yazmaya kalkıştığında, sözcükler, eski sözcükler yeniden kullanılmak isterler. İşte bu nedenledir ki biz de “Düş-kuranın *cogitosu*” gibi oldukça ukala bir başlık verdiğimiz bir bölümü yazma gereği duyduk. Kırk yıllık filozof yaşamım boyunca bana, Descartes’ın *cogito ergo sum* deyişiyle birlikte felsefenin yeni bir başlangıç edindiği söylendi. Bu temel giriş dersini ben de vermek zorunda kaldım. Düşünceler düzeni içinde ele alındığında nasıl da apaçık bir şiarıdır bu! Ne var ki, düş-kurana kalkıp da düşünüyüşleyen varlık olduğundan emin olup olmadığını sorduğumuzda, bu şiarın dogmatizmini sarsmış olmaz mıyız? Böyle bir soru hiç de bulandırmazdı bir Descartes’ın düşüncelerini. Descartes için düşünmek, istemek, sevmek, düşlemek, zihninin bir etkinliğidir hep. O mutlu adam kendisinin, yalnız kendisinin tutku ve bilgelik sahibi olduğundan emindi. Ama gecenin deliliklerini yaşayan bir düş-kuran, gerçek bir düş-kuran, kendisi olduğundan bu kadar emin midir? Bize sorarsanız, kuşkuludur, deriz. Gece görülen düşlerin analizi karşısında hep bir adım geri durduk. Biraz kestirme yoldan yapılmakla birlikte, soruşturmalarımızı aydınlatan ayrımı da işte böyle yaptık. Gece düş-kuran kişi, bir *cogito* bildiriminde bulunamaz. Gece düşü, düş-kuranı olmayan bir düştür. Oysa bunun tam tersine, düşleme halindeki düş-kuran, “düşlerimi düşleyen benim, düşlerimi düşlemekten mutlu olan benim, artık düşünme işiyle uğraşmadığım şu boş zamanla mutlu olan benim” diyecek kadar bilince sahiptir. İşte, “Düş-kuranın *cogito-*

su” başlıklı bölümde, şairlerin kurduğu düşlerden yararlanarak göstermeye çalıştığımız da buydu.

Ne var ki, düşünme halindeki düş-kuran, bir *cogitonun* yalnızlığında soyutlamaz kendini. Onun düşleyen *cogitosu*, filozofların dediği gibi, hemen kendi *cogitatumunu* edinir. Düşleme hemen bir nesne, düş-kuranın yoldaşı ve dostu olan basit bir nesne edindir. Düşlemenin poetikleştirdiği nesne örneklerini şairlerden istedik doğal olarak. Düşlemeyi düşleyen ben, şairlerin sağladığı tüm şiir yansılarıyla beslenerek, şair olarak değil de, şairleştirici ben olarak kendini keşfeder.

Bu ağır felsefe girişinden sonra, yazdığımız son bir bölümde, ölçüsüz dünya ile uyarılmış öznenin diyalektiği tarafından durmadan aklı çelinen düşlemenin en uç hayallerini incelemeye geri döndük; burada, dünyayı açan, dünyayı büyüten hayallerin peşine takılmak istedim. Kozmik hayaller bazen öylesine görkemlidir ki, filozoflar bunları düşünce sanır. Biz ise, bu hayalleri kendi çapımızda yeniden yaşayarak, onların bizim için düşünme-deki gevşemeler olduğunu göstermeyi denedik. Düşleme bizim dünyada ikamet etmemize, dünyanın mutluluğunda ikamet etmemize yardım eder. İşte bunun içindir ki biz de bu bölüme “Düşleme ve Kozmoz” adını verdik. Böyle uçsuz bucaksız bir sorunu kısa bir bölümde ele alamamamıza hak verilecektir. Bu sorunu daha önceleri hayal-gücü konusunda yaptığımız araştırmalarda pek çok kez ele almış olmakla birlikte, derinlemesine incelememiştik. Bugün bu sorunu en azından biraz daha açıkça ortaya koyabilirsek kendimizi mutlu sayacağız. Hayal edilen dünyalar, kurulan düşler arasında derin ortaklıklar oluşmasını da sağlar. Öyle ki gönlün, temaşa edilen dünyanın karşısında, derin temaşalara kapılarak düşlenen dünyanın büyüklüğü karşısında, kapıldığı hevesleri itiraf etmesi bile istenebilir, gönül bunun için sorgulanabilir. Psikanalistler, şu dolaylı sorgulama ustaları, biraz kozmo-analiz yapmayı deneseler, ruhun derinliklerine ulaşma-

larını sağlayacak ne çok yeni anahtar bulurlardı! Söz ettiğimiz kozmo-analiz konusunda, Fromentin tarafından yazılmış bir sayfadan örnek verelim¹. Dominique, tutkusunun en kararlı anlarında, Madeleine'i uzun uzun düşünüp seçtiği yerlere götürür: "Beni devamlı egemenliği altına alan, manevi olmaktan çok maddi bazı güçlerin etkisini Madeleine'in üzerinde denemek hoşuma gidiyordu. Onu seçtiğim bazı kır manzaralarıyla karşı karşıya bırakıyordum; bunların tümü de biraz yeşillik, bir hayli güneş ve göz alabildiğine uzanan denizden oluşan ve beni hep çok heyecanlandırmış manzaralardı. Madeleine'in ne yönden çarpılacağını, bu hüznü, ağır ve hep cırtlıplak ufkun yüceliğiyle mi yoksula yoksulluğuyla mı onun hoşuna gideceğini gözlemliyordum. Çok ileri gitmemek kaydıyla, bu tümüyle dışsal duyarlılığın ayrıntıları konusunda sorular yöneltiyordum ona."

Dolayısıyla, sorgulanan varlık, bu uçsuz bucaksızlık karşısında doğal olarak samimi davranıyor sanki. Bulunulan yer, yoksul ve değişken toplumsal "durumlar" üstünde egemenlik kurar. Yalnız varlığımızı sorgulayacağımız yerleri, kendimiz olmamız için yaşamamız gereken dünyayı bize gösterecek bir albüm, ne kadar da değerli olacaktır! Kurduğumuz düşler, bu yerlerin albümünü, sayısız seyahate kalkışsak bile hiç karşılaşmayacağımız bir cömertlikle sunmaktadır bize. Yaşamımızın olanca parlaklığını, sıcaklığını, açılımını bulacağı dünyalar hayal ederiz. Şairler bizi durmadan yenilenen kozmozlara doğru sürükler. Romantizm çağında, doğa manzaraları bir duygusallık aracına dönüşmüştü. Dolayısıyla biz de kitabımızın son bölümünde, kozmik düşlerden edindiğimiz varlık açılımını incelemeyi denedik. Düş-kuran, kozmoz düşleri sayesinde, sorumluluk tanımayan düşlemeyi, kânit beklemeyen düşlemeyi tanımış olur. Son olarak da, bir kozmoz hayal etmek, düşlemenin en doğal yazgısıdır.

1 E. FROMENTIN, *Dominique*, s. 179, [Aşka Veda (Dominique)], Halk El Sanatları ve Neşriyat A. Ş., s. 148].

Giriş bölümünün sonuna geldiğimize göre, yalnızlığımız içinde, psikolojik soruşturmalardan yardım alma imkanı olmadan, kendi belgelerimizi nerede aramamız gerektiğini birkaç sözcükle dile getirelim. Belgelerimizin kaynağı kitaplardır, yaşamımızın tümü de okumaktır.

Okumak modern psişizmin bir *boyutudur*, yazı tarafından zaten yerleri değiştirilmiş olan psişik fenomenlerin yerini değiştiren bir boyuttur. Yazılı dili, başlı başına psişik bir gerçeklik olarak kabul etmek gerekir. Kitap kalıcıdır, bir nesne olarak gözünüzün önündedir. Söyleyeceğini, yazarının bile sahip olmadığı tekdüze bir otoriteyle söyler. Yazılmış olanı iyi okumak gerekir. Kaldı ki yazmak için yazar da bir yer değiştirme yapmıştır zaten. Yazdıklarını *söylemezdi*. Yazıya dökülmüş psişizmin dünyasına girmiştir artık (bunu istememesi durumu değiştirmez).

Öğretilmiş psişizm kalıcılığını burada kazanır. Edgar Quinet'nin Ramayana'nın aktarım gücünden söz ettiği¹ şu sayfa ne kadar da ileri gider! Valmiki müritlerine şöyle der: "Vahyedilen şiiri öğrenin; bu şiir, erdem ve zenginlik verir: zamanın üç ölçüsüne uyarlandığında yumuşacıktır, çalgıların sesine eşlik ettiğinde ya da insan sesinin yedi teliyle terennüm edildiğindeyse daha bir tatlıdır. Hayranlığa kapılan kulak aşkı, cesareti, sıkıntıyı, dehşeti uyandırır... Ey yüce şiir, hakikatin sadık imgesi." Sessiz okuma, yavaş okuma işte böyle bütün bu konserleri sunar kulağa.

Ama kitabın özel olduğunun en iyi kanıtı, aynı anda hem virtuel olanın gerçekliği hem de gerçek olanın virtuelliliği olmasıdır. Bir roman okurken, bize acı çektiren, umutlandıran, şefkat duymamıza yol açan başka bir yaşamda yer alırsınız, ama sıkıntımızın, özgürlüğümüze tâbi olduğu, kökten olmadığı yolunda karmaşık bir izlenime de kapılırsınız. Bunaltan her kitap, bunaltının indirgenmesine ilişkin bir teknik de verebilir öyleyse. Bunaltıcı bir kitap,

1 Edgar QUINET, *Le génie des religions. L'épopée indienne*, s. 143.

bunalan insanlara bunalmanın homeopatisini sunar. Ne var ki bu homeopati, edebi ilginin değeri kattığı okumada, düşünölmüş bir okumada etkili olur daha çok. Böylece psişizm, iki düzleme ayrılır, okur bu düzlemlere katılır ve *bunalmanın estetiğinin* iyice bilincine vardığında, bunun yapmacıklığını keşfetmeye de oldukça yaklaşmış demektir. Bunalma yapmacıktır: bizler iyi soluk almak için yaratılmışız.

Tüm estetik hazzın doruğı olan şiirin faydalı olması da bundandır işte.

Şairler el uzatmasa, ısrarla hayal-gücünden söz etmek isteyen, yılların yükünü sırtlamış bir filozof ne yapabilir ki? Sınayacak kimsesi olmaz. Psikolog tarafından incelenen öznenin çırpınıp durduğu testler ve karşı-testler dolambacında hemen yitirir yolunu. Kaldı ki psikoloğun silahları arasında hayal-gücü testleri var mıdır gerçekten? Coşku dolu bir hayal-gücünü incelemeye yarayacak nesnel araçları ara vermeksizin yenileyecek kadar coşkulu psikologlar var mıdır? Şairler, onları hayal kurarken seyredenlerden hep daha hızlı hayal kuracaklardır.

Zamanımızın poetik dünyasına nasıl girmeli? Bir özgür hayal-gücü çağı açıldı önümüzde. Her yerde hayaller dolanıyor, bir dünyadan diğere gidiyor, hem gözlerimizi hem de kulaklarımızı büyütölmüş düşlere davet ediyor. Şair dediğın pek bol doğrusu, küçüğü büyüğü, öne çıkana karanlıkta kalanı, sevdiklerimiz ve göz kamaştıranları var. Şiir için yaşayanın her şeyi okuması gerekir. Basit bir broşürü elime aldığımda, yeni bir hayalin ışığı kimbilir kaç kez gözümü aldı! Yeni hayallerin bize can vermesini kabul ettiğimizde, eski kitaplardaki resimlerde [*les images*] gökkuşağının tüm renklerini keşfederiz. Poetik çağlar capcanlı bir hafızada bir araya gelir. Yeni çağ, eski çağı uyandırır. Eski çağ, yeni çağda yeniden yaşamak için gelir. Şiir, çeşitlendiğı ölçüde birdir.

Yeni kitaplar ne çok fayda sağlar bize! Hayallerin tazeliğini anlatan kitaplar, gökyüzünden her gün çuval dolusu yağsa keşke.

Doğal bir istektir bu. Basit bir mucizedir. Yukarılarda, gökkubbe-
de, cennet dedikleri şey, uçsuz bucaksız bir kitaplık değil midir
zaten?

Ama kabul etmek yetmez, ağırlamak da gerekir. Pedagog ile
diyetisyen hanım, hep bir ağızdan “özümsemek” gerek diyorlar.
Bunun için de, çok hızlı okumamamız ve çok büyük parçalar
yutmamamız salık veriliyor. Karşınıza çıkan güçlüklerin her biri-
ni olabildiğince küçük parçalara bölün, böylece daha kolay üste-
sinden gelirsiniz, diyorlar bize. Evet, iyi çiğneyin, yudum yudum
için, şiirlerin tadına dize dize varın. Bu kuralların tümü de iyi ve
güzel, ama tek bir ilke belirliyor bunları: Sıkı bir yeme, içme ve
de okuma arzusu gerekir herşeyden önce. Çok okumayı, yine
okumayı, hep okumayı arzulamak gerekir.

Bunun içindir ki ben de daha sabahın köründe, masamın üs-
tüne yığılmış kitapların karşısına geçip okuma tanrısına, kitap
kurdu okur olarak duamı ederim:

“Bugün de rızkımızı ver...”¹

1 Luka'ya göre İNcil; 11:3. -çn

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜŞLEME ÜZERİNE KURULAN DÜŞLER

Sözcükler düşleyen

Her sözcüğün dibinde,
Kendi doğumuma eşlik ediyorum.
Alian BOSQUET, *Premier poème*.

Muskalarım var: sözcükler
Henri BOSCO, *Sites et paysages*, s. 57.

I

Düşler ve düşleme, hülyalar ve hülyalara dalma, anılar ve anılara kapılma¹, bütün bunlar ruh durumlarımızı belirtmek için kullanılan son derece basit eril adlandırmaların ötesinde, sarıp sarmalayan ve yumuşacık olan her şeyi dişi kılma ihtiyacının birer belirtisidir. Hiç kuşkusuz ki bu, evrenselin diliyle konuşan filozofların gözünde pek küçük bir uyarıdır, dili düşüncenin tüm inceliklerini dile getirmek için zorlanması gereken basit bir araç sayan düşünürlerin gözünde de pek küçük bir uyarıdır. Ama hülyaya dalan bir filozof, hayal kurduğunda düşünmeye son veren, bu nedenle de zekâ ile hayal-gücünü birbirinden ayıran bir filozof, işte böyle bir filozof, dili düşlerken, sözcükler onun için hayallerin derinliklerinden çıktığında, sözün kökeninde keşfettiği eril ile dişi arasındaki husumete karşı duyarsız kalabilir mi?

1 “Düşleme”, “hülyalara dalma” ve “anılara kapılma” ifadelerine sırasıyla karşılık gelen *rêverie*, *songerie* ve *souvenance* sözcükleri, “düşler”, “hülyalar” ve “anılar”a karşılık gelen *rêves*, *songes* ve *souvenirs* sözcüklerinin aksine, eril değil dişi sözcüklerdir. –yhn.

Düş ile düşleme, kendilerini belirten sözcüklerin cinsi açısından bakıldığında bile¹, farklı olduklarını gösterirler. Düş ile düşlemeyi aynı düş dünyasının iki türü sayarsak, bazı ince ayrımları da yitirmiş oluruz. Bunun yerine dilimizin açık-seçiklik dehasına sahip çıkmamız daha iyi olur. Ayrıntının en dibine inelim ve düşlemenin dişiliğini gerçekleştirmeyi deneyelim.

Kabaca (iyi niyetli bir okura telkin etmeye çalışacağım gibi) düş eril, düşleme ise dişidir. Psişenin, *animus* ve *anima* diye bölünmesinden yararlanarak (bu bölünmeyi, derinlikler psikolojisinin koyduğu biçimiyle kabul ediyoruz), düş-kurmanın erkekte olduğu kadar kadında da *animanın* kendini göstermesi olduğunu gözler önüne sereceğiz. Ama daha önce, her insanın psişesinde dişiliğin kalıcı olmasını sağlayan derin inanışları, sözcüklerin kendisini konu alan bir düşlemeyle, hazırlamamız gerekecek.

II

Dişi bir düşlemenin özüne hakim olabilmek için, sözcüklerin dişiliğine bel bağlayacağız.

Sözcüklerin küreleri, mırıldanan hafıza

der şair.²

Anadilimizin düşünüyü kurarken, anadilimizde düş-kurarken, (“mırıldanan hafızaya” emanet edilmiş bu dilden başka bir dilde düşleyebilir miyiz?) düşleme konusunda dişi sözcüklerin bir ayrıcalığı olduğunu fark ettiğimize inanıyoruz. En başta, dişi çekim eklerinin ayrı bir hoşluğu vardır. Ama sondan iki önceki heceye de sızmıştır bu hoşluk. Bazı sözcüklerinse tüm hecelerine sinmiştir dişilik. Böyle sözcükler, *düşleme sözcükleridir*. *Animanın* diline aittirler.

Ancak, fenomenolog içtenliğini yöntem kabul eden bir kita-

1 Fr. le rêve: (eril) düş; la rêverie: (dişi) düşleme. —çn

2 Henri CAPIEN, *Signes*, Seghers, 1955.

bın eşiğinde bulunduğumuza göre, düşündüğümü sanırken, gurur ve kibir, cesaret ve tutku¹ gibi ahlaki niteliklerin dişi veya eril olması konusunda sık sık düşlere daldığımı söylemeliyim. Sözcüklerdeki eril ile dişi, karşıtları vurguluyor, ahlaki yaşamı dramatize ediyor gibi gelirdi bana. Yalpalaya yalpalaya içinde do-laştığım fikirlerden şeylerin isimlerine geçer ve bu alanda düş-kuracağımdan hiç şüphe etmezdim. Fransızca ırmak isimlerinin genelde dişi olduğunu bilmekten hoşlanırdım. Ne kadar da do-ğal! L'Aube ve la Seine, la Moselle ve la Loire², bunlardan başka nehrim yoktur benim. Le Rhône ve le Rhin ırmaklarıysa dilin yarattığı birer canavardır bence. Bu ırmaklar buzulların suyunu taşır. Hakiki suyun dişiliğine saygılı olmak için dişi isimler ge-rekmez mi?

Sözcüklerle kurduğum düşlerin ilk örneklerindendir bu. Çünkü elimin altında bir sözlük bulunması mutluluğuna erişir erişmez, sözcüklerin dişiliğine saatler boyunca teslim ederdim kendimi. Kurduğum düşler, bu hoşluğun iniş-çıkışlarını izlerdi. Bir sözcüğün dişiliği, konuşmadan aldığımız mutluluğu artırır. Ama bunun için, acelesi olmayan sesleri sevmek gerekir biraz da.

Bu ise, sanıldığı kadar kolay değildir her zaman. Kendi ger-çeklikleri içinde öyle sağlam duran şeyler vardır ki, bunların isimleri üstüne düşler kurmayı unuttur insan. Bacanın bir yol, gökyüzüne doğru yavaş yavaş yol alan yumuşacık dumanın yolu olduğunu keşfedeli çok olmadı.³

Erillğin içinde yüceltilmiş bir varlığa dişilik yükleyen dilbil-gisi edimi, tam bir beceriksizliktir bazen de. Kentauros, asla eyer-den atılmayacağını bilen bir süvarinin en saygın idealidir kuşku-suz. Peki ama, dişi kentauros için ne demeli? Kim düşleyebilir ki dişi kentauros'u? Sözcüklerle kurduğum düşler çok sonraları

1 Gurur: l'orgueil (eril), kibir: la vanité (dişi); cesaret: le courage (eril), tutku: la passion (dişi). —çn

2 Fransızcada bu dört nehir ismi de dişidir. —çn

3 Yazar burada "baca" [la cheminée] ve "yol" [le chemin] sözcükleri arasında keşfet-tiği bağlantıdan söz etmektedir. —yh

dengeye kavuştu. Rahip Migne'in yazdığı *Botanique chrétienne* adlı bitki sözlüğünü hem okur hem de düşler kurarken, *kentauros* [*le centaure*] sözcüğünün hayaller kuran dışısının kantaron çiçeği [*la centauree*] olduğunu keşfettim. Ufak olmasına ufak bir çiçek ama yararı saymakla bitmez; bu çiçek Chiron'un, bu insanüstü kentauros'un tıp bilgisine layık gerçekten de. Plinius, kantaron çiçeğinin birbirinden ayrılmış etleri iyileştirdiğini söylemez mi? Parça etleri kantaron çiçeği ile birlikte kaynatırsanız, parçaların ilk baştaki gibi birleştiklerini görürsünüz. Güzel sözün kendisi derde devadır zaten.¹

Bu türden düşleri, sık sık aklıma geldiği halde birine anlatmaktan çekindiğim zaman, Nodier'yi okuyup cesaret kazanırım. Nodier, sırf adlandırma zevki için, sözcükler ve şeyler arasında sık sık düşler kurmuştur. "Tüm varlıklara bir isim, tüm isimlere bir düşünce, tüm düşüncelere de bir duygu yükü [*affection*] ve anılar iliştiren bu doğa incelemesinin çok hoş bir yanı vardır²." Şey ile ismi birleştiren fazladan bir incelik, iyi adlandırılmış şeylere yönelik bu duygulanım, içimizde dişilik dalgalarını harekete geçirir. Şeyleri sundukları kullanımdan dolayı sevmek erillikten kaynaklanır. Şeyler eylemlerimizin, capcanlı eylemlerimizin parçalarıdır. Ama onları mahrem yanlarıyla sevmekle, dişiliğin yavaşlığıyla, kendileri için sevmekle, şeylerin mahrem Doğasının dolambaçlı yoluna girmiş oluruz. Böylece ben de, Nodier'nin hem sözcüklere hem de şeylere duyduğu ikili aşkı, hem botanikçi hem de dilbilgici olarak beslediği ikili aşkı bir araya getirdiği, insanın elinden bırakamadığı metnini "dişi düşlerle" tamamlıyorum.

Sözlüğüm elimde düşüncelere daldığımda, eril durumda yerleşik bir üne sahip bir sözcüğe sessiz bir e harfi eklemenin, böyle dilbilgisi temelli son eklerin, beni dişiliğin o büyük hayallerine

1 Dişi kentauros sözcüğünün kusuruna bakmamak gerekir, çünkü RIMBAUD, "meleksi dişi kentauros'ların çığlar arasında dönüp durduğu yüksek tepeleri" (*Les Illuminations*, Villes) görebilmişti. Esas olan, dişi kentauros'ların çayırarda dörtlüye koştuğunu hayal etmeyi insanın kendine yasaklamasıdır.

2 Charles NODIER, *Souvenirs de jeunesse*, s. 18.

yöneltmeye asla yetmediği kesindi.¹ Geri alınamaz bir dişilikle donatılmış, bir uçtan öbür uca dişileştirilmiş sözcüğü hissetmem gerekiyordu.

Bir dilden başka bir dile geçtiğimizde, yitip giden ya da eril seslerle maskelenen bir dişilik deneyimi yaşamak nasıl da karışıklık yaratır! C. G. Jung “Latince ağaç isimlerinin, son ekleri eril olmasına rağmen dişi olduklarına”² dikkat çekmişti. Seslerle cinsler arasındaki bu uyumsuzluk, ağaçların tözüne iliştirilen sayısız erdişi [androjen, hünsa] imgeyi de bir ölçüde açıklar. Töz burada ismi yalanlar. Hermafroditizm ve Amfibiyojoloji birlikte örülürler. Sonuçta da sözcükler düşleyen kişinin kurduğu düşlerde birbirlerini desteklerler. Konuşurken hata yapmaya başlarız ve sonunda karşıtların birleşmesinden zevk duyarız. Neredeyse hiç düş-kurmaya ve bilgiçlik taslamaktan çekinmeyen Proudhon, Latincedeki ağaç isimlerinin dişi olma nedenini hemen bulur: “Bunun nedeni meyve vermeleridir kuşkusuz³.” Ne var ki Proudhon, elmadan elma ağacına⁴ geçmemize, elmanın dişiliğini ağaca doğru geri çekmemize yardım edecek kadar çok düş-kurduramaz bize.

Bir dilden başka bir dile geçerken, en doğal düşleri bulandıran dişilikleri, gerçek değilmiş gibi gelen dişilikleri kabul etmek için bazen ne rezaletler yaşamak gerekir! Almanca yazılmış ve Güneş ile Ay’dan bahseden çok sayıda kozmik metin, Güneş’e dişi, Ay’a da erkek cins yükleyen Almancadaki bu olağandışı ters-yüz olma nedeniyle, kişisel olarak bana hiçbir düş-kurma imkanı vermez⁵. Dilbilgisinin disiplini, Ay’la ilintilenmeleri için sıfatların

1 Fransızcada, sözcüğün sonuna –e eklenerek dişi hale çevrilmesi, en sık görülen kurallardan biridir. –yhn

2 C. G. Jung, *Métamorphoses de l’âme*, Fr. çeviri, s. 371.

3 PROUDHON, *Un essai de grammaire générale*. BERGIER’nin *Les éléments primitifs des langues* (Besançon ve Paris, 1850, s. 266) adlı kitabının ekinde.

4 Fransızcada “elma” (*la pomme*) sözcüğü dişi, “elma ağacı” (*le pommier*) ise erildir. –çn

5 Almancanın aksine Fransızcada “güneş” (*le soleil*) sözcüğü eril, “ay” (*la lune*) sözcüğü ise dişidir. –çn

erilleşmesini zorunlu kıldığında, düş-kuran bir Fransız, Ay'a ilişkin kendi kurduğu düşlerin sapkınlaştığı izlenimine kapılır.

Buna karşılık, bir dilden başka bir dile geçerken, dışı bir sözcüğü ele geçirdiğimizde, okuyarak nasıl da güzel saatler geçiririz! Bir dışılığın ele geçirilmesi, herhangi bir şiire baştan aşağı derinlik kazandırır. Örneğin Henrich Heine bir şiirinde, dünyanın kuzeyinde çorak bir ovada yapayalnız, yitip gitmiş, kar ve buzla kaplı, uyuklayan bir çam ağacının düşünüyü anlatır: “Orada, Doğu’nun uzak köşelerinde, kavurucu bir kayanın yamacında, yalnız başına duran ve sessizce üzülen bir palmyenin düşünüyü kurar çam ağacı¹.” Kuzey’in çam ağacı, Güney’in palmyesi, buz tutmuş yalnızlık, kavurucu yalnızlık, bir Fransız okurun işte bu antitezlerle ilgili düşler kurması gerekir. Almancada palmye sözcüğü dışı, çam sözcüğü de eril olduğuna göre, Alman okura kimbilir ne düşler sunulmuştur! Buzların altında kanlı canlı ve dimdik duran ağaçta, tüm meyvelerini vermiş, her esintiye dikkat kesilen dışı ağaca doğru ne de çok düş-kurulur! Bana gelince, palmye bahçesinin bu varlığına dışı cins yükleyerek sonsuz düşler kurarım. Bu kadar yeşillik karşısında, kaba bir gövdenin pullarla kaplı korsesinden, yemyeşil meyvelerin fışkırdığını görünce, Güney’in bu güzel varlığını bitkisel bir denizkızı, kumların denizkızı sanırım.

Resimde yeşilin kırmızıya “şarkılar söyletmesi” gibi, şiirde de dışı bir sözcük eril varlığa belirli bir zerafet katabilir. İnsanın bir tek hayallerinde karşısına çıkabilecek türden bir bahçıvan, Renée Maupérin’in bahçesinde, gül ağaçlarının bir çamın gövdesine sarılıp büyümesini sağladı. Böylece yaşlı ağaç da “yeşil kollarında sallayabildi gülleri”². Çam ağacıyla gülün evliliğinden kim bahsedecek? Buz gibi soğuk ağacın kollarına güller koyma iyiliği gösteren, insanların tutkularını böylesine canlı sergileyen romancılara minnet borçluyum.

Dilden dile geçerken yaşanan tersyüz oluşlar, doğuştan sahip

1 Alıntılan Albert BEGUIN, *L'âme romantique et le rêve*, 1. basım, c. II, s. 313.

2 Edmond ve Jules de GONCOURT, *Renée Maupérin*, 1879, s. 101.

olduğumuz bir düş dünyasının varlıklarına dokunduğunda, poetik özelemlerimizin müthiş derecede bölündüğünü hissederiz. Kendini bize yeni bir “cins”te sunan büyük bir düş nesnesini iki kere düşlemek isteriz.

Johannes Joergensen, Nuremberg’te “saygıdeğer Erdemler Çeşmesi” [la “*vénérable Fontaine des Vertus*”] karşısında şöyle haykırır¹: “Adm ne de güzel geliyor bana! ‘Çeşme’ sözcüğünün kendisinde şiire benzeyen ve beni her zaman derinden etkilemiş bir yan var; bu dediğim, özellikle Almanca biçimiyle *Brunnen* kullanıldığında geçerli, bu sözcüğün sesleri bende tatlı bir durma izlenimi uyandırıyor.” Danimarkalı yazarın sözcüklerden aldığı keyfin tam değerine varabilmek için, onun anadilinde çeşme sözcüğünün hangi cinsten olduğunu bilmek iyi olabilir. Ama Joergensen’in yazdığı sayfa, şu durumda bile, biz Fransız okurlar açısından bazı kökten düşleri zaten rahatsız etmekte, kaygılandırmaktadır. Çeşme sözcüğüne eril cins yükleyen bir dil olabilir mi hiç? *Brunnen* sözcüğü, dünyanın doğası değişmiş gibi, bende birdenbire şeytanca düşler uyandırıyor. Biraz daha düş-kurarak, başka biçimde düş-kurarak, *Brunnen* de sonunda söyleşmeye başlıyor benimle. *Brunnen*’in çeşmeden daha uğultulu olduğunu duyuyorum zaten. Benim memleketimin çeşmeleri kadar yumuşakça yayılmıyor. *Brunnen*-Çeşme, serin bir suyu, saf bir suyu dile getiren iki özgün sestir. Ne var ki, sözcüklerini düşleyerek konuşmaktan hoşlanan biri için, *Brunnen* ile çeşmeden aynı su akmaz. Cinslerin farklı olması tüm düşlerimi altüst ediyor. Tüm düşlerim gerçekten de cins değiştiriyor. Ama insanın kalkıp da anadili olmayan bir dilde düşler kurması kesinlikle şeytanın işi olmalı. Kendi çeşmeme sadık kalmalıyım.

Bir dilden başka bir dile geçerken, eril ile dişi değerlerinin altüst olması gibi anormalliklere dilbilimcilerin epey açıklama getireceklerine kuşku yok. Dilbilgicilerden kesinlikle bir şeyler

1 Johannes JOERGENSEN, *Le Livre de route*, Fr. çev. Teodor de WYZEWA, 1916, s. 12.

öğrenebilirdim. Yine de sayılamayacak kadar çok dilbilimcinin, sözcüklerin eril ya da dişi olmasının temelinde rastlantının yattığını söylemesinin bizi şaşırttığını belirtelim. Kendimizi akla uygun nedenlerle sınırlarsak, bu ayrım için hiçbir neden görmeyiz kuşkusuz. Bunun için belki de düşleri incelemek gerekecektir. Simone de Beauvoir, güvenilir filologların bu konuya bu denli ilgisiz kalması karşısında umutsuzluğa kapılmış gibi, şöyle yazar¹: “Filoloji, sözcüklerin cinsi konusunda oldukça gizemlidir; somut sözcüklerin cinslere dağılımının tümüyle tesadüfi olduğunu bütün dilbilimciler kabul eder. Ancak Fransızcadaki soyut isimler çoğunlukla dişidir: güzellik, dürüstlük, vb.” Burada kullanılan “vb.” ispatlamayı biraz kısa kesmektedir. Ancak sözcüklerin dişiliğine ilişkin önemli bir izlek, ana metinde belirtilmiş bulunuyor. Kadın, insan doğasının idealidir ve de “erkeğin asıl Başka olarak kendi karşısına yerleştirdiği idealdir; kadın başkalığın hissedilir yüzü olduğu için, söz konusu asıl Başka, erkek tarafından dişileştirilir; işte bu yüzden, dilde olduğu kadar ikonografide de, neredeyse tüm alegoriler kadındır”.

Bizim bilgiçlik taslayan kültürlerimizde, sözcükler o kadar sık tanımlandı ve yeniden tanımlandı ki, sözlüklerimize o kadar kesinlikle yerleştirildi ki, gerçekten de birer düşünce aracı olup çıktılar. İçlerindeki düş dünyasını yitirdiler. Kaynağını isimlerden alan bu düş dünyasına geri dönmek için, hâlâ düş-kuran, “gece-nin çocuğu” olan isimler üstüne bir soruşturma yapmak gerekir. Clémence Ramnoux, Herakleitos felsefesini incelerken, kitabına verdiği alt-başlığın belirttiği gibi, “Sözcükler ve şeyler arasında insanı” arayarak² sürdürür soruşturmasını. Geceyle gündüz, uykuyla ölüm, yerle gök gibi büyük şeyleri belirten sözcükler, kendilerini birer “çift” olarak göstermedikçe anlam kazanmazlar. Bir çift başka bir çift üstünde egemenlik kurar, bir çift başka bir çifti dünya getirir. Her kozmoloji, söylenen bir kozmolojidir. Bu kozmolo-

1 S. de BEAUVOIR, *Le deuxième sexe*, Gallimard, c. I, s. 286, metin ve not.

2 Clémence RAMNOUX, *Héraclite ou l'homme entre les choses et les mots*, Paris, Les Belles Lettres, 1959.

jilerden tanrılar yaratırsak, anlama sert ve kaba davranmış oluruz. Ne var ki, modern tarihçiler gibi, Clémence Ramnoux gibi daha yakından baktığımızda, sorun o kadar da hızlı çözölmüyör doğrusu. Gerçekten de, dünyadaki bir varlığın eline bir güç geçtiğinde, bu varlık kendini eril ya da dişi bir güç olarak ayırmaya başlar hemen. Her güç cinsiyet sahibidir. Hatta çift-cinsiyetli de olabilir. Asla yansız olmayacaktır, en azından asla uzun süre yansız kalmayacaktır. Kozmolojik bir üçlemeyi, Erebus ile Nyx'in ortaya çıktığı kaos gibi, 1+ 2 olarak belirtmemiz gerekir.

İnsanca olandan tãnrısal olana doğru, elle tutulabilir olgulardan hülyalara doğru evrimleşen anlamlar sayesinde, sözcükler belirli bir anlam derinliği kazanır.

Ancak her güce bir cinsellik uyumunun eşlik ettiğı anlaşılır anlaşılmaz, değör yüklenmiş sözcüklere, bir güce sahip sözcüklere kulak vermek de doğal gelmeye başlar. Sanayi çağının uygar kişileri olarak sürdüğümüz yaşamda, nesnelerin istilasına uğramış bulunuyoruz. Her nesne bir sürü başka nesnenin temsilcisidir: Bireyselliğini yitirdiğine göre bir nesnenin nasıl "gücü" olabilir? Nesnelerin uzak geçmişlerine doğru gidelim biraz. Bildik bir nesne karşısındaki düşlerimizi yeniden ayağı dikmeye çalışalım. Sonra daha uzakları düşleyelim, bir nesnenin kendi ismini nasıl bulduğunu bilmek istediğimizde düşlerimizde kaybolacağımız kadar uzaklara gidelim. Clémence Ramnoux'nun insan yazgısının yüceliklerini Herakleitos'un karanlıklarında ararken yaptığı gibi, bildik varlıkların alçakgönüllülüğü içinde isim ile şey arasında düşlerken, nesne, alçakgönüllü nesne, küçük olduğu kadar büyük düşler de kuran bir dünyada üstüne düşen rolü oynamak için ortaya çıkar. Düşleme kendi nesnesini kutsallaştırır. Sevilen bildik bir şey ile kişisel kutsal bir şey arasında sadece tek bir adım vardır. Kısa bir süre sonra nesne bir muska olup çıkar, yaşamda bize yardım eder, korur bizi. Bize annece veya babaca yardım eder. Muskaların tümü de cinsiyet taşır. Bir muskanın isminin cinsinde yanılma hakkı yoktur.

Ne olursa olsun, dilbilim sorunları konusunda eğitilmediğimiz için, keyifli zaman geçirtmeyi amaçlayan bu kitapta okuru eğitmek iddiasında değiliz. Bir *bilgiden* kalkıp da gerçekten düş-kurulamaz, sakınmadan düş-kurulamaz, sansürsüz bir düşlemeye kapılıp düş-kurulamaz. Bu bölümde bir “vakayı” (kendi vakamı), sözcükler düşleyen birinin vakasını sunmaktan başka bir amacım yok.

III

Peki ama dilbilimin açıklamaları, kurduğumuz düşleri gerçekten derinleştirecek mi acaba? Kurduğumuz düşler bilgiçlik taslayan bir ispatlamadan çok, tekil, hatta maceracı bir hipotezle daha çok uyarılacaktır her zaman. Bernardin de Saint-Pierre’in adlandırmayı ikili bir emperyalizmle suçlamasından hoşlanmamak mümkün müdür? Bu büyük düş-kuran şöyle diyordu: “Eril isimlerin kadınlar tarafından, dişi isimlerin de erkekler tarafından, her iki cinsiyetin de kendi kullanımına özellikle uygun düşen şeylere verilip verilmediğini ve eril isimlerin kuvvet ve güç özellikleri sunduğu için *eril* cinsten, dişi isimlerin de süs ve zerafet özellikleri sunduğu için *dişi* cinsten olup olmadığını araştırmak epey ilginç olurdu.”

Hazırladığı sözlükteki *cins* maddesinde, göndermede bulunmadan Bernardin de Saint-Pierre’i alıntılamanın Bescherelle, bir sözlükbilimci olarak bu konuda huzurludur. Daha başka pek çokları gibi o da bu sorunu, cansız varlıklara eril veya dişi isim verilmesinin keyfiyete bağlı olduğunu söyleyerek başından atar. Peki ama, azıcık da olsa düş-kurduğumuza göre, canlı olanın hükmünün nerede son bulduğunu söylemek o kadar kolay mı?

Ayrıca, her şeyi canlı olan yönetiyorsa, ilk sıraya da varlıkların en canlılarını, yani ikisi de birer kişiselleştirme ilkesi olacak erkek ile kadını yerleştirmek gerekmez mi? Schelling’e göre tüm karşıtlıklar nerdeyse doğal biçimde eril ile dişi arasındaki bir

karşıtlığa çevrilmişti. “Her adlandırma bir kişileştirme değil midir zaten? Bütün diller, aralarında bir *karşıtlık* bulunan nesneleri farklı cinslerle belirttiğine göre, örneğin gökyüzü ve yeryüzüne sırasıyla eril ve dişi cins yüklediğimize göre¹... ruhani kavramları da eril ve dişi tanrısallıklarla dile getirmeye tuhaf bir biçimde yakın düşmüyor muyuz?” Bu parçayı *Introduction à la philosophie de la mythologie*² başlıklı yapıttan aldık. Bu alıntı bizlere insandan geçerek şeylerden tanrılara ulaşan cinslerarası karşıtlığın uzun yazgısını göstermektedir. Schelling sözlerine şöyle devam eder: “İnsanın neredeyse, dilin kendisinin de canlılığını yitirmiş bir mitoloji, deyim yerindeyse kansız kalmış bir mitoloji olduğunu ve de mitolojide somut ve canlı halde bulunan ne varsa hepsini sadece biçimsel ve soyut bir halde koruduğunu söyleyesi geliyor.” Bu kadar büyük bir filozofun bu kadar ileri gitmesi, sözcükler düşleyen birinin de düşlerinde, silinmiş karşıtlıklara yeniden biraz “canlılık” katmasını doğrular belki.

Proudhon’a göre³ “tüm hayvan türlerinde dişi, alışıldık biçimde hep en küçük, en güçsüz, en narin varlıktır: bu cinsiyeti, kendisini en iyi niteleyen yüklemle belirtmek doğaldı; bu nedenle isim, küçüklük, zayıflık, yumuşaklık düşüncelerinin imgesi olan özel bir son ek ile uzar. Analoji yoluyla çizilmiş bir resimdi bu, dişi olan, en başta isimlerde bizim *küçültme eki* dediğimiz şeyi oluşturmuştu. Dişi son ek, dünyanın bütün dillerinde eril son ekten, deyim yerindeyse, daha yumuşak, daha tatlı olmuştur.”

Küçültme ekine yapılan bu gönderme birçok hülyayı da askıya alır. Görüldüğü kadarıyla Proudhon, küçülen bir şeyin güzelliğini hiç düşlememiş olmalı. Ancak, dişi sözcüklere yumuşak seslerin bağlandığından söz etmesi, sözcükler düşleyen birinin düşlerinde yankılanacaktır kuşkusuz.⁴

1 Yazar burada, Fransızca “gökyüzü” (*le ciel*) sözcüğünün eril, “yeryüzü” (*la terre*) sözcüğünün dişi olmasına dayanıyor. –çn

2 F. W. SCHELLING, *Introduction à la philosophie de la mythologie*, Fransızcaya çeviren S. JANKELEVITCH, Aubier, 1945, c. I, s. 62.

3 *Loc. cit.* s. 265.

4 Sözcüklerin oluşturduğu bir ailede, eril sözcük dişi sözcükten daha küçük oldu-

Ne var ki, kuralları iyice belirlenmiş hecelerin kullanımıyla son söz söylenmiş olmuyor. Bazen büyük bir yazar, psikolojik inceliklerin hepsini dile getirebilmek için, cinsler izleğiyle ilgili olarak “eşler” yaratmayı veya uyandırmayı, birbirine iyi bağlanmış bir eril sözcükle bir dişi sözcüğü doğru yere koymayı bilir. Örneğin, saman alevleri (cinsiyeti iyiden iyiye belirsiz olan varlıklar), erkekleri ya da kadınları baştan çıkarmaları gerektiğinde, yoldan çıkaracakları varlığa göre “dişi alev” ya da “eril alev”¹ halini alırlar.

Eril alevlerden sakın kendini kızım!

Dişi alevlerden sakın kendini ahmak oğlum!

Sözcükleri layık oldukları tutkuyla seven birine nasıl da uygun düşünüyor bu uyarı.

Ve de uğursuz bir havada, bir kadını veya bir erkeği biraz daha ürkütmek için kara kargalar “koca kargalar”² olup çıkarlar.

Çelişkilerin en inatçısına, birliklerin en müphemine sözcükleri eril ya da dişi kılan ufak ayrıntıları eklediğimizde, insan psişizminde çatışma veya cazibe namına ne varsa daha da bir kesinlik kazanır, daha bir vurgulanır. Ayrıca, dilbilgilerinin yaşanması sonucu, cinsin ilk hakikatlerini yitiren diller nasıl da “sakatlanmış” olmalı! Seçim yapma fırsatlarını çoğaltmak o kadar keyifliyse seçim yapmayan şu cinsi, “yansız” [*neutre*] cinsi koruyup sürdürmek istememiş olan Fransızca, bu tutku dolu dil, nasıl da iyi geliyor insana!

Dişi ile erili birbirine bağlamanın verdiği zevke, bu seçim yapma zevkine bir örnek vermemiz gerekiyor. Sözcükler düşünme, poetik düşünmeye tam tanımlayamadığım bir lezzet katar. Bizce üslup-bilimin [*stylistique*] kullandığı çeşitli inceleme yöntemlerine, erillerle dişilerin görece bolluğu konusunda biraz sistematik

ğunda, testi [*la cruche*] testikten [*le cruchon*] daha küçük olduğunda nasıl da bir dram yaşanır!

1 Bkz. George SAND, *Légendes rustiques*, s. 133.

2 George SAND, *loc. cit.*, s. 147.

bir soruşturma eklenmesi yararlı olacaktır. Ama bu alanda istatistik çıkarmak yeterli olmayacaktır. Yapılan tercihlerin “ağırlığını” saptamak, tınısını belirlemek gerekecektir. Bir yazarın kullandığı söz dağarcığının duygusal ölçülerine kendimizi hazırlamak için, (böyle bir öğüt vermek hiç içime sinmese de) şöyle birkaç saat iyice dinlenip sözcükler düşleyen biri olmayı kabullenmek gerekecektir belki de.

Yöntem konusunda duraksıyor olsam da, şairler tarafından yaşanmış örneklerle daha bir güven duymaktayım.

IV

Bir sözcüğün eriliyle dişisi arasında kurulan birlik konusunda bir örnek vermekle başlayalım.

Şu iyi yürekli papaz Jean Perrin, şair olduğu için,

Ay ışığıyla şafağı evermeyi¹

düşler.

Cinslere yer vermeyen bir dilde düş-kurmaya mahkûm Anglikan bir köy papazının dudaklarından asla dökülemeyecek bir dilektir bu. Faremoutiers bölgesindeki gündüzsefalarının bütün çanları, ister çitlere ister çalılara asılı olsunlar, şairin kutladığı bu sözcük izdivacını heyecanla ilan ederler.

Vereceğimiz ikinci örnek ilkinden çok farklı olacak bu örnek. nesneler âleminde dişinin krallık kurduğunu söyleyecek bize. Rachilde’in gençlik döneminde yazdığı bir masaldan aldık bu örneği. *Monsieur Vénus*’ü kaleme aldığı sıralarda yazmış olması gereken bu masalında Rachilde, vebanın kırıp geçirdiği² Toskana ovasını yeniden sağlığına kavuşturacak olan çiçeklerin hücumu-

1 Jean PERRIN, *La colline d’ivoire*, s. 28.

2 RACHILDE, *Contes et nouvelles, suivis de Théâtre*, Mercure de France, 1900, s. 54-55. Rachilde *Le Mortis* başlığını taşıyan bu öyküyü, edebiyat dünyasının üst-erkeği [surmâle] dediği Alfred Jarry’ye ithaf eder [Bkz. *Jarry ou le Surmâle de lettres*, Grasset, 1928].

nu anlatmaktadır. Bu hücumda gül, kanlı canlı, fatih ve hâkim dışıdır: “Kor ağızlı, alev tenli güller, mermerlerin bozulmazlığını (yalıyordu).” “Sarmaşık türünden” başka güller de çan kulesini istila ederler. “Orman kadar sık yırtıcı dikenlerini sivri bir kemerin üstünden fırlatarak bir halata tutundu bu sarmaşık tür ve genç kafalarının ağırlığıyla dalgalandırdı halatı.” Yüz tanesi halata asıldığındaysa tehlike çanları çalmaya başlar. “Güller tehlike çanları çalıyordu. Aşk semalarının yangınına tutku dolu kokularının harlı ateşi ekleniyordu.” Bunun üzerine, “çiçekler ordusu” çiçekli yaşamın lanetli yaşama galip gelmesi için “kraliçesinin çağrılarına cevap verdi”. Eril isim taşıyan bitkiler de, o kadar ateşli olmasa da, genel atılıma katılmakta gecikmedi: “Parmak parmak dişior-ganlarıyla hanımelleri, pençeye benzer eller gibi ilerliyordu... Ayrıkotları, kurtayakları, muhabbet çiçekleri, bu yeşil ve gri kalabalık, çoğalıp çoğalıp göz alabildiğine uzanan birer halı oluyordu; mavi bir sarhoşluğun çağlarcasma döküldüğü kupaları taşıyan o çılgın gündüzsefalarımın öncüleri de işte bu halıların üstünde koşturuyordu.”¹

Görüldüğü gibi bu metindeki eril ve dişî isimler iyice ayrıştırılmış, açıkça karşı karşıya getirilmiştir. Yapmaya çalıştığımız bu cinse dayalı analizi Rachilde’in masalının tümüne uygularsak, bunun daha başka kanıtlarını da kolayca bulabiliriz.

Psikanalistler, mermeri yalayan bir gülden kalkıp kolayca bir öykü yaratabilirler. Ne var ki bu poetik sayfaya alakasız bazı psikolojik sorumluluklar yükleyerek, bizi konuşma sevincinden mahrum ederler. Ağzımızdan çekip alırlar sözcükleri. Bir edebiyat yazısının, sözcüklerin cinsine göre analiz edilmesi – cinsanaliz [*génosanalyse*] – psikologlara, psikanalistlere ve düşünürlere yüzeysel gelecek değerlere dayanır. Oysa biz bu analizi, sözün basit sevinçlerini düzene kavuşturacak inceleme çizgilerinden biri (başka pek çok çizgi daha var!) sayarız.

Biz yine de Rachilde’in sayfasını üst-dişi dosyasına yerleştire-

1 RACHILDE, *loc. cit.*, s. 56.

relim. Ve de en ufak bir karışıklığa bile mahal vermemek için, Rachilde'in 1927 yılında *Pourquoi je ne suis pas féministe* [Neden Feminist Değilim] başlıklı bir kitap yayınladığını da hatırlatalım.

Son olarak da, az önce alıntıladıklarımıza benzer örneklere dayanarak, dilbilgisindeki özel bir cinsin vurgulandığı veya eril ve dişi cinslerin dengesinin özenle kurulduğu sayfaların, cinsiyet taşımayan bir dile çevrildiklerinde “cazibelerinin” bir kısmını yitirdiğini ekleyelim. Belirli özellikleri çok iyi yansıtan bir metni fırsat bilip bu uyarıyı tekrarlıyoruz. Bu uyarı aslında hiç terk etmiyor düşüncelerimizi. Okurken düştüğümüz hülyalarda bize güven verecek bir tartışma kanıtı oluyor hep.

Bu tutkumuzu besleyecek metinleri oburcasına okuyalım öyleyse.

Çayır ve şafak¹ sözcüklerinin dişiliğine kayıtsız kalarak, sevmeyi bekleyen bir delikanlının bu anısı gereğince yaşanabilir mi: “Sapsarı çayırarda söken şafak, utangaç ve iri gelinciklere kur yapıyordu.”²

Nadir eril çiçeklerden olan gelincik, taçyapraklarını zor tutar, ufacık bir esintide bile dağılıp gider ve ismindeki o eril kırmızıyı zar zor savunur.

Ne var ki sözcükler, kendilerine özgü mizaçlarıyla sözcükler, zaten “kur yaparlar” birbirlerine; sapsarı tan da kıpkırmızı gelincige işte böyle takılır şairin sesini kullanıp.

Saint-Georges-de-Bouhélier'nin yazdığı başka metinlerde, şafak ile gelinciğin aşkı o kadar da tatlı değildir, hatta pek öngörülemez: “Gelinciklerin gökgürültüsünde gürüldüyor şafak³.” Şairin sevgilisi, tatlı Clarisse ise “koca koca gelincikler karşısında dehşete kapılır”⁴. Şair çocukluktan daha erkeksi bir yaşa geçerken, öyle bir gün gelir ki şunları yazar: “Devasa gelincik-

1 Fransızcada çayır [la prairie] ve şafak [l'aube] sözcükleri dişi sözcüklerdir. —çn

2 SAINT-GEORGES-DE-BOUHELIER, L'hiver en méditation, *Mercur de France*, 1896, s. 46.

3 *Loc. cit.*, s. 47.

4 *Loc. cit.*, s. 29.

ler topladım, dokunduğumda alev almadan¹.” Gelinciklerin eril ateşi “utangaçlığı” bırakmıştır. Bazı çiçekler işte böyle ömrümüz boyunca eşlik eder bize, şiirler değiştiğinde onlar da varlıklarını değiştirirler biraz. Bir zamanlar gelincikler, kırlara özgü erdemler taşırdı; nerede şimdi bütün bunlar? Sözcükler düşleyen birine göre gelincik [*coqueliquot*], gülünesi bir sözcüktür. Çok sert sesler çıkartır. Böyle bir sözcüğün, insanın hoşlanarak sürdüreceği bir düşlemenin tohumu olması çok zordur. Sözcükler düşleyen biri, gelinciğe dişi bir karşılık bulup da düşlemeyi hareketlendirecekse, çok usta biri olmalıdır. İri papatyanın da [*marguerite*] (bu da şiirden yoksun bir sözcüktür) elinden bir şey gelmez bu konuda. Edebi buketler düzenlemek için daha fazla deha gerekir.

Le lys dans la vallée'de [*Vadideki Zambak*] Félix'in Madame de Mortsauf için hazırladığı buketleri düşlemekten daha çok keyif alınız. Balzac tarafından yazıldığı haliyle, bunlar birer çiçek demeti olmaktan öte, birer sözcük demeti, hatta birer hece demetidir. Cinsanaliz yapan biri bunları eril ve dişi sözcükler arasında kurulan doğru denge çerçevesinde ele alır. “Yaban havucunun delişmen oyaları, ketenpüsküllerinin tüyleri, çayırüzellerinin kanatları, yabanmaydanozunun şemsiyeleri, yemiş vermiş akasyaların sarı saçları, süt-beyaz özsulu haççiçeklerinin çapraz yaprakları, civanperçemlerinin yelpazeleri, çiçekleri pembeli-siyahlı şahterelerin yaygın sapları, asma bıyıkları, hanımellerinin karışık sapları arasından tek-tük uzanan birkaç Hint gülü...”². Dişi çiçeklere eril süslemeler, eril çiçeklere de dişi süslemeler yapılır. Yazarın bu tür dengeler kurmak istediği fikrini elimizin tersiyle itemeyiz bir kenara. Böyle edebi buketleri, dağ bayır dolaşan bir botanikçi görür belki, ama dişi ve eril sözcükler konusunda Balzac gibi duyarlılaşmış bir okur, bunları duyar. Uzun sayfalar baştan ayağa ses çiçekleriyle dolar: “Çiniden çiçek kabının geniş ağzı çevresinde, Touraine bölgesi bağlarının karakoruğuna özgü

1 *Loc. cit.*, s. 53.

2 Balzac, *Le lys dans la vallée*, s. 125, [*Vadideki Zambak*, Türkçeye çeviren Vahdet Gültekin, s. 135].

o beyaz toplardan meydana gelmiş bir kemer gözünüzün önüne getirin; ulaşmak istedikleri biçimin belli-belirsiz birer simgesi olarak, boynu bükük bir köle kız gibi kıvrılmışlar. Bu çepeçevre temel taşlarının arasından beyaz çanlı kahrkaha çiçeklerinin sarmalları, pembe kayışkıranın birkaç süpürgeotuna, yaprakları harikulade renkli, parlak körpecik meşe sürgünlerine karışmış incecik dalları yükseliyor; her biri salkımsöğütler gibi boynu bükük, üzgün, birer dua gibi utangaç, yalvarır bir halde uzanıyor.” Sözcüklere güvenen bir psikolog, bu tür buketlerin duygusal düzenindeki gize ulaşacaktır belki de. Burada her çiçek, üstünde düşünülmüş veya ağızdan dökülen, açık veya gizli bir itiraf-tır. Çiçek bazen isyanı bazen itaati, bazen bir acıyı bazen de bir umudu dile getirir. Eğer biz, basit okurlar, kendimizi romancının çalışma masasında hayal edersek, yazıya dökülmüş aşkı nasıl da benimseriz. Sayfalarındaki tüm çiçekli süslemelerin “masa başında yaratılmış çiçekler”¹ olduğunu söyleyen de bizzat Balzac değil miydi? Romanın kesintiye uğrayıp buketlerin yapıldığı bu anda Balzac sözcükler düşleyen biridir. Çiçeklerden yapılan buketler çiçek isimlerinden yapılan buketlerdir.

Dişi sözcükler bir sayfada eksik olduğunda, üslup da soyutla kayan, ağır bir kimliğe bürünür. Şairin kulağı bu konuda yanılmaz. Öyle ki Claudel bekar bir ahengin tekdüzeliğini bulur Flaubert’de: “Eril sonekler egemendir, her hareket yankıdan ve esneklikten yoksun, sert ve donuk bir darbeyle son bulur. Aceleci bir hareketle başlayıp dosdoğru son heceye dalan Fransızcanın kusurunu örtecek hiçbir marifet yoktur burada. Yazar dişi sözcüklerin yuvarlak hatlarının, yan cümlelerin sağladığı büyük desteğin farkında değil gibidir; oysa bunlar cümleyi ağırlaştırmak şöyle dursun hafifletir ve ancak cümlelerin taşıdığı anlam tümüyle tükendiğinde yere konmasına olanak verirler².” Üslup-bilimcilerin [stylisticiens] gözünden kaçmaması gereken bir notta Cla-

1 Loc. cit., s. 121.

2 PAUL CLAUDEL, Positions et propositions, *Mercure de France*, c. 1, s. 78.

udel, bir cümlelerin, araya dışı bir yan cümle katıldığında nasıl titreşime girebileceğini gösterdi:

Pascal'in *İnsan kamıştan başka bir şey değildir* yazdığını varsayalım; bu cümlede ses hiçbir sağlam dayanak bulamaz, zihin de acı içinde muallakta kalır, der Claudel, ama Pascal şöyle yazmıştı:

İnsan kamıştan başka bir şey değildir, *Doğadaki en güçsüz kamıştır*, ama düşünen bir kamıştır; böylece bütün cümle çok yoğun bir titreşime girer.

Düştüğü başka bir notta (s. 79) Claudel şöyle ekler: "Flaubert zaman zaman vasat da olsa bazı başarılarla ulaşmıştı; bunu unutmak haksızlık etmek olur. Örneğin: 'Ben de o en son dalda, çehremle aydınlatıyordum yaz gecelerini.'"¹

V

Sözcüklerle kurulan böylesi düşlere kendi tercihimizle kapıldığımızda, bu okumalar sırasında bizim gibi hayallerden zevk alan bir kardeşle karşılaşmak içimizi rahatlatır. Kısa bir süre önce, yaşını başını almış olduğu için benden daha cüretkar olan bir şairi okuyordum. Bu şair, önemli bir sözcük kendi tözünde düşkurmaya koyulduğunda, genel kullanıma karşı çıkarak bu sözcüğe dışı cins yüklemek istiyordu. Edmond Gilliard herşeyden önce sessizlik² sözcüğünün özündeki dışılığı hissetmeyi düşlüyordu. Gilliard'a göre sessizliğin erdemi "baştan ayağa dışıdır; sessizlik, Kelam'ın maddesine varıncaya dek her türlü sözün kendi

1 Gramerci F. Burggraff, cinsleri ele aldığı bölümü, iki cinsli bir dilin ahengi konusunda yaptığı şu uyanıyla bitirmişti: "Court de Gebelin'in dediği gibi, cinsleri belirten soneklerin çeşitliliği söyleme çok geniş bir ahenk kazandırır; söylemin tekdüzeliğini ve tekbiçimliliğini ortadan kaldırır. Zira bu soneklerin bazıları yumuşak bazıları da sert olduğu için, dil yumuşak seslerle daha güçlü seslerin karışımından oluşur, böylece daha hoş bir dil ortaya çıkar." (F. BURGGRAFF, *Principes de grammaire générale ou exposition raisonnée des éléments du langage*, Liège, 1863, s. 230).

2 Fransızcada sessizlik [silence] sözcüğü aslında eril bir sözcüktür. —çn

içine girmesine izin vermek zorundadır... Sessizlik sözcüğünü dilbilgisi açısından eril olarak niteleyen artikeli¹ atmamak için zor tutuyorum kendimi” demişti şair.²

Sessizlik sözcüğü, kendisine buyruğun zamanı atfedildiği için eril bir sertlik kazanmıştır belki de. Herkesin kollarını kavuşturup kendisine kulak vermesini isteyen öğretmen, “sessiz olun” der. Ne var ki sessizlik yapayalnız bir ruhu huzura kavuşturduğunda, sessizliğin ortamı dingin bir *anima* için hazırladığı da hemen hissedilir.

Gündelik yaşamdan alınmış ispatlar, yaptığımız psikolojik incelemeyi çürütmektedir burada. Sessizliği düşmanlık, kin ve somurtma dolu bir inziva gibi nitelemek, kolaycılığa kaçmaktır. Şair, düş-kurmayı bilmeyen varlıklarda bölünmelere yol açan tüm bu psikolojik çatışmaların çok ötesinde düşler kurmamızı bekler bizden.

Psikologlardan yakamızı kurtarmak için, bizim bile gözlemci ve gözlemlenen olarak ayrılmadığımız, “gözlemlenmeyen” bir alana adım atmak için, belirli bir sınırı aşmak gerektiği hissediliyor. Böylece düş-kuran da kendi düşlemesi içinde tümüyle eriyip gider. Düşlemesi, kendi sessiz yaşamıdır. Şair bize işte bu sessiz huzuru aktarmak ister.

Sessiz sabahladığımız o geceleri bilen, hatta sadece anımsayan biri bile nasıl da mutludur! Ruhlar arasındaki iletişimin işareti, sessizliğin ta kendisidir o gecelerde.

O saatleri anımsayan Francis Jammes nasıl da sevecenlikle yazabilmişti şu dizeyi:

Hiçbir şey demediğinde sussana diyordum sana.

Böylece, projelere yer vermeyen düşler, geçmiş olmanın düşler, dışı olanın huzuru ve sessizliği içinde kapılarını ruhların birliğine [*communion*] açar.

1 Sessizlik sözcüğü [*le silence*] Fransızcada eril olduğu için, eril artikel olan “le” ile kullanılır. —çn

2 Edmond GILLIARD, *Hymne terrestre*, Seghers, 1958, s. 97-98.

Edmond Gilliard, sessizlikten sonra mekânı da dışı düşlerle sarıp sarmalar: “Kalemim, içine alan bir uzamın [étendue] girişini kapatan tanımlığa gelip toslar. Mekânın [espace] cinsiyetinin erile çevrilmesi¹, onun doğurganlığına hakarettir. Benim sessizliğim, mekânla aynı doğaya sahip olduğu için, dışıdır,” diye yazar.

Alışıldık dilbilgisi kurallarını iki kez sarsan Edmond Gilliard, mekân ile sessizliğin birbirini destekleyen ikili dışılığıni keşfeder.

Sessizliği dışılığın yuvasına iyice yerleştirmek için, şair mekânın bir *Tulum* [Outre]² olmasını ister. Tulumun ağzına kulağım dayayıp, sessizlikte dışılığın uğultularını duymayı bekler. “Benim ‘Tulum’um, kulağımı dayayıp dinlediğim büyük bir açıklıktır.” Böyle dinlediğinde, uzamın sessiz huzurunun, sessizliğin ve mekânın, baştan ayağa dışı doğurganlığında hayat bulan sesler doğacaktır.

Edmond Gilliard’ın poetik düşüncelerinin başlığı dışının zafelerini duyurur: *Revenance de l’Outre*.^{*3}

Psikanalist böyle bir şiire hemen “Anneye geri dönüş” etiketi yapıştırırdı. Ne var ki sözcüklerin o tatlı çalışmasını bu kadar genel bir belirlenim açıklayamaz. Basit bir “anneye geri dönüş” söz konusuysa eğer, anadilini dönüştürmek isteyen düşler nasıl açıklanabilir ki? Dahası, anneye bağılıktan gelen bu kadar uzak dürtüler, poetik dilde nasıl bu kadar kurucu olabilir?

Uzağın psikolojisi burada bulunan varlığın, kendi dilinde bulunan varlığın, kendi dilinde yaşayan varlığın psikolojisine

1 Fransızcada uzam [étendue] sözcüğü dışı iken mekân [espace] sözcüğü erildir. –yhn

2 Eril bir sözcük olan mekânın [espace] tersine Fransızcada tulum [outré] sözcüğü dışıdır. –çn

3 Büyük bir yazarın “outré” [tulum] sözcüğünü eril artikelle kullanması kulağımızı tırmalamaz mı? Voltaire şöyle dememiş miydi: “Efendimiz, yenmez benim fesleğenim, üstü ince deriyle kaplı, şişkin, küçük bir tulumla [un petit outre] koydum onu.” Alıntıyı yapan: P. POITEVIN: *La grammiaire, les écrivains et les typographes modernes. Cacographie et cacologie historiques*, s. 19. [un petit outre: Voltaire burada, aslında dışı olması gereken tulum –outré– sözcüğünü eril artikelle kullanmıştır. –çn]

* Fransızcada *revenance* ve *outré* sözcüklerinin her ikisi de dışıdır.

fazladan bir yük getirmemelidir. Uzaktaki yuvası neresi olursa olsun, poetik düşünme de dilin capcanlı güçlerinden kaynaklanır. İfade, ifade edilen duyguları derinden etkiler. İfade edilirken çoğalan bilmeceleri, yalnızca anneye geri dönüş diyerek çözmekle yetinen psikanalist, ince ayrımlarla, ince ayrımlarda yaşayan ve söylenen yaşamı, dilin yaşamını yaşamamıza yardım etmez. Proudhon'un deyişiyle, insanın "kendi sözlerine nasıl olup da cinsiyet yükleyebildiğini"¹ hissetmek için, daha da düşünmek, dilin kendi yaşamı içinde düşünmek gerekir.

VI

Carré rouge'da² yeniden basılan eski bir makalesinde, Edmond Gilliard bir dil zanaatkarı olarak yaşadığı sevinçleri ve katlandığı acıları dile getirir:

Mesleğimden biraz daha emin olsam, tabelama nasıl da gururla yazardım "Burada sözcüklerin kirini pasını atıyoruz..." diye. Sözcükleri kazıma, seslerin pisliğini silme mesleğidir bu: zor ama yararlı bir meslek.

Bense, şairlerin bana yardımcı olduğu o mutlu sabahlarda, aşına olduğum sözcüklerle uğraşmaktan hoşlanırım. Her iki cinsin yol açtığı sevinçleri adil biçimde yönetirim. Bir cinsten diğerine bağlandıklarında sözcüklerin küçük mutluluklara (edebi muziplik yapılan günlerdeyse küçük hasımlıklara) kapıldığını hayal ederim. Barınağı bâb [*l'huis*] mı yoksa kapı [*la porte*] mı daha iyi kapar³? Kucak açan kapı [*porte*] ile itici ve kaba bâb [*hais*] sözcükleri arasında ne çok "psikolojik" ayrım vardır. Aynı cinsten olmayan sözcükler eşanlamlı olabilir mi hiç! İnsanın buna inanması için yazmayı sevmemesi gerekir.

1 PROUDHON, *loc. cit.*, s. 265.

2 Lozan'da yayınlanan aylık dergi, Aralık 1958.

3 Eski Fransızcada kullanılan *l'huis* [*bâb*] sözcüğü eril iken, *la porte* [*kapı*] sözcüğü dişidir. -çn

Tarla faresi ile kent faresinin konuşmasını kaleme alan fabl yazarı gibi, ben de dost yüzlü lamba ile aptal lampaderi¹, salon ışıklarının şu Trissotin'inini² konuşturmak isterdim. Eşyaların gördüğünü, kendi aralarında konuştuğunu düşünürdü şu iyi yürekli Estaunié³; geveze kadınların konuşması gibi, eşyalara ev sakinlerinin dramlarını anlattırırdı. "Nesnelerin her biri kendi eşini bulabilse" eşyaların muhabbeti nasıl da canlı, nasıl da içten olurdu. Çünkü sözcükler birbirlerini severler. Onlar da, yaşayan herşey gibi, "erkek ve kadın olarak yaratılmışlardır".

Sonu gelmeyen düşlerde, söz dağarcığımın evliliği çağrıştıran değerlerini işte böyle uyandırırım. Bazen de avam düşlere dalar, güveçle mahfazayı⁴ birleştiririm birbirine. Ne var ki erilden dişiye yönelen en yakın anlamdaşlıklar daha çok büyüler beni. Durmaksızın bunların düşünüyorum kurarım. Tüm düşlerim ikiye ayrılır. İster şeyler, ister dünya, ister duygular, isterse canavarlara ilişkin olsunlar, tüm sözcükler, eril olan dişi yoldaşını, dişi olan da eril yol arkadaşını aramak üzere yola koyulur: cam ve ayna, şaşmaz kol saati ve kesin kronometre, ağaç yaprağı ile kitap sayfası, koru ve orman, sis ile bulut, ejder ile dişi ejder, lut ile lir, ağıtlar ve gözyaşları...⁵

Bazen de bu kadar gel-gitten yorulup, bir sözcüğe, kendisi için sevdiğim bir sözcüğe sığınırım. Sözcüklerin bağrında dinlenmek, bir sözcüğün hücrelerinde, önünü açık seçik görmek, sözcüğün bir yaşam tohumu, söken bir şafak olduğunu hissetmek... Şair tüm bunları bir dizede dile getirir⁶:

1 Fransızcada *lamba* [*la lampe*] sözcüğü dişi, *lampader* [*le lampadaire*] sözcüğü ise erildir. —çn

2 Molière'in *Bilgiç Kadınlar* adlı oyunundaki kişilerden biri; bilim ve edebiyat konusunda çok bilgili olduğunu iddia etmesine rağmen, bilgisine ancak çok dar bir çevre itibar etmekteydi. —çn

3 Fransız mühendis, daha sonraları yazarlıkta karar kıldı. Fransızca telekomünikasyon [*télécommunication*] sözcüğünün mucididir. —çn

4 Fransızcada *güveç* [*la terrine*] sözcüğü dişi, *mahfaza* [*le coffret*] sözcüğü ise erildir. —çn

5 Sıralanan sözcük çiftlerinin hepsi Fransızcada bir eril ve bir dişi sözcükten oluşmaktadır. —çn

6 Edmond VANDERCAMMEN, *La porte sans mémoire*, s. 33.

Dolayısıyla, Mistral'i okurken, Provence şairinin *beşik*¹ sözcüğünü dişi olarak kullanması nasıl da kulağa hoş gelir, okumak nasıl da sevinç verir bize.

İçinde bulunduğumuz güzel koşullarda Mistral'in öyküsünü anlatmak pek tatlı olurdu doğrusu. Dört yaşındaki Mistral, "süsen çiçekleri" toplarken göle düşer. Annesi onu gölden çıkarır, kuru giysiler giydirir. Ama göldeki çiçekler o kadar güzeldir ki çocuk bunları almak için bir daha yeltenir, yine düşer. Başka giysisi olmadığı için, annesinin Pazar günleri için ayırdığı elbiseyi giymesi gerekir. Böyle giyiniñce aklı iyice çelinen çocuk, tüm yasaklamalara rağmen havuzun başına döner ve bir kez daha düşer suya. Zavallı annesi onu önlüğüyle kurular ve Mistral şöyle der: "dehşet içinde bana bir kaşık parazit ilacı içirip beni yatağıma [*ma berce*] koydu; ben de ağlamaktan bitkin düşüp kısa bir süre sonra uykuya daldım."²

Özetlediğim öykünün tamamı bu parçada rahatça okunabilir; çocuğu avutup uykuya dalmasını sağlayan tek bir sözcükte yoğunlaşan sevecenliği akılda tutmak yeterlidir. Yatağımda [*ma berce*], der Mistral, çocukluk bu yatakta ne de güzel uyur.

Dişinin koynunda uyuduğu için, bu yatakta gerçek uykuyla tanışır insan.

VII

Bir gün, en büyük cümle emekçilerinden biri şu uyarda bulunmuştu: "Şu tuhaf olayı mutlaka siz de gözlemlemiş olmalısınız: *gündelik* dilde duyduğunuzda veya kullandığınızda son derece açık olan, sıradan bir cümlemin hızla yol alan katarına katıldığında hiçbir güçlük çıkarmayan herhangi bir sözcük, ayrı bir yerde incelemek üzere onu dolaşımdan çekip çıkardığınızda ve anlık

1 Fransızcada *beşik* [*le berceau*], eril bir sözcüktür. Mistral ise metninde dişi haliyle *la herce* sözcüğünü kullanmıştır. -çn

2 Frédéric MISTRAL, *Mémoires et récits* (Provence dilinden Fransızcaya çeviri), Plon, s. 19.

işlevinden sıyrıp ona bir anlam vermeye çalıştığınızda, rahatsız edici olmaya başlar, tuhaf bir direnç gösterir, tüm tanımlama çabalarını boşa çıkarır¹.” Valéry’nin örnek olarak seçtiği her iki sözcük de uzun zamandır “büyük önem arz etmektedir”: bunlar *zaman* ve *yaşam* sözcükleridir. Dolaşımdan çekip çıkarıldıklarında bu sözcüklerin her ikisi de anında birer bilmeceye dönüşür. Öte yandan, bu kadar debdebeli olmayan sözcükler söz konusu olduğunda, Valéry’nin yaptığı gözlem psikolojik bir incelik içinde gelişim gösterir. O zaman basit sözcükler, o çok basit sözcükler, kurulan bir düşün sığmağında dinlenmeye koyulurlar. Valéry istediği kadar “kendi kendimizi bile ancak sözcüklerden geçiş hızımız sayesinde anladığımızı”² söylesin, düşler, yavaş yavaş kurulan düşler, bir sözcüğün hareketsizliğinde keşfeder derinlikleri. Kurulan düşler yoluyla, adlandıran edimi bir sözcükte keşfettiğimize inanırız.

Sözcükler adlandırılmayı düşler

diye yazar bir şair³. Onları adlandırırken düş-kurmamızı isterler. Ve de bunu, gayet basitçe, etimolojinin dipsiz kuyularını kazmadan yapmamızı isterler. Hayalleri biriktiren sözcükler, güncel varlıkları içinde, birer gerçeklik olup çıkarlar. Louis Emié’nin⁴ şu iki dizesini okuduktan sonra, sözcükler düşleyen biri, düş-kurmayı nasıl bırakabilir:

Bir sözcük dolaşiyor gölgede

Ve ağır örtüleri şişiriyor.

Bu iki dizeyi alıp, dile dair duyarlılığa ilişkin bir düşsel duyarlılık testi yapmak isterim. Şöyle sormak gerekir: sizce de bazı sözcükler, odadaki varlıkların içinde yer ve hacim kazanmalarını sağlayacak bir sesliliğe sahip değiller mi? Edgar Poe’nun odasın-

1 Paul VALÉRY, *Variété V*, Gallimard, s. 132.

2 *Loc. cit.*, s. 133.

3 Léo LIBBRECHT, *Mon orgue de Barbarie*, s. 34.

4 Louis EMIE, *Le nom du feu*, Gallimard, s. 35.

daki perdeleri havalandıran neydi ki? Bir varlık mı, bir anı mı yoksa bir isim mi?

“Açık ve seçik” bir zihne sahip psikolog, Emié’nin dizeleri karşısında şaşırıp kalacaktır. En azından şu ağır örtüleri hangi sözcüğün canlandırıldığını duymak isteyecektir; belki de kastedilen bir sözcükten kalkıp bir hayaletleştirme peşine düşecektir. Psikoloğumuz, biraz daha kesin bilgiler isterken, şairin kendisine sözcükler evreninin kapılarını açtığını hissetmez. Şairin odası tıka basa doludur sözcüklerle, gölgede dolanan sözcüklerle. Bazen sözcükler şeylere sadık değildir. Şeyden şeye geçerken düşsel anlamdaşlıklar kurmaya yeltenirler. Nesnelerin hayaletleştirilmesi, görsel sanrıların diliyle ifade edilir hep. Oysa sözcüklerle düşkuran biri için, dille hayaletleştirmek de mümkündür. Bu düşsel derinliklere inmek için de sözcüklere düş-kuracak vakti vermek gerekir. Böylece, Valéry’nin yaptığı uyarıyı düşünürken, cümlelerin erekselliğinden [*téléologie*] kendimizi kurtarmış oluruz. Dolayısıyla, sözcükler düşleyen biri için, sözün kabuğu olan sözcükler vardır. Evet, sözcükler düşleyen biri, çocuğun kulağını yaslayıp denizkabuğunda denizi dinlemesi gibi, bazı sözcüklere kulak verdiğinde, hülyalardan oluşan bir dünyanın uğultularını duyar.

Okumak veya yazmak yerine, bir zamanlar öğrenciyken yazdığımız gibi yazdığımızda, daha başka düşler de ortaya çıkar. Güzel yazmak için özen gösterirken, sözcüklerin içinde dolaşmış gibi oluruz. Şaşırıp kalırsınız bir harfe, okurken iyi duymadığımız bu harf, kalemi dikkatle kullanırken bir başka gelir kulağımıza. Öyle ki bir şair şöyle yazabilmişti: “Hiç tınlamayan ünsüzlerin kıvrımlarında, asla ses vermeyen ünlülerin düğümlelerinde, kurabilecek miyim ben yuvamı?”¹

Harfler düşleyen birinin işi nerelere kadar vardırabileceğine, bir şairin şu sözleri tanıklık eder: “Sözcükler birer bedendir, harfler de bedenlerin organları. Cinsel organ her zaman ünlü bir harftir².”

1 Robert MALLET, *Les signes de l'addition*, s. 156.

2 Edmond JABES, *Les mots tracent*, yay. Les Pas Perdus, s. 37.

Edmond Jabès'in şiir derlemesi için yazdığı etkileyici önsözde, Gabriel Bounoure şöyle demişti¹: şair "yazarken ve söylerken, şiddet dolu, asi, cinsel, analogik bir yaşamın önüne serildiğini bilir. Sözcüğün eril yapısını çizen ünsüzler, dişi ünlülerin ince ve ayrıntılı renkleriyle, değişken ayrıntılarıyla birleşir. Sözcükler de tıpkı bizler gibi cinsiyet sahibidir ve yine bizim gibi Logos'un birer üyesidir. Bizim gibi onlar da, hakikatin hüküm sürdüğü bir krallıkta muradına ermek ister; yaşadıkları isyanlar, geçmişe duydukları özlem, aralarındaki yakınlıklar ve eğilimleri de tıpkı bizimkiler gibi Erdişi [*androjen*] bir arketipin çekim gücü altındadır."

Düşlerken bu kadar ileri gidebilmek için, okumak yeter mi? Yazmak da gerekmez mi? Bounoure'un dediği gibi, harflerin azameti veya iddialı zerafeti içinde teker teker yazıldığı zamanlardaki gibi, öğrenci olduğumuz zamanki gibi yazmak gerekmez mi? O zamanlar doğru yazım bir dramdı, bir sözcüğün içinde çalışıp duran kültür dramımızdı. Edmond Jabès unuttuğum anıların kollarına atıyor beni yine. "Tanrım, ne olur yarın okulda 'kasımpatı' sözcüğünü yazarken yanlış yapmayayım, bu sözcüğü farklı yazma biçimleri arasından doğru olanı gelsin aklıma. Tanrım, ne olur, bu sözcüğü elime teslim edecek olan harflerin bana yardımcı olmasını sağla, öğretmenimin bunun, kabuğunu gönlümden geldiğince boyayabileceğim, gölgesini ve gözlerinin dibini dış dış kesebileceğim, düşlerime musallat olan bir kaplumbağa değil de, kendisinin de sevdiği o çiçek olduğunu anlamasını sağla."²

Peki ya, içi bu kadar sıcak olan *kasımpatı* sözcüğü hangi cins-tendir acaba? Bana göre bu cins, bir zamanların o sıcak kasım aylarına benzer. Benim geldiğim yerde bu sözcük hem dişi hem de eril sayılırdı. Renk yardım etmezse, bir cinse kulağımız nasıl alışsın?

Yazarken sözcüklerin içinde sesler bulunduğunu keşfeder in-

1 Edmond JABES, *Je bâtis ma demeure*, Gallimard, Gabriel BOUNOURE'un önsözüyle, s. 20.

2 Edmond JABES, *loc. cit.*, s. 336.

san. İkiz ünlüler (diftonglar), yazıya dökülürken bir başka çınlar: birbirinden ayrılmış sesleriyle birlikte gelirler kulağımıza. Acı mıdır bu? Yeni bir şehvet midir? Sözcüğün bağrına gizlice bir açıklık [*hiatus*]¹ yerleştiren şairin tattığı acı dolu lezzeti kim anlatacak bize? Mallarmé'nin, her iki yarısı da ünlülerin çatışmasına sahne olan şu dizesindeki acılara kulak ver:

*Pırlantanın ağıladığını tende işitmek için*²

İsminin kırılğanlığını açığa vuran pırlanta [*diamant*], üç parçaya ayrılır. Büyük bir şairin sadizmi işte böyle gösterir kendini.

Çok hızlı okunduğunda bu dize on heceden oluşur³. Ama kalemim tane tane yazdığında, dize de yeniden kavuşur on iki hecesine ve kulağımız, ender bulunur on iki heceli bir dizenin soylu çalışmasını izlemek zorunda kalır.

Ne var ki bir düş-kuranın bilgisi, dizelerin müzikalitesine ilişkin bu büyük çalışmalara yetmez. Sözcüklerle kurduğumuz düşler, seslerin derinlerine kadar inmez; biz dizeleri ancak birer iç söz olarak söylemeyi biliriz. Yalnız başına okuma yolunun müridlerinden olduğumuz kesin.⁴

VIII

Bir fikr-i sabitin çevresinde dönüp duran bu avare düşünceleri, düşünme vakti geldiğinde sayıları artan bu çılgınlıkları, doğrusu epey hoşgörülü davranıp itiraf ettiğime göre, bunların entelektüel çalışma hayatımda nasıl bir yer tuttuğunu da söylememe izin verin.

1 Burada *hiatus* terimiyle kastedilen, aynı sözcük içinde iki ayrı hece oluşturan iki sesli harfin arka arkaya gelmesidir. -çn

2 *Pour ouïr dans la chair pleurer le diamant*: Bachelard burada ünlülerin çatışması derken, *ouïr* ve *diamant* sözcüklerinde yan yana düşen ve tek bir sesmiş gibi okunabilen ünlü harfleri kastediyor. -yhn

3 Bkz. Bir önceki dipnotumuz. -yhn

4 Bir zamanlar, bir kitabımın bölümlerinden birine "Dilsiz hitap" [*La déclamation muette*] adını vermiştim. Bkz. *L'Air et les songes*, Paris, Corti.

Çok çeşitli kitapların izini taşıyan ve emek sarfetmekle geçen düzensiz bir meslek yaşamını özetlemem gerekirse yapabileceğim en iyi şey, bu yaşamı biri dışı biri eril, birbirine karşıt iki başlık altında toplamak olacaktır: *kavram* ve *hayal*¹. Kavramla hayal arasında sentez olmaz. Soydaşlık da olmaz; hele şu hep söylenen ama hiç yaşanmayan, psikologların hayallerin çoğulluğundan kavramı çıkartmasına yol açan soydaşlık hiç olmaz. Zihnini tümüyle kavrama, ruhunu da tümüyle hayale veren herkes, kavramlarla hayallerin tinsel [*spirituelle*] yaşamda birbirinden ayrı iki çizgi boyunca geliştiğini gayet iyi bilir.

Hatta kavramsal etkinlik ile hayal-gücünün etkinliği arasında belirli bir husumet yaratmak belki de iyi olabilir. Ama ne olursa olsun, ikisi arasında işbirliği kurmaya çalışmak yanlıştır. Hayal kavrama bir malzeme sağlayamaz. Kavram ise hayali istikrarlı kıllararak nefessiz bırakacaktır.

Zekâ [*intellect*] ile hayal-gücü arasındaki açık kutuplaşmayı çeşitli karışıklıklar yaratarak hafifletmeye yeltenecek değilim. Bir zamanlar, bilimsel bir kültür çerçevesinde kavramları dünyaya getirip destekleme iddiasında olan hayalleri defetmek için bir kitap yazmam gerektiğini sanmışım². Kavram özsel etkinliğine başladığında, yani bir kavramlar alanında çalışmaya başladığında, hayallerden faydalanmak nasıl da gevşeklik –nasıl da dişilik!– olacaktı. Rasyonel düşünce dediğimiz şu sıkı dokuya ara-kavramlar, yani anlam ve kesinliklerini kendi rasyonel bağınıtları içinde edinen kavramlar müdahale eder. Bu ara-kavramların örneklerini *Uygulamalı Akılcılık* adlı kitabımızda sunmuştuk. Bilimsel düşüncede kavram, her tür art-hayalden yoksun olduğu derecede iyi işler. Bilimsel kavram, tam anlamıyla çalıştığında, kendi genetik evriminin tüm yavaşlıklarından kurtulmuştur; bu evrim artık yalnızca basit psikolojiden kaynaklanır.

Psikoloji kitaplarında betimlenenden çok farklı çalışan kuru-

1 Fransızcada *hayal* [*image*] sözcüğü dışı, *kavram* [*concept*] sözcüğü ise erildir. –çn

2 Bkz. *La formation de l'esprit scientifique. Contribution à une psychanalyse de la connaissance objective*, Paris, Vrin, 3. basım, 1954.

cu soyutlamanın yaptığı her yeni fetihle bilginin erilliği de artar. Soyut düşüncenin örgütleme gücü matematik alanında çok açıktır. Nietzsche'nin dediği gibi "Matematikte..., mutlak bilgi Satürn şenlikleri¹ düzenler."²

Rasyonel düşünceye hevesle teslim olan kişi, birbirine iyi bağlanmış kavramların etkin ışığını kuşkularla perdelemek için irrasyonalizm (akıldışıçılık) yanlılarının kullandığı sis ve dumanlarla ilgilenmeyebilir.

Sisler ve dumanlar,³ dışının itirazı.

Buna karşılık, hayallere gönülden bağlı olduğumu söyleyip, kavramlardan destek alarak hayalleri inceleyecek de değilim. Şiire yöneltilen entelektüalist eleştiri, poetik hayalleri oluşturan kaynağın yolunu asla göstermeyecektir bize. Hayali, bir hipnoz-
cunun uyurgezeri yönettiği gibi yönetmekten kaçınmak gerekir⁴. Hayallerin verdiği mutluluğu tatmak için, uyurgezer düşlerin peşine takılmak, Nodier'nin yaptığı gibi, düş-kuran birinin uykuda söylediklerine kulak vermek daha iyi olur. Hayal ancak hayalle, düşlemede bir araya geldikleri gibi hayalleri düşleyerek incelenebilir. Hayali ancak hoşumuza gitmişse gerçekten buyur ettiğimize göre, hayal gücünü nesnel açıdan inceleme iddiasında bulunmak anlamsızdır. Kaldı ki bir hayali başka bir hayalle karşılaştırmak bile, hayalin bireyselliğine katılmaktan alıkonma tehlikesi yaratır.

Dolayısıyla, hayallerle kavramlar, psişik etkinliğin iki karşıt kutbu olan akıl [*raison*] ve hayal-gücünde [*imagination*] oluşurlar.

1 Zühal şenlikleri de denir. Eski Roma'da Satürn adına yapılan, her tür taşkınlığın ve aşırılığın serbest olduğu, hatta kölelerin bile şenlik süresince özgür bırakıldığı etkinlikler. -çn

2 NIETZSCHE, *La naissance de la philosophie à l'époque de la tragédie grecque*, Fr. çeviri G. BIANQUIS, Gallimard, s. 204.

3 Her iki sözcük de Fransızcada dişidir. -çn

4 Ritter, Franz von Baader'e şöyle yazmıştı: "Herkesin içinde, hipnozcusu olduğu bir uyurgezer vardır," (Alıntıyı yapan BEGUIN, *L'âme romantique et le rêve*, Cahiers du Sud, c. I, s. 144). Kurulan düşler iyi olduğunda, iyi şeylerin devamlılığını taşıdığında, biz fark etmeden uyurgezer, hipnozcusunun adımlarını kontrol etmeye başlar.

Hayal-gücü ile akıl arasında dışlayıcı bir kutuplaşma vardır. Mıknatısın kutuplarıyla hiç ilgisi yoktur bunun. Karşıt kutuplar birbirini çekmez burada, aksine birbirini iter. Hem hayalleri hem de kavramları, yani Psişenin dişi ve eril kutuplarını seviyorsak, bu psişik güçleri iki farklı aşkla sevmek gerekir. Ben bunu çok geç anladım. Kavramlarla hayaller dönüşümlü çalışırken de vicdanımın rahat olabileceğini, biri ruhun geceye mahsus yanını kabul eden, diğeri ise güpegündüz çalışan iki temiz vicdanım olduğunu çok geç öğrendim. İkili doğamın en sonunda kabul gören temiz vicdanının, ikili vicdanımın rahatlığının keyfine varmak için, iki kitap daha yazmam gerekti: uygulamalı akılcılık üstüne bir kitap ve etkin hayal-gücü üstüne başka bir kitap. Bana göre temiz bir vicdan (yapıtlar ne kadar yetersiz olursa olsun) *meşgul* bir vicdandır, asla boş olmaz, son nefesine kadar işini yapan bir adamın vicdanıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜŞLEME ÜZERİNE KURULAN DÜŞLER

“Animus” – “Anima”

Neden hiç benimle yalnız değilsin
Derin kadın, daha da derin
Geçmişin kaynaklarının bağlandığı dipsiz
uçurumdan?

Sana daha da batıyorsun
Önceki varoluşların sel çukuruna.
Yvan GOLL, *Multiple femme*, s. 31.

“Hem bir Pan’ın hem de genç bir kızın
ruhu var bende.”

Francis JAMMES
Le roman du lièvre, s. 270.

I

Sözcüklerin eril ve dişi olmasıyla ilgili hülyalarımızı, bir filozof masumiyetiyle, az önceki gibi olanca basitliğiyle anlattığımızda, yüzeysel bir psikoloji izlenimi uyandırdığımızı biliyoruz. Sözcüklere ilişkin bu türden uyarılar, kesin ve istikrarlı bir dille, bilimsel zihnin [*esprit*] kendi idealine bağlı kalarak nesnel gözlemlerini dile getirmeye çalışan psikologların dikkatini çekemez. Psikologlara göre sözcükler düş-kurmaz. Psikolog, verdiğimiz ipuçlarına duyarlı olsa bile, cinslerin zayıf sözlü belirlemelerinin, eril ile dişinin değerlerinin şişirilmesi olarak görülebileceği-

ni söylemekten geri kalmayacaktır. İşaret uğruna şeyi bir kenara attığımızı, erkeklik ve dişilik özelliklerinin, gece düşlerinin bile karşıt cinsiyetlerin dramına sahne olmasına yetecek kadar insan doğasının içine işlemiş olduğunu söyleyerek, klişe bir anlatımla karşı çıkacaklardır bize. Ne var ki biz, elinizde bulunan denemenin başka sayfalarında olduğu gibi burada da, düş ile düşlemeyi karşı karşıya getireceğiz. O zaman sözlü sevgilerimizde, burada bulunmayan kadına söyleyeceğimiz sözleri hazırlayarak kurduğumuz düşlerde, sözcükler, o güzelim sözcükler tam anlamıyla canlanırlar ve bir gün, bir psikoloğun gelip sözlü yaşamı, konuşurken anlam kazanan yaşamı incelemesi gerekir.

Ayrıca sözcüklerin, düşlerin diline ya da aydınlık yaşamın diline –durup dinlenmiş dile veya gözetlenen dile– doğal şiirin diline ya da şiirdeki otoriter ölçülerin çekiçleriyle dövülmüş dile ait olmalarına göre, hep aynı psişik “ağırlığa” sahip olmadıklarını gösterebileceğimize inanıyoruz. Gece görülen düş, sansürlere karşı girişilen şiddetli ya da kurnazca bir mücadele olabilir. Düşleme ise bize sansürsüz dili öğretir. Yalnız başına daldığımız düşlemede, kendi kendimize her şeyi söyleyebiliriz. Kendi kendimize söylediklerimizi gerçekten sadece kendi kendimize söylediğimizden emin olabilecek kadar açık bir bilince sahibizdir hâlâ.

Yalnız daldığımız düşlemede, kendimizi hem erkek hem de kadın olarak tanıyabilmemizde şaşılacak bir yan yok öyleyse. Bir tutkunun geleceğini yaşayan düşleme, tutkusunun nesnesini idealleştirir. İdeal dişi varlık, tutkuyla düş-kuran erkeği dinler. Düş-kuran kadın ise, ideal erkeğin itiraflarını canlandırır. Bazı düşlerin burada gördüğümüz idealleştirici özelliğini ileriki bölümlerde yeniden ele alacağız. İdealleştiren bu psikoloji, yadsınmaz bir psişik gerçekliktir. Düşleme, hem nesnesini hem de düş-kuranı idealleştirir. Ve de düşleme, eril ile dişinin ikili kimliğinde yaşadığında, idealleştirme hem sınırsız hem de somuttur.

Kendimizi hem gerçek varlık hem de idealleştiren varlık olarak tanımak için, kurduğumuz düşlere *kulak vermemiz* gerekir. Düşle-

menin en iyi “derinlikler psikolojisi” okulu olabileceği kanısındayız. Derinlikler psikolojisinden çıkardığımız tüm dersleri, düşlemenin varoluşçuluğunu daha iyi anlamak için uygulayacağız.

İnsan psişizminin hiçbir unsuruna ayrıcalık tanımayan eksiksiz bir psikolojinin en uç idealleştirmeyi, önceki kitaplarımızdan birinde *mutlak yüceltme* [*sublimation absolue*] diye belirttiğimiz bölgeye ulaşan idealleştirmeyi barındırması gerekir. Başka deyişle, *eksiksiz bir psikolojinin* insandan ayrılanı yeniden insana bağlaması, düşlemenin poetikasını yaşamın düzyazı kurallarına yeniden bağlaması gerekir.

II

Gerçekten de, bir sözün, insan psişizmini derinden canlandıran en uzak, en karanlık arzulara bağlı kalmasında tartışılacak yan göremiyoruz. Bilinçdışı [*l'inconscient*] ara vermeksizin mırıldanır ve onun hakikatini duymak, ancak bu mırıltılara kulak vermekle mümkündür. Arzuların içimizde söyleşmeye başladığı da olur (arzular mı? Anılar belki de, yoksa tamamlanmamış düşlerden oluşan uzak hatıralar mı?) Varlığımızın yalnızlığında bir erkekle bir kadın konuşur bazen. Özgür düşler boyunca, arzularını birbirlerine itiraf etmek, kendilerine rahatça bahşedilmiş ikili bir doğanın dinginliğinde birleşmek için konuşurlar. Asla birbirlerini alt etmek için konuşmazlar. Yakınlık içindeki bu erkekle bu kadın arasında bir husumet izi varsa, bunun nedeni iyi düşünülmemesidir, zamansız düşlemenin varlıklarına her gün karşılaştığımız isimlerin verilmesidir. *Söyleyen varlığın* derinlerine ne kadar inilirse, her söyleyen varlığın özsel başkalığı da işte o kadar eril ile dişinin başkalığı olarak kendini tanımlar.

Tüm çağdaş psikanaliz okulları arasında, insan psişizminin kökeninde çift-cinsiyetli (erdişi) olduğunu en açık biçimde C. G. Jung'un okulu göstermiştir. Jung'a göre, bilinçdışı bastırılmış bir bilinç değildir, unutulmuş anılardan oluşmaz, bir ilk doğadır.

Bilinçdışı içimizde erdişiliğin güçlerini barındırır öyleyse. Erdişilikten söz eden kişi, tek değil çift antenle kendi bilinçdışının derinlerini yoklamaya başlar. Bir öykü anlattığımızı sanırsınız, ama öykü o kadar ilginçleşir ki güncel psikoloji olup çıkar. Örneğin Nietzsche, “Empedokles’in... çocukken hem oğlan hem de kız olduğunu hatırladığını”¹ neden aktarır ki? Nietzsche buna şaşırır mı? Empedokles’in bu anısında, bir düşünce kahramanının daldığı derin düşüncelerin teminatını görmez mi? Empedokles’i “anlamaya” yarayacak bir metin midir bu? İnsanın erişilmez derinliklerine inmemize yardım eder mi? Bir soru daha var: Bir tarihçi gibi, nesnel olarak alıntılardığı bu metin sayesinde Nietzsche de paralel bir düş dünyasına mı sürüklendi? Filozofun “oğlan-kız” olduğu günleri yeniden yaşayarak, üst-insanın erkeksiliğini “analiz etmemizi” sağlayacak bir soruşturma yolu keşfedebilecek miyiz? Hakikaten, nelerin düşünüyüyor şu filozoflar?

Bu denli büyük hülyalar karşısında yalnızca psikolog olarak kalınabilir mi? Nietzsche’nin tuhaf bir yitlik cennet saydığı, dişi varlıklarla dolu Protestan papaz evini hiç unutmadığını hatırlattığımızda, bu konunun henüz kapanmadığı da görülür. Nietzsche’nin kadınlığı, daha gizli olduğu için daha da derindir. Zerdüşt’ün üst-eril maskesi altında kim vardır? Nietzsche’nin yapıtında kadınlar konusunda kötü niyetli küçük görme belirtileri bulunur. Tüm bu tesellilerin ve örtülerin altından, kim ortaya çıkaracak dişi Nietzsche’yi? Dişi olanın Nietzscheciliğinin temellerini kim atacak?

Soruşturmalarımızı düşlemenin dünyasıyla sınırlayan bizler ise, erkekte olduğu gibi kadında da, ahenkli erdişiliğin kendi rolünü, yani düşlemenin yatıştırıcı eylemini sürdürme rolünü yerine getirdiğini söyleyebiliriz. Bilinçli, dolayısıyla zorlu talepler de, işte bu psişik durmayı [*repos*] açıkça bozan durumlardır. Bunlar, eril ile dişi arasındaki husumetin, her ikisi de kökendeki erdişilikten koptuğu anda kendini gösteren belirtisidir. Derin

1 NIETZSCHE, *loc. cit.*, s. 142.

düşler gibi barındığı yerleri terk ettiğinde, erdişilik dengesini yitirir. Gel-gitlere teslim olur. Psikolog da bu gel-gitlerin her birini anormallik işareti olarak saptar. Ama düşünme derinleştğinde, bu gel-gitler de azalır, psişizm cinsler arasındaki barışa kavuşur yeniden; sözcükler düşleyen kişinin alışık olduğu huzur işte budur.

Psikolog Buytendijk'in *La Femme*¹ adlı güzel kitabında aktardığına göre, normal erkek %51 oranında eril, normal kadın da %51 oranında dişidir. Bu sayılar kuşkusuz tartışma yaratmak amacıyla, tam dişi ve tam erilin birbirine paralel yekpareliklerinin o dingin güvenini yerle bir etmek için verilmiştir. Ne var ki, zaman tüm oranları etkiler; gündüz, gece, mevsimler ve de yaşlar, dengeli erdişiliğimizi rahat bırakmazlar. Her insanın eril vakitleri gösteren saati ile dişi vakitleri gösteren saati, ölçülerin ve rakamların dünyasında geçerli olmaz. Dişinin saati, dingince akıp giden bir sürede, kesintisiz işler. Erilin saati ise aksaklığın dinamizmine sahiptir. Bilgiye yönelik çabaları ve düşünmeyi özgül bir diyalektiğe yerleştirmeyi kabul edersek, bu durumu daha iyi hissedebiliriz.

Evetler ile hayırlar arasındaki zavallı diyalektik gibi aynı düzeyde işleyen, gerçekten paralel bir diyalektik değildir bu zaten. Eril ile dişinin diyalektiği, derinliğin ritminde gelişir. Az derinden, hep daha az derinden (eril) daha derine, hep daha derine (dişi) yönelir. Henri Bosco'nun dediği gibi², "gizil [latent] yaşamın tükenmek bilmez kaynağında", düşünmede buluruz, kendi basit dinginliğinde duran, kendini alabildiğine ortaya koymuş dişiyi. Sonra, yeni bir güne başlamak gerektiği için, derindeki varlığın saati eril olarak çalar; kadını erkeği, herkes için eril çalar. Böylece toplumsal etkinliğin, özünde eril etkinliğin vakti gelir. Tutkuların yaşamında bile, kadını erkeği, herkes kendi ikili gücünden nasıl yararlanacağını bilir. Eşlerin her birinde kendi ikili

1 F. J. J. BUYTENDIJK, *loc. cit.*, s. 79.

2 Henri BOSCO, *Un rameau de la nuit*, Paris, Flammarion, s. 13.

cinslerinin uyumunu sağlamak veya sürdürmek ise yeni bir sorun, güç bir sorundur.

Animus ve *anima* güçlerinin tek bir ruhtaki belirlenimlerine deha müdahale ettiğinde baskın bir işaret, ikiliğe kişisel bir birlik getirir. “Sözcüklerin ruhuyla yazmak için sabırsızlanan” Milosz, sevgi sözcüğünü kullanır mı hiç? Bu sözcüğün “Alighieri ile Goethe’nin ebedi dışı-tanrısımı, meleksi duygusallığı ve cinselliği, Swedenborg’un Adramandoni’sinin, Hölderlin’in Hesperia’sının, Schiller’in Elysium’unun, alev alev yanarak birbirine karıştığı bakire gebeliği” içerdiğini bilir: “eşlerden erkek olanın çekici bilgeliği ile kadın olanının sevgi dolu çekiminden oluşan insanca kusursuz uyum, eşler arasındaki gerçekten tinsel durum, bu özsel gizem, öyle korkunç, öyle güzeldir ki içine girdiğim günden beri sular seller gibi ağlamadan tek bir söz bile edemem.” *L’Épître à Storge* adlı yapıttan alman bu metin, Jean Cassou’nun Milosz üstüne yazdığı o güzel incelemede yer alır¹. Milosz burada boşuna bir araya toplamıyor dehaları. Bu şairlerin her biri farklı bir *animus* ve *anima* sentezi kurar ama bu sentezlerin birbirine karşıt olmasının nedeni, özsel bir sentez altında yer almalarıdır. *Animus* ile *anima* güçlerini tek bir gizemde bir araya getiren en geniş kapsamlı sentez budur. Bu kadar geniş kapsamlı sentezler; üst-insana bu kadar sıkı sıkıya bağlı sentezler, gündelik yaşamla ilişkiye girer girmez kolayca yıkılıp giderler. Ne var ki, Milosz’un alıntılacağı ve insanın büyüklüğünün düşünüyü kuran büyük şairlere kulak verdiğimizde, bu sentezlerin yeniden kurulmaya başladığını, hatta yeniden biçimlendiğini hissediyoruz.

III

C. G. Jung, yüzey psikolojisinin gerçeklikleriyle karışmasını diye çok hayırlı bir düşünce geliştirdi ve derinliklerin eril ile dişisini Latince iki isim altında topladı: *animus* ve *anima*. İnsan psişizmi-

1 Jean CASSOU, *Trois poètes: Rilke, Milosz, Machado*, Plon, s. 77.

nin gerçekliğini dile getirmek için, tek bir ruha iki isim vermek gerekir. Güçlü bir *animus*la fazlaca basit biçimde nitelenen en erkeksi erkeğin bile, bir *animası* vardır ve bu *anima* paradoksal biçimlerde kendini gösterebilir. Aynı şekilde, en dişi kadın bile, kendisinde bir *animusun* var olduğunu kanıtlayan psişik belirlenimlere sahiptir¹. Modern toplumsal yaşam, “cinsleri birbirine karıştıran” rekabete dayalı yanları nedeniyle, erdişiliğin kendini göstermesini engellemeyi öğretir bize. Ne var ki düşlemede, düşlemenin o koca yalnızlığında, virtuel² husumetleri artık düşünmeyecek kadar derinden özgürleştiğimizde, *animanın* etkileri tümüyle siner ruhumuza.

Böylece bu denemede savunmak istediğimiz tezin tam ortasında buluruz kendimizi: *düşleme anima burcundandır*. Düşleme gerçekten derinleştiğinde, bizde düşleyen varlık *animamızdır*.

Fenomenolojiden esinlenen bir filozof için düşlemeyi konu alan bir düşleme, tam anlamıyla bir *anima* fenomenolojisidir. Bu filozof, düşlemeyi konu alan düşleri düzene sokarak “Düşlemenin Poetikası”nı oluşturmayı umut etmektedir. Başka deyişle, düşlemenin poetikası bir *anima* poetikasıdır.

En ufak bir yanlış yoruma yol açmamak için, yazdığımız denemenin, gece düşlerinin poetikası kadar fantastik olanın poetikasına da yer vermeyeceğini anımsatmamız gerekiyor. Bu poetika, fantastik olanın akılsallığına [*intellectualité*] çok dikkat edilmesini gerektirecektir. Biz ise, düşlemeyi incelemekle sınırlayacağız kendimizi.

Öte yandan, her derin düşlemenin özündeki dişilik konusundaki düşüncelerimizi sınıflandırmak için, *animus* ve *anima* denilen psikolojik kertelere göndermede bulunmayı kabul ederek, yapılabilecek itirazlardan kendimizi koruduğumuzu sanıyoruz.

1 Bu ikili belirlenim, Jung'un birçok kitabında tüm simetrisiyle sürdürülmüş değildir. Ne var ki böyle bir simetriye yapılan gönderme, psikolojik bir incelemede çok yararlıdır. Bazen, özgür düşlerde pek görünür olmasa da etkin olan psikolojik izleri bulmaya yardım eder.

2 *Virtuel*: edimleşmemiş. —çn

Pek çok felsefi diyalektiğin muzdarip olduğu otomatiklik temelinde, *animusa* odaklanan erkek, *anima* içinde düş-kuruyorsa *animaya* odaklanan kadının da *animus* içinde düş-kurması gerektiği söylenerek pekâlâ karşı çıkılabilir bize. Şurası kesindir ki, uygarlığın günümüzde içinde bulunduğu gerilim yüzünden, “feminizm” sıradan biçimde kadının *animusunu* güçlendirmektedir... Feminizmin dişiliği yıktığı yeterince söylendi. Ne var ki düşlemeye temel kimliğini yeniden kazandırmak istiyorsak, düşlemeyi bir hal gibi, *projeler* yapmaya gerek duymayan bir şimdiki hal gibi ele almak istiyorsak, düşlemenin, kadın olsun erkek olsun, her düş-kurana talepler dünyasından çekip kurtardığını da kabul etmemiz gerekir. Düşleme, her tür talebe ters yönde ilerler. Düş-kurana yeniden yapayalnız dinginliğine kavuşturan saf bir düşlemede, kadınıyla erkeğiyle her insan, “düşlemenin yokuşunu” inerek, hep inerek, kendi durmasını derinliğin *animasında* bulur. Düşmek yoktur bu inişte. Belirlenmemiş bu derinlerde, diş bir durma egemenlik sürer. Bu diş durmada, kaygılardan, hırs-lardan, projelerden uzakta, somut bir durmayı, tüm varlığımızı dinlendiren bir durmayı buluruz. Ruh ile beden, düşlemenin dinginliğinde yüzdüğü bu somut durmayı tadan kişi, “gündüzler gecelerimizin yorgunluğunu atmamız için yapılmıştır, yani güpegündüz kurduğumuz düşler, gece düşlerimizin yorgunluğunu almak için yapılmıştır”¹ diyen George Sand’m dile getirdiği paradoksun gerçeğini de anlar. Çünkü uykudaki durma ancak beden yorgunluğunu alır. Ruhu pek durdurmaz. Geceki durma bize ait değildir. Varlığımızın malı değildir. Hayaletlerle dolu bir hanın kapısını açar bize uyku. Sabah kalktığımızda gölgeleri süpürmemiz gerekir; geç vakte kadar kalmış konukları peşpeşe psikanalizler yaparak yerlerinden kaldırmak gerekir, hattâ derin uçurumların diplerinden, başka bir çağın canavarlarını, ejder ile diş ejderi, diş ile erilin bir tutulmamış, bir tutulamayacak tüm

1 Ernest LA JEUNESSE, (*L’imitation de notre maître Napoléon*, s. 45) şöyle demişti: “En yorucu iş, uyumaktır.” Düşleme, gece yaşanan kâbusları sindirir. Bilinçdışı dramların, gece yaşadığımız dramların doğal psikanalizidir düşleme.

bu hayvan biçimli somutlaşmalarını ortaya çıkarmak gerekir.

Gündüz düşlemesi ise tam tersine aydınlık bir dinginlik sunar. Hafif bir melankoli taşısa da, dinlendirici bir melankolidir bu, durmamıza süreklilik veren bağlayıcı bir melankolidir.

Bu aydınlık dinginliğin, kaygı yokluğunun basit bilinci olduğu sanılabilir. Ne var ki yaşamın tatlı yanlarına ilişkin hayallerle, mutluluk yanılsamalarıyla beslenmedikçe düşleme süremez. Bir düş-kuranın düşü, tüm evrene düş-kurdurmaya yeter. Düş-kuranın içinde bulunduğu durma, suların, bulutların, hafif rüzgarın düş-kurmasına yeter. Çokça düş-kurulacak büyük bir kitabın eşliğinde Henri Bosco şöyle yazmıştı: "Mutluydum. Duru su, yaprakların hışırdaması, yeni yanmış odun dumanının kokulu örtüsü, tepelerden gelen esinti dışında hiçbir şey yoktu keyfimi bozan¹." Görüldüğü gibi, zihnin içinde bulunduğu bir boşluk değildir düşleme. Ruhun hiçbir eksiğinin kalmadığı bir vaktin bize yaptığı bir bağıştır daha çok.

Anlaşıldığı üzere, kendine mevcut olmamanın iki ayrı biçimi olan projeler ve kaygılar *animusa* aittir. Mutlu hayallerin şimdisini yaşayan düşleme ise *animaya* aittir. Mutlu olduğumuz vakitlerde, kendi kendisini besleyen, yaşamın kendine bakması gibi kendine bakan bir düşleme içinde oluruz. Dışının özü olan bu büyük kaygısızlığın başışı dingin hayaller, *animanın* huzuru içinde birbirlerini dengeler, birbirlerine destek olurlar. Bu hayaller, dişi çekirdeğin her ruhta yüzdüğü kalıcı, kesintisiz yumuşaklıkta, derin bir sıcaklıkta erirler. Araştırmalarımıza kılavuzluk ettiği için bir daha yineleyelim şu tezi: tıka basa hayallerle dolu olan saf düşleme, *animanın* bir belirişi, belki de en tipik belirişidir. Ne olursa olsun, hülyalar peşinde koşan bir filozof olarak, *animanın* yararlarını hayallerin krallığında aramaktayız. Suyu ilişkin hayaller, her düş-kurana dişi sarhoşluklar verir. Suyun mührünü yiyen kişi, *animasına* sadık kalır. Ve de daha genel olarak, samimi bir düşte, doğdukları anda ele geçirilen basit ama önemli hayaller,

1 Henri BOSCO, *Un rameau de la nuit*, s. 13.

kendi *anima* erdemlerini dile getirirler çoklukla.

Peki ama yapayalnız filozoflar olarak bizler nerede bulabiliriz bu hayalleri? Yaşamda mı yoksa kitaplarda mı? Kişisel yaşamımızda, böylesi hayaller bizim zavallı hayallerimiz olmaktan öteye gitmeyecektir. Üstelik ortalama insanın düşlemesini belirlemek için, gözlem yapan psikologlar gibi, yeterli sayıda “doğal” belgeye de ulaşamayız. Dolayısıyla bizler, okumaya dayalı psikologlar olma rolüne saplanıp kalmış durumdayız. Yine de ne mutlu ki, kitaplarda yaptığımız soruşturmalarda hayalleri gerçekten de *anima* ile alımlarsak, şairlerin hayalleri kendilerini bize doğal düşleme belgeleri olarak gösterir. Bu hayalleri kabul eder etmez, bu kez de bunların düşünüy kurabilmiş olacağımızı hayal ederiz. Poetik hayaller düşlerimizi uyandırır, hatta *animanın* özümseme gücü öylesine büyüktür ki, düşlerimizin içinde eriyip giderler. Okumaya dalmıştık; bir anda düş-kurarken bulduk kendimizi. *Anima* ile alımlanan bir hayal, sürdürülen bir düşleme durumuna sokar bizi. Elinizde bulunan bu yapıt boyunca, okurken kurduğumuz düşlerle ilgili birçok örnek vereceğiz; bunlar, nesnel bir edebiyat eleştirisinde bulunma ödevine uymayan birer kaçamaktır yalnızca.

Kısacası, iki ayrı okuma olduğunu itiraf etmek gerekir: ilki, *anima* ile okumak, ötekiyse *animus* ile okumak. *Animusun* hemen eleştiride bulunmaya hazır, hemen karşılık vermeye hazır, uyanık olmasını gerektiren bir düşünce yapıtım okurken ya da hayallerin bir çeşit aşkın bağış gibi kabul edilmesini gerektiren bir şiir kitabını okurken, aynı adam değildir. Ah! Şairin hayali dediğimiz şu mutlak bağışa yaraşır bir yankı oluşturmak için *animamızın* bir minnet şarkısı yazabilmiş olması gerekirdi.¹

1 Goethe'nin av konusunu işleyen ve “ağırbaşlı Gervinus'un anlamsızlıkta kimse eline su dökemez” dediği bir öyküsü için, Eckermann'ın kitabını çevirmiş olan Emile DELEROT'nun (*Conversations de Goethe*, Fr. çeviri, c. I, s. 268 not) uyarısı: “Ne var ki, Goethe bu öyküyü tam otuz yıl kendi içinde taşıdığını ileri sürer. Bu öykünün yazanna ne denli layık olduğunu görmek için, onu Alman usulü okumak gerekir, yani kurulan düşleri uzun uzadıya yorumlayarak. Alman zevkine en uygun yapıtlar, bitip tükenmeyen hayallere en iyi başlangıç noktası olabilecek

Animus az okur; *anima* çok okur.

Animusum çok okuduğum için bazen kızar bana.

Okumak, hep okumak, *animanın* o tatlı tutkusu. Ama her şeyi okuduktan sonra, kurduğumuz düşlere dayanıp bir kitap yazmaya karar verdiğimizde, *animus* işe koyulur. Kitap yazmak hep zor zanaat olmuştur zaten. Kendimizi kitabı düşlemekle sınırlamaya yelteniriz hep.

IV

Durma süresince kurulan düşlerin bizi sürüklediği *anima*, gündelik yaşamda görünen yanlarıyla yeterince tanımlanamaz her zaman. Psikoloğun kişilikleri sınıflandırmak için teker teker saydığı dişilik belirtileri, her *normal* insanda yaşayan *anima* ile, *normal anima* ile, gerçekten temas kurmamıza olanak vermez. Psikolog çoğu kez, “sorunlar”ın işleyip durduğu, rahatsız bir *animanın* mayalanması sırasında oluşan köpüğü fark eder yalnız. Sorunlar! Dişi bir durmanın güvenli yanlarını bilen biri için sorun diye bir şey olabilirmiş gibi!

Psikiyatrların kliniğinde, tüm anormalliklere rağmen, erkek ile kadının diyalektiği çok sert ayrımlara dayanmaktadır. Fizyoloji temelinde cinsiyetlerin ikiye ayrılması sonucu erkek çok sert biçimde bölünmüş olur; öyle ki, şefkati, ikili bir şefkati, *animusun* şefkati ile *animanın* şefkatini ortaya çıkaracak bir psikolojiye girişmek mümkün olmaz. Derinlikler psikologları işte bu nedendir ki, fazlasıyla basite indirgeyen fizyolojik adlandırmaların kurbanı olmamak için, *anima* ile *animusun* diyalektiğinden söz etmek zorunda kaldılar. Bu diyalektik, erkek ile dişi gibi kesin bir karşıtlıktan çok daha ayrıntılı psikolojik incelemeler yapılmasına olanak verir.

Ama sözcükler yaratmakla iş bitmez. Yeni sözcükleri alıp eski dille konuşmaktan sakınmak gerekir. Birbirine paralel ad-

öykülerdir.”

landırmalarda bulunmamak iyi olacaktır burada. Bir *geometrici animus* ile *anima* arasındaki ilişkileri, birbirine paralel olmayan iki gelişim olarak tanımlamayı önerir; bu da *animusun* psişik bir büyümede aydınlanıp egemenlik sürdüğü, *animanmsa* derinleşip varlığın mahzenine inerken egemenlik sürdüğü anlamına gelir. *Animanın* değerlerinin ontolojisi inerken, hep inerken kendini açığa çıkarır. Erkek ile kadın, pantolonlar ve elbiseler sözcükleri, gündelik yaşamda yeterli birer adlandırmadır. Ama bilinç-dışının o sağır yaşamında, yapayalnız bir düş-kuranın münzevi yaşamında, kesin adlandırmaların yetkesi kalmaz. *Anima* ile *animus* sözcükleri cinsel adlandırmaları hafifletmek için, medeni duruma ilişkin sınıflandırmaların basitliğine düşmemek için seçildi. Evet, hayallerimize yardımcı olmaya gelen sözcüklerin altına, yeniden alışılmış düşünceler yerleştirmekten kaçınmak gerekir. En büyükler bile düşer bu tuzağa. Claudel, “Arthur Rimbaud’nun bazı şiirlerini anlaşılır kılmak için” bir “*Animus* ile *Anima* benzetmesi”ne başvuracağını söylediğinde, bu terimlerle ruh [*âme*] ve zihnin [*esprit*] ikiliğini anlatmaktan başka bir şey yapmamıştır sonuçta. Dahası, *animus*-zihin nerdeyse bir beden olup çıkacaktır, tüm zihinselliği ağırlaştıracak zavallı bir beden: “Temelde, der şair, *Animus* bir burjuvadır, düzenli alışkanlıklara sahiptir; kendisine hep aynı yemeklerin yapılmasını sever. Günlere bir gün, *Animus* kimseye haber vermeden döner eve, veya akşam yemeğinden sonra uyuklamaktadır, belki de kendini iyice kaptırmıştır işine, ki kapalı kapının ardında *Animanın* tek başına şarkı söylediğini işitir: tuhaf bir şarkıdır bu, o güne kadar hiç işitmediği bir şarkıdır¹.” Böylece Claudel’in “benzetme”si, yerini on iki hecelik dizeler üstüne bir tartışmaya bırakır.

Bundan tek bir ışıklı yan kalsın bize: düş-kuran ve şarkı söyleyen *Animadır*. Düş-kurmak ve şarkı söylemek, yalnızlığı içinde yaptığı çalışma budur işte. Düş değil, düşleme, tüm *animanın* özgürce genişlemesidir. Şurası kesindir ki, şair kendi *animusunun*

1 Paul CLAUDEL, *Positions et propositions*, c. I, s. 56.

düşüncelerine, bir şarkıya özgü yapıyı, bir şarkıya özgü gücü, animasının kurduğu düşler sayesinde kazandırır.

Öyleyse, şairin *animanın* sağladığı bir düşleme içinde yazdıklarını, *animanın* düşleri olmadan nasıl okuyabiliriz ki? İşte bu da benim, şairleri ancak düş-kurarken okuyorum, dememi haklı çıkarıyor.

V

Derin dişilik psikolojisini ele alan bir felsefeyi, bir *anima* felsefesini, asla sıradan psikolojiye düşmeden, okur olarak girdiğimiz düşlemenin yavaşlığı içinde okuduğumuz başkalarının düşleriyle oluşturacağız öyleyse. Elimizde bulunan sınırlı olanaklar, filozof olarak kalma güvencesi verecek belki bize. Sıradan yaşamda bakıldığında *anima*, Paul Claudel'in bizlere sunduğu şu *animus* burjuvasına bağlanan, adına gerçekten layık şu burjuva kadınından başka bir şey değildir temelde. Pek apaçık bir psikoloji, filozofun bakışını çoğu kez engeller. Erkeklerin psikolojisi insanın felsefesine engel olur. Simyacılardan düşünülerinde *anima* ile *animus*un eşleşmiş kozmikliklerini, bir Paracelsus'un kozmik düşlerini konu alan çalışmalarında *animaya* ilişkin bu kadar aydınlatıcı bilgi sağlayan C. G. Jung'un kendisi bile, *animayı* bireylerde incelediğinde kendi felsefi düşüncelerinin hafiflediğini, bize kalırsa kabul edecektir. Üstlendikleri toplumsal işlevler açısından büyük yetke sahibi olup da (siperliği jilet gibi şapkasıyla herhangi bir askeri düşünün) akşamleyin eve döndüğünde, karısının, yaşlı annesinin yetkesi altına girip son derece uysallaşan erkekler görmüşüzdür hepimiz. Kişilik düzlemindeki bu tür "çelişkileri" kullanan romancılar kolay romanlar kaleme alır, hepimizin anladığı romanlardır bunlar, bu da romancının doğruyu söylediğini, "psikolojik gözlem"i kesin olduğunu ispatlar. Ne var ki psikoloji herkes için yazılmış olsa da, felsefe birkaç kişi için yazılmış olabilir ancak. Erkeğin önemli toplumsal işlevler üstlenmesinden

kaynaklanan tüm bu varlık kabarmaları, ağır psikolojik belirlenimlerden başka bir şey değildir; tüm bunların, filozofun ilgisini çekecek bir varlık engebesine denk düşmesi de gerekmez. Psikolog bununla ilgilenmekte haklıdır. “Ortam”ı [*milieu*] incelerken bunu hesaba katması gerekir psikoloğun. İnsan kaynaklı bütünü seçip ayıran, sonra da bunu bir mesleğin çeşitli düzeylerine göre sınıflandıran psikolojinin yeni kullanıcıları loncasında minnet duyulacaktır ona. Ne var ki yalnız insan, derin insan felsefesi açısından bakıldığında, bu kadar basit, bu kadar apaçık belirlenimlerin, ince bir ontoloji incelemesini engellemesinden korkmak gerekmez mi? Arazlar [*accidents*] mı tözü açığa vuruyor? Jung bize Bismarck’ın hüngür hüngür ağladığını söyler¹; *animus*un sergilediği bu tür zayıflıklar, otomatik olarak, *animanın* olumlu belirişlerini vermez. *Anima bir zayıflık değildir. Animusun* sekteye uğramasıyla elde edilemez. Kendi güçleri vardır. Bizim durmamızın iç ilkesidir. Neden ancak üzüntüler, pişmanlıklarla dolu uzun bir yolun, bitkin düşüren uzun bir yolun sonunda gelsin ki bu durma? Bismarck’ın gözyaşları, *animus*un gözyaşları neden bastırılmış bir *animanın* belirtisi olsun?

Ayrıca, dökülen yaşlardan daha kötüsü de vardır: yazılmış gözyaşları. “Taches d’encre” [*Mürekkep lekeleri*] adlı yapıtını kaleme aldığı o güzel yıllarda, o kolay gençlik yıllarında, Barrès şöyle yazmıştı Rachilde’e: “Yapayalnız gözyaşı dökerken, bir kadının kollarında duyduğumdan çok daha gerçek bir şehveti tattığım oldu².” *Jardin de Bérénice*’in [*Bérénice’in bahçesi*] yazarında, *anima* ile *animus*un sınırlarını hassaslaştırabilecek bir belge midir bu? Hayal etmesi bile bu kadar güç olan bu belgeye inanmak mı gerekir?

Animus ile *anima* arasındaki çelişkilerin çoklukla alay edilesi yargılara yol açması şaşırtıcı değil mi? Alaycılık, bilgili psi-

1 C. G. JUNG, *Le Moi et l'inconscient*, Fransızcaya çeviren ADAMOV. Kitaptaki bölümlerden birinin başlığı “*Anima ve animus*”tur.

2 Barrès’in Rachilde’e yazdığı bir mektuptan; alıntılaman RACHILDE’in kendisi, *Portraits d'hommes* adlı kitabında Barrès’e ayırdığı bölüm (1929, s. 24).

kologlar olduğumuz izlenimini uyandırır, hem de çok ucuz. Buna karşılık, biz de kendi alaycılığımız yüzünden, ancak “nesnelliğimiz”den daha en başta emin olduğumuz durumların dikkate değer olduğuna inanırız. Ama psikolojik gözlem ayırt eder, böler. *Animus* ile *anima* arasında kurulan birliklere katılmak için, *düş-kuran* gözlemin ne olduğunu bilmek gerekir; her doğuştan gözlemci canavarca bir şey sayar bunu.

Animanın olumlu güçlerini alımlamak için, arızalı [*accidentés*] psişizmlerin peşine düşen psikologların soruşturmalarına sırtımızı dönmemiz gerektiği kanısındayız. *Anima* arızalardan [*accidents*] tiksindir. Birleşik varlığının keyfini yumuşak yumuşak, yavaş yavaş çıkarmak isteyen birleşik töz, yumuşak tözdür *anima*. Uykuya yatmış suların o uçsuz bucaksız durmasında, en başta suların düşleri olmak üzere, düşlemeyi derinleştirerek, düşlemeyi severek *anima* içinde daha güvende yaşayacağız. Ey idealleştiren düşlemede *animanın* saflıklarını yenileyen günahsız güzel su! Durmaya çekilmiş suyun böylece basitleştirdiği bu dünya karşısında, *düş-kuran* bir ruhun bilince kavuşması da basittir. Katıksız ve basit düşlemenin fenomenolojisi bizleri arızasız bir psişizme, durmamızın psişizmine götüren yola sokar. Uykuya yatmış sular karşısındaki düşleme, *animanın* özelliği olan kalıcı bir psişik kararlılık deneyimini tattırır bize. Burada, kendi doğamızın dinginliğinin, *animamızın* tözsel dinginliğinin bilincine varmamız istenir, *doğal bir dinginliği* öğreniriz burada. Durmamızın ilkesi olan *anima*, bizdeki kendi kendine yeten doğadır¹, dingin dışıdır. Derin düşlerimizin ilkesi olan *anima*, bizde uykuya yatmış suyun varlığıdır gerçekten.

1 Rémy de GOURMONT, şiirden çok kinizme başvurarak, aşkın fiziğini, kendi tarzında, incelerken şunları yazmıştı: “Erkek bir arazdır, dişi yeterli olurdu zaten,” (*La physique de l’amour*, Mercure de France, s. 73). Ayrıca bkz. BUYTENDIJK, *La Femme*, s. 39.

Sıradan psikolojide *animus-anima* diyalektiğinin kullanılmasına kuşkuyla yaklaşıyorsak da, simya alanındaki büyük kozmik düş-leri inceleyen Jung'u izlediğimizde bunun ne denli etkili olduğunu görmüyor değiliz. Simyayla birlikte, *çalışkan bir animizmin* ilkelerini ele geçirmek isteyen psikoloğun önünde, düşünen düş-lemenden ve düşleyen düşüncelerden oluşan tüm bir alan açılır. Simyacının animizmi, kendini yaşama ilişkin genel övgülerle ortaya koymakla yetinmez. Simyacının animist inançları, doğal ve toy animizmde olduğu gibi dolayımsız bir katılıma odaklanmamıştır. Çalışkan animizm, kendi kendini deneyden geçiren, sayısız deney olarak çoğalan bir animizm demektir burada. Simyacı laboratuvarında, kurduğu düşleri deney haline getirir.

Dolayısıyla, simyanın dili de düşlemenin dilidir, kozmik düş-lemenin anadilidir. Bu dilin, düşlendiği gibi, yalnızlıkta öğrenilmesi gerekir. *Bir simya kitabı okurkenki kadar asla yalnız kalınmaz.* “Dünyada yalnız” olduğumuz izlenimine kapılırsınız. Bunun üzerine de hemen dünyanın düşünüyü kurar, dünyanın başlangıcını söyleyenlerin diliyle konuşuruz.

Böyle bir dili anlamak için, böylesi hülyalara yeniden kavuşmak için, gündelik dilin terimlerini toplumsallıktan arındırmaya özen göstermek gerekir. Benzetmenin olanca gerçekliğine kavuşması için, her şeyin tersine çevrilmesi gerekir. Sözcükler düşleyen birinin yapacağı ne de çok alıştırmaya var! Bu durumda benzetme de bir köken, doğrudan doğruya, dolaylımsızca eyleyen bir hayalin kökeni olup çıkar. Bir simyacının düşlemesinde, Kral ile Kraliçe bir tözün oluşumuna eşlik etmeye geldiklerinde, yalnızca elementlerin evliliğine başkanlık etmeye gelmemişlerdir. Büyük bir yapıtın söz konusu olduğunu belirten simgeler değildir yalnızca. Kozmik bir yaratım için çalışıp çabalayan eril ile dişinin haşmetlileridir onlar. Böylece bizler de farklılaşmış bir animizmin doruğuna taşınmış oluruz bir anda. Capcanlı eril ile diş, üstlen-

dikleri büyük eylemlerde, kral ile kraliçedir.

Kral ile kraliçe kendi zambak çiçeklerini¹ eşleştirirken koz-mozun eril ve dişi güçleri de, kral ve kraliçenin ikili tacı altında birleşirler. Kraliçe ile kral, hanedanı olmayan hükümdarlardır. Birbirine bağlı iki güçtürler, tek başına kaldıklarında gerçeklikleri de yitip gider. Simyacıların Kralı ile Kraliçesi Dünyanın *Animus* ve *Animası*dır; hülyalara kapılan simyacının *animus* ve *animası*-nın büyütülmüş figürleridir bunlar. Ve de bu ilkeler, bizde olduğu gibi dünyada da birbirine çok yakındır.

Simyada eril ile dişiye birleştiren bağlar çok karmaşıktır. Birleşmelerin hangi düzeyde gerçekleştiği asla tam olarak bilinemez. Jung'un aktardığı pek çok metinde ensesti andıran durumlara tanık olunur. Cinsleri konu alan bir çalışmada, erkek kardeş ile kız kardeşin, Apollon ile Diana'nın, Güneş ile Ay'ın birleşmesinden söz edildiğinde, simyacı düşlemenin tüm ince ayrıntılarını gerçekleştirmek için kim yardım edecek bize? Malzemelerin arasındaki yakınlığa bu en değerli akrabalık ilişkisinin mührü basılabiliirse, üstünde çalışılan yapıta bu kadar önemli isimlerin mührü basılabiliirse, laboratuvarda yapılan deneyler nasıl da büyütülebilir! Pozitif bir zihin (coşku dolu metinlerde bilim kırıntıları bulmak isteyen herhangi bir simya tarihçisi), dili "indirgeme"yi bırakmayacaktır. Ne var ki bu metinler kendi dilleriyle canlıydılar. Psikolog da yanılamaz bu konuda, simyacının dili tutkulu bir dildir, ancak bir düş-kuranın ruhunda birleşen *animus* ile *anima* arasındaki konuşma olarak anlaşılabilen bir dildir.

Sözcüklere dayalı uçsuz bucaksız bir düşünme, boylu boyunca kat eder simyayı. Kökendeki maddelere, cansız varlıklara verilen sözcüklerin eril ve dişileri, burada olanca güçleriyle kendilerini ortaya koyar.

Tür isimlerinin yerini özel isimlerin aldığı gitgide artan bir haysiyet içinde adlandırılmamış olsalar, tözlerle cisimler nasıl bir eylemde bulunabilirlerdi ki? Cinselliği kararsız tözler pek ender

1 Fransa Krallığı'nın simgesi zambaktır. —çn

olurdu: bilgili bir seksologun aydınlığa kavuşturabileceği bir rolleri olurdu bu tözlerin. Ne olursa olsun, *animusun* kendi söz dağarcığı, *animanın* da kendi söz dağarcığı vardır. Söyleyen varlığın düşlemesinin izi sürüldüğünde, iki söz dağarcığının birliğinden herşey gelebilir dünyaya. Şeyler, maddeler, yıldızlar kendi isimlerinin saygınlığına boyun eğmek zorundadır.

Bu isimler ya birer övgü ya da birer yergidir, neredeyse de hep övgüdür. Ne olursa olsun, bedduanın söz dağarcığı daha dardır. Beddua düşlemeyi paramparça eder. Simya alanında başarısızlık demektir beddua. Maddenin güçlerini uyandırmak gerektiğinde, övgüdür hükmeden. Övgünün büyümlü bir etkisi olduğunu hatırlayalım. İnsanların psikolojisinde apaçıktır bu. Tözlere insanca güç ve arzular kazandıran maddenin psikolojisinde de bunun böyle olması gerekir. *Servius et la fortune* [*Servius ve Talih*] adlı yapıtında (s. 67) Dumézil şunları yazar: “Böyle övgülerle kaplanan Indra, boy atmaya başladı”.

Yoğururken, kural olduğu üzere, bir yandan da kendisiyle konuşulan madde, emekçinin ellerinde kabarmaya başlar. Bu *anima*, kendisini uyuşukluktan çekip çıkaran *animusun* iltifatlarını kabul eder. Eller düş-kurar. Elden şeylere doğru giderken baştan aşağı bir psikoloji açılır önümüzde. Bu psikolojide açık fikirlerin rolü zayıftır. Bergson’un dediği gibi, alışılmış eylemlerimizin nokta nokta çekilmiş çizgilerini izleyerek etraflarında dolanırlar. Şeyler için olduğu gibi ruhlar için de gizem hep içeridedir. Maddenin gizlerine adım atanın önünde derin bir düşleme, hep insanca derinlikte bir düşleme açılır.

Günümüzde simya kitaplarını incelerken, söylenen düşlemenin tüm titreşimlerini kaydetmezsek, başka yere taşınmış bir nesnelliğin kurbanı olabiliriz. Sessizce canlıymış gibi tasarlanmış tözlere, günümüz biliminin cansız dünya saydığı statüyü vermekten kaçınmalıyız. Fikirlerin ve düşlemenin karmaşık yapısını ara vermeksizin yeniden kurmak gerekir öyleyse. Bunun için de, her simya kitabını iki kez okumak gerekir: bir bilim tarihçisi

olarak, bir de psikolog olarak. Jung'un bu konudaki çalışmasına *Psychologie und Alchemie* adını vermesi çok hayırlı olmuştur. Simyacının psikolojisi de kendini dış dünyada deneyim olarak kurmaya çabalayan düşlemenin psikolojisidir. Düşleme ve deneyim arasında ikili bir söz dağarcığının kurulması gerekir. Töz isimlerinin yüceleştirilmesi [*exaltation*], "yüceleştirilmiş" tözler üstünde yapılacak deneylerin girizgahıdır. Simyanın altını, yapayalnız simyacının *animusunu* canlandıran tuhaf bir krallık, üstünlük, egemenlik ihtiyacının şekleşmesidir. Düş-kuran, uzak bir gelecekteki toplumsal bir kullanım için istemez altını, *dolayumsuz* psikolojik bir kullanım için, kendi haşmetli *animusunda* kral olmak için ister. Çünkü simyacı isteyen, istemekten zevk alan, kendi "büyük istemesi"nde kendini büyüten bir düş-kurandır. Simyacı, altına çağrıda bulunarak (düş-kuranın mahzeninde dünyaya gelecek olan o altına), bir zamanlar Indra'dan istendiği gibi, "canlı olmasını" ister altından. Simyacının düşlemesinin canlı bir psikizmi belirlemesi de bundandır. Ah! nasıl da erildir bu "altın"!

Sözcükler ise önde, hep önde gider, çekerek, sürükleyerek, yüreklendirerek, hem umut hem de kibir bildirirler. Tözlerin söylenen düşlemesi, maddeyi dünyaya gelmeye, yaşama, tinselliğe çağırır. Edebiyat burada doğrudan eylemektedir. Edebiyat olmadığında herşey söner, olgular taşıdıkları değerlerin halesini yitirirler.

Simyanın gösterişli bir bilim olması da bundandır işte. Simyacının *animusu*, daldığı tüm düşüncelerde bir gösteriş dünyasında yaşar.

VII

Birbirini seven iki varlığın birleşme [*communion*] psikolojisinde, *animus* ile *animanın* diyalektiği bir "psikolojik yansıtma" fenomeni olarak kendini gösterir. Bir kadını seven erkek, kendi *animasında* saygı duyduğu değerlerin tümünü bu kadına "yansıtır".

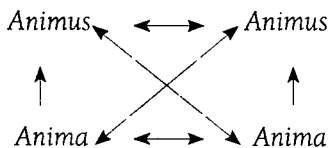
Aynı biçimde, kadın da kendi *animus*unun fethetmek istediği değerlerinin tümünü sevdiği erkeğe yansıtır.

İşte bu iki çapraz “yansıtma”, doğru dengelendiğinde sağlam birliklerin ortaya çıkmasına yol açar. Bu “yansıtmalar”dan herhangi biri gerçeklikte bozguna uğrarsa, kayıp giden bir yaşamın dramları da işte o zaman başlar. Ne var ki hayal edilen, hayali yaşamı konu alan bu incelememiz çerçevesinde bu dramlar pek ilgilendirmez bizi. Çok kesin olarak düşünme, eşler arasında yaşanan dramlara karışmamamızı sağlar hep. Düşlemenin işlevlerinden biri de yaşamın sırtımıza vurduğu yüklerden kurtarmaktır bizi. *Animamızda*, gerçek bir düşünme içgüdüğü etkindir; psişeye içinde bulunduğu durmanın sürekliliğini veren de bu düşünme içgüdüğüdür zaten¹. Burada uğraştığımız tek şey idealleştirme psikolojisidir. Düşlemenin poetikası tüm idealleştirme düşlerini ortaya çıkarmalıdır. Psikologların genelde yaptığı gibi, idealleştirme düşlerinin gerçekten kaçış olduğunu söylemek yetmez. Gerçekdışılık işlevi, gayet tutarlı bir idealleştirmede, yaşama gerçek bir canlılık kazandıran, insanın yüreğini ısıtan idealleştirilmiş bir yaşamda, sağlam biçimde kullanılabilir. Kadının *animusu* tarafından yansıtılan erkek ideali ile erkeğin *animası* tarafından yansıtılan kadın ideali, gerçekliğin çıkardığı engelleri aşabilecek bağlayıcı güçlerdir. Birbirimizi ideallik içinde severiz; eşimize, düşlediğimiz biçimiyle idealliği gerçekleştirme görevi yükleyerek severiz. Yapayalnız kurduğumuz düşlerin gizinde, gölgeler değil de, bir aşkın şafağını aydınlatan ışıltılar canlanır.

Dolayısıyla, bir psikolog, gerçeği betimlerken, her tür insan psişizminin kökenine *animus* ile *anima* diyalektiğinin taşıdığı tüm potansiyeli yerleştirdiğinde, idealleştirici güçlerin gerçekliğini doğru yere koymuş olacaktır; her biri hem bir *animus* potansiyeli hem de bir *anima* potansiyeli içeren iki psişizm arasında dört kutuplu ilişkiler kurması gerekecektir. İdealleştirme kadar

1 “Zayıf cinste aşk, bu zaafın içgüdüğüdür,” alıntılan Amédée PICHOT, *Les poètes amoureux*, s. 97.

gerçekliği de, hiçbir şeyi unutmayan ince bir psikolojik araştırma, iki ruhun birliğinin psikolojisini, aşağıdaki şema uyarınca çözümlmek zorundadır:

İnsanlar arasındaki tüm yakın ilişkilerin iyi ve kötü yanlarını, işte bu iki kişideki dört varlığı gösteren tabloda incelemek gerekiyor. Elbette iki *animus* ve iki *anima* arasında kurulu bu sayısız bağlar, yaşamın ani değişikliklerine bağlı olarak gerilir ya da gevşer, güçlenir ya da zayıflar. Bunlar canlı bağlardır, psikoloğun da ara vermeksizin ölçmesi gerekir bunların ne denli gergin olduğunu.

Aslında, hayalci psikolojiye bağlı düşleme, her romancıda sayısız yansıtmanın izinden gider; bu yansıtımlar sayesinde romancı, yarattığı farklı kişilerde sırasıyla *anima* ve *animus* olarak yaşar. *Vadideki Zambak*'ta Félix ile Mme de Mortsaufl arasındaki aşk, Balzac'ın yapıtını bir *düşlemeler romanı* olarak sürdürebildiği ilk bölüm başta olmak üzere, dört kutuplu bağıntılarının her telinde çınlamaktadır. Düşlemeye dayalı bu roman öyle güzel dengelenmiştir ki, kitabın sonunu zor okuyorum. Kitabın sonunda, Félix'in *animusu* bana yapay bir *animus* gibi, romancının başka bir yerden alıp kişinin üstüne yapıştırdığı bir *animus* gibi geliyor. XVIII. Louis'nin sarayı, yapıtta soyluluğu konu alan bir masal gibi duruyor; bunu da Félix'in ilk baştaki derin ve basit yaşamıyla güçlükle bağdaştırabiliyorum. *Animusun* dışarı doğru büyümesidir bu ve hakiki karakterin biçimini bozmaktadır.

Ama bu tür yargılarda bulunarak kendi alanımın dışına çıkmış oluyorum. Ben, anlatının çizgisini izleyerek bir roman üstüne düş-kurmayı bilmem. Böyle anlatılarda, öyle devasa bir oluş içinde bulurum ki kendimi, sayfalardan birini düşleyerek

benim kılabilceğim psikolojik bir yerde durup dinlenirim. *Vadi-deki Zambak*'ı okur, sonra bir kez daha okurken Félix'in nehrini, "nehirleri"ni terk ettiğini görünce acımı dizginleyemedim. Cloc-hegourde Şatosu ve onu çevreleyen Touraine bölgesi, Félix'in *animusunu* güçlendirmeye yetmiyor muydu? Nerdeyse anneden yoksun, güçsüz bir çocukluk yaşamış olan Félix, sadık bir aşk yaşayıp gerçekten erkek olamaz mıydı? Evet, bu büyük düşleme romanı, nasıl oldu da toplumsal olayların, hatta tarihsel olayların romanı olup çıktı? Tüm bu sorular, sanki bir kitap olmuş bitmiş bir şeymiş gibi, nesnel olarak kitap okumayı bilmeyen birinin itiraflarıdır ancak.

Sevdiğimiz, sevmiş olduğumuz, yaşamın pek çok çağında okumuş olduğumuz bir kitap karşısında nasıl nesnel olunur ki? Böyle bir kitabın bir *okuma geçmişi* vardır. Yeni baştan okuduğumuzda hep aynı sayfada acılar dolmaz yüreğimize. Okuma yaşamının tüm mevsimlerinde hep aynı biçimde acı çekilmez, daha da önemlisi, aynı yoğunlukla umut beslenmez. Artık Félix'in ihanet edeceğini bildiğimize göre, kitabı ilk okuduğumuzda oluşan umutları yeniden yaşayabilir miyiz? *Animus* ve *anima* açısından peşine düştüklerimiz, okuma yaşamının tüm çağlarında aynı zenginlikleri sunmaz bize. Özellikle büyük kitaplar psikoloji açısından capcanlı kalırlar. İnsan okumaktan hiç bıkmaz bunları.

VIII

Az önce verdiğimiz şemayı Jung'un *Uebertragung* üzerine yazdığı kitaptan aldık. Jung bu şemayı, bir simyacı ile laboratuvarında birlikte çalıştığı bir uzman kadın arasında kûrulan düşünce ve düşleme ilişkilerine uygular. Hem mürit hem de birlikte çalışılan kız kardeş; üstünde çalışılan tözün gizemlerinin taşıdığı cinselliği belirten ikili işaret. Meslek ile ev işi ikiliğini aşmış bulunuyoruz. Tözlerin izdivacını sağlamak için, müridin *animusunun* ve hem-

şirenin [soror]¹ animasının ikili psişik magisteri² gerekir. Simya söz konusu olduğunda, tözlerin “birleşmesi” eril ilke ile dişi ilkenin güçlerinin birleşmesidir her zaman. Bu ilkeler tam anlamıyla idealleştirildiğinde, tam anlamıyla yüceleştirildiğinde, kutsal birleşmelere [hiérogamie] hazır olurlar.

Bu tür birleşmelerin umuduyla yaşayan simyacının önce, doğal maddelerin bulanık erdişiliğini bozması, güneşin güçlerini ve ayın güçlerini, ateşin etkin güçlerini ve suyun kabul edici gücünü bunlardan ayırması gerekecektir. Tözlerin “saflığına” (nerdeyse ahlaki bir saflık bu) ilişkin bir düşünme, uzun simya çalışmalarına can verir. Bu saflık arayışının tözlerin tam kalbine ulaşması gerekir kuşkusuz; ancak çağdaş kimyanın saf cisimler hazırlamasıyla hiçbir ortak yanı yoktur bunun. Parça parça, yöntemli bir arıtma çalışmasına girişerek maddi katışıklıkları elemek değildir söz konusu olan. Simyacının, iksirin bir şekilde içindeki topraktan kurtulmayı öğrenebilmesi için, bir arıtmayı tamamlar tamamlamaz, iksir ile ölü maddeyi, saf olanla olmayanı, yeniden karıştırarak arıtmayı yinelediği anımsanırsa, simyacı bir arıtmayla bilimsel bir arıtma arasında nasıl mutlak bir fark olduğu da hemen anlaşılacaktır. Bilgin devam eder. Simyacı yeniden başlar. Dolayısıyla maddenin arıtılmasına ilişkin nesnel göndermeler, simyacıya yeniden başlamak için gereken sabrı kazandıran saflık düşleri konusunda bize hiçbir şey öğretmez. Simya alanında, entelektüel bir sabır karşısında değil, bir bilincin katışıklıklarını eşeleyen ahlaki bir sabrın eylemiyle karşı karşıya bulunuruz. *Simyacı maddeyi eğitir.*

Toprağın tüm tözlerine gençliğini geri verecek kişi, nasıl da bir ilk ahlak düşü sunar! Bu uzun ahlak çalışmasından sonra, ilkel bir erdişilik içinde birbirine karışmış ilkeler, kutsal bir birleşmeye yaraşır derecede “saflaştırılmış” olur. Erdişilikten kutsal birleşmeye: simyacının daldığı düşünceler işte bu yol boyunca uzanır.

1 Soror (Lat): kızkardeş. -çn

2 Magister (Lat.): usta, ustalık. -çn

Önceki çalışmalarımızda, simyayı konu alan yapıtlara egemen olan psikolojik anlamlar üstünde çok durduk. Bunlardan burada söz etmemizin nedeni, *üstünde çalışılmış düşlerin* var olduğunu anımsatmaktır yalnızca. Simyacıнын kurduğu düşler, birer düşünce olmak ister. Bu düşlemenin tarihini yazmak istediğimizde, bir önceki bölümde sözünü ettiğimiz hayalle kavramın düzmece birliğinin acılarında zihnimizi çarmıha gerdiler adeta. Düşleme kendi kendine yetmezmiş gibi, simyacı tüm çalışmalarında maddi yoldan sağlama yapmaya çalışır. *Animusun* düşünceleri, *animanın* kurduğu düşlerde arar gereken sağlamayı. Bilimsel bir zihnin, kendi *animus* bilinciyle sınırlı bir zihnin dileyebileceği sağlamanın tam tersi bir yönde olacaktır bu sağlama.

IX

Bu arada, konudan uzaklaşp, simya konulu belgelerden söz eden sorunlara kadar uzandık. Bu belgelerde, *karmaşık kanaatler* çıktı karşımıza; düşünce sentezlerini ve üst üste yığılmış hayalleri bir araya getiren kanaatlerdir bunlar. *Animus* ile *animanın* gücünden güç alan bu karmaşık kanaatler sayesinde, simyacı, dünyanın ruhunu kavradığını, dünyanın ruhuna katıldığını sanır. Dolayısıyla dünyadan insana varıncaya kadar, simya ruhların bir sorunudur.

İki insan ruhunun birleşmesine dair kurulan düşlerde de aynı sorunla karşılaşmamız gerekir. “Bir ruhu fethetmek, insanın kendi ruhunu bulmasıdır,” izleğini örnekleyen altüst oluşlarla dolu düşlerdir bunlar. Bir sevgilinin kurduğu düşlerde, başka bir varlığı düşleyen varlığın düşlerinde, düş-kuranın *animası*, düşlenen varlığın *animasını* düşleyerek derinleşir. Birleşmeyi [*communion*] düşleme, bilinçlerin iletişimine ilişkin bir felsefe değildir artık burada. Bir ikizde, bir ikizle sürdürölen yaşamdır bu, *animus* ile *anima* arasındaki derin bir diyalektikle can bulan bir yaşamdır. İkiye katlamak ve ikiye bölmek, üstlendikleri işlevleri kendi aralarında değiş-tokuşa sokarlar. Sevilen varlığı idealleştirerek kendi

varlığımızı ikiye katlarken, varlığımızı da *animus* ile *anima* güçleri olarak ikiye böleriz.

Yapayalnız dalınan bir düşte, erdemlerle donatılan ve sevilen varlığın tüm idealleştirmelerini değerlendirmek için, yaşamı düşlerken dile getirilen idealliklere psikolojik bir gerçeklik kazandıran tüm yer değiştirmeleri izleyebilmek için, psikanalistlerin karşı karşıya kaldığından apayrı bir öneme sahip *karmaşık bir aktarım* [*transfert*] öngörmek gerektiği konusundayız. Bu karmaşık aktarımı ele alırken, Jung'un simyacıların psikolojisiyle ilgili çalışmalarında el aldığı Uebertragung'a tüm işlevlerini yüklemek istediğimizi. Uebertragung sözcüğünün, klasik psikanaliz tarafından yaygın biçimde kullanılan aktarım sözcüğüyle çevrilmesi sorunları fazlasıyla basitleştirmektedir. Uebertragung bir bakıma, birbirine en ters özellikleri *aşarak* gerçekleşen aktarımdır. Bu aktarım, gündelik ilişkilerin ayrıntılarını *aşarak*, toplumsal durumları *aşarak* gerçekleşir ve kozmik durumları birbirine bağlar. Böylece insanı, yalnızca dünyaya nasıl dahil olduğuna bakarak değil, dünyayı işleyip duran idealleştirme atılımları ile de anlamak zorunda kalırız.

Erdişi düşlerle işlenip duran dünyaya dayanarak, insana getirilen bu psikolojik açıklamaya inanmak için, Jung'un kitabındaki gravürlere bakıp düşünmek yeterli olacaktır: gerçekten de, Jung'un kitabı¹ *Le Rosarium Philosophorum* adlı eski bir simya kitabından alınmış on iki gravüre yer vermektedir. Bu on iki gravürün tümü de Kral ile Kraliçenin simyevî birliğini resmetmektedir. Bu "Kral" ile bu "Kraliçe" aynı psişizmde egemenlik sürmektedir; yapıt sayesinde şeyler üstünde egemenlik kuracak olan psikolojik güçlerin hakimidir bunlar. Düş-kuranın erdişiliği, dünyanın erdişiliği olarak yansır. Söz konusu on iki resmi ayrıntılara dikkat ederek izlediğimizde, güneş ile ayın, ateş ile suyun, yılan ile güvercinin, kısa saçlarla uzun saçların tüm diyalektiklerini buna eklediğimizde, mürit ile yol arkadaşı başlığı altında yer alan, bir-

1 C. G. JUNG, *Die Psychologie de Uebertragung*, Zurich, 1946.

birine bağlanmış tüm düşlerin gücünü de görürüz. Kültüre ilişkin iki düşleme eşitlenir burada. *Animus*un *animaya* yansıtılması ile *animanın animusa* yansıtılmasını izleyen çapraz aktarımlara dayanarak düşleme dengemizi kurarız.

Rosarium Philosophorum'daki on iki gravürden dördünde, Kral ile Kraliçe öyle birleşmişlerdir ki tek bir beden olmuşlardır. Taçlı iki başın egemen olduğu tek bir beden. Erdişiliğin ikili yüceleştirilmesini anlatan çok güzel bir simge. Erdişilik yaşamın karanlık kökenlerindeki, seçilemeyen herhangi bir hayvanlıkta yatmaktadır. Doruğa ilişkin bir diyalektiktir. *Animus* ile *animanın*, tek bir varlıktan kaynaklanarak yüceleştirildiğini göstermektedir. Erdişilik, üst-eril ile üst-dişinin birbirine bağlı düşlerini hazırlar.

X

Düşleme konulu bir felsefeyi desteklemek için simyacının psikolojisine dayanmış olmamız, çok uzak ve kırılğan bir çaba gibi gelebilir. Simyacı konusundaki geleneksel imgenin yalnız bir emekçi imgesi olduğu, bunun da, haklı olarak, çekilip yalnız başına düşler kuran bir filozofun imgesi olabileceği söylenip de karşı çıkılabilir bize. Metafizikçi, gerçekleştirelemeyecek kadar büyük düşüncelerin simyacısı mıdır yoksa?

Peki, ama düşleri üzerine düşler kuran bir düş-kuranı hangi itiraz durdurabilir ki? Kısacık ömürlü hayallere bir varlık yoğunluğu kazandıran tüm paradoksların dibine kadar ineceğim o halde. Ontolojik paradoksların ilki şu değil midir: düşleme, düş-kuranı başka bir dünyaya taşıırken, onu kendisinden başka biri kılar. Ne var ki yine de kendisidir bu öteki, kendisinin ikizidir [*le double*]. "İkiz"i konu alan edebiyat, hiç de fakir değil doğrusu. Şairlerle yazarlar sayısız belge sağlayabilir bize. Psikologlar ve psikiyatrlar, kişiliğin ikiye bölünmesini [*dédoublement*] incelemişlerdir. Ne var ki, tüm bu "ikiye bölünmeler", bölünmeyle ayrılan iki kişilik arasındaki bağların, bir biçimde koptuğu uç

durumlardır. Düşleme –düş değil– kendi ikiye bölünmelerinin dizginlerini elinde tutar. Psikiyatride karşılaşılan örneklerde, düşlemenin derin doğası silinmiştir. “İkiz” çoğu zaman bir akıl-sallık [intellectualité] tarafından desteklenmektedir; belki de birer sanrı olan sağlamaları kaydeder yalnızca. Yazarların da bazen işi zorladığı ve fantezi dünyasının varlıklarına vücut verdiği olur. Olağanüstü psikolojik başarılarla baştan çıkarmak isterler bizi.

Bu belgelerin tümü de çok fazla bizim için, hiçbirine katılmıyoruz bu deneyimlerin. *Yazının afyonu* bir kez olsun düşlere salmadı beni.

Öyleyse basit düşlemeye, bize ait olabilecek düşlemeye geri dönelim. Düşleme genellikle buradan uzakta, başka herhangi bir yerde arar bizim ikizimizi. Hatta bir daha asla geri gelmeyecek bir zamanda arar. Dahası, kendi tarihimizle ilgili olan tüm bu ikiye bölünmelerden sonra, “düşünürsek”, filozofa özgü bir ikiye bölünme çıkar ortaya: Neredeyim? Kimim? Hangi varlık yansımasının varlığını? Ama çok fazla düşünüyor bu sorular. Bir filozof kuşkularla daha da pekiştirir bunları. Gerçek şu ki düşleme, varlığı çok daha yumuşak, çok daha doğallıkla ikiye böler. Hem de nasıl bir çeşitlilik sunar! Kendimden daha az olduğum düşler vardır. Bu durumda zengin bir varlıktır gölge. Gündelik yaşamın psikoloğundan daha derinlere giren bir psikologtur. Düşleme sayesinde düş-kuranın varlığının ikizini çıkaran varlığı, bu gölge gayet iyi tanır. Varlığımızın ikizi olan gölge, düşlerimizde “derinlikler psikolojisi”ni tanır. İşte bu yüzden düşlemenin yansıttığı varlık (bizim düş-kuran benliğimiz yansıtılmış bir varlıktır çünkü) tıpkı bizim gibi ikizdir, tıpkı bizler gibi hem *animus* hem *animadır*. Tüm paradokslarımızın gelip düğümlendiği yere varmış olduk işte: “ikiz”, *ikiz bir varlığın ikizidir*.

O halde, en yapayalnız daldığımız düşlerde, yitip gitmiş varlıkları andığımızda, değer verdiğimiz varlıkları idealleştirdiğimizde, okurken erkek ve kadın olarak yaşayabilecek kadar özgür olduğumuzda; tüm yaşamın ikiye katlandığını, geçmişin ikiye

katlandığını, tüm varlıkların idealleştirilirken ikiye katlandığını, tüm hülyalarımızın güzelliklerini dünyanın kendi bedenine kattığını hissediyoruz. Hülyaların psikolojisi olmadan, hakiki psikoloji de, eksiksiz psikoloji de olmaz. Kendi düşlemesinde insan egemendir. Gözlem psikolojisi, gerçek insanı incelerken, tacı elinden alınmış bir varlıkla karşılaşır ancak.

Düşlerdeki yalnız adamın karşısına çıkan psikolojik potansiyellerin tümünü analiz etmek için, “Yalnızım, demek ki dört kişiyiz,” sözüyle işe başlamak gerekir. Düş-kuran yapayalnız dört-kutuplu durumlarla karşı karşıya gelir.¹

Yalnız başınayım, öyleyse yalnızlığıma derman olmuş varlığı, yalnızlıklarına derman olabilecek varlığı düşünüyorum. Yaşamıyla yaşamın idealleştirmelerini getiriyordu bana, yaşamı ikiye katlayan, yaşamı kendi doruklarına doğru sürükleyen, düş-kuranın da, kendini ikiye bölerek yaşamasına yol açan idealleştirmeleri getiriyordu. Şairler “yükseklere erişerek temellerini bulurlar”² diyen Patrice de La Tour du Pin’in o güzel değişimin doğrulanması değil midir bu?

Düşleme böyle bir vurguya sahip olduğunda, yaşamdaki varlıkların basit bir idealleştirmesi olmaktan da çıkar. Derinlemesine psikolojik bir idealleştirme olur. Yaratıcı bir psikoloji yapıtıdır bu. Düşleme, bir psikoloji estetiğini gün ışığına çıkarır. O zaman yaratıcı bir psikoloji yapıtı olur. Ve idealleştirilen varlık, idealleştiren varlıkla konuşmaya koyulur. Kendi ikiliğine göre konuşur. Yapayalnız düş-kuranın düşlerinde, dört sesli bir koro şarkıya başlar. Kendi ikiziyle konuşan ikiz varlığa, ikili dil az gelir. Çifte bir düello, bir “dörtello” gerekir. Bir dilbilimci, böyle harika bir araca sahip diller olduğunu söylemekle birlikte, bu dilin hangi

1 Görüldüğü kadıyla STRINDBERG, ikizin bu ikiye bölünmesini yaşamıştı. *Légende*’da şöyle der: “Bir kadını, ruhumuzu bölüm bölüm yanına bırakarak sevmeye başlarız. Kişi olarak kendimizi ikiye böleriz ve de daha önce bize yansız ve kayıtsız kalan kadın, bizim öteki Benliğimize bürünmeye başlar, ikizimiz olup çıkar.” Alıntılayan Otto RANK, *Don Juan*, Fransızca çeviri, s. 161, not.

2 Patrice de LA TOUR DU PIN, *La vie recluse en poésie*, s. 85

düş-kuran halkın dili olduğu konusunda bilgi vermiyor bize.¹

Düşleme ile düşüncenin, gerçeğin psişik işlevi ile gerçekdışının işlevinin etkileşim oyunları işte tam da burada çoğalır, kesişir ve insanın hayal-gücünün tüm bu psikolojik harikalarını ortaya çıkartır. İnsan hayal edilecek bir varlıktır. Çünkü gerçekdışının işlevi kozmoz kadar insan için de geçerlidir. Başkasını hayal etmemiş olsak, ne bilebilirdik ki ona dair? *İnsan icat eden* bir romancıyı ve insanca olanı yükseltecek saygıdeğer yanlar icat eden tüm şairleri okuduğumuzda, nasıl da ince bir psikolojiyle karşı karşıya olduğumuzu hissederiz! Suskun düşlerimizde, dile getirmeye cüret etmesek de, yaşadığımız şey, işte bu kendini aşma halidir. Ah! Yapayalnız bir adamın kurduğu düşlerde, ne kadar da çok söz dinlemez ve boşboğaz düşünce var!

Bize en yakın olan varlık, ikizimiz, ikiz varlığımızın ikizi, hangi çapraz yansıtmalarda canlanır ki? Uyanık düşlerimizde, bir tür *iç aktarım*, bizi kendimizin ötesinde başka bir kendimize taşıyan bir Uebertragung yaşamamız da bundandır işte. Az önce insanlar-arası ilişkileri analiz etmek için önerdiğimiz şema da, yalnız bir düş-kuran olarak daldığımız düşlemeyi analiz etmekte geçerli, yararlı olup çıkar böylece.

Şöyle bir geriye dönelim şimdi de. Mürit ile hemşire, atanorun² karşısında ayakta dururlarken, üstü çıplak bir yamağın ciğerlerini patlatırcasına üfleyerek ocağın altından ateşi körüklediğini gösteren birçok gravür vardır simya kitaplarında. Ama bu resim bir gerçekliği mi betimliyor acaba? Derin düşüncelere, düşlemeye daldığında yanında bir yoldaş, bir hemşire olursa, doğrusu pek yaverdir simyacının talihi. Ne var ki tek başına olması, tüm büyük düş-kuranlar gibi yalnız başına olması, daha muhtemeldir sanki. Resim, bize bir düşleme durumu sunar. İnsan kaynaklı desteklerin tümü, derin düşüncelere dalan hemşire kadar üfleyen yamak da, hayali desteklerdir. Resmin psikolojik

1 Pierre GUIRAUD, *La grammaire*, "Que sais-je?", no. 788, s. 29.

2 Atanor: simyacıların kullandığı, uzun süre sönmeyen fırın. —çn

birliği çapraz aktarımlarla sağlanmıştır. Bu aktarımların tümü de içseldir, derindedir. Bir ikizin başka bir içsel-ikizle olan bağıntılarını ortaya koyarlar. Simyacının düşünceye dalışına ve yapıtlarına duyduğu güven, ikizinin ikizi tarafından kendisine cömertçe yardım edilmesinden kaynaklanmaktadır. Varlığının en derinlerinde bir hemşire kendisine yardım etmekteydi. İşbaşındaki *animusu*, kendi *animasının* değişmiş bir yüzüyle desteklenmekteydi.

Böylece eski gravrlr ile eski metinler, hayal edildiklerinde, incelikli bir psikoloji alanından bazı tanıklıklar sunar bize. Simya, ancak dişi bir duyarlılıkla anlaşılabilen, incelikli bir materyalizmdir. Bu sırada simyacının maddeyi hırpalarken duyduğu o küçük eril öfkeleri de kayda geçirmek gerekir. Psikoloğun bir yüreğin gizini çözmek istemesi gibi, simyacı da dünyanın gizini çözmek ister. Hemşire de oradadır, her şeyi o yumuşatır. Her düşlemenin temelinde her şeyi yumuşatan bu varlık, kalıcı bir varlık çıkar karşımıza. Bir şairin dizesinde *hemşire* sözcüğü her karşıma çıktığında, uzaklardan simya yankıları gelir kulağıma. Bir şairin yazdığı bir metin midir bu, yoksa gönül simyasına dair bir metin mi? şu iki güzel dizede konuşan kimdir acaba?

*Bitkinin kalıcılığına yeniden kavuşmak için
Gel de birlikte dua edelim hemřirem¹*

“Bitkinin kalıcılığı”, *animaya* nasıl da yaraşan bir hakikat, hl-yalara layık bir dünyada, bir ruhun durmasını anlatmak için nasıl da uygun bir simge!

XI

Dört kutuplu dşlemelerimizin paradoksunu (doğrusu pek tedbirsiz davranıp) belirttiğimiz için, alışıldığı üzere, şairlerin dşlelerinden aldığımız desteği de yitirmiş bulunuyoruz. Öte yandan,

1 Edmond VANDERCAMMEN, *La porte sans mmoire*, s. 49.

bilgi dolu kitaplara başvurmak isteseydik, erdişi bir varlık felsefesine giriş yapmakta hiç güçlük çekmezdik. Tek isteğimiz, insanca olanın ikili olarak idealleştirilmesi yönünde geliştirilecek bir erdişilik poetikasma dikkat çekmektir. Ne olursa olsun, tüm insanların ruhunun derinlerinde yatan *animus* ve *anima* potansiyellerinin bilincine varılırsa, erdişilik konusundaki bilgi dolu kitaplar, içlerine daha çok girerek, bambaşka biçimde okunacaktır. *Animus* ve *animadaki* bu bilinçlenmeye bağlı olarak, mitosların sırtına binen açık tarihsellik yükünü de atabiliriz. Psişizm bu kadar açık erdişilik damgaları taşıdığı halde, erdişiliğe dahil olmak için insan-öncesi efsanelerden medet ummak gerekir mi gerçekten? Platon'un çevirmeninin dişi dinamizmini kavramak için, Giese'nin o güzel kitabında¹ yaptığı gibi, Schleiermacher'ın Platon konusunda sahip olduğu kültüre başvurmak mı gerekir? Fritz Giese, görülmedik zenginlikte bir kitap yazmıştır. Alman romantizminin içinde olduğu toplumsal ortamı, düşünürler ile yoldaşları kadınları bir araya getiren geniş kültür topluluğu çerçevesinde sunmuştur. Görüldüğü kadanyla, böylesi bir gönül birliğinde, kültürün kendisi erdişidir. Çoğu zaman Alman romantik yazarların Platon'un *Şölen*'ine başvurmaları, kendi poetik duyarlılıklarının yaşamı olan bir erdişilikten bahsetmek için hitabete sığınarak aldıkları bir tedbirdi. Bu sorunu yalnızca poetik yaratım düzleminde ele alırsak, alışlageldiği üzere mizaçlara göndermede bulunmanın araştırmayı ağırlaştıracağı kanısındayız. Büyük yaratıcılara yapıştırılan *weiblich* (dişi) yüklemi yanıltıcı bir yaftadır. *Animus* ile *animanın* potansiyellerine kendini açan bir psişizm, tam da bu yüzden mizaç temelli itkilerden kendini kurtarmış olur. En azından bizim tezimiz budur; bir varlığın kuruluşunun öğretisi olarak düşlemenin poetikasını önermemizi, bizce doğrulayan da budur zaten. Varlığı bir yandan *animus* bir yanda da *anima* olarak ayıran bir varlık kuruluşundan söz etmekteyiz.

1 Fritz GIESE, *Der romantische Charakter*, c. 1, 1919.

Bundan böyle erdişilik, ardımızda bıraktığımız bir yerlerde değildir, mitoslar ve efsanelerle dolu bir geçmişin yorumlayacağı biyolojik bir varlığın çok uzaklardaki örgütlenmesinde bulunmayacaktır. Erdişilik önümüzde uzanmaktadır artık, üst-dişi kadar üst-erili de gerçekleştirmeyi düşleyen her düş-kurana açıktır. Böylece *animus* ve *anima* halindeki düşleme, psikoloji açısından gelecek vaat eder.

Eril ile dişinin idealleştirildikleri anda birer değer olup çıktığını iyi anlamak gerekir. Tam tersine idealleştirilmedikleri zaman, zavallı birer biyolojik kölelikten başka ne olabilirler ki? Öyleyse düşlemenin poetikası, *Animus* ile *Anima* ikiliği tarafından belirtilen erdişiliği, birer idealleştirici düşleme ilkesi, poetik düşleme değerleri olarak incelemelidir.

Varlığa gıpta edilmesi, varlık-fazlasına ilişkin değerleri belirler. Elisabeth Barrett Browning'in güzel bir dizesi, sevgi dolu her yaşamı geliştirir:

Make thy love larger to enlarge my worth
Değerimi büyötmek için büyüt sevgini

Gerçek iki sevgilinin birbirini idealleştirmesini ele alacak bir psikoloji, böyle bir dizeyi kendine şiar edebilir.

Bir değerın işe katılması, olguların ortaya koyduğı sorunu baştan aşağı değıştirir. Felsefe ile din, erdişiliğı antropolojinin temeli kılmak için işbirliğı yapabilirler öyleyse; Soloview'in çalışmaları buna örnektir. Kullanmamız gereken belgeler, İncil üzerine uzun uzadıya düşünölmesiyle elde edilmiştir. Bu belgeleri alıp, yapayalnız bir düş-kuranın düşlemesinin o basit düzeyine, bir tek poetik değerleri ele almak isteyen bir yapıta taşıyamayız. Şu kadarını belirtmekle yetinelim ki, Soloview'in erdişisi dünya-üstü yazğıya sahip bir varlıktır. Bu eksiksiz varlık, sevgiyle dolu yüreklerde, bütönlöklü bir sevgiye en büyük sadakati gösterenlerde zaten bulunan bir ideallik istenciyle ortaya çıkar. Büyük Rus filozof, duygusal alanda bu denli başarısızlık yaşadıkten

sonra, ötelerin erdişi yaşamını hazırlayan saf aşkın kahramanlığını benimsedi. Bir düş-kuran olarak yaşadığımız deneyimler metafizik amaçlardan o denli uzaktır ki, bu amaçları göz ucuyla bile görebilmek için sistemin tümünü uzun uzadıya incelememiz gerekir. Böyle bir çalışmaya hazırlanabilmek için okurun Stremoukoff'un tezine¹ başvurmasını öneririz. Soloviev'e göre, yüceleştirilen bir aşkın yaşama egemen olması, yaşamı doruğuna doğru çekip götürmesi gerekir: "Elbette hakiki insan, ideal kişiliği tam anlamıyla geliştiğinde, yalnızca erkek ya da kadın olamaz, her iki cinsiyetin daha üst bir birliğine sahip olmalıdır. Bu birliğin gerçekleşmesi, hakiki insanın yaratılması (biçimsel bireyliklerini sürdürmekle birlikte, özsel çeşitliliklerini ve parçalanmalarını geride bırakan eril ve dişi ilkelerin birliği): sevginin kendine özgü ve dolayimsız görevi budur işte."²

Çabalarımızı, yaratıcı bir poetikanın temelini ortaya çıkarmakla sınırladığımız için, felsefi antropolojinin sunduğu sayısız belgeye dayanamayız. Koyré'nin Jacob Boehme, Susini'nin Franz von Baader konusundaki tezlerinde, insanın hakiki yazgısının yitik erdişiliğin araştırılması olarak ele alındığı pek çok sayfa bulunabilir. Yeniden bulunan bu erdişilik Baader'in gözünde, yüce değerlerin birbirini tamamlaması anlamında dorukların birliği olacaktır. Düşüşten sonra, ilkel erdişiliği yitirdikten sonra, Adem "haşin bir güce" sahip olurken, Havva da "tatlı letafetin bekçisi"³ oldu. Böylesi değerler birbirinden ayrıldığında zarar verici olabilir. İnsanca değerler üzerine kurulan düşünme, bunları birlikte düzenleme eğiliminde olmalı, karşılıklı idealleştirme yoluyla bu değerleri büyütmelidir. Bu idealleştirme, von Baader gibi bir mistikte, dinsel bir istihare tarafından belirlenir, ancak ibadetten ayrıldığında bile, söz konusu idealleştirme psikolojik bir varoluşa sahiptir. İdealleştirme düşünmenin canlandırıcı dinamiklerinden biridir.

1 D. STREMOUKOFF, *Vladimir Soloviev et son œuvre messianique*, Paris, 1935.

2 V. SOLOVIEV, *Le sens de l'amour*, Fransızca çeviri, s. 59.

3 E. SUSINI, *Franz von Baader et le romantisme mystique*, Vrin, c. II, s. 572.

Doğal olarak bir psikolog, eril ve dişi varlıkların böyle idealleştirilmesinin gerçek olduğuna inanmakla birlikte bunların somut yaşamda nasıl bütünleştiğini izlemek isteyecektir. Bu durumda da, eril ile dişiye ilişkin toplumsal damgaların belirleyici olduğunu söyleyecektir. İmgelerden psikolojik gerçekliğe geçmek isteyecektir hep psikolog. Oysa bizim fenomenolog tavrımız sorunu basitleştiriyor. Eril ve dişi imgelerine (hatta bunları belirten sözcüklere) geri dönmekle, oldukları gibi idealleştirmelere geri dönmüş oluyoruz. Kadının idealleştirilen varlık olması, idealleştirilmek isteyen varlık olması hep bir olgu olacaktır. Erkekle kadın, kadınla da erkek arasında *anima* iletişimi vardır. *Anima* insanca olanın idealleştirilmesinin ortak ilkesidir, varlık düşlemesinin ilkesidir, dinginlik, dolayısıyla da varlık açısından süreklilik isteyen bir varlığın düşleme ilkesidir. İdealleştirme düşlemesi uzak anımsamalarla doludur elbette. Jung psikolojisinin bunda bir yansıtma süreci görmesi, pek çok bakımdan yerindedir. Seven erkeğin sevdiği kadına anne imgeleri yansıttığı birçok durumun varlığı konusunda elimizde kanıtlar bulunmaktadır. Ancak, uzak, çok uzak bir geçmişten alman tüm bu malzeme, idealleştirmenin kendi özelliklerini de kolayca gizleyebilecektir. İdealleştirme de gayet rahat “yansıtma” yapabilir, ama onun hareketi çok daha özgürdür, uzaklara, çok daha uzaklara ulaşır. Gerçekliğin tümü de, gerek hemen buradaki gerçeklik gerekse yitik zamanın mirası gibi duran gerçeklik, idealleştirilmiştir, düşlenen bir gerçekliğin hareketine yerleştirilmiştir.

Ancak, bu kitapta ele alman sorunlara çok daha yakın, *animus* ile *anima* psikolojisinin gerçek bir psikoloji estetiği olarak kendini ortaya koyduğu büyük bir yapıt vardır. Balzac'ın *Séraphîta* başlığıyla kaleme aldığı felsefi denemeden söz etmekteyiz. *Séraphîta* pek çok açıdan erdişilik konulu bir şiire benzemektedir.

Önce, bu şiirin ilk bölümünün başlığının *Séraphîtüs*, ikincisinin *Séraphîta*, üçüncüsünün ise *Séraphîta-Séraphîtüs* olduğunu hatırlatalım. Buna uygun olarak, insanca olanın toplamı *bütün*

varlık, sırasıyla eril ögenin etkin erdemleri, dişi ögenin koruyucu güçleri ve *anima* ile *animus*un eksiksiz dayanışması olarak bu iki ögenin sentezi biçiminde sunulmuştur. Bu sentez, Soloviev'deki erdişiliğin doğaüstü yazgısının damgasını taşıyan bir yükselişi [assomption] belirler.

Balzac, yaratılıştan beri basitçe dünyada olan her şeye hakim bu erdişi varlığın karşısına, masum bir genç kız olan Minna ile kentin tüm tutkularını tatmış bir erkeği, Wilfrid'i çıkarır. Böylece erdişi varlık Minna'nın karşısında Séraphîtüs, Wilfrid'in karşındaysa Séraphîta olur. Dünya-üstü varlık, ikiye bölünüp, güçlerinden her birini eril ve dişi olarak toplumsal alanda kişileştirebilse, yerkürenin varlıklarıyla iki ayrı birlik kurulabilecektir.

Dolayısıyla, Balzac'ın felsefi romanında erdişi varlık iki ayrı kişi tarafından seviliyorsa, ikili varlığı seven iki kişi varsa (Séraphîta-Séraphîtüs tek başına tüm düşleri kendine çeken ikili bir çekim özelliğine sahip olduğuna göre), dört kutuplu bir düşlemeyle karşı karşıyayız demektir. Bu büyük hayalcinin sayfalarında ne çok çapraz düşleme var! Kadının Erkek için Erkeğin de Kadın için yaşadığı o ikili psikolojiyi nasıl da biliyor Balzac! Minna Séraphîtüs'ü sevdiğinde, Wilfrid de Séraphîta'yı sevdiğinde, Séraphîta-Séraphîtüs ise dünyevi iki tutkuyu idealleştirilmiş bir yaşam düzeyine yükseltmek istediğinde, *animus animaya anima da animusa* ne kadar çok "yansıtıldı"! Böylece biz okurlara, idealleştirme psişizmine dayalı bir şiir, yüceleştirilen psişizme dayalı psikolojik bir şiir sunulmuş oldu. Kalkıp da bize gerçekdişiliğin tam ortasında olduğumuz söylenmesin! Tüm bu psişik gerilimler, varlığın tüm bu aydınlanmaları şairin ruh-zihninde yaşanmıştır. Arka düzlemde, aşağıda, çok aşağılarda, insan doğasının gizliden gizliye Minna ile Wilfrid arasında birleşme (belki de evlilik) planları yaptığını biliyordu kuşkusuz romancı.

Bir karı-koca yaşamında düşler sönüp gider, güçten düşülür, erdemler burjuvalaşır. *Animus* ile *anima* da kendini ancak "hınc-la" ortaya koyar. Karı-kocanın ortak yaşamlarının psikolojisine

adım attığında (simyacı düşlemeden nasıl da uzakta!) Jung da gayet iyi biliyordu bunu: “*Anima* insanın mizacında mantıkdışı ani değişikliklere yol açar, *animus* ise rahatsızlık veren ortak alanlar yaratır¹.” Mantıkdışılık ya da yavanlık, gündelik yaşamın zavallı diyalektiği! Jung’un belirttiği gibi “parçalı kişilikler”den başka bir şey yoktur burada elimizde, “altdüzey bir kadın ya da altdüzey bir erkek kimliğine sahip” kişilerdir bunlar.

Séraphîta’nın ithaf kısmının da belirttiği gibi Balzac, Sevdiği Kadın’a, “kızlık adı kontes Rzewuska olan Mme Eveline de Hanska”ya, altdüzey doğaya sahip kişilerin yer aldığı böyle bir roman sunmak niyetinde değildi.

Ortak yaşamda, *animus* ve *anima* gibi adlandırmalar gereksizdir belki de, erkeksiliğe ve kadınsılığa dayalı adlandırmalar yeterli olabilir elbette. Ancak seven varlığın, sevmek isteyen varlığın, sevdiği gibi sevilmemekten yakının varlığın düşlemesini (unutmamak gerekir ki Balzac hiç de yabancı değildir bu düşlemeye) anlamak zorunda kalırsak, *animu* ve *animanın* güç ve erdemleri, ideal halleriyle anılmalıdır. Dört kutuplu bir düşleme başlar. Düş-kuran kendi *animasını* sevdiği kadının hayaline rahatlıkla yansıtabilir. Ama bu, hayal-gücünün basit bir bencilliği değildir. Düş-kuran yansıttığı kendi *animasının*, kendi *animusunun* basit bir yansıması olmayan kişisel bir *animusu* olmasını da ister. Psikanalist geçmişe fazla rağbet eden kendi yorumunu getirir. *Animusun* yansıttığı *animaya*, eşinin *animusuna* layık bir *animus* eşlik etmelidir. Öyleyse bir ikiz, sonsuz bir iyilik (*anima*) ve büyük bir zekâdan (*animus*) oluşan bir ikiz yansıtılmış demektir. İdealleştirme süreçlerinde hiçbir şey unutulmaz. İdealleştirme düşleri, anılara teslim olarak değil, sevillebilecek bir varlığın değerlerini düşleyerek gelişir. Usta bir düş-kuranın kendi ikizini düşlemesi de bundandır. Muhteşem ikizi destek olur ona.

Séraphîta adlı felsefi romanın sonunda, eril ile dişinin dünya-üstü yazgılarını kendinde yoğunlaştıran erdişi varlık dünyayı

1 C. G. JUNG, *Psychologie et religion*, Fransızca çeviri, Corr  a, s. 54.

terk edip “göğe yükselir”, fidyesi ödenip kurtulan tüm evren de peşinden gider onun; dünyevi varlıklar Wilfrid ve Minna ise, idealleştirme yazgısı içinde harekete geçmişlerdir. Bu düşünceden Balzac’ın çıkardığı ders, bir yaşam idealinin yaşamın ta kendisinde vücut bulmasıdır. O zaman *animus* ile *anima* ilişkilerini idealleştiren düşleme, hakiki yaşamın bütünlüklü bir parçası olur; gittikçe büyüyen bir sevgiyle yaşamlarını birleştirmek isteyen varlıkların yazgısında düşleme etkin bir güç olur. Psikolojik karmaşalar, ideal sayesinde uyuma kavuşur. Parçalara ayırarak çalışan psikolojinin (her varlıkta bir varlık çekirdeği arayarak kendini tüketen psikolojinin) hiç düşünemeyeceği bir şeydir bu. Oysa her kitap insanca bir olgudur, *Séraphîta* gibi önemli bir kitap, sayılamayacak kadar çok psikolojik öğeyi bir araya getirmiştir. Bu öğeler bir tür psikolojik güzellik sayesinde tutarlılık kazanır. Bunun hayrını da okur görür. *Animus* ile *anima* ağı içinde düş-kurmayı seven kişinin varlığı, kitabı okudukça genişler gibi olur. *Animanın* ormanında yolunu yitirmekten hoşlanan kişinin varlığı, kitabı okudukça derinleşir. Böyle bir düş-kuran, dünyanın fidyesinin dışı varlık tarafından ödenip kurtarılması gerektiğini düşünür.

Usta bir düş-kuranın kitabını düşlemeye dalarak okuduktan sonra, şaşırtıcı bir kitap karşısında şaşkınlığa kapılmayan bir okura şaşırp kalırız. Hippolyte Taine bu kitabı gözlerini aç a aç okudu ama hiçbir şey göremedi. “Felsefenin meşru ya da gayri-meşru çocukları” dediği *Séraphîta* ile *Louis Lambert*’i okuduktan sonra şöyle demişti: “Pek çok kişi *Séraphîta* ile *Louis Lambert*’i, okuması son derece sıkıcı, içi boş düşler saymakta, yorulup bir kenara atmaktadır.”¹

Büyük bir kitabı iki kez okumak gerektiğine, böyle bir yargıdan daha iyi ne inandırabilir insanı? İki kere okumak: ilkinde Taine gibi “düşünerek”, ikincisindeyse kitabı yazan düş-kuranla düş ortaklığı kurup düşleyerek.²

1 H. TAINE, *Nouveaux essais de critique et d’histoire*, 9. basım, 1914, s. 90.

2 Bu konuda okuru Balzac’ın tüm yapıtları için kaleme aldığımız önsöze göndermekteyiz, BALZAC, *Formes et reflets*, 1952, c. 12.

Alman romantizmi çağında, fizik ve kimya fenomenleri konusundaki yeni bilimsel bilgilerden yardım alarak insanın doğası açıklanmaya çalışılırken, cinsiyetler arasındaki farkı, elektrik fenomenlerinin kutupsallığı ile, hatta daha da gizemli olan manyetik kutupsallık ile ilişkilendirmekte tereddüt edilmiyordu. Goethe “Das Magnet ist ein Urphänomen” dememiş miydi? “Mıknatıs bir temel fenomendir.” Goethe şöyle sürdürmüştü sözlerini: “Açıklamasını elde etmek için dile getirmenin yeterli olduğu temel bir fenomendir; öteki tüm fenomenler için bir simge olup çıkar¹.” Böylece, insan doğasını en iyi gözlemleyenlerin gözlemleriyle zenginleşen bir psikolojiyi açıklamak için, toy bir fiziğe dayanılmaktaydı. Goethe gibi bir düşünce dehası, Franz von Baader gibi bir düşleme dehası, öyle bir yokuşa kapılıp yuvarlanırlar ki açıklanması gereken şeyin doğası, açıklama çabası içinde unutulup gider.

Çeşitli psikanaliz ve derinlikler psikolojisi okullarıyla zenginleşen çağdaş psikolojinin, bu tür açıklamaların getirdiği bakış açısını altüst etmesi gerekir. Psikoloji özerk açıklamalar elde etmelidir. Dahası, bilimsel bilginin ilerlemesi, insan doğasının kozmik kimliğini fazla basitçe tanımlayan eski açıklamaların çerçevesini yıkıp geçti zaten. Goethelerin, Schellinglerin, Ritterlerin hayranlıkla izlediği, yumuşak demiri çeken çelikten yapılma mıknatıs, zamanı geçmiş bir oyuncaktır artık. Çağımızın en basit bilim kültüründe bile, mıknatısın ancak bir başlangıç dersinde yeri olabilir. Fizikçilerle matematikçilerin fiziği, elektromanyetizmayı homojen bir öğreti haline soktu. Böyle bir öğretiler, bizleri, mıknatısın kutupsallığından eril ve dişi cinslerin kutupsallığına götürebilecek en ufak bir düşleme seyri yoktur.

Bu uyarıyı yapmamızın nedeni, bir önceki bölümün sonunda gerekli saydığımız, bilimsel düşüncenin rasyonelliği ile insan

1 Alıntılardan Fritz GIESE, *Der romantische Character*, 1919, c. I, s. 298.

doğasının estetikleştirici değerlerini konu alan felsefi bir düşünce arasındaki ayrımı vurgulamaktır.

Ne var ki, fizik kutupsallıklara hiçbir göndermede bulunmaya karar verdikten sonra da, romantikleri bu kadar uğraştıran psikolojik kutupsallık sorunu ortada kalır. Gerek sahip olduğu derin gerçeklik gerekse oluş içinde bulunmasından kaynaklanan büyük gerilim açısından ele alınan insan, bölünmüş bir varlıktır, bir an için birlik yanlsamasına kapılabilse de hemen yenisinden bölünen bir varlıktır. Bölünür, sonra yine birleşir. *Animus* ve *anima* izleğini sürdürüp bölünmenin uç noktalarına varsaydı, insan kendisinin gülünç bir kopyası olup çıkardı. Vardır böyle gülünçlükler: fazla erkek olan kadınlarla erkekler olduğu gibi, fazla kadın olan erkeklerle kadınlar da vardır. Güzelim doğa, tüm bu aşırılıkları eller ve *animus* ile *anima* güçlerinin tek bir ruhta yakın bir ilişkiye girmesini sağlar.

Derinlikler psikolojisinin *animus-anima* diyalektiği ile belirttiği kutupsallık fenomenleri karmaşıktır elbette. Fizyoloji konusundaki kesin bilgilere uzak kalan filozof, iyi tanımlanmış organik nedensellikleri ölçmek için yeterince hazırlıklı değildir. Ama fizik gerçekliklerle bağlarını kopardığı için, fizyolojik gerçekliklerle de bağlarını koparmak niyetindedir. Ne olursa olsun sorunun bir yanı ona aittir: idealleştirici kutupsallıklar. Düş-kuran filozof bu konuda polemige itilirse, şöyle der: İdealleştirici değerlerin nedeni yoktur. İdealleştirme, nedensellik düzenine ait değildir.

Elinizdeki kitapta, idealleştirici düşlemeyi inceleme görevini üstlendiğimizi anımsatalım. İdealleştirici düşleme, bir düş-kuranın ruhuna insanca değerler yerleştirir, *animus* ile *anima* arasında, eksiksiz varlığın iki ilkesi arasında düşünülen ortaklığı yerleştirir.

İdealleştirici düşlemeyi ele alacak böylesi incelemelerde, filozof bir tek kendi hülyalarıyla sınırlı değildir. Daha kesin olarak söylersek, tüm romantizm, barındırdığı okültizmden, büyüden, ağır kozmiklik yükünden kendini kurtarır kurtarmaz, idealleştiri-

rilmiş aşkın hümanizmi olarak yaşanabilir yeniden. Bir de onu kendi tarihinden koparabilirsek, kıpır kıpır yaşamında ele alabilirsek ve günümüzün idealleştirilmiş yaşamlarından birine taşıyabilirsek, hâlâ psişik eylem olanağına sahip olduğunu da görürdük. Wilhelm von Humboldt'un cinsler arasındaki farktan kaynaklanan sorunları ele aldığı zengin ve derin sayfalar, eril ile dişi deha arasındaki farkın da altını çizmektedir. Bu sayfalar, varlıkları dorukları yoluyla tanımlamamıza yardım eder¹. Böylece Wilhelm von Humboldt, eril ve dişi cinslerin yapıtları nasıl derinden etkilediğini anlamamızı sağlar. Birer okur olarak daldığımız düşlemede, yazarın eril ya da dişi tarafı tuttuğunu kabul etmemiz gerekir. Poetik yapıtlar üreten bir adam söz konusu olduğunda, artık *tarafsız cins* [*genre neutre*] yoktur.

Şurası kesindir ki, romantik metinleri, bir düş-kuran olarak, düşler çerçevesinde yeniden kurulan güncellikleri içinde okurken, bir okuma ütopyası içinde hoşumuza gider bu durum. Bir mutlak değer gibi ele alırsınız edebiyatı. Edebi edimi yalnız tarihsel bağlamından değil, sıradan psikoloji bağlamından da koparırsınız. Kitap bizim için her zaman gündelik yaşamın üstüne çıkan bir şeydir. Kitap, dile getirilmiş bir yaşamdır, dolayısıyla yaşamın artmasıdır.

Kurduğumuz okuma ütopyasında, biyografi yazarının mesleki kaygılarını, psikoloğun alışılmış belirlenimlerini, zorunlu olarak ortalama insandan hareketle oluşturulan belirlenimlerini bir kenara bırakırsınız. Doğaldır ki, *animus* ve *anima* olarak idealleştirme sorunları konusunda, fizyolojik yanları anımsatmanın yararlı olacağı kanısında değiliz. İdeallik konusundaki soruşturmalarımızı doğrulayan yapıtlar zaten mevcut. *Séraphitüs–Séraphita* ya da *Pelléas et Mélisande* için hormonal bir açıklama getirmek gülünç olur. Poetik yapıtları, fiilen insanca gerçeklikler olarak ele alma hakkımız vardır öyleyse. Sözüünü ettiğimiz poetik yapıtlarda, ani-

1 Bkz. Wilhelm von HUMBOLDTS WERKE, yayınlayan Leitzsmann, 1903, c. 1: *Ueber den Geschlechtsunterschied und dessen Einfluss auf die organische Natur* [1794], I, 311.

mus ve *anima* olarak fiilen bir idealleştirme gerçekleştirilmiştir.

İdealleştirici düşleme, bir düzeyden başka bir düzeye, hep daha yükseğe geçerek ve de tek yönde ilerler. Yükselmeyi tam olarak izleyemeyen okur, yapıtın buharlaşıp yok olduğu izlenimine kapılabilir. Ne var ki insan daha iyi düş-kurdukça hiçbir şeyi bastırmamayı da öğrenir. Aşırı idealleştirme düşleri, her tür bastırmadan kurtarmıştır kendini. Uçarken “psikanalistlerin duvarını aşmıştır” bu düşler.

Aşırı düşleme, yani erillik ve dişilik ilişkilerinden oluşan zemin kadar karmaşık bir zemine ulaşan idealleştiren düşleme, hayal edilen yaşamın bir başarısı olarak gösterir kendini. Düş-kuranı iyiliğiyle dolduran bir düşte hayali kurulan bu yaşam, düş-kuranın *animasına* yararlı olur. Basit, dingin, sürekli yaşamın sığınağıdır hep *anima*. Jung “*Animayı en basit biçimde yaşamın Arketipi olarak tanımladım*¹,” demişti. Dramlara yer vermeyen bir varoluşun temel ritimleriyle gayet uyumlu, birleşik, istikrarlı, hareketsiz yaşamın arketipi. Yaşam hülyasına, herhangi bir bilgi peşinde olmaksızın basit yaşam hülyasına dalan kişi, dişi olana eğilim gösterir. *Anima* çevresinde yoğunlaşan düşler, durmaya [*repos*] yardımcı olurlar. En iyi düşlerimiz, ister erkek ister kadın olalım, her birimizin dişi yanından gelir. Yadsınmaz bir dişiliğin damgasını taşırlar. İçimizde dişi bir varlık olmasa, nasıl durabilirdik ki?

Düşleme konusunda kurduğumuz tüm düşleri *Anima* başlığı altına kaydedebileceğimize inanmamız da bundandır işte.

XIII

Bir tek yazılı belgeler üstünde, “kaleme alma” istenciyle üretilmiş belgeler üstünde çalışabilen bizler için, soruşturmalarımızın varlığı sonuçlarda silinemeyecek bir kararsızlık vardır. Gerçekten

1 C. G. JUNG, *Métamorphoses de l'âme et ses symboles*, Fransızcaya çeviren, LE LAY, Cenevre, Georg, 1953, s. 72.

de, kimdir yazar? *Animus* mu yoksa *anima* mı? Bir yazar, kendi *animus* içtenliğini ve *anima* içtenliğini sonuna kadar götürebilir mi? Doğrusu Eckermann'ın kitabını yayına hazırlayıp notlar düşen kişi kadar emin değiliz bundan. Söz konusu kişi, yazar psikolojisini belirlemek için aksiyom olarak kabul ediyordu bazı şeyleri: "Kimi yarattığını söyle bana, kim olduğunu söyleyeyim sana¹." Bir erkeğin edebi anlamda bir kadın yaratması, bir kadının edebi anlamda bir erkek yaratması, doğrusu el yakan yaratımlardır bunlar. Yaratıcıyı ikili bir sorguya çekmemiz gerekir: *Animus* olarak kimsin? *Anima* olarak kimsin? Edebi yapıt, edebi yaratım, bu sorulardan sonra berbat mı berbat anlam belirsizliklerine düşecektir. Mutlu bir düşlemenin o basit ekseninden sapmadan ilerlersek, idealleştirme düşleri hoşumuza gider. Ne var ki, yazarın gerçek olmasını, sert olmasını, erkekçe olmasını istediği varlıklar yaratma istenci içinde, düşleme ikinci planda kalır. Yazar da giderek saygınlığından olmayı kabul eder. İşin içine çeşitli telafi [*compensation*] çabaları girer. Ömrü boyunca yeterince saf bir *anima* bulamayan bir *animus*, dışı olanı hor görmeye başlar. Psikolojik gerçekte, idealleştirme kökleri bulmak ister. Kökü aslında kendisinde olan idealleştirmeye karşıdır.

Bizse, karşımıza çıkan seti aşmamak istiyoruz, yapıtın psikolojisinden kalkıp yazarının psikolojisine ulaşmak istemiyoruz. Kitaplar üstünde çalışan bir psikolog olmayacağım asla. Kitaplar üstünde çalışan bu psikolojide en azından iki varsayımın sınanması gerekir: ilki, insan yapıta benzer, ikincisiyse, insan yapıtın tersidir. Peki ama bu iki varsayım, neden bir arada geçerli olamıyor ki? Psikolojinin çelişkileri saymakla bitmez. Telafi psikolojisinin tüm inceliklerini, tüm kurnazlıklarını ancak bu iki varsayımın uygulamadaki paylarını ölçerek inceleyebiliriz.

Animus ve *anima* arasındaki çelişkilerin, yazarlarına "ters düşen" yapıtlarda görülen uç örneklerinde, ağır tutkulara bağlı

1 *Conversations de Goethe recueillies par Eckermann*, Fransızcaya çeviren Émile DÉLÉROT, 1883, c. I, s. 88.

nedensellikleri bir kenara bırakmak gerekir. Valéry 1891 yılında şöyle yazmıştı Gide'e: "Lamartine *La chute d'un ange*'¹ yazdığında, Paris'in tüm kadınları onun metresiydi, Rachilde *Monsieur Vénus*'ü² yazdığında bakireydi."³

Maurice Barrès'in 1889 yılında Rachilde'in *Monsieur Vénus* adlı kitabına yazdığı önsözdeki tüm oyunları, tüm dolanmaları kavramamıza hangi psikanalist yardım edecek? Söz konusu önsöz *Complications d'amour*⁴ başlığını taşıyor. "Bir bakirenin düşünde patlayan bu bilgece erdemsizlik" karşısında, böyle bir kitap karşısında nasıl da şaşırmıştır Barrès! "Rachilde bir bakıma hem alçak hem de zarif bir beyinle doğmuştur." Rachilde'i alıntılaman Barrès şöyle sürdürür sözlerini: "Tanrı aşkı bir yanda, duyuları da öbür yanda yaratmalıydı. Hakiki aşkın da sadece sımsıcak dostluktan oluşması gerekirdi."⁵

Maurice Barrès sözlerine şöyle son verir: "*Monsieur Vénus*'ün, bu çağın bazı ahlaki bozukluklarını hafifçe aydınlatmak dışında, sanat yapıtını kendisini ayağa diken beyinle birleştiren ve anlaşılması çok güç olan ilişkileri dert edinenlerin sonsuz ilgi duyacağı bir örnek olduğu kanısındayız."⁶

Yine de şu bir gerçektir ki, kadını iyi idealleştirmek için erkek olmak gerekir, *anima* bilinci içinde rahata ermiş, hülyalara dalan bir erkek olmak gerekir. İlk tutkular geçip gittikten sonra, Barrès "zarif ve tatlı, dişi bir hayal yaratmak ister kendine, kendi içinde heyecandan titreşecek ve bizzat kendisi olacaktır bu hayal"⁷. Barrès kendi *animasına* gerçek anlamda seslenerek şöyle der: "Ruhumdan yükselen dişi rayiha nedeniyle kendimi severim bir tek". Bu deyişte, Barrès'in bencilliği ancak bir *animus* ve *anima*

1 Bir Meleğin Düşüşü. -çn

2 Bay Venüs. -çn

3 Alıntılaman Henri MONDOR, *Les premiers temps d'une amitié*, s. 146.

4 Aşkın Zorlukları. -çn

5 RACHILDE, *Monsieur Vénus*, Maurice BARRES'in Önsözü, Paris, Félix Brossier, 1889, s. XVII.

6 Loc. cit., s. XXI.

7 Maurice BARRES, *Sous l'oeil des barbares*, Emile Paul, 1911, s. 115, s. 117.

psikolojisinin çözümlenebilecek bir diyalektik edindir. Anlatının başında bunun, bir aşk öyküsünden çok, “iki ögesiyle, dişi ve erkek öğeleriyle bir ruhun öyküsü”¹ olduğu söylenebilmişti.

Bérénice’ten Beatrice’ye, Barrès’in şehvet fakiri anlatısından Dante’nin insanca değerleri en üst derecede idealleştirmesine geçmek isteyen düş-kuran işi, hiç kolay değildir öyleyse. Ama en azından, Barrès’in de bu idealleştirmenin peşine düşmüş olması şaşırtıcı geliyor bize. Dante’nin felsefesinin hangi sorunu ortaya getirdiğini bilir Barrès; Beatrice Kadın’ı, Kilise’yi, Tanrıbilimi temsil etmiyor mu? Beatrice en büyük idealleştirmelerin sentezidir: insanca değerler temelinde düş-kuran biri için bilgi dolu *Animadır*. Zekâsı ve yüreğiyle ışıklar saçır. Bu sorunu hakkıyla incelemek için koca bir kitap yazmak gerekir. Ama bu kitap zaten yazılmıştır. Konuyla ilgilenen okur, Etienne Gilson’un *Dante et la philosophie*² adlı kitabına başvurabilir.³

1 *Loc. cit.*, s. 57.

2 *Dante ve Felsefe*. —çn

3 E. GILSON, *Dante et la philosophie*, Paris, Vrin, 1939.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUKLUĞA DOĞRU DÜŞLEME

Yalnızlık, annem benim, bana yaşamımı yeniden
anlatınız!

(O. W. de MILOSZ, *Symphonie de septembre.*)

“Bir bakıma, yaşamda kalma nedenim olsun diye
yaşadım. Şu kaçıveren anımsamaları kâğıda dökerek,
yaşamımın en önemli edimini tamamladığımın
bilincindeyim. Önceden yazgılıydım Anıya.”

(O. W. de MILOSZ,
L'amoureuse initiation, Grasset, s. 2.)

“Belleğinde yitip gitmiş bir sudan getiriyorum sana
– kaynağa kadar gel peşimden de gize eriş.”

(Patrice de LA TOUR DU PIN,
Le second jeu, Gallimard, s. 106).

I

Yalnızken, biraz fazla uzun düş-kurar ve şimdiden uzaklaşıp
ilk yaşam vakitlerini yeniden yaşamaya başlarsak, sayısız çocuk
yüzü çıkar karşımıza. İlkel yaşamımızda, denenmiş yaşamda bir-
çok kişi olmuştuk. Başkalarının anlatısı sayesinde öğrendik bir-
liğimizi. Başkalarının anlattığı kendi tarihimizi izleyerek, yıldan
yıla, kendimize benzedik sonunda. Tüm varlıklarımızı adımın
birliğinin çevresine yığıyoruz.

Ne var ki düşleme, anlatmaz. Ya da en azından, öyle derin
düşler, içimizde o kadar derinlere inmemize yardım eden düşler
vardır ki, bunlar kendi tarihimizi başımızdan atmamızı sağlar.

Kendi adımızdan kurtarır bizi. Bugünkü bu yalnızlıklar, bizi ilk yalnızlıklara kavuşturur. Bu ilk yalnızlıklar, bu çocuk yalnızlıkları, bazı ruhlarda silinmez izler bırakır. Yaşamın tümü, poetik düşleme için, yalnızlığın bedelini bilen bir düşleme için duyarlılaşmıştır. Çocukluk, mutsuzluğu insanlardan öğrenir. Yalnızlıkta, acılarını gevşetebilir. İnsanların dünyası onu rahat bıraktığında, çocuk da kendini kozmozun oğlu sayar. Ve böylece, yalnızlık anlarında, kendi kurduğu düşlerin efendisi olur olmaz, çocuk düşkurmanın mutluluğunu tadar; daha sonraları şairlerin mutluluğu olup çıkacaktır bu. Düş-kuran olarak yaşadığımız yalnızlık ile çocukluk yalnızlıkları arasında iletişim olduğunu hissetmemek olur mu? Dingin bir düşlemede, bizi çocukken yaşadığımız yalnızlıklara yeniden teslim edecek yokuşa çoğunlukla kendimizi bırakmamız boşuna değildir.

İtilip kakılmış çocuklukları tedavi etme işini, pek çok yetişkinin psişesini baskı altına alan *katılaştırmış bir çocukluğun* çocukça acılarını tedavi etme işini psikanalize bırakalım. Kurtarıcı yalnızlıkların varlığını kendi içimizde yeniden kurmamıza yardım edecek olan poetik-analizin önünde bir görev durmaktadır. Poetik-analiz, hayal-gücünün tüm ayrıcalıkların bize geri vermeli-durmalıdır. Psikolojik yıkıntılardan oluşan bir arsadır hafıza, bir anılar çerçesidir. Çocukluğumuzun tümüyle yeniden hayal edilmesi gerekir. Çocukluğumuzu yeniden hayal ettiğimizde, yapayalnız çocuk olarak daldığımız düşlemenin yaşamında, çocukluğumuzu yeniden bulabiliriz.

Böylece, bu bölümde savunmak istediğimiz tezlerin tümü de, insan ruhunda bir çocukluk çekirdeğinin kalıcılığını kabul ettirmek anlamına gelmiş oluyor. Bu çocukluk, hareketsiz olmakla birlikte hep capcanlıdır, hep tarihin dışında, başkalarından gizlenmiştir, anlatıldığında hikâyeye kisvesine bürünür, aydınlanma anları dışında, başka deyişle poetik varoluşu dışında, hiçbir gerçek varlığa sahip olmaz.

Yapayalnız düşler kurduğunda, sınırsız bir varoluş tadardı

çocuk. Daldığı düşleme, sadece kaçmak için değildi. Bir gelişme düşlemesiydi.

Bazı çocukluk düşleri ise ateşin parlaklığıyla kendini gösterir. Şair, çocukluğu ateşten sözlerle şakıyarak yeniden kavuşur çocukluğa:

Ateşten söz. Nasıl bir çocukluğum olduğunu söyleyeceğim.

Ağaçlıkların en dibinde yuvasından çıkarıyorduk kıpkırmızı ayı.¹

Çocukluk taşkınlığı bir şiirin tohumudur. Sırf çocuğunu seviyor diye, gidip “aydedeyi gökten indirmeye” çalışan bir babayla alay edilir kuşkusuz. Ama bu kozmik davranış karşısında geri adım atmaz şair. Alev alev belleği sayesinde bunun bir çocukça bir davranış olduğunu bilir zaten. Çocuk da ayın, bu koca sarışın kuşun, ormanın bir yerlerine yuva yaptığını bilir.

Dolayısıyla, çocukluk hayalleri, bir çocuğun kurmuş olabileceği hayaller, şairin bize bir çocuk tarafından kurulduğunu söylediği hayaller, kalıcı bir çocukluğun kendini göstermesidir bizim için. Yalnızlığın hayalleridir bunlar. Koskoca çocukluğun düşleri ile şairin kurduğu düşlerin sürekliliğini dile getirirler.

II

Demek ki, şairlerin hayallerinden yardım alırsak, çocukluğun da psikolojik anlamda güzel olduğu ortaya çıkacaktır. İçsel yaşamımızın çekici bir olayı karşısında psikolojik güzellikten söz etmemek olur mu? Bizim içimizde, hafızamızın diplerindedir bu güzellik. Bizi yeniden canlandıran, yaşama dair bir güzelliğin canlılığını içimize yerleştiren bir gelişimin güzelliğidir bu. Çocukken düş-kurmak özgürlük getiriyordu bize. Özgürlüğün bilincine varmamız için en elverişli alanın düşleme olması da çarpıcıdır. Bu özgürlüğü çocukluk düşlerimizden birinde ortaya çıktığında ele geçirmek, özgürlüğü hâlâ çocukken düşlediğimiz

1 Alain BOSQUET, *Premier Testament*, Paris, Gallimard, s. 17.

gibi düşlediğimizi unutursak bir paradoksa dönüşür ancak. Düşkurma özgürlüğünden başka psikolojik özgürlüğümüz var mıdır ki? Psikoloji açısından bakılırsa, ancak kurduğumuz düşlerde özgür birer varlığıdır.

İçimizde potansiyel bir çocukluk yatar. Bu çocukluğa kendi gerçekliğinde değil de, kurduğumuz düşlerde yeniden kavuştüğümüzda, onu kendi imkanları içinde yeniden yaşarız. Olabileceği her şeyi düşleriz, efsane ile tarihin sınırlarında düşkurarız. Yalnızlığımızın anılarına ulaşmak için, yapayalnız bir çocukken bulunduğumuz dünyaları idealleştiririz. Öyleyse, tüm çocukluk anılarımızdan edindiğimiz kişisel yararın, çocukluk anılarımızın son derece gerçek şekilde idealleştirilmesinin muhasebesini yapmak, pozitif psikolojinin bir sorunudur. Çocukluğu şakıyan bir şair ile okuru arasındaki iletişim, içimizde sürüp giden çocukluk aracılığıyla sağlanıyor demek ki. Bu çocukluk da, bir yaşama açılmanın paylaşılan duygusu gibidir zaten, ilk yaşamda sanki eşitleriymişiz gibi çocukları anlayıp sevmemizi sağlar.

Bir şair bizimle konuştuğunda, hemen capcanlı su, taptaze kaynak kesiliriz. Charles Plisnier'ye kulak verelim:

*Ah! Gönlüm bir razı olsa
Hemen buradasın çocukluğum
O kadar canlı, o kadar mevcut*

*Mavi sırçadan gökkubbe
Yapraklı ve karlı ağaç
Akıp giden ırmak, nereye gitsem ki? ¹*

Bu dizeleri okuduğumda, öteki yüzyılın yaz aylarında ırmağımın üstünü örten mavi gökyüzü gelir gözümün önüne.

Düşlemenin varlığı, çocukluktan yaşlılığa kadar insanın tüm ömrünü yaşanmadan kat eder. işte bu yüzden, yaşamın daha ileri çağlarında, çocukluk düşlerini yeniden yaşamaya çalışırken,

1 Charles PLISNIER, *Sacre*, XXI.

insan kurduğu düşlerin bir şekilde ikiye katlandığını [redoublement] hisseder.

Kurduğumuz düşlerin böyle ikiye katlanması, çocukluğumuz-
zu düşlediğimizde hissettiğimiz bu derinleşme, her düşlemede,
hatta dünyadaki büyük güzelliklerden birini seyre dalarken ka-
pıldığımız düşlemede bile kendimizi anılar yokuşundan aşağı
kayarken bulmamızın nedenini açıklar; fark etmeden eski düş-
lemlere doğru sürükleniriz, bunlar tarihlemeyi bile düşünme-
yeceğimiz kadar eski düşlemelerdir. Ebediyetten gelen bir ışık
düşer dünyanın güzelliğine. Yüksek dağların ortasında büyük bir
göl uzanıyor önümüzde, coğrafyacılara adını biliyorlar bu gölün;
birdenbire çok uzaklarda kalmış bir geçmişe dönüyoruz yeniden.
Anımsarken düş-kuruyoruz. Düşlerken anımsıyoruz. Anılarımız,
tepelere abanmış gökyüzünü yansıtan basit bir ırmağı yeniden
sunuyor bize. Ama tepe büyüyor, ırmağın kıvrımı da genişliyor.
Küçük, büyük olup çıkıyor. Çocukken kurulan düşlerin dünyası,
bugün düşlemeye sunulan dünya kadar, hatta daha da büyük-
tür. Dünyanın büyük bir gösterisi karşısında kapıldığımız poetik
düşleme ile çocukken kurulan düşler arasında büyüklük ilişkisi
vardır. Çocukluğun en büyük görünümünün kökeni olması da
bundandır. Çocukken yaşadığımız yalnızlıklar, ilkel uçsuz bu-
caksızlıklar kazandırdı bize.

Çocukluğu düşlerken, düşlemenin, bize dünyayı açan düş-
lemenin barınağına geri döneriz. Bizi, yalnızlık dünyasının ilk
sakini kılan düşlemedir. Dünyaya, yapayalnız bir çocuğun hayal-
lere yerleşmesi gibi yerleştığımızda, daha da iyi yerleşiriz. Çocu-
ğun düşlerinde hayal her şeyden önce gelir. Deneyimler ise bir
sonraki sırada yer alır. Tüm gelişme düşlerinin rüzgarına ters dü-
şerler. Çocuk büyük görür, çocuk güzel görür. Çocukluğa doğru
dalınan düşleme, ilk hayallerin güzelliğine kavuşturur bizi.

Dünya aynı derecede güzel olabilir mi şimdi? İlk güzelliği öyle
sıkı sıkıya benimsemiştik ki, düşleme bizi en değerli anılarımıza
geri götürdüğünde, şimdiki dünyanın rengi kaçır. Şiirlerini *Jours*

de béton¹ başlığı altında toplayan bir şair şöyle diyebilir:

... Geçmişim içimin en dibinden
yaşayabilecek bir şeyler getirdiğinde
dünya sarsılır.²

Ah! İlkel dünyamızda, geçmişe hiç özlem duymadan, alev alev yaşayabilsek, yeniden yaşayabilsek nasıl da sağlam olurdu içimiz!

Kısacası, filozofların o kadar övündüğü dünyaya açılım, ilk seyre dalışların görkemli dünyasına yeniden açılmak değil midir zaten? Başka deyişle, bu dünya sezgisi, bu Weltanschauung, kendi adını söyleme cesareti bulamayan bir çocukluktan başka bir şey midir ki? Dünyanın büyüklüğü bir çocukluğa salar köklerini. İnsan için dünya, ruhun yaşadığı bir devrimle başlar; bu devrim ise çoklukla bir çocukluğa bağlanır. Villiers de l'Isle-Adam'ın kalemeye aldığı bir sayfa bunun bir örneğini sunacaktır bize. 1862 yılında yazdığı *Isis* başlıklı kitabında, kahramanı baskıcı kadın için şöyle der³: "Ruhu, kendi özelliğini kendisi belirledi, benliğin kendini olduğu gibi olumladığı içkin orantılara karanlık geçişler sayesinde ulaştı. Çocukların yeryüzüyle gökyüzüne boş boş bakmayı kestikleri ebedi saat, adı olmayan saat, dokuz yaşındayken çaldı onun için. Bu küçük kızın gözlerinde karmakarışık kurulan düşlerse o andan itibaren daha sabit bir ışıltı kazandı: karanlıklarımızda uyanarak, kendi kendisinin anlamını hissetmişti sanki."

Böylece, "adı olmayan bir saatte", "dünya kendini olduğu gibi ileri sürer", düş-kuran ruh da bir yalnızlık bilincidir. Öyle ki, Villiers de l'Isle-Adam'ın anlatısının sonunda (s. 225), kadın kahraman şöyle diyebilecektir: "Düşün derin katmanlarında birdenbire yıpranan hafızam, akıl almaz anılar yaşıyordu." Böylece ruh ile dünya, hep birlikte, anımsanamayacak olana [*immemorial*] açılır.

Öyle ki çocukluk, unutulmuş bir ateş gibi, yeniden alevlene-

1 *Betondan Günler*. —çn

2 Paul CHAULOT, *Jours de béton*, Amis de Rochefort, s. 98.

3 Comte de VILLIERS DE L'ISLE-ADAM, *Isis*, Librairie internationale, Paris, Bruxelles, 1862, s. 85.

bilir içimizde her zaman. Vincent Huidobro'nun büyük bir şiirin-
de, bir zamanların ateşi ile bugünün soğuğu birbirine dokunur:

*Çocukluğumdan alkol gibi alev alev bir çocukluk doğar
Gecenin yollarında oturuyordum
Yıldızlar ile
Ağacın söyleşisine kulak veriyordum
Şimdiyse ruhumun akşamını karlarla örtüyor kayıtsızlık.¹*

Çocukluğun diplerinden çıkıp gelen bu hayaller gerçek an-
lamda birer anı değildir. Bunların olanca canlılığını ölçebilmek
için, bir filozofun kalkıp, hayal-gücü ve hafıza sözcükleriyle ale-
lacele özetlenen diyalektiklerin tümünü geliştirebilmesi gerekir.
Kısa bir paragrafla, hayaller ile anılar arasındaki sınırı hassaslaş-
tırmaya çalışacağız.

III

Uzamanın Poetikası başlıklı kitabımızda, bizim gözümüzde evin
“psikolojisi”ni oluşturan izlekleri bir araya getirirken, projelerle
hayallerin, anılarla efsanelerin, gerçekliklerle hülyaların, değer-
lerle olguların diyalektiğinin sonu gelmez oyununa tanık olduk.
Böyle diyalektikler çerçevesinde incelenen geçmiş, sabit değildir;
hafızaya ne aynı çizgilerle ne de aynı ışıkla gelir. İnsanca bir de-
ğerler ağına düşer düşmez, unutmayan bir varlığın iç değerlerine
hapsolur olmaz geçmiş de, anımsayan zihnin ve kendi sadakatiyi-
le beslenen ruhun ikili gücünde ortaya çıkar. Ruh ile zihin aynı
hafızaya sahip değildir. Bilirdi bu ayrımı Sully Prudhomme; şöy-
le yazmıştı:

*Ey anı, korkup seni tasarlamaktan
Vazgeçer ruh.*

Ruh ile zihin, ancak bir düşleme sayesinde düşlemede birleş-

1 Vincent HUIDOBRO, *Altaible*, çeviren Vincent VERHESEN, s. 56.

tiklerinde, biz de hayal-gücü ile hafızanın birleşmesini tadarız. Geçmişimizi yeniden yaşadığımızı işte ancak böyle bir birlik kurulduğunda söyleyebiliriz. Geçmiş varlığımız, yeniden yaşadığını hayal eder.

Dolayısıyla, bir düşlemede anılan bir çocukluğun poetikası inşa etmek için, anılara hayal ortamını sağlamak gerekir. Anımsayan düşleme konusunda geliştirdiğimiz filozofça düşünceleri daha açık-seçik kılmak için, psikolojik değerler ve olgular arasında birkaç tartışma merkezi belirtelim.

Hayal-gücü ve Hafıza, psişik ikellikleri içinde, birbirinden ayrılmaz bir karmaşıklık olarak gösterir kendilerini. Algılamaya bağlarsak iyi analiz edemeyiz bunları. Hafızadan yeniden çekip çıkarılan geçmiş, basitçe algılamamanın geçmişi değildir. Her şeyden önce anımsandığma göre, geçmiş, bir düşlemede hayal değeri olarak gösterir kendini. Hayal-gücü, yeniden görmekten hoşlanacağı resimleri en baştan renklendirir. Hafızanın arşivlerine kadar inmek için, olguların ötesine geçip değerleri bulmak gerekir yeniden. Yinelemeleri sayarak aşinalık analiz edilemez. Deney-sel psikolojinin kullandığı teknikler, yaratıcı değerleri açısından ele alınan hayal-gücünü incelemeye olanak vermez. Geçmişin değerlerini yeniden yaşamak için, düşlemek gerekir; müthiş bir durmanın [repos] huzuru içinde, bu devasa psişik genişmeyi, yani düşlemeyi kabul etmek gerekir. Hayal-gücü ve Hafıza, yaşamımıza dair hayalleri bize geri vermek için işte ancak o zaman birbirlerinin karşısına dikilirler.

Kısacası, olguları iyi anlatmak, bir yaşamın tarihinin gerçekliği içinde anlatmak, *animus* hafızasının görevidir. Ama *animus* dışarıdaki adamdır, düşünmek için başkalarına gerek duyan adamdır. İçsellüğün psikolojik değerler dünyasını içimizde yeniden bulmamıza kim yardım edecek? Şairleri okudukça, anı temelli düşlemelerde daha fazla huzur ve teselli buluyorum. Şairler, *anima* kaynaklı mutluluklarımızın üstüne titrememize yardımcı olurlar. Doğal olarak şair, bizim gerçek geçmişimiz konusunda hiçbir şey

söylemez. Ama hayal edilen yaşam sayesinde şair yeni bir ışık koyar içimize: düşlerimizde, geçmişimizi konu alan izlenimci resimler yaparız. Şairler, çocukken kurduğumuz tüm düşlerin yeniden kurulmaya layık olduğuna ikna eder bizi.

Hayal-gücü, hafıza ve şiir arasındaki üçlü bağ, insanca bir fenomen olan şu yalnız çocukluğu, kozmik çocukluğu değerler dünyasına yerleştirmemize yardımcı olmalıdır. Bu da araştırmamızın ikinci izleğini oluşturur. Böylece, taslağımıza biraz derinlik kazandırabilirsek, şairleri okuyarak, bazen de yalnızca bir şairin hayali sayesinde, yepyeni bir çocukluk durumu uyandıracğıız. Bu çocukluk, çocukluğumuzun anılarından çok daha uzaklara giden bir çocukluktur. Tıpkı şair, kuşkusuz bizim olan ve pek çok kez düşlediğimiz ama yine de tam anlamıyla tamamlanmamış durumdaki bir çocukluğu, bizim için sürdürüyormuş gibi. Derleyeceğimiz poetik belgeler, hazırlığı olmayan, bu doğal, kökensele düş dünyasını, çocukluk düşlerimizin kendi düş dünyasını geri vermelidir bize.

Şurası kesindir ki, binlerce hayal olarak çoğaltılan bu çocukluklar tarihlenmiş değildir. Evcil yaşamın küçük olgularına bağlamak amacıyla bu çocuklukları rastlantılara sıkıştırmaya kalkmak, onların düş dünyasına ters düşmek olacaktır. Düşleme, bir maceranın izini sürmek gibi bir kaygıyı pek duymadan çeşitli düşünce dünyalarını harekete geçirir; bu açıdan bakıldığında, bize hep bir öykü anlatmak isteyen düştten son derece farklıdır.

Çocukluğumuzun tarihi, psişik açıdan tarihlendirilmiş değildir. Tarihler herşey olup bittikten sonra konur; başkasından, başka yerden gelir, yaşanılmış zamandan başka bir zamandan kaynaklanır. Tam da *anlatının* zamanından gelir tarihler. Yaşam konusunda düş-kuranların en önde gelenlerinden biri olan Victor Ségalen, anlatılan çocukluk ile düşlenen bir süreye aktarılan çocukluk arasındaki farkı hissetmişti: “Bir çocuğa çok küçükken yaşadığı herhangi bir şey söylenir, o da bunu alıp sahiplenir, daha sonra yapmacık süreyi anımsamak, kendisi de ezberden okumak

ve tekrar ederek uzatmak için yararlanacaktır bundan¹.” Victor Ségalen başka bir sayfadaysa² “ilk ergen”in bir zamanlar olduğu ergenle gerçekten “ilk kez karşı karşıya gelişini” bulmak istemektedir. Anılar fazla tekrar edilirse, bu “nadir bulunan hayalet” cansız bir kopya olup çıkar. Durmadan anlatılan “saf anılar”, kişiliğin nakaratı olup çıkar.

“Saf bir anı”, kendini anımsayan bir ruhu kaç kez ısıtabilir ki? “Saf anı”nın kendisi de bir alışkanlık olup çıkamaz mı? Tek düze düşlerimizi zenginleştirmek, tekrar eden “saf anıları” yeniden canlandırmak için, şairlerin sunduğu “çeşitlemeler” bize nasıl da yardımcı oluyor! Hayal-gücünün psikolojisi, “psikolojik çeşitlemeler”in bir öğretisi olmalıdır. Hayal-gücü o kadar fiili bir yetidir ki çocukluk anılarımıza varıncaya kadar “çeşitlemelere” yol açar. Coşkuyla edindiğimiz bu poetik çeşitlemelerin hepsi, içimizde bir çocukluk çekirdeğinin her zaman yer aldığının ispatıdır. Bir fenomenolog olarak tarihin özünü ele geçirmeyi istemek, bize hizmet etmekten çok rahatsızlık verir.

Çocukluk düşlerinin şiirini, kendi kişisel güncelliği içinde ağırlamaya yönelik böyle bir fenomenolojik tasarının, çocuk psikologlarının son derece kullanışlı nesnel incelemelerinden çok farklı olması da doğaldır. Çocukların özgürce konuşmasına izin versek bile, tam anlamıyla özgürce oyun oynarlarken hiçbir sansür uygulamadan gözlemlese bile, çocuklar konusunda uzmanlaşmış bir psikanalistin o sakin sabırla dediklerine kulak versek bile, fenomenolojik incelemenin basit saflığını kesin olarak elde edemeyiz. Böyle bir şey için fazla eğitimliyiz, dolayısıyla karşılaştırmalı yöntemi uygulamaya fazlaca yatkınız. Çocuğunu eşî benzeri yok sayan anne, daha iyi bilecektir bunu. Ne yazık ki, anneler de çok uzun süre bilmez... Çocuk “kemale erdiğinde”, dünyayı hayal etme konusundaki mutlak hakkını yitirir yitirmez, tüm eğitimciler gibi anne de çocuğuna *nesnel* (yetişkinlerin kendilerini “nesnel” saydıkları biçimde nesnel) olmayı öğretme öde-

1 Victor SÉGALEN, *Voyage au pays du réel*, Paris, Plon, 1929, s. 214.

2 *Loc. cit.*, s. 222.

vinini üstlenir. Çocuk tıka basa toplumsallıkla doldurulur. İstikrarlı insanların idealine göre insan olarak süreceği yaşama hazırlanır. Kendi ailesinin tarihi konusunda da eğitilir. Çok küçükken başından geçen birçok şeyin anısı öğretilir çocuğa; çocuk da hiç durmadan anlatacaktır bu tarihi. Çocukluk (o yumuşak hamur!) hiyerarşinin basamaklarına doğru itilir durmadan, böylece çocuk da yolundan şaşmadan başkalarının yaşamının peşinden gidebilecektir.

Çocuk böylece, aile, toplum ve psikoloji temelli çatışmalar alanına adım atmış olur. Erken-doğmuş bir insan olup çıkar. Doğruyu söylemek gerekirse, bu erken-doğmuş insan, bastırılmış bir çocukluk hali içindedir.

Animusunun bilincinden güç alan, yetişkin psikolog tarafından incelenen, sorgulanan çocuk, yalnızlığını teslim etmez. Çocuğun yalnızlığı insanın yalnızlığından daha gizlidir. Çocukluk yalnızlıklarımızı, ergenliğimizin yalnızlıklarını çoğunlukla yaşamımızın sonraki yıllarında keşfederiz. İleri yaşların yalnızlığını çocukluğun unutulmuş yalnızlıklarında yansıtarak, ömrümüzün ilk çeyreğinin yalnızlıklarını ancak ömrümüzün son çeyreğinde anlarız¹. Düş-kuran çocuk yalnız, hem de çok yalnızdır. Kendi kurduğu düşlerin dünyasında yaşar. Onun yalnızlığı, insanın yalnızlığı kadar toplumsal değildir, topluma karşı daha az dikilmiştir. Çocuk, yalnızken doğal bir düşlemeye dalar; bunu somurtkan çocuğun kurduğu düşlerle karıştırmamak gerekir. Düş-kuran çocuk, mutlu yalnızlıklarında, kozmik düşlemeyi, bizi dünyaya bağlayan düşlemeyi bulur.

1 Gérard de NERVAL şöyle yazar: “Ömrümüzün yarısına ulaştığımızda çocukluk anılarımız da yeniden canlanır,” (*Les filles du feu, Angélique*, 6. Mektup, Divan Yay., s. 80). Yaşamımızla yeniden bütünleşmeden önce, çok uzun süre bekler çocukluğumuz. Söz konusu yeniden bütünleşme ise hiç kuşkusuz ömrümüzün son yarısında, yamaçtan aşağı doğru inerken olanaklıdır ancak. JUNG şöyle yazar (*Die Psychologie der Uebertragung*, s. 167): “Derin anlamıyla ele alındığında, Kendiliğin bütünleşmesi, yaşamın ikinci yarısına ilişkin bir sorundur.” Olgunluk çağı boyunca, içimizde varlığını sürdüren ergen, yeniden yaşanmayı bekleyen bir çocukluğa engel oluyormuş gibi gelir. Bu çocukluk ise kendiliğin, Jung’un söz ettiği Selbst’in dünyasıdır. Psikanalizin yaşlılar tarafından uygulanması gerekir.

Kanımızca, insan psişesinin merkezinde yer alan çocukluk çekirdeğini işte bu kozmik yalnızlık anılarında bulmamız gerekir. Hayal-gücü ile hafızanın birbirine en yakın düştüğü yer de orasıdır. Çocukluğun varlığı, gerçek ile hayali olanı tam da orada düğümler birbirine, gerçekliğin hayallerini tam anlamıyla hayal-gücünde yaşar. Kozmik yalnızlığının tüm bu hayalleri, çocuğun varlığını derinden etkiler; insanlar için olan varlığı bir kenara, dünyanın esinlemesiyle, dünya için bir varlık yaratılmış olur. Kozmik çocukluğun varlığı budur işte. İnsanlar gelip geçer, kozmoz olduğu gibi kalır, hep birinci olacak bir kozmoz, tüm yaşam boyunca, dünyanın en büyük gösterilerinin bile silemeyeceği bir kozmoz. Çocukluğumuzun kozmikliği, kendi içimizde yaşar. Yalnızken kurduğumuz düşlerde yeniden ortaya çıkar. O zaman bu kozmik çocukluk çekirdeği, sahte bir hafıza gibi kalır içimizde. Yapayalnız daldığımız düşlemeler bir metamnezi [*métamnésie*] etkinliğidir. Çocukluğumuzun düşlerine doğru kurduğumuz düşler, sanki varlığımızdan önceki [*préalable*] bir varlığı tanıtır bize, varlığın önceliğine [*antécédence*] ilişkin eksiksiz bir bakış açısı sunar.

Var mıydık, var olduğumuzu düşünüyor muyduk ve de şimdi, çocukluğumuzu düşlerken kendimiz miyiz acaba?

Varlığın bu önceliği uzak geçmişte, yani içsel zamanımızın uzak geçmişinde yitip gider, psişizme doğuşlarımızın bu çoklu belirsizliğinde yitip gider, zira psişizm birçok kez denenmiştir. Psişizm, ara vermeksizin doğmaya yeltenir. Varlığın bu önceliği [*antécédence*] ile yavaş çocukluk zamanının sonlanmamışlığı [*infinitude*] birbiriyle bağıntılıdır. Psişizmin arafma yapışmış olan tarih (başkalarının tarihi hep!) kişisel metamnezinin tüm gücünü karartır. Ne var ki psikoloji açısından araf bir *mit* değildir. Silinmesi olanaksız bir psişik gerçekliktir. Nadir şairler, varlığın önceliğinin arafma girmemize yardım edecek ışıklarla aydınlatacaktır etrafı. Aydınlık! Sınırsız ışık!

Edmond Vandercammen şöyle yazar:

*Kendimi önüme katmış bayır yukarı
İlerliyorum, yalvarıyor ve peşime düşüyorum
— Ey şiirimin acımasız yasası
Benden kaçan bir gölgenin çukurundaki.¹*

En uzakta kalmış anısının peşine düşen şair, kendi tarihinin olaylarından birine ilişkin basit bir anıdan daha büyük bir ilk değer, bir yol harcı istemektedir:

*Anımsadığımı sandığım yerde
Birazcık tuz istiyordum bir tek
Kendimi tanımak ve de yeniden yola koyulmak.*

Bayırlarda bayırlara tırmandığı başka bir şiirinde² ise şöyle diye-bilmişti şair:

Yıllarımız madeni hülyalar değil mi?

Eğer duyular anımsıyorsa, duyulur olanı araştıran bir arkeolojide bu “madeni hülyaları”, bizi dünyaya, “ebedi bir çocukluğa” bağlayan “elementler”in hülyalarını bulmayacaklar mı?

“Kendimi önüme katmış bayır yukarı” der şair, varlığın kaynağına tırmanmak isteyen düşleme ise “bayırlarda bayırlara tırmanmak” der; varlığın önceliğinin kanıtları bunlardır işte. Şairler peşine düştüğüne göre, böyle bir öncelik var demektir. Zaten bu kesinlik, düş dünyasını ele alan bir felsefenin aksiyomlarından biridir.

Şairler, hangi ötelerde anımsamayı bilmez? İlk yaşam, bir ebediyet denemesi değil midir? Jean Follin şöyle yazabiliyor:

Ebedi çocukluğunun

1 Edmond VANDERCAMMEN, *La porte sans mémoire*, s. 15.

2 E. VANDERCAMMEN, *loc. cit.*, s. 39.

*Tarlalarında gezinen şair
Hiçbir şey unutmak istemez.¹*

Başlangıcım düşündüğümüzde yaşam nasıl da büyüktür! Bir köken konusunda düşüncelere dalmak, düşlemek değil midir? Ve de bir köken konusunda düşler kurmak, bu kökeni aşmak değil midir? Baudelaire'in de Quincey'den ödünç aldığı bir deyişe göre², tarihimizin ötesinde "ölçülemez [*incommensurable*] hafızamız" uzanır.

Unutma bizi sarıp sarmaladığında geçmişi zorlamak için şairler, yitik çocukluğun hayalini yeniden kurmaya sürükler bizi. "Hafızanın ne denli cüretkar olduğunu"³ bize öğretirler. Şairlerden biri bize, geçmişi icat etmek gerektiğini söyler:

*İcat et. Belleğin dibinde
Yitik şenlik olmaz.⁴*

Şair, dünyanın yakınlığını ortaya seren bu büyük hayalleri icat ettiğinde, anımsamaz mı peki?

Bazen ergenlik her şeyi rahatsız eder. Ergenlik, insan yaşamında zamanın ateşinin çıktığı şu dönem! Düşlerin kocaman olması için fazla açıktır anılar. Düş-kuran da dingin zamana, kendi tözü içindeki mutlu çocukluğun zamanına kavuşmak için, ateşinin çıktığı zamanların ötesine geçmek gerektiğini gayet iyi bilir zaten. Jean Follin'in yazdığı şu sayfada, hareketli ergenlik zamanı ile dingin çocukluk zamanının sınırında nasıl da bir duyarlık yatar: "Tözün ağladığı şu sabahlar vardı bir de... Küçük çocukluğun kendi içinde taşıdığı şu ebediyet duygusu yitip gitmişti zaten⁵." Varlığın tözünün gözyaşı döktüğü zamanın, yıpratıcı zamanın egemenliğine düştüğümüzde yaşam nasıl da değişir!

Alıntıladığımız tüm şiirleri düşünelim. Hepsi de birbirinden

1 Jean FOLLIN, *Exister*, s. 37

2 BAUDELAIRE, *Les paradis artificiels*, s. 329.

3 Pierre EMMANUEL, *Tombeau d'Orphée*, s. 49.

4 Robert GANZO, *L'œuvre poétique*, Grasset, s. 46.

5 Jean FOLLIN, *Chéf-lieu*, s. 201.

farklı, ama hepsi de sınırı aşma, kaynağa doğru tırmanma, zamanın akmadan durduğu dingin sularla dolu büyük göle yeniden kavuşma isteğine tanıklık eder. İlkel bir su gibi, kıpırtısız bir çocukluğun barınmayı sürdürdüğü ortam gibi içimizdedir bu göl bizim.

Şairler bizi bu bölgeye doğru çağırdıklarında, uzakların hipnotize ettiği bir düşlemeye, tatlı bir düşlemeye dalarız. Daha iyi bir terim bulamadığımız için, varlığın önceliği terimiyle belirtmek istediğimiz de çocukluk düşlerinin işte bu gerilimidir. Bunu görebilmek için, derin düşleme hallerinin zamansızlaştırmasından [*détemporalisation*] yararlanmak gerekir. Böylece, ontolojik açıdan yokluğun üstünde ama varlığın altında olan durumların bilinebileceği kanısındayız. Varlık ile varlık-olmayanın çelişkisi işte böylesi durumlarda hafifler. Bir az-varlık, varlık olmayı dener. Varlığın bu önceliği, varlığın sorumluluğuna sahip değildir henüz. Bir varlık-olmayanla yüz yüze gelebileceğini sanan kurulmuş [*constitué*] varlığın sağlamlığına da sahip değildir. Böyle bir ruh halinde, mantıksal karşıtlığın o çok parlak ışığıyla, gölgeli bir ontoloji imkanını tümünden sildiği kolayca hissedilmektedir. İnsanca olanın, var olmaya çalışırken ortaya çıkmasını aydınlık ve gölge diyalektiği çerçevesinde izlemek için çok yumuşak darbelerle çalışmak gerekir. Yaşam ile ölüm çok kaba terimlerdir. Ölüm sözcüğü düşleme içinde çok kaba duran bir sözcüktür. Varlık düşlerinin dalgalanmalarına göre ortaya çıkıp yok olan, sonra yeniden ortaya çıkan bir varlığın mikro-metafizik incelemesinde, bunu kullanmamak gerekir. Bazı düşlerde ölünebilse de, düşlemede, yani huzurlu düş dünyasında ölünmez. Genelde ölüm ile doğumun psikolojik açıdan simetrik olmadığını da söylemek gerekir mi? Doğarken ölümün tekdüze yazgısını bilmeyen o kadar güç var ki insanda! İnsan bir kez ölür. Ama psikoloji açısından baktığımızda pek çok kez doğarız. Çocukluk o kadar çok kaynaktan beslenir ki bunların coğrafyasını da tarihini de yapmak beyhude bir çabadır. Şair şöyle der:

*O kadar da çok çocukluğum var ki
Kendimi unuturum saymaya kalksam¹*

Başlayan doğumların tüm bu psişik aydınlığı, doğmakta olan bir kozmozun aydınlatır; arafın kozmozudur bu. Aydınlık ve araf, çocukluk varlığının sunduğu önceliğin diyalektiği budur işte. Sözcükler düşleyen kişi, aydınlık ve arafı iki dudağın egemenliğine teslim eden sözün yumuşaklığına duyarsız kalamaz. Aydınlık demek, ışığa su karışmış demektir, araf suyla ilgilidir. Düş dünyası konusunda hep aynı şeyden emin olacağız: Çocukluk insanca bir Sudur, gölgeden çıkan bir sudur. Sisler ve aydınlıklar içindeki bu çocukluk, arafın yavaşlığı içindeki bu yaşam, doğumlara belirli bir yoğunluk kazandırır. Ne kadar da çok varlığa başladık! Bir zamanlar suların aktığı ne çok kaynak yitip gitmiş! Geçmişe yönelik düşlerimiz, çocukluğu arayan düşünme, hayali kurulmuş yaşamları, olmamış yaşamları yeniden yaşama getirmek ister gibidir öyleyse. Düşleme, hayal-gücünün hatırlama tekniğidir. Düşlemede, yazgının kullanmayı bilmediği imkanlarla ilişki kurarız. Çocukluğa doğru düşünmeye, büyük bir paradoks eşlik eder: bu ölü geçmişin bir geleceği vardır bizde, capcanlı hayallerinin geleceğidir bu, yeniden kavuşulan her hayalin önünde açılan *düşlemenin geleceğidir*.

V

Çocuklukla ilgili büyük düşler kuranlara, doğumun ötesi çok çekici gelir. Karl Philipp Moritz, *Anton Reiser* başlıkla kitabında, kendi anılarıyla düşlerinin sıkı sıkıya birbirine örüldüğü bir otobiyografi kaleme almış ve varoluşun bu başlangıçlarına [*préambules*] musallat olmuştur. Çocukluk fikirleri bizi önceki durumlara bağlayan fark edilmeyen bir bağdır belki de, der; en azından şimdi bizim benliğimiz olan şey, başka koşullarda bir kez daha var olmuşsa eğer.

1 Alexandre ARNOUX, *Petits poèmes*, Paris, Seghers, s. 31.

“Bu durumda çocukluğumuz da, sınırları uygun biçimde belirlenmiş bir kişilik sahibi olmak için, önceki ve gelecekteki Bütün içinde eriyip gitmemek için, suyundan içtiğimiz Lethe olacaktır. Bir tür labirentte bulunmaktayız; çıkış yolunu bulmamızı sağlayacak sicimi de bir türlü bulamıyoruz, hatta *bulmamamız gerekiyor*. İşte bu yüzden tarihin sicimini (kişisel) anılarımızın siciminin koptuğu yere bağlıyoruz ve kendi varoluşumuz avucumuzun arasından kayıp gittiğinde, atalarımızın varoluşunu yaşıyoruz.”¹

Çocuk psikolojisiyle ilgilenen psikolog, böylesi düşlemlere *metafizik* yaftası yapıştırmakta doğrusu fazla acele edecektir. Bunlar herkesin dalmadığı veya en çılgın düş-kuranların bile anlatmaya dilinin varmayacağı düşler olduğundan, çocuk psikoloğu için iyice beyhude sayılacaktır. Ama bir de olan biten vardır, bu düş-kurulmuştur işte; büyük bir düş-kuran, büyük bir yazar, ona yazıya geçirilme şerefi vermiştir. Ve bu çılgınlıklar, beyhude hülyalar, bu yoldan saptırıcı sayfalar, kendilerine tutkuyla bağlı okurlara kavuşur. Moritz’in kaleme aldığı sayfayı andıktan sonra, Albert Béguin şöyle ekler: doktor ve psikolog Carl Gustav Carus, “bu derinlikte gözlemlere karşılık, edebiyat dünyasını bir sel gibi boğan tüm anılardan vazgeçeceğini” söylüyordu.

Moritz’in sözünü ettiği labirent düşleri, yaşanmış deneyimlerle açıklanamaz. Koridorlarda kaygı duyarak oluşturulamaz bu düşler². Çocukluk üstüne büyük düşler kuranlar, deneylerden kalkarak yöneltmezler şu soruları: Nereden çıkıyoruz? Açık seçik bilince açılan bir çıkış olabilir, ama labirentin girişi neredeydi? Nietzsche şöyle demişti: “Ruhumuzun yapısına uygun düşecek

1 Alıntılan Albert BEGUIN, *L'âme romantique et le rêve*, 1. Basım, c. I, s. 83-84. Saint John Perse'in dizelerini de işte bu gölge bilinciyle okumak gerekir:

...Nerede doğduğunu kim biliyor ki zaten? (Alıntılan Alain BOSQUET, *Saint John Perse*, Seghers, s. 56).

2 Bu tür düşleri analiz ederken, psikanalist Otto Rank'ın incelediği doğum travmasından söz etmemiz gerekmez. Bu tür acılar, bu tür kabuslar, *gece görülen düşlerle* ilgilidir. Bu çalışmanın daha ileri bölümlerinde, gece görülen düşler ile uyanıken kurulan düşler arasındaki büyük farkı vurgulama fırsatı bulacağız.

bir mimari oluşturmak istersek eğer... bunu Labirent imgesine uygun olarak yapmamız gerekir¹.” Yumuşak çeperli bir labirent, düş-kuran bunun içinde kayar, yol alır. Düşten düşe geçtikçe, labirent de değişir.

“Zamanın gecesi” bizdedir. Tarihle, tarih-öncesiyle, “hanedanları” sıraya dizerek bize “öğretilen” zaman, yaşanmış bir “zamanın gecesi” olamaz asla. On tane yüzyılın binyıl yaptığını hangi düş-kuran anlayabilir ki? Öyleyse bırakın da rakamsız düşleyelim gençliğimizi, çocukluğumuzu, Çocukluğu. Ah! Nasıl da uzakta kaldı o zamanlar! Bizim olan, bizde olan, bizden-öncelerini yutmaya hazır olan o binyılımız, o içsel binyılımız nasıl da eski! İnsan dibine kadar düşlediğinde, hep yeni baştan başlar artık. Novalis şöyle yazmıştı:

Aller wirklicher Anfang ist ein zweiter Moment²

Her fiili başlangıç ikinci bir uğraktır.

Çocukluğa doğru böyle bir düşlemede, zamanın derinliği mekân ölçülerinden ödünç alınmış bir benzetme değildir. Zamanın derinliği somuttur, somutça zamansaldır. Bu derinliğin karşısında titremek için, Moritz gibi çocukluk üstüne büyük düşler kuran biriyle birlikte düşlemek yeterlidir.

Ömrünün olgunluk yıllarına, ömrünün sonuna geldiğinde insan biraz geri çekilir; bu tür düşlere daldığında, *çocukluğun varlığın kuyusu* olduğunu görür. Kendisi de bir arketip olan sırrına vâkıf olunamaz [*insondable*] bir çocukluğu düşlerken, başka bir arketipin eline düştüğümü gayet iyi bilmekteyim. Kuyu bir arketiptir, insan ruhunun en ağır hayallerinden biridir.³

Bu uzak ve kara su, bir çocukluğu belirtebilir. Şaşkın bir yüzü

1 NIETZSCHE, *Aurore*, Fran. Çeviri, s. 169.

2 Novalis *Schriften*, Minor, Iena, 1907, c. II, s. 179.

3 Juan Ramon JIMENEZ (*Platero et moi*, Fr. Çeviri Seghers, s. 64) şöyle yazar: “Kuyu!.. Nasıl da derin, küf rengi, serin, çın çın bir sözcük! Sözcüğün kendisi, serin suya ulaşıncaya kadar karanlık toprağı döne döne deliyor sanki.” Sözcükler üstüne düş-kuran biri, böyle bir düşlemenin önünden farkına varmadan geçip gidemez.

yansıtmıştır. Bir çeşmenin aynası değildir bu suyun aynası. Nergis (Narsis) kendine hayran olamaz bu suda. Çocuk toprağın altında yaşayan hayalinde bile tanımaz kendini. Suyu sis bürümüş, aynanın çerçevesi fazlaca yeşil bitkiyle kaplanmıştır. Soğuk bir nefes, derinlerde üfler. Toprağın gecesinde kendini gösteren bu yüz, başka bir dünyanın yüzüdür. Öyleyse, bu tür yansımaların anısı hafızaya düştüğünde, bir dünya-öncésinin anısı değil midir bu?

Çok küçüklük yıllarıma damgasını vuran bir kuyu vardı. Bu kuyunun başına, elim bir dedenin elini sıkmadan yaklaşmadım hiç. Korkan kimdi: dede mi yoksa çocuk mu? Kuyunun bileziği de yüksekçeydi oysa. Yitik bir bahçedeydi bu kuyu... O günlerden boğuk bir sıkıntı kaldı içimde. Varlığın kuyusu nedir biliyorum artık. Çocukluğunu aktarırken her şeyi söylemek gerektiği için benim de, en büyük korkularımın kuyusunun ördek oyunumdaki¹ kuyu olduğunu söylemem gerek. En tatlı akşamların orta yerinde, çaprazlamasına iki kaval kemiği üstüne konulmuş kafatasından daha çok korkuturdu beni.²

VI

Bir şairin hayalinin anılarımızı birdenbire yeniden yaşatması, ustaca bir araya getirilmiş sözcüklerden kalkarak hayallerimizi yeniden kurdurması için, varlığımızın en dibinde, çocukluktan

1 *Jeu d'oie*: ailelerin hep birlikte oynadığı oyunlardan biri. Zarlar ve piyonlarla oynanır, amaç başlangıç kutusundan varış kutusuna ulaşmaktır. —çn

2 Karl Philipp Moritz'in *Andreas Hartknopf* adlı romanının bir sayfası, kanımızca, tüm arketip özellikleriyle birlikte kuyuyu yeniden canlandırır. "Andreas çocukken annesine nereden geldiğini sormuştu. Annesi de ona evin yakınındaki kuyuyu göstererek cevap vermişti. Yalnız başına kaldığında çocuk kuyunun başına gidiyordu. Kuyunun karşısında kurduğu düşler, varlığının kökenlerine ulaşıyordu. Toprağın dibinde yitip gitmiş bu suyun, bu kökenin, bir kâbus gibi üstüne çökmesinden annesi gelip kurtarıyordu çocuğu. Düş-kuran bir çocuk için fazla güçlü bir hayaldir kuyu." Moritz, sözcükler düşleyen birini şaşırtacak bir notta, bir tek kuyu sözcüğünün bile, Hartknopf'un ruhuna en uzak çocukluk anılarını taşımaya yettiğini ekler.

kaynaklanan ne çok gerilimin yedekte beklemesi gerekir! Çünkü şairin hayali söylenmiş bir hayaldir, gözlerimizin göreceği bir hayal değildir. Dillendirilmiş hayalin tek bir çizgisi bile şiiri yitik bir geçmişin yankısı olarak okumamıza yeter.

İade etmek için güzelleştirmek gerekir. Şairin hayali anılarımızı çevreleyen haleyi geri verir. Saf anıyı çerçeveye alarak koruyabilecek keskin bir hafızadan çok uzaktayız. Bergson'da saf anılar çerçevelenmiş birer hayaldir sanki. Bahçenin birinde sıranın tekine oturup ders çalıştığımızı neden anımsayalım ki? Tarihteki bir noktayı saptamak istermiş gibi! Bahçede olduğumuza göre en azından bir okul çocuğu olarak dikkatimizi dağıtan düşleri söylemek gerekirdi yeniden. Saf anı ancak düşlemede bulunabilir. Etkin yaşamda tam zamanında yardımımıza gelmez. Bergson farkında olmasa da entelektüeldir. Çağının yazgısı gereği, *psşik olguya* inanır ve oluşturduğu hafıza öğretisi, eninde sonunda, hafızanın yararına ilişkin bir öğretiler. Pozitif bir psikoloji geliştirmek isteyen Bergson, anı ile düşlemeyi nasıl kaynaştıracağını bulamadı.

Oysa saf anı, yararsız çocukluğun yararsız anısı, düşlemenin besini gibi, bir an için yaşamın kıyısında yaşamamızı sağlayan, yaşam-olmayan iyiliği gibi, dönüp dönüp defalarca geri gelir. Durmanın ve eylemenin, düşleme ile düşüncenin diyalektik felsefesinde, çocukluk anısı, yararsızın yararını açık seçik biçimde dile getirir! Gerçek yaşamda etkili olmayan bir geçmiş sunar bize ama bu geçmiş, iyilik yapan düşleme dediğimiz, hayal edilen ya da yeniden hayal edilen bu yaşamda birdenbire canlanır. Yaşlılıkta, çocukluk anıları, ağır Baudelairevari ortamların şu "gülümseyen pişmanlığına", ince duygulara kavuşturur yine bizi. Şairin yaşadığı "gülümseyen pişmanlık"ta, pişmanlık ve tesellinin tuhaf bir sentezini gerçekleştirir gibiyiz. Güzel bir şiir, çok eskide kalmış bir acıyı affettirir bize.

Başka bir zamanın havasında yaşamak için, hafızamızı toplumdan arındırmamız gerekir ve hem kendimiz hem de başka-

ları tarafından, yani çok küçükken nasıl olduğumuzu bize öğreten herkes tarafından anlatılan, dile getirilen ve yeniden dile getirilen anıların ötesine geçip, bilinmez varlığımızı, çocuk ruhu dediğimiz bilinmezin tüm toplamını yeniden bulmamız gerekir. Düşleme bu kadar ilerilere uzandığında, insan kendi geçmişine şaşar, o çocuk olduğuna şaşar. Çocuklukta öyle vakitler vardır ki, her çocuk şaşırtan varlıktır, varlığın şaşkınlığını gerçekleştiren varlıktır. Böylece içimizde *hareketsiz bir çocukluk, oluşu olmayan bir çocukluk*, takvimin dışlılarından kendini kurtarmış bir çocukluk keşfederiz.

Bu durumda, hafızaya artık ne insanların zamanı ne de azizlerin zamanı egemendir, çocuğun yaşamını bir tek ana-babalarının adıyla belirten sıradan zamanın şu gündelikçileri değil, gökyüzündeki dört büyük tanrının zamanı, yani mevsimlerin zamanı egemendir. Saf anının tarihi yoktur. *Mevsimi* vardır. Anıların temel işareti mevsimlerdir. O unutulmaz günde nasıl bir güneş vardı ya da hangi rüzgar esiyordu? Anımsamanın doğru gerilimini anlatan soru budur işte. Böylece anılar büyük hayallere, büyütülmüş hayallere, büyütücü hayallere dönüşür. Bir mevsimin, aldatmayan ve yetkinliğin hareketsizliğinde durduğu için *bütünsel mevsim* [saison totale] denilebilecek bir mevsimin evrenine ortaktır anılar. Hayallerinin tümü de aynı değeri dile getirdiği için, tikel bir hayalle özünü ele geçirdiğimiz için bütünsel mevsim diyoruz buna; tıpkı bir şairin hafızasından fırlayan şu tansökümü gibi:

*Sıcağın mavisinde, yırtık ipek gibi,
Hangi tan fırladı yeniden anımsanıp?
Hangi renk devinimleri?'*

kış, sonbahar, güneş, yazın ırmağı, bunlar bütünsel mevsimlerin kökleridir. Seyredilecek görünümeler değildir yalnız, bunlar ruhun değerleridir, doğrudan, hareketsiz, yok edilemez psikolojik değerlerdir. Hafızada yaşarlar, *her zaman iyilik yaparlar*. Kalıcı bi-

1 Noël RUET, Le bouquet de sang, Cahiers de Rochefort, s. 50.

rer iyiliktir bunlar. Benim için Yaz hep bir çiçek demeti mevsimidir. Bir çiçek demetidir Yaz, hiç solmayacak ebedi bir demettir. Zira simgesinin gençliğinden beslenir hep: bir armağandır, yepyeni, taptaze.

Anının mevsimleri güzelleştiricidir. Düş-kurarken sahip oldukları değerin tam merkezine ulaştığımızda, yalınlıklarının en dibine indiğimizde, çocukluğun mevsimleri şairin mevsimleridir.

Evrenselliklerinden [*universelles*] bir şey yitirmeden tekil kalmayı bilir bu mevsimler. Çocukluğun gökyüzünde dolanıp dururlar, her çocukluğu silinmez işaretlerle damgalarlar. En başta gelen anılarımız, hafızanın burçlar kuşağında yerini alır böylece; psikolojik anlamda sadık olmak için toplumsal hafızanın kesinliklerine gerek duymayan kozmik bir hafızadır bu. Dünyaya ait olmamızın, her şeyin hakimi güneşin emrindeki bir dünyaya ait olmamızın hafızasıdır tam da. Her mevsim, dünyaya girişimizin dinamiklerinden biri yankılanır içimizde. Birçok filozof, olmayacak şeylere ve zamanlara atfeder bu dünyaya girişimizi. Mevsim dünyanın açılışını yapar; her düş-kuranın kendi varlığının serpiildiğini gördüğü dünyalardır bunlar. İlk canlılıklarını sürdüren mevsimlerse Çocukluğun mevsimleridir. Sonraları aldatabilir, yanlış kurulabilir, birbirlerinin üstüne binebilir, yavanlaşabilir mevsimler. Ama çocukluk işaretlerimiz konusunda asla aldanmazlar. Çocukluk resimli Dünyayı görür, ilk renkleriyle, hakiki renkleriyle görür Dünyayı. Çocukluk anılarımızı düşleyerek yeniden yaşadığımız o bir zamanlar, *ilk defanın* dünyasıdır elbette. Çocukluğumuzun tüm yazları “ebedi yaz”ın tanığıdır. Anıların mevsimleri, *ilk defanın* renklerine sadık oldukları için ebedidirler. Mevsimlerin şaşmaz döngüsü, hayal edilen evrenlerin büyük döngüsüdür. Bu döngü, resimli evrenlerimizin yaşamına kendi mührünü basar. Kurduğumuz düşlerde, resimli evrenimizi *çocukluğun renkleriyle* görürüz yeniden.

Her çocukluk masalsıdır, doğallıkla masalsıdır. Çok basitçe sanıldığı gibi kendisine hep anlatılan ve bir tek anlatan aile büyüğünü eğlendiren, son derece yapmacık masalların içine işlemesine izin verdiğinden değil. Ne çok büyükanne, torununu küçük bir sersem yerine koyar! Doğuştan kurnaz çocuk, anlatma saplantısını, anlatmayı seven yaşlılığın ebedi yinelemelerini alevlendirir. Çocuğun hayal-gücünün bu fosil masallarla, bu masal fosilleriyle yaşadığını sanmayın sakın. Kendi masallarıyla yaşar çocuğun hayal-gücü. Kendi daldığı düşlemede bulur çocuk masallarını, kimseye anlatmadığı masallarını. Masal yaşamın ta kendisidir öyleyse:

Kendi masalımı yaşadığımı bilmeden yaşadım.

Bu büyük dize *Je ne suis sûr de rien*¹ [Hiçbir şeyden emin değilim] başlıklı bir şiirde yer alıyor. Dünyayı bizim için bir tek kalıcı çocuk masalsı kılabilir. Edmond Vandercammen “otları gökyüzüne daha yakın biçmek”² için çocukluğu yardıma çağırır:

*Masalsı bir çocukluğun
Eliyle dokunmasını bekliyor gökyüzü
— Çocukluk, arzum, kraliçem, ninnim—
Sabahın serin soluğuyla.*

Bizim olan masalları nasıl söyleyebiliriz ki? Onlardan “masallar” olarak söz ediyoruz zaten. *Samimi masal* ne demek, onu bile bilmiyoruz artık. Büyükler çocuklar için çok kolay masal yazıyorlar. Böylece, çocukça masallar yazmış oluyorlar. Masalsı zamanlara adım atmak için, düş-kuran bir çocuk gibi ciddi olmak gerekir. Masal eğlendirmez, masal büyüler. Biz büyüleyici dili yitirdik. David Thoreau şöyle yazar: “Olgunluk yaşına erişti-

1 Jean ROUSSELOT, *Il n'y a pas d'exil*, Paris, Seghers, s. 41.

2 Edmond VANDERCAMMEN, *Faucher plus près du ciel*, s. 42

ğimizde, çocukluk düşlerimizi dile getirmeyi sürekli erteliyoruz sanki, sonunda çocukluk düşlerimiz, daha biz onların dilini sökmemişken hafızamızdan uçup gitmiş oluyor.”¹

Yeniden masalların diline kavuşmak için, masal dünyasının varoluşçuluğunu benimsemek gerekir, ruhen ve bedenen hayranlık duyan bir varlık olmak, dünyanın karşısında algının yerini hayranlıkla doldurmak gerekir. Algılanan şeyin değerini alabilmek için hayran olmak. Hatta geçmişte bile, anılara hayran olmak. Lamartine 1849 yılında Saint-Point’a geri döner ve orada geçmişi yeniden yaşarken şöyle yazar: “Ruhum bir yanılsamalar ezgisiydi yalnız².” Geçmişin tanıkları karşısında, anıları geri çağırın ve keskinleştiren nesneler ve yerler karşısında şair, anının şiiri ile yanılsamaların hakikatini birleştirir. Düşlerken yeniden yaşanan çocukluk anıları, ruhun dibinden yükselen “yanılsama ezgileri”dir gerçekten de.

VIII

Geçmiş ne kadar gidersek, psikolojik bir karışım olan hafıza-hayal-gücü karışımı da o kadar çözümsüz hale gelir. Poetik olanın varoluşçuluğunu benimsemek istiyorsak, hafıza ile hayal-gücünün birliğini güçlendirmek gerekir. Bunun için de, kendi ideatif³ ayrıcalıklarını dayatan tarihçi hafızayı başımızdan atmamız gerekir. Bu hafıza, zaman merdiveninin basamaklarını, anının bulunduğu yerlerde yeterince vakit geçirmeden koşarak çıkar, canlı bir hafıza değildir. Hafıza-hayal-gücü, arazları [accidents] başından atan poetik varoluşçuluğu içinde, olaylaşmamış [non événementielles] durumları yaşatır bize. Dahasını söyleyelim, poetik bir özcülük yaşıyoruz. Anımsayarak hayal kuran düşlerimizde, geçmişimiz yeniden töze kavuşur. İnsan ruhuyla dünya arasında,

1 Henry-David THOREAU, *Un philosophe dans les bois*, Fr. çevirenler R. MICHAUD ve S. DAVID, s. 48.

2 LAMARTINE, *Les foyers du peuple*, 1ère série, s. 172.

3 *Ideatif*: psikolojide benliğin rasyonel bölümü. -yhn

pitoresk olanın ötesinde, çok güçlü bağlar vardır. Dolayısıyla, içimizde tarihe bağlı bir hafıza değil, kozmoza bağlı bir hafıza yaşar. Hiçbir şeyin olmadığı vakitler geri gelir. Düş-kuran varlığın her tür sıkıntıya söz geçirebildiği bir yaşam, bir zamanların yaşamının o güzel ve önemli vakitleri. Doğduğum Champagne bölgesinin iyi yazarlarından biri şöyle diyordu: "... sıkıntı, taşranın en büyük mutluluğudur. Barındırdığı şiddet nedeniyle düşlememize yol açan, onulmaz, derin sıkıntıdan söz ediyorum..."¹. İşte bu vakitler, yeniden kavuşulan bir hayal-gücünde kalıcı olduklarını açığa vururlar. Yaşanan süreden başka bir süreye dahildirler. Bu süre, poetik bir varoluşçuluk içinde, yaşanan durma vakitlerini sunan süre-olmayandır [*non-durée*]. Hiçbir şeyin olup bitmediği o saatlerde nasıl da güzeldi dünya! Dinginliğin evreninde, düşlemenin evrenindeydik. Yaşam-Olmayan bu önemli vakitler yaşama egemendir, bir varlığı kendi varlığına yabancı olumsuzluktan/zorunsuzluktan, yalnızlık yoluyla çekip ayırarak, onun geçmişini derinleştirirler. Yaşama egemen olan bir yaşamda, sürmeyen bir sürede yaşamak, şairin bize iade ettiği bir ayrıcalıktır. Christiane Burucoa şöyle yazar:

*Vardın, yaşıyordun ve sürmüyordun.*²

Bu kozmoz anılarının özünü, biyografi yazarlarından çok, şairler verir bize. Baudelaire bu duyarlı noktaya şöyle değinir: "Felsefe açısından ele alındığında hakiki hafızanın, çok canlı, kolayca duygulanabilecek, dolayısıyla her bir duyum sayesinde geçmişte yaşanan sahneleri anabilecek ve bunları yaşamın büyüğü gibi sunabilecek bir hayal-gücünden başka bir şey olmadığı kanısındayım."³

Görüldüğü kadarıyla Baudelaire burada henüz sadece anının anlık görüntüsünü elde etmenin peşindedir. Bu, sınırsız bir ru-

1 Louis ULBACH, *Voyage autour de mon clocher*, s. 199.

2 Christiane BURUCOA, *L'ombre et la proie*, s. 14, *Les cahiers de Rochefort*, sayı 3.

3 BAUDELAIRE, *Curiosités esthétiques*, s. 160.

hun hafızaya emanet edilecek imgeyi oluşturmasını sağlayan bir tür iğg d d r. Bu estetik oluşumu tamamlamak için gereken zamanı ise düşleme sağlar. Düşleme anlık görüntüyü, kocaman olması için yetecek kadar ışıkla çevreler. D hi fotoğrafçılar da aynı şekilde çektikleri karelere bir süre vermeyi, kesin olmak gerekirse, bir düşleme süresi vermeyi bilirler. şair de aynı şeyi yapar. Dolayısıyla, poetik olanın varoluş uluğuyla uyum içinde hafızamıza emanet ettiğimiz herşey *bizimdir*, bize aittir, bizdir. Ruhun bütünlüğüyle sahip olunması gereken şey imgenin merkezidir. Fazla titizlikli koşullar, anının derin varlığına zarar verecektir. Koşullar, araya giren sözlerdir, sesi çıkmayan o büyük anıyı bulandırırılar.

Poetik olanın varoluşçuluğu karşısına dikilen en önemli sorun, düşleme durumunun korunmasıdır. Büyük yazarlardan bize düşlerini aktarmalarını, kendi düşlerimizde bizleri onaylamalarını ve böylece yeniden hayal edilen geçmişimizde yaşamamıza olanak vermelerini istiyoruz.

Henri Bosco'nun kendi geçmişimizi yeniden hayal etmekte bize yardımcı olan o kadar çok sayfası vardır ki! Nekahat dönemi konusunda düştüğü notlarda (her nekahat dönemi bir çocukluk değil midir aslında?) mutlu ve kurtarıcı hayalleri bir araya getirerek yeniden varlık kazanan bir varlığın pre-ontolojisini düzene koyar. *Hyacinthe* anlatısının o güzel mi güzel 156. sayfasını yeniden okuyalım: "Bilincimi yitirmiyordum, bazen yaşamın hemen ilk sunduklarıyla, dünyadan kaynaklanan bazı duyumlarla bazen de i imdeki bir tözden besleniyordum. Bu t z, yeni katkılara hiçbir şey borçlu olmayan, ender ve eli sıkı bir tözdür. Zira herşey gerçek hafızamdan silinip gittiyse de, hayali bir hafızada olağanüstü tazelikte yaşıyordu. Unutuşun var olan her şeyi silip süpürdüğü uçsuz bucaksız alanların ortasında, harika bir çocukluk parıldıyordu; bir zamanlar kendi başıma icat ettiğimi sanmıştım bu  ocukluğu...

"Acılarla peşi sıra gittiğim bir çocukluğun bana dışarıdan zorla benimsettiği bir gençlik değil, benim gen liğimdi bu, benim

kendi gençliğim, kendim için yarattığım gençlik.”¹

Bosco’ya kulak verdiğimizde, bizi geçmişimizi yeniden hayal etmeye çağıran düşlerimizin sesini duyarız. Düşlemeyle gerçekliğin birbirine karıştığı pek yakınlardaki başka bir yere gideriz. Var olmamış ama birdenbire var olmaya karar veren, kendini düşlememizin konutu gibi kuran bir varlık üstüne, *olmuş olmasısı gereken* her şeyi kullanarak kurulan *Başka-bir-Çocukluğun Evi*, *Başka-Evdir* burası.

Bosco’nun yazdıklarına benzer sayfaları okuduğumda kısıkanlık kaplar her yanı: nasıl da daha iyi düş-kuruyor benden, bu kadar çok düş-kuran benden! Bosco’nun izinden giderek, düş-kurduğum yerlerin yıllar boyunca yaşadığım mutlu konutlar arasına serpiştirilmiş olanaksız sentezlerine ulaşıyorum en azından. Çocukluğa doğru düşleme, en değerli anıların her yerde hazır bulunduğunu, tek bir yerde yoğunlaştırmamıza olanak verir. Bu yoğunlaşma, sevdiğimiz kadının evini babamızın evine ekler; sanki yaşımız kemale erdiğinde, o zamana kadar sevdiğimiz herkesin bir arada yaşaması, bir arada oturması gerekirmiş gibi. Tarihi açıp şöyle diyecektir bize biyografi yazarı: Yanlışınız var, bağbozumunun en güzel günlerinde yanı başınızda değildi sevdiğiniz kadın. Ocağa vurduğunuz güğümün fokurdadığı gecelerde yoktu babanız...

Peki ama kurduğum düşlerin benim tarihimi bilmesi neden gereksin ki? Düşleme zaten tarihi gerçeğin sınırlarına kadar yayar. Zamanın akışına ters düşen her şeye rağmen gerçektir düşlerim. Hem değerler hem de olgular açısından sayılamayacak kadar gerçektir. Hayalin değerleri, düşlemede birer psikolojik olgu olup çıkar. Bir okur yaşamı boyunca öyle düşlemelerle karşılaşır ki, yazarın o kadar güzelleştirdiği bu düşlemeler, okur için yaşanmış düşlemeler olup çıkar. “Çocuklukları” okuya okuya benim çocukluğum zenginleşir. Yazar, işlevi açısından kendi yaşadıklarını aşan, “yazılmış bir düşleme”nin yararını çoktan görmüştür.

1 Henri BOSCO, *Hyacinthe*, s. 157.

Henri Bosco şöyle diyor bu kez: “Maddenin yazgısına boyun eğen gerçek varoluşumun ağır geçmişi yanında, kendi içimdeki yazgılara uygun bir geçmiş, tek solukta serpilip boy attı. Yaşama geri döndüğümde ise, gayet doğal bir biçimde, bu gerçekdışı belleğin sunduğu toy lezzetlere yöneliyordum.”¹

Nekahat dönemi son bulduğunda, gerçekdışı çocukluk belirsiz bir geçmişte yitip gittiğinde, yeniden birkaç gerçek anıyı bulan Bosco’nun düş-kuranı, şöyle diyebilir: “Anılarım tanıımıyordu beni... onlar değil bendim, maddi değilmiş gibi duran.”²

Böylesine derin ve havadar sayfalar, birer anı olabilecek hayallerden oluşur. Geçmişe doğru kurulan düşlerde yazar, melankoliye bir tür umut katmayı, unutmayan bir hafızaya hayal-gücünün gençliğini katmayı bilir. Bir sınır psikolojisiyle karşı karşıyayız gerçekten de; hakiki anılar, özgürlüklerine kavuşmak için geçmeleri gereken sınırın önünde duraksıyor gibiler.

Yapıtı boyunca Henri Bosco kaç kez musallat oldu bu sınıra, tarihle efsane arasında, hayal-gücü ile hafıza arasında kaç kez yaşadı! Yazdığı kitapların en tuhafında, hayal edilmiş psikolojiye dayalı, büyük bir varoluşçuluk hareketi sürdüğü *Hyacinthe* adlı kitapta şöyle der: “Hayali bir hafıza, henüz bilmediğim ama yine de tanıdığım koskoca bir çocukluk vermişti bana³.” Yazarın güncel yaşamda sürdüğü düşünme, çocukluk düşlerinin hayali yaşamla gerçek yaşam arasındaki, gerçekle gerçekdışı arasındaki tüm titreşimlerine sahiptir. Bosco şöyle der: “Daha çocukken bile, düşünüyordum çocukluğun yasak çocukluk olduğuna kuşku yok. O çocukluğa adım attığımda tuhaf biçimde tutkulu, duyarlı olup çıkıyordum... Bildik ve sakın bir evde, oyun arkadaşlarımla birlikte yaşıyordum, aslında hiç olmamıştı böyle bir evim, zaman zaman olduğunu düşünmüştüm.”⁴

Ah! İçimizde varlığını sürdüren çocuk, yasak çocukluğun et-

1 *Loc. cit.*, s. 157.

2 *Loc. cit.*, s. 168.

3 *Loc. cit.*, s. 84.

4 *Loc. cit.*, s. 85.

kisinde midir yökse? Hayallerin dünyasındayız artık, anılardan daha özgür hayallerin dünyasında. Özgürce düşleyebilmek için kaldırılması gereken yasak, psikanalizin konusu değildir. Anne-babayla ilgili komplekslerin ötesinde, bir de insanca-kozmik kompleksler vardır; işte düşünme, bizim bunlara tepki göstermemize yardım eder. Bu kompleksler, Bosco'yla birlikte yasak çocukluk diyeceğimiz şeyin içinde önünü keserler çocuğun. Şiir yüklü atılımlarını tam anlamıyla kazanmaları için tüm çocukluk düşlerimizin elden geçirilmesi gerekir: poetik-analizin yerine getirmesi gereken görev de budur. Peki ama buna nasıl kalkışmalı? Bunun için hem şair hem de psikolog olmak gerekir. Tek bir kişi için de bu çok fazladır. Okuduğum kitapları bir kenara bıraktığımda, kendime dair hülyalara daldığımda, geçmiş gözümün önüne geldiğinde, karşıma çıkan her hayalde, kendine, aynı benim gibi, “nedir ki hayal?” diye soran şairin yazdığı ve döne döne beni hem teselli eden hem de acılara boğan şu dizeleri anımsarım mutlaka:

Acının sakızağaçları altında çoklukla
Çocukluktan bir köpük kalır sadece¹

IX

Çocukluğa doğru hülyalarımızda, ilk düşlerimizi yeniden yaşatmak için, mutluluk evrenine yeniden kavuşmak için hep yazmak istediğimiz şiirlerde, çocukluk, derinlikler psikolojisi biçiminde [style], gerçek bir *arketip*, basit mutluluğun arketipi olarak görülür. İçimizde, mutlu hayalleri çeken, mutsuz deneyimleriye geriye iten bir hayal merkezi, bir hayal vardır kuşkusuz. Ancak bu hayal, ilke olarak tam tamına bizim değildir; basit anılarımızdan daha derinlere kök salmıştır. Çocukluğumuz, insanın çocukluğuna, yaşama mutluluğuna ermiş varlığın çocukluğuna tanıklık eder.

1 Jean ROUSSELOT, *Il n'y a pas d'exil*, Paris, Seghers, s. 10.

Dolayısıyla, açık-seçik ve çoğu kez tekrar edilen kişisel anılar, bizi yeniden çocukluğumuza taşıyan düşlemenin neden bu kadar çekici olduğunu, neden bu kadar ruhsal değer taşıdığını asla tam anlamıyla açıklayamayacaktır. Yaşam deneylerine direnen bu değer, çocukluğun içimizde derin bir yaşam ilkesi olarak, yeniden başlama olanaklarına her zaman verilen bir yaşamın ilkesi olarak yer almasından kaynaklanır. Bizde bir başlangıcın açık-seçikliğinde başlayan her şey, bir yaşam çılgınlığıdır. Başlayan yaşamın en önemli arketipi, Jung'un her arketipte olduğunu kabul ettiği psişik enerjiyi tüm başlangıçlara kazandırır.

Ateşin, suyun ve ışığın arketipleri gibi, kendisi de bir su olan, bir ateş olan, bir ışık olup çıkan çocukluk, temel arketipler arasında müthiş bir çalkantıya yol açar. Çocukluğa doğru düşlemede, insanı dünyaya bağlayan tüm arketipler, insan ile evren arasındaki poetik uyumu gözler önüne seren tüm arketipler, bir bakıma yeniden canlanır.

Arketipler arasında *poetik uyum* olduğu fikrini, incelemeden hemen bir kenara atmamasını isteyeceğim okurdan. Şiirin insanın varoluşu açısından bir sentez gücü olduğunu ispatlamayı çok isteriz! Kanımızca arketipler, dünyaya inanmamıza, dünyayı sevmemize, kendi dünyamızı yaratmamıza yardım eden birer heves kaynağıdır. Filozoflar şairleri okusalar, dünyaya açılma felsefesi, nasıl da somut bir yaşamla beslenmiş olurdu! Her arketip dünyaya bir açılımdır, dünyaya bir davettir. Her açılımdan, bir gelişme düşlemesi fırlar. Çocukluğa doğru düşleme de, ilk düşlerin erdemlerine kavuşturur bizi. Çocuğun suyu, çocuğun ateşi, çocuğun ağaçları, çocuğun bahar çiçekleri... dünyayı analiz ederken dayanacağımız ne kadar da çok hakiki ilke var!

"Analiz" sözcüğünün çocuklukla ilgili bir anlamının olabilmesi için bir çocukluğu daha iyi analiz etmenin de anılardan ziyade şiirlerle, olgulardan ziyade düşlemeyle mümkün olduğunu kabul etmek gerekir. Bize göre, insanın poetik analizinden söz etmenin

bir anlamı vardır. Psikologlar her şeyi bilmez. Şairler insanın üstüne başka başka ışıklar tutar.

Her tür aile tarihinin ötesine geçip, bir zamanlar olduğumuz çocuğu düşünmeye daldığımızda, pişmanlıklar alanını geride bırakıp tüm nostalji seraplarını defettikten sonra, kime ait olduğu bilinmeyen bir çocukluğa varırız; yaşamın, ilk yaşamın, insanca ilk yaşamın saf yuvasıdır bu çocukluk. Ve bu yaşam bizdedir – bir kez daha çizelim altını – bizde kalır. Bir hülyanın peşine takılıp kavuşuruz yine bu yaşama. Hülyanın kapısını yeniden açmaktan başka bir şey yapmaz anı. Arketip ise oradadır, hülyaların altında, hafızanın altında kıpırtısız, değişmeden durur. Hülyalar sayesinde, çocukluğun sahip olduğu arketip gücünü yeniden yaşattığımızda, baba kaynaklı güçlerin, anne kaynaklı güçlerin tüm önemli arketipleri de yeniden eyleme geçer. Baba, o da ordadır, kıpırtısız. Anne, o da ordadır, o da kıpırtısız. Her ikisi de zamandan kurtarmıştır kendini. Her ikisi de bizimle birlikte başka bir zamanda yaşar. Ve herşey değişir: bir zamanların ateşi bugünkünden başka bir atedir. Çocukluğa kucak açan her şey, köken olmanın erdemine sahiptir. Ve de arketipler, güçlü hayallerin kökeni olarak kalacaktır hep.

Poetik hayallerin kaynağı olarak kabul edilen arketipleri kullanarak yapılan bir analiz, çok ileri düzeyde bir homojenliğe sahiptir; çünkü arketipler çoklukla güçlerini birleştirirler. Arketiplerin egemenliğinde çocukluğun kompleksleri yoktur. Daldığı düşlemede şiirin birliğini gerçekleştirir çocuk.

Buna bağlı olarak, şiirlerin yardımıyla bir psiko-analiz yaparsak, bir şiiri, farklı derinlik düzeylerinde nasıl yankılandığını ölçmek için analiz gereci olarak alırsak, bazen unutulmuş anıları, yitip gitmiş düşleri de yeniden canlandırmayı başarabiliriz. Bizim olmayan bir hayalle, kimi zaman oldukça tuhaf bir hayalle, derinlemesine düşler kurmaya çağırılırız. Şair doğru noktaya değindi. Onun heyecanı bizi de heyecanlandırır, içindeki heves bizi hare-

kete geçirir. Aynı şekilde, “anlatılan babalar”m hiç mi hiç ortak yanı yoktur kendi babamızla; şairin o büyük anlatılarındaki *bir arketipin derinliği* dışında, hiç mi hiç ortak yanı yoktur. Böylece okuma da bir hülya örtüsüyle kaplanır, yitirdiklerimizle giriştiğimiz ikili bir söyleşi olup çıkar.

Düşlenen ve düşünülen, yalnız başına dalınan düşlemenin içselliğinde düşünülen çocukluk, felsefi bir şiir tınısı kazanır. “Felsefi düşünümde” hülyalara yer veren bir filozof, üstünde derin derin düşünülmüş bir çocuklukla birlikte, gölgeden sıyrılan bir *cogitoyu*, hâlâ gölgeli bir parçası olan bir *cogitoyu*, belki de bir “gölge”nin *cogitosunu* tanır. Bu *cogito*, profesörlerin *cogitosu* gibi hemen kesinliğe dönüşmez. Onun ışığı, kökenini bilmeyen bir aydınlıktır. Varoluş asla tam anlamıyla sağlama alınmamıştır orada. Zaten düş-kurduğumuza göre niye var olalım ki? Nerede başlar ki yaşam, düş-kurmaya yaşamda mı, düş-kuran yaşamda mı? İlk sefer hangisiydi, diye sorar kendine düş-kuran. Anılarda herşey nettir, peki ama anıya bağlanan düşlemede nasıldır? Söz konusu düşleme, nüfuz edilemez olanın üstünde sıçrar gibidir. Çocukluk, tanımsız bir geçmişin zamanında parça parça oluşur; bu geçmiş belirsiz başlangıçların dağınık demetine benzer. *Hemencecik*, açık-seçik düşüncenin, tek bir düzlemde olup biten yaşamın zamansal bir işlevidir. Arketipin güvenli noktalarına kadar inmek için düşleme üstüne düşünürken düşlemeyi “derinlemek” [*profonder*] gerekir; bazı simyacıların severek kullandığı bir terimdir bu.

Dolayısıyla, taşıdığı arketip değerleri açısından ele alınıp, insan ruhunun temelindeki büyük arketiplerin kozmozuna yeniden yerleştirildiğinde, derin derin üstünde düşünülen çocukluk, anılarımızın toplamından daha fazla bir şey olup çıkar. Dünyayla olan bağımızı anlamak için her arketipe bir çocukluğu, kendi çocukluğumuzu eklememiz gerekir. Çocukluktan gelen bir dostlukla, bir aşkla birleştirmeden suyu sevmeyiz, ateşi sevmeyiz, ağacı sevmeyiz. Çocukluğumuzdan beri seviyoruz bunları. Dün-

yanın tüm bu güzelliklerini, şimdi şairlerin ezgilerinde severken, bunları yeniden kavuştuğumuz bir çocuklukta seviyoruz, her birimizin içinde gizil [*latent*] durumda yatan çocuklukla yeniden canlanan bir çocukluktan beri seviyoruz.

Dolayısıyla, çocukluk evrenlerimize yeniden kavuşmamız için bir şairin sözü, yeni ama arketip olarak hakiki bir hayal, yeter de artar bile. Çocukluk olmadan, hakiki bir kozmik boyut olamaz. Kozmik ezgi olmadan da şiir olamaz. Şair, çocukluğun kozmik boyutunu uyandırır bizde.

Daha ileride, şairlerin bizde kozmoz ve çocukluk arketiplerinin, Minkowski'nin benimsediği anlamda, "yankılanmasına" yol açtığı pek çok örnekten söz edeceğiz.

Belirleyici fenomenolojik olgu şudur çünkü: arketip değeri açısından çocukluk *iletilebilirdir*. Ruh, asla bir *çocukluk değeri*ne kulak tıkamaz. Bahsedilen özellik ne kadar tekil olursa olsun, çocukluk ilkeliliğinin işaretini taşıyorsa, bizdeki çocukluk arketipini yeniden uyandırır. İnsanın anlamsızlıklarının toplamı olan çocukluk, hayranlık içinde yaşandığından kendine özgü fenomenolojik bir anlama, saf bir fenomenolojik anlama sahiptir. Şair lütfetti ve bizler hayran olmak fiilinin öznesi haline geldik.

Yalnızlıkların kimliği belirsiz çocuğunu yaralayan, çalıştırıp duran, parçalayan ne kadar da çok özel isim vardır! Hafızanın kendisinde de, geri dönüp bizi engelleyen çok fazla yüz vardır, yalnız olmanın verdiği derin sıkıntı içinde yalnız, yapayalnız olduğumuz vakitlerin anılarına, dünya üstüne düşünmekte özgür, batan güneşi, bir çatıdan yükselen dumanı, yalnız değilken bakıp da iyi göremediğimiz tüm bu büyük fenomenleri görmekte özgür olduğumuz vakitlerin anılarına yeniden kavuşmamızı engelleyen çok fazla yüz vardır.

Bir çatıdan yükselen duman... Köyü ve gökyüzünü birleştiren çizgi... Anılarımızda mavi, hafif ve yavaştır hep. Neden?

Çocukken bize o kadar çok şey gösterirler ki görmenin o derin

anlamını kaybederiz. Fenomenolojik olarak bakmak ve görmek birbirinin şiddetle anti-tezidir. Yetişkinler yitirdikleri dünyayı bize nasıl gösterebilirler ki?

Bilirler, bildiklerine inanırlar, bildiklerini söylerler... Dünyanın yuvarlak olduğunu, güneşin çevresinde döndüğünü ispatlarlar çocuğa. Ah zavallı düş-kuran çocuk, onları dinleme! Tepeye, kendi tepene yeniden tırmanmak için sınıftan çıktığında, düşlerin nasıl da bağlarından kurtulur!

Düş-kuran bir çocuk nasıl da kozmik bir varlıktır!

X

Her tür düşlemenin doğduğu hafif melankoli ile çok düş-kurmuş bir çocuğun uzak melankolisi derin bir uyum içindedir. Hülyalara dalan bir çocuğun melankolisiyle, her düşlemenin melankolisi de bir geçmişe kavuşur. Bu uyum içinde varlık bir süreklilik kazanır, hülyalara dalan varlığın varoluşçuluğunun sürekliliği oluşur. Projelerimizi canlandıran, yaşama gücümüzü biçimlendiren düşler olduğunu biliriz kuşkusuz. Ama bu düşler, geçmişten kopmak ister. Bir başkaldırıyı beslerler. Ne var ki, çocukluk anılarında kalan başkaldırıları, bugünkü zeki başkaldırıları iyi besleyemez. Psikanalizin işlevi bunları tedavi etmektir. Ama melankolik düşünme hiç de zararlı değildir. Hatta durmamıza yardımcı olur, durmamızın bedene kavuşmasını sağlar.

Doğal düşlemeyi, durduran düşlemeyi konu alan araştırmalarımızı sürdürebilsek, psikanalizi tamamlayan bir öğreti oluşturabilirdik. Psikanaliz *olaylardan oluşan bir yaşamı* inceler. Biz ise olaylara yer vermeyen bir yaşamı, başkalarının yaşamından beslenmeyen bir yaşamı tanımak istegindeyiz. Bizim yaşamımıza olayları taşıyan başkalarının yaşamıdır. Kendi huzuruna bağlı olan bu yaşam açısından, olaylara yer vermeyen bu yaşam açısından her tür olay, içimizde, bir kez daha söyleyelim ki, ancak kendi düşlemesinde iyi yaşayabilen dışı varlığın, *animamızın* do-

ğal huzurunu bozan bir “travma”, bir eril sertlik olma tehlikesine sahiptir.

Bazı çocukluk anılarının travmasını yumuşatmak, silmek, tek bir olayın çevresinde oluşan o psşik katılaşmaların çözümleri anlamına gelir; psikanalizin kurtarıcı görevi de budur. Ne var ki bir töz, yoklukta çözümleri. Talihsiz katılaşmaların çözümleri için, düşünme bize kendi dingin sularını sunar, her tür yaşamın dibinde uyuklayan karanlık suları sunar. Su, hep su, gelir dinginleştirir bizi. Duran düşünme, ne olursa olsun bir durma tözü bulmak zorundadır.

Gece ile kâbusları psikanalizin konusudur; buna karşılık, durmaya çekildiğimiz güzel saatlerdeki düşünmenin, olumlu anlamda kurtarıcı olmak için, bir dinginlik bilinciyle sürdürölmekten başka bir şeye ihtiyacı yoktur. Düşmenin yol açtığı iyiliği bir düşünme bilinciyle iki katma çıkarmak, tam da düşünme fenomenolojisinin işlevidir. Düşmenin poetikasının da kurulan bir düşün, düş-kurani dinginlik bilinci içinde tutmaya yarayan yanlarını belirlemekten başka yapacağı bir şey yoktur artık.

Burada, çocukluğa doğru kurulan bir düşün, şair bizi bilinçli dinginliğe çağırır. Düşmenin dinginleştirici gücünü bize aktarmak için kendini sunar. Bu dinginliğin bir tözü vardır yine de, dingin bir melankolinin tözüdür bu. Melankolinin bu tözü olmasa, dinginliğin de içi boş olurdu. Hiçliğin dinginliği olurdu.

Böylece bizi çocukluk düşlerine doğru iten şeyin bir tür nostalji nostaljisi olduğu da anlaşılmış oluyor. Solgun ve kıpırtısız suların şairi Georges Rodenbach, bu ikiye katlanmış nostaljiyi gayet iyi bilir. Sanki çocukluğundan özlemini çektiği şey, sevinçli olduğu vakitler değil, yalnız çocuğun nedensiz hüznü, dingin üzüntüsüdür. Bu radikal melankoli yüzünden fazlasıyla rahatsız eder yaşam bizi. Rodenbach, poetik dehasının birliğini çocukluktaki bu melankoliye borçludur işte. Bazı okurlar melankolik şiirin tekdüze olduğunu düşünürler. Ama eğer düşünme, unutulup gitmiş ince ayrıntılar konusunda bizleri duyarlı kılıyorsa,

Rodenbach şiirleri de yumuşakça düşlemeyi, aslına sadık kalarak düşlemeyi yeniden öğretir bize. Çocukluğa doğru düşleme: sadakatin nostaljisi!

Örneğin *Le miroir du ciel natal* (1898) adlı kitaptaki XIV numaralı şiir, her kıtasında ilk melankoliyi canlandırır yeniden:

Geçmişî yeniden anımsamanın yumuşaklığı

Zamanın sisleri arasından

Ve de hafızanın sisleri

Kendini yeniden çocuk görmenin yumuşaklığı

Taşları iyice kararmış eski evde

.....
Süzgün yüzüyle kendini hulmanın yumuşaklığı

Alnını cama dayayıp düşüncelere dalmış çocuğun yüzü...

Sesler ve renklerle çarpıcı olmak isteyen, çın çın öten heceler kullanan alev alev şiir, “alnını cama dayayıp” düşüncelere dalmış bu çocuğa pek yakın bulmayacaktır kendini. Rodenbach çok okunmuyor artık. Ama bir çocuklukla karşı karşıyayız: aylak çocukluk, sıkıla sıkıla yaşamın birleşmiş kumaşını öğrenen çocukluk. Melankoliye boyanmış düşlemede, düş-kuran işte bu kumaşta öğrenir dingin yaşamın varoluşçuluğunu. Bizler de şairle birlikte, çocukluğun hiç fırtına yaşamamış kumsallarına geri döneceğiz öyleyse.

Aynı şiirde şöyle diyor Rodenbach (s. 63):

Hiç olduk mu bu çocuk?

Sessiz ve hüzünlü çocukluk

Asla gülmeyen.

ve de sayfa 64'te şunu yazar:

Kendini üzgün hisseden fazla melankolik çocuk

.....
Hiç oynamayan çocuk, fazla uslu çocuk

Ruhuna Kuzey'in fazlaca yerleştiği çocuk
Ah! Bir zamanlar olduğumuz şu soylu, saf çocuk
Ki hep anımsarız
Ömrümüz boyunca...

Böylece şair gayet basitçe, bir *hal* anısı çıkarır karşımıza. Hiçbir olayın yer almadığı, renksiz bir şiirde önceden bildiğimiz *hal*-leri tanırız; en fırtınalı, en sevinçli çocuklukta "Kuzeyli" vakitler yok mudur zaten?

Duvar saatlerinde görünmeyen bu saatler hâlâ bizdedir. Düşleme, yatıştırıcı ve yararlı bu saatleri bize geri verir. Bu saatler basitçe ama soyluca insana yaraşır. Rodenbach'ın şiirindeki sözcüklerin tümü de hakikidir ve böyle bir şiirle düşler kurarsak, bu sözcüklerin yüzeysel olmadığını, bizleri anının derinliklerinden birine doğru çağırdıklarını kısa sürede kabul ederiz. Bunun nedeni de, tüm çocukluklarımız arasında bir de şu çocukluğun olmasıdır: melankolik bir çocukluk, insanın ciddiyet ve soyluluğuna daha o zamandan sahip bir çocukluk. Anıları anlatanlar hiç söz etmez bu çocukluktan. Bizlere olayları anlatırken, nasıl olur da bizden belirli bir durumda konaklamamızı isteyebilirler ki? Bu tür *varlık değerlerinin* bizlere vahyedilebilmesi için bir şair gerekir belki de. Ne olursa olsun, çocukluğa doğru düşleme, bir şairin düşlemesinin peşine takılıp derinleşirse, durmanın [*repos*] büyük yararlarını görecektir.

İçimizde, yine içimizde, hep içimizde bir ruh halidir çocukluk.

XI

Düşlerken karşımıza çıkan bu ruh hali, varlığımızı durmaya bırakmamıza yardımcı olur. Fırtmasız bir çocukluktur bu gerçekten de. Zor bir çocuk olduğumuzu anımsayabiliriz kuşkusuz. Ne var ki, çok eskilerde kalmış bu geçmişte öfkeye kapılıp yaptıklarımız, bugünkü öfkemizi yeniden alevlendirmez. Psikoloji

açısından baktığımızda, düşmanlık taşıyan olayların kolu kanadı kırıktır artık. Hakiki düşlemenin hırçın olması beklenemez; çocukluğa doğru düşleme, düşlememizin en yumuşatılmış olanı, bize huzur vermelidir. André Saulnier kısa bir süre önce tamamladığı tez çalışmasında, Mme Guyon'un yapıtında¹ “çocukluk ruhu” konusunu incelemiştir. Dindar bir ruhun gözüne çocukluğun, ete kemiğe bürünmüş masumiyet gibi görünmesi doğaldır. İlahi Çocuğa tapma, ibadet eden ruhu ilk masumiyet havasında yaşatır. Ne var ki, *ilk masumiyet* sözü çok kolay değer kazanır. Psikolojik değerleri saptamak için çok daha ince ahlaki araştırmalara girişmek gerekir. Çocukluk ruhunu içimizde yeniden oluşturmak için, daha da önemlisi çocukluk ruhunu karmaşık yaşamımıza uygulamak için işte bu ahlaki araştırmaların yardım etmesi gerekir bize. Bu “uygulama” boyunca, içimizde kendini sürdüren çocuk, bizim aşk yaşamımızın öznesi, adaklarımızın, iyi edimlerimizin öznesi olmalıdır. Mme Guyon “çocukluk ruhu” sayesinde basit, doğal, tartışmaya yer vermeyen güzelliğe erişir. Bu o kadar yararlıdır ki, Mme Guyon’a göre bir lütfun, Çocuk İsa’dan kaynaklanan bir lütfun işe karışması gerekir. Mme Guyon şöyle yazar: “Dediğim gibi, bir çocukluk halindeydim: yazmam veya konuşmam gerektiğinde, benden daha büyüğü yoktu; sanki tepeden tırnağa Tanrı’yla doluydum; ama öte yandan benim kadar küçük ve güçsüz birşey de yoktu; küçük bir çocuk gibiydim. Efendimiz kendi Çocukluk durumunu, bundan zevk alabilecek kişilerin hoşuna gidecek biçimde taşımamı istemekle kalmayıp, ilahi Çocukluğunu dışsal bir tapınmayla şereflelendirmeye başlamamı da istedi. Daha önce sözünü ettiğim iyi yürekli yönetici Kardeşimizden bana balmumundan yapılma, üstelik güzelliğiyle de göz alan, bir Çocuk İsa göndermesini istedi; ona baktıkça çocukluk mizacının içime işlediğini fark ettim. Çocukluk haline teslim olmakta ne kadar zorlandığıma inanamazsınız; aklımı

1 André SAULNIER, *L’esprit d’enfance dans la vie et la poésie de Mme Guyon*, daktilo edilmiş tez çalışması.

yitiriyordum zira orada, sanki kendi kendimi bu hale sokuyordum. Düşünmeye başladığımda, çocukluk hali çekip alınıyordu benden, katlanılmaz acılara kapılıyordum; ama kendimi bırakır bırakmaz bir safyürekliğin, masumiyetin, çocukça bir basitliğin içinde ve ilahi bir şeyde buluyordum kendimi¹.”

Kierkegaard, efendisi çocuk olsa insanın metafizik açıdan ne kadar büyük olacağını anlamıştı. “Les lis des champs et les oiseaux du ciel” başlıklı meditasyonda şöyle yazar: “Bir çocuğun iyilik dolu yüreğini kim öğretecek bana! Gerçek ya da hayali bir ihtiyaç yüzünden kaygılara kapılıp cesaretimiz kırıldığında, bıkıp usandığımızda veya yok olup giderken, hemen bir çocuğun iyilik yayan etkisini hissetmek, onun okuluna yazılmak ve ruhumuz yatıştığında, minnet duyup ona hocam demek hoşumuza gider².” Başlamakta olan bir yaşamın, serpilmekte olan bir ruhun, açılan bir zihnin vereceği derslere nasıl da ihtiyacımız var! Yaşamdaki büyük yıkımlar karşısında, bir çocuğa destek olduğumuzda cesaretimiz yerine gelir. Sözünü ettiğimiz meditasyonda Kierkegaard ebediyetin yazgısını hedefler. Ancak, imanın sağladığı kesinliklere sahip olmayan mütevazı bir yaşamda, o güzel kitabının hayalleri eyleme geçer. Kierkegaard’ın meditasyonunun havasına girmek için, bu meditasyonu kaygının desteklediğini söylemek gerekir. Çocuk için duyduğumuz kaygı, alt edilmez bir cesarete destek olur. Mme Guyon’un “çocukluk ruhu” Kierkegaard’da iradeye boğulur.

XII

Elinizde bulunan denemenin planı, çocukluk mitlerinin dinler tarihi açısından önem taşıdığını gösteren mitoloji uzmanlarının araştırmalarını izlememize olanak vermiyor. Daha başka araştırmacıların yanı sıra Karl Kerényi’nin yapıtını ele aldığımızda, ilah-

1 Madame Guyon, *Œuvres*, c. II, s. 267 (alıntılayan SAULNIER, *loc. cit.*, s. 74)

2 S. KIERKEGAARD, *Les lis des champs et les oiseaux du ciel*, Fr. çeviren J. -H. TISSEAU, Alcan, 1935, s. 97.

laşmış bir çocuklukta varlığın nasıl bir derinleşme perspektifinin çizilebildiği görülecektir¹. Kerényi'ye göre Mitoloji'de çocuk, açık bir mit-birim [*mythologeme*]² örneğidir. Bu mit-birimin, başka deyişle bir varlığın mitolojiye girişinin değerini ve eylemini iyice kavrayabilmek için, biyografinin seyrini kesmek, çocuğa öyle bir kimlik vermek gerekir ki, çocukluk hali yaşam üstünde kalıcı egemenlik kurabilsin, yaşamın ölümsüz bir tanrısı olabilsin. Hervé Rousseau, *Critique* dergisinde yayınlanan (Mayıs 1959) ve Kerényi'nin yapıtını incelediği çok güzel bir makalesinde, ilahi çocuğun yalıtılmışlığını çok açık çizgilerle vurgular. Bu yalıtılmışlığın nedeni, insanca bir suç olabilir: çocuk terk edilmiş, beşiği dalgalara bırakılmış, insanlardan uzaklara sürüklenmiştir. Ne var ki her şeyin başındaki bu dram, efsanelerde neredeyse hiç yaşanmamıştır. Bundan söz edilmesi, ancak insanca bir alinyasına uyması gerekmeyen saygın çocuğun kopuşunu vurgulamak içindir. Hervé Rousseau, Kerényi'ye göre çocuğun mit-biriminin "özünde yetim olmakla birlikte, kökensel dünyada kendi evinde bulunan ve ilahlar tarafından sevilen çocuğun yalnız durumu"nu (*loc. cit.*, s. 439) ifade ettiğini söyler.

İnsanların ailesinde yetim, ilahların ailesinde sevgili, mit-birimin iki kutbu bunlardır işte. Bu düş dünyasının tümünü insanca düzlemde yeniden yaşayabilmek için, bize büyük bir düşleme yoğunluğu gerekir. Bazı düşlerimizde biz de yetim hissetmedik mi kendimizi, idealleştirilmiş varlıklara, umutlarımızın ilahlarına yönelmedik mi hiç?

Ne var ki ilahlar ailesini düşlerken, biyografilere doğru kayarız. Çocukluğun mit-birimi bizi çok daha büyük hülyalara davet eder. Kendi düşlememiz açısından, ilahlaşmış çocuklukların mit-birimlerine işte bu *kökensel kozmoza* katıldığımızda duyarlı oluruz ancak. İlahlaşmış çocuklukların tüm mitlerinde, dünya

1 Bkz. KERENYI'nın C. G. JUNG ile birlikte yazdığı *Introduction à l'essence de la Mythologie*, Fr. çeviri, Payot.

2 Claude Lévi-Strauss'un çalışmalarına bağlanan bu terim, bir mitin anlamlı en küçük birimidir. —çn

çocuğa özen gösterir. İlah çocuk dünyanın oğludur. Sürdürülen bir doğuşu temsil eden bu çocuk karşısında gençtir dünya. Başka deyişle genç kozmoz, yüceleştirilmiş bir çocukluktur.

Bir düş-kuran olarak bizim basit bakış açımıza göre, ilahlaşmış tüm bu çocukluklar, insan ruhunun dibinde yaşayan bir arketipin etkin olduğunun kanıtıdır. Çocuk arketipi ile ilahlaştırılmış çocuk mit-birimi birbirine bağlıdır. Çocuk arketipi olmasa, mitolojinin sunduğu sayısız örneği basit tarihsel olgular olarak kabul ederdik. Az önce belirttiğimiz gibi, mitoloji uzmanlarının çalışmalarını okumuş olsak bile, bizlere sundukları belgeleri sınıflandırmamız söz konusu olamaz. Bu kadar çok belge olması bile, ilahi çocukluk sorusunun ortaya çıktığını kanıtlamaktadır. Çocukluğun kalıcı olmasının, düşlerde yaşayan bir kalıcılığın işaretidir bu. Her düş-kuranda bir çocuk yaşar, düşlemenin büyüttüğü, istikrara kavuşturduğu bir çocuktur bu. Düşleme bu çocuğu tarihten koparır, zamanın dışına yerleştirir, zamana yabancı kılar. Bir düş daha kurulur ve büyütülen bu kalıcı çocuk, ilah olup çıkar.

Ne olursa olsun, içimizdeki çocukluk zeminini koruduğumuz zaman, çocukluğun mit-birimi ve çocukluğun arketipi ile ilgili ne varsa, bir o kadar ilgiyle okuruz. Sanki geçersiz kılınmış düşlerin gücünü yeniden oluşturmaya yönelik bu çabaya biz de katılırız. Arkeoloğun şanından olan nesnelliği ele geçirmek gerekir kuşkusuz. Ama bu nesnelliğin elde edilmiş olması, karmaşık ilgi alanlarını ortadan kaldırmaz. Geçmişin dibinden yaşamın çağlarına dair efsaneler fışkırırken, incelemekte olduğumuz konuya hayranlık duymamak olur mu?

XIII

Dinsel zihnin [*esprit*] büründüğü bu önemli ruh hallerinden söz etmemizin tek bir nedeni var: çocuğun bir yaşam ideali sayılacağı araştırma anlayışına dikkat çekmek. Din ülkesini keşfe çıkmış

değiliz. Bildik düşlerimizin alçakgönüllüğü içinde, kişisel olarak yeniden yaşayabileceğimiz psikolojik belgelerle ilişkide kalmak istiyoruz.

Ne var ki baskın bir melankoli tınısına sahip bu bildik düşleme, kimliğini değiştirecek çeşitlilikler de sunar. Melankolik düşleme, düşlemenin bir açılımından başka bir şey değildir sanki. Ancak bu o kadar teselli edici bir düşlemedir ki, düş-kurmanın mutluluğu bize can verir. Franz Hellens'in *Documents secrets* başlıklı harika kitabında, bakın nasıl yeni bir ayrıntı bulduk: Çocukluk anılarını yazan şair bizlere, yazmak zorunda olmanın yaşamsal önem taşıdığını söyler¹. Yavaş yavaş yazarken çocukluk anıları da gevşer, soluk alır. Çocukluk günlerinin huzuru yazarı ödüllendirir. Çocukluk anılarının birer anekdot olmadığını gayet iyi bilir Franz Hellens². Anekdotlar çoğunlukla tözü gizleyen arazlardır. Solmuş çiçeklerdir. Ama efsaneyle beslenen çocukluğun bitkisel gücü, ömür boyu içimizde kalır. Derinden gelen bitkiciliğimizin [végétalisme] gizi de burada yatar işte. Franz Hellens şöyle der: "Çocukluk, döngüsünü tamamlar tamamlamaz içimizde ölüp kuruyan bir şey değildir. Bir anı değildir. Hazinelelerin en canlısıdır, biz farkında olmasak da bizi zenginleştirmeye devam eder... Çocukluğunu anımsayamayana, kendi bedeninde başka bir beden gibi, eski kana karışan yeni bir kan gibi çocukluğunu yeniden yakalayamayana yazıklar olsun: çocukluğu kendisini terk eder etmez ölür o da."³

Sonra da Hölderlin'i alıntılar Hellens: "Çocukluğunun geçip gittiği kulübeden, çok erken kovmayın insanı." Hölderlin'in bu

- 1 Paris'te sürgündeyken şöyle yazar Adam Mickiewicz: "Yazdığım da Litvanya'da olduğumu sanıyorum." İçtenlikle yazmak, insanın yeniden gençliğine, ülkesine kavuşmasıdır.
- 2 Franz Hellens şunları yazar (*loc. cit.*, s. 167): "Halkların tarihi gibi insanların tarihi de gerçeklik kadar efsanelerden de oluşur. Efsanenin üstün bir gerçeklik olduğunu ileri sürmekle durumu abartmış olmayız. Anekdot değil, efsane diyorum; anekdot söker, efsane ise kurar." Kendi çocukluğunu anımsadığında, her insan efsanevi bir çocukluğa tanıklık eder. Hafızanın en dibinde, her çocukluk efsanevidir.
- 3 Franz Hellens, *loc. cit.*, s. 146.

duası psikanaliste, çocukken sığınıp ağladığı anıların tavanarasından insanı kovalaması gerektiğini düşünen o icra memuruna seslenmiyor mu? Yitik, yıkılmış, yerle bir olmuş anaevi, çocukluğa doğru düşlemenin sığındığı bedendir. Geçmişin barınakları, düşlerimizi kabul edip korur.

İyi barındıkları için anılar, donmuş birer resim gibi değil de, varlığın ışımaları olarak yeniden doğarlar. Franz Hellens bize kendini açmaktan çekinmez: “Hafızam çok zayıf, hemen unutum dış çizgileri, hatları; ezgi kalır bir tek içimde. Nesneyi pek tutamam hafızamda ama şeylerle varlıkların sesi olan havayı unutamam¹.” Franz Hellens şair gibi anımsıyor.

Çocukluğun o sağlam bitkiciliği, yaşamın tüm çağlarında nasıl da anlamını korur! İtalya’da Gorki’yle karşılaşan Franz Hellens izlenimlerini şöyle dile getirir: “Kendisi farkında olmadan içinde büyüüp duran bir çocukluğun tazeliğiyle istila edilmiş, bu tazeliikle yenilenmiş gibi duran, gözümde canlandırdığım olgun yaş anlayışını mavi gözlerinin tek bir bakışıyla hem özetleyen hem de tuhaf biçimde aydınlatan bir insan karşılarındaydım².”

Büyüyüp duran bir çocukluk: bize bir çocukluk yaşattığında, çocukluğumuzu yeniden yaşamamızı söylediğinde, şairin düşlemesine can veren işte bu dinamizmdir.

Şairin peşine takılıp da çocukluğa doğru düşlemeyi derinleştirsek, yazgımızın ağacı daha derinlere kök salar. İnsanın yazgısının hakiki köklerinin nerede olduğu sorusu açık kalır. Ama çatışmalara rağmen, komplekslerin yol açtığı tüm sıkıntılara rağmen, yazgısını doğru çizgiye çekebilecek güce az çok sahip olan gerçek insanın yanında, her insanın içinde bir de *düşlemenin yazgısı* yatar; hülyalarımızla önümüz sıra koşan ve düşlerimizde bedenlenen yazgıdır bu. İnsanın kendine en sadık olduğu yer düşleme değil midir zaten? Hülyalarımız yaptıklarımızı biraz besliyorsa, en eski hülyalarımız üstünde çocukluk havası içinde düşünme-

1 Franz Hellens, *loc. cit.*, s. 146.

2 *Loc. cit.*, s. 151.

miz yararlı olacaktır. Franz Hellens şöyle bir aydınlanma yaşar: “Büyük bir yük kalktı üstümden. Uzun bir seyahatten döndüm ve şöyle bir kesinliğe ulaştım: insanın çocukluğu, tüm yaşamını ilgilendiren sorunu koyar ortaya; bunun çözümünü bulmak ise olgun yaşlara kalır. Tek bir gün bile üstünde düşünmeden tam otuz yıl bu bilmeceyi taşıdım içimde; bugün ise, ben yola koyulurken her şeyin çoktan söylenmiş olduğunu biliyorum artık.

“Aksilikler, acılar, düşkünlükler geldi geçti üstümden, ne olursa olsun ne ulaşabildiler bana ne de bezdirebildiler beni.”¹

XIV

Görsel hayaller o kadar açık-seçiktir, o kadar doğallıkla yaşamı özetleyen tablolar oluşturur ki, çocukluk anılarımızda kolayca kendilerini anımsatmak gibi bir ayrıcalıkları vardır. Ama belirsiz çocukluk alanına, ne özel isimlerin ne de tarihin olduğu çocukluğa adım atmak isteyen kişiye, bir zamanki kokuların anıları gibi belli belirsiz büyük anıların geri gelişi yardım edecektir kuşkusuz. Kokular! Dünyayla kaynaşmamızın ilk tanıkları. Gözümüzü kapattığımızda yeniden kavuşuruz o eski kokuların anılarına. Bir zamanlar gözlerimizi yummuştuk, bu kokuların derin lezzetine varmak için. Gözlerimizi yummuştuk, yani hemen birazcık düş-kurmuştuk. İyi düş-kurarsak, dingin bir düşleme halinde basitçe düş-kurarsak, onlara yeniden kavuşuruz. Geçmişte olduğu gibi bugün de hoşlandığımız bir koku, bir içselliğin tam merkezidir. Bu içselliğe sadık kalan hafızalar vardır. Şairler çocukluk mevsimlerine sinmiş bu kokuların, bu çocukluk kokularının tanığı olacaktır.

Fransız şiirinin doğrusu pek erken kaybettiği büyük bir yazar şöyle diyordu:

1 Franz Hellens, *loc. cit.*, s. 171.

Çocukluğum bir bağ kokudur.¹

Anayurdundan uzakta geçen bir macerayı anlattığı başka bir kitaptaysa, Chadourne geçmiş günlerin tüm hatırasını kokuların egemenliğine teslim eder: “Çocukluk günlerimizin acıları bize mutluluk gibi gelir ve bu günlerin üzerimize yapışmış kokusu, gecikmiş mevsimimizi sarmalar².” Hafıza soluk aldığında, kokuların tümü güzeldir. Büyük düş-kuranlar, geçmişi solumayı bilirler; “geçmiş günlerin karanlık büyüünden dem vuran” Milosz da onlardandır: “Eski konutların uyuklayan ve yosunlu kokusu her ülkede aynıdır. Çoğu zaman, anının ve nostaljinin kutsal yerlerine tek başıma yaptığım hac ziyaretlerinde, Danimarkalı atalarımın karanlık evine geri dönmek ve eski evlerin yağmur ve karanlıkla dolu yumuşak kokusuna alışkın bir çocukluğun tüm sevinçleri kadar tüm hüznünü de, hemen o anda, yeniden yaşamak için, eski evlerden birinde gözlerimi kapatmam yeterdi³.” Yitip gitmiş evin odaları, koridorlar, mahzen ve tavanarası, sadık kokular için birer barnaktır; düş-kuranın bir tek kendine mâl etmeyi becerdiği kokulardır bunlar:

Çocukluğumuz kadife bir kokuyu ebedileştirir.⁴

Kitap okurken benzersiz bir koku bize iletildiğinde, yitik zamanların hatırasında yeniden oluşturulduğunda, nasıl da şaşırırsınız! Bir mevsim, kişisel bir mevsim yatar bu benzersiz kokuda. Örneğin:

...zavallı bir kukuletanın kokusu...

Senin ıslattığın Sonbahar

Ve Louis Chadourne şöyle ekler:

Kim anımsamaz ki

1 Louis CHADOURNE, *L'inquiète adolescence*, s. 32.

2 Louis CHADOURNE, *Le livre de Chanaan*, s. 42.

3 O. W. MILOSZ, *L'amoureuse initiation*, Paris, Grasset, s. 17.

4 Yves COSSON, *Une croix de par Dieu*, 1858 (sayfa numarası yoktur).

— ey kardeşlik

Bir ağacı, bir evi ya da bir çocukluğu¹

sonbaharın ıslattığı kukuleta bütün bunları sunar işte, bir dünyayı sunar.

Islak bir kukuleta ile tüm Ekim çocukluklarımız, okul yıllarımızın tüm cesareti, hafızamızda yeniden dünyaya gelir. Koku sözcüğün içinde kalmıştı. Anımsamak için kurabiye gerekiyordu Proust'a. Ama beklenmedik bir sözcük tek başına bile aynı gücü taşır. Şairler çocukluklarını anlattığında bizde ne anılar canlanır! Chadourne'un baharı bir tomurcuğun kokusuna sığar:

tomurcukların acı ve yapışkan kokusunda.²

Biraz aramak yeter: baharda patlayan tomurcuğun kokusunu buluruz hafızamızda. Benim için baharın kokusu kavak ağacının tomurcuğundaydı. Ah! Düş-kuran gençler, kavak ağacının yapışkan tomurcuğunu parmaklarınızın arasında ezin, acı ve yağlı bu hamurun tadına bakın, ömrünüz boyunca unutamayacağınız anılar kazanacaksınız³.

Böylece ilk yayılışında koku, dünyanın bir kökü, bir çocukluk hakikatidir. Genişlemekte olan çocukluk evrenlerini verir bize. Şairler bu dağılmış kokuların alanına adım attıklarında, bize son derece basit şiirler sunarlar. Émiliane Kerhoas *Saint-Cadou* başlıklı yapıtında şöyle der:

*Eskide kalmış günlerin
kokulu zamkı*

.....
Ey Çocukluk Cenneti.

1 Louis CHADOURNE, *Accords*, s. 31.

2 Louis CHADOURNE, *Accords*, s. 36.

3 Alain BOSQUET, (*Premier Testament*, s. 47) şöyle yazar:

*Ne anılar mı? Ne anılar
Sonra yapayalnız bir koku:
açıkladı bana her şeyi.*

ağaçtan akan zambak, yaz ayları tüm Cennet bağlarından yükselen kokuyu hapseder içine.

Enfance başlıklı şiirde aynı basitlikle şöyle der Claude-Anne Bozombres:

*Kenarları nane kaplı
patikaların kokusu
raks ediyor çocukluğumda.¹*

Bazen de kokular tuhaf bir biçimde birleşip hafızamızın dip-lerinden öyle benzersiz bir koku ayrıntısı anımsatır ki düş mü kuruyoruz yoksa anımsıyor muyuz bilemeyiz; tıpkı şu derinlerdeki anının hazinesi gibi: “Nane yüzümüze üflüyordu soluğunu, yosunun serinliği ise minör tondan eşlik ediyordu bize².” Nane kokusu tek başına bile bir sıcaklık ve serinlik karmaşasıdır. Yosunun nemli yumuşaklığı yönetir burada nane kokusunu. Böyle bir karşılaşma yaşanmıştı daha önce; başka bir zamana ait yaşamın uzaklarında yaşanmıştı. Bugün bunu deneyimlemek değildir söz konusu olan. Nananın ateşiyle derenin kokusunu dengeleyecek doğru çocukluk iklimini bulmak için çok düş-kurmak gerekir. Ne olursa olsun, bu sentezi bizlere sunan yazarın, kendi geçmişini soluduğu gayet iyi hissediliyor. Anı ile düşleme tam anlamıyla ortak-yaşarlık [*symbiose*] içindeler.

Jean de Gourmont, altbaşlığı *Essai de physiologie poétique* olan *Muses d'aujourd'hui* adlı kitabında “tüm hayaller içinde çevrilmesi en olanaksız, en incesi olan koku hayallerine”³ çok geniş bir yer ayırır. Marie Dauguet’nin şu dizesini alıntılar:

Acı şimşirler ile misk kokulu karanfillerin uyumu.

İki kokunun böyle bir araya gelişi geçmişe aittir. Kokular hafızada karışır ancak. Şimdiki zamanın duyumları, nesnelerinin

1 C. A. BOZOMBRES, *Tutoyer l'arc-en-ciel*, Cahiers de Rochefort, s. 24.

2 Jacques de BOURBON-BUSSET, *Le silence et la joie*, s. 110.

3 Jean de GOURMONT, *Muses d'aujourd'hui*, s. 94.

tutsağı olacaktır. Şimşir ile karanfil, çok uzak anılarımızda, çok çok eski bir bahçeyi geri vermiyor mu bize?

Jean de Gourmont bunu, Huysmans tarafından bir araya getirilen birleşik-duyumlar formülünün bir uygulaması sayar. Ama şair, iki kokuyu tek bir dizenin sandığına¹ yerleştirerek belirsiz bir süre boyunca söyleştirir onları. Çocukluk karlarının “gül ve tuz kokusunu” soluduğunu söyler Henri Bosco. İnsanı canlandıran soğuğun kokusudur bu.²

Dağılıp gitmiş bütün bir evreni kendinde saklar koku. Güzel Normandiyalı, Lucie Delarue-Mardrus şöyle yazar: “Bir elmaydı memleketimin kokusu.” Kaynak belirtmeden sıkça anılan şu dize de Lucie Delarue-Mardrus’ündür³:

Çocukluğunu atlatıp iyileşen var mı hiç.

çok eskilerde kalmış, masallara layık seyahatlerle pekişen, baştan sona seyahatlerle geçen bir yaşamda şu çılgılık çınlar:

Ah! Atlatıp da iyileşmeyeceğim hiç memleketimi.

İnsan doğduğu memleketten ne kadar uzaksa, memleketin kokularına duyduğu hasret de bir o kadar acı verir. Uzaklarda, Antillerde geçen maceraları aktaran bir anlatıda, Chadourne’un kahramanlarından biri, Périgord’daki çiftliğini yöneten yaşlı bir kadın hizmetkardan mektup alır. “Mütevazı bir şefkatle kıpır kıpır bir mektuptur bu, çatı-arasındaki samanlığımın, kilerimin, yüreğime ve duyularıma yerleşmiş her şeyin kokusunun sindiği bir mektuptur⁴.” Tüm bu kokular, yaşlı hizmetkar kadının iyi yürekli sütanne olduğu çocukluk anılarının birleştiriciliği içinde hep birlikte geri gelirler. Saman ve kiler, kurunun ve nemlinin

1 “Soneler mabedinin” kapısını açmak için gereken poetik kutsallığa neden sahip değilim; oysa Valéry’nin daha yirmi yaşındayken bile hakkı vardı buna. Bkz. Henri MONDOR, *Les premiers temps d’une amitié* (André Gide et Valéry), s. 15.

2 Henri BOSCO, *Bargabot*, s. 130.

3 Alıntılan Jean de GOURMONT, *loc. cit.*, s. 75.

4 Louis CHADOURNE, *Terre de Chanaan*, s. 155.

kokusu, mahzen ve tavanarası, sürgündeki kişiye evin tüm kokusunu vermek için bir araya gelir.

Henri Bosco gayet iyi bilir bu yok edilemez sentezleri: “Toprak, saman ve taze şarap kokusu içinde büyüdüm. Bunları düşündüğümde hâlâ, capcanlı bir gençlik ve sevinç buharı kaplar her yanımlı¹.” Bosco belirleyici bir ayrıntı verir: hafızamızdan bir sevinç buharı yükselir. Anılar geçmişte depolanan tütsülerdir. Unutulmuş bir yazar şöyle yazmıştı: “Müzikteki sesler gibi kokular da hafızanın özünü yücelten pek ender şeylerdendir.” George du Maurier kendisiyle rahatça alay edebildiği için, ayraç içine alıp şunu da ekler: “Ne harika inceliğe sahip bir cümle bu, bir anlamı vardır umarım².” Anılara, sahip oldukları düş havasını kazandırmak söz konusu olduğunda, anlam taşımak pek de önemli değildir. Kendi koku anılarına bağlanan çocukluk güzel kokar. Auguste Strindberg’in kıvrandığı dışkı cehenneminde yanan kü-kürt ve zift, cehennem kokuları, özgür düşlerde değil de geceleri yaşanan kâbuslarda ruha eziyet eder. İnsanın doğduğu ev, kapalı kalmaktan dolayı havasız kokmaz. Hafıza bir zamanların güzel kokularına sadıktır. Léon-Paul Fargue’ın bir şiiri, kokulara beslenen bu sadakati şöyle dile getirir:

Bak. Yaşların şiiri eğlenip cınlıyor...

Ey bir zamanların bahçesi, güzel kokulu gece lambası...³

çocukluktan gelen her koku, anılar odasındaki bir gece lambasıdır. Jean Bourdeillette şöyle dua eder:

Kokuların ve şeylerin ustası

Efendimiz

Sadakati elden hırakan şu kadınlar

Neden henden önce öldüler ki.⁴

1 Henri BOSCO, *Antonin*, s. 14.

2 George du MAURIER, *Peter Ibbeston*, s. 18.

3 Léon-Paul FARGUE, *Poèmes*, 1912, s. 76.

4 Jean BOURDEILLETTE, *Reliques des songes*, Paris, Seghers, 1858, s. 65.

ve de şair, tüm ruhuyla kokuları aslına sadık biçimde korumak istediği için:

*Kokunuz sonuna kadar uyuyacak yüreğimde
Çocukluğun solmuş koltuğu.*

Şairleri okurken, tek bir hoş kokuyu diğerlerinden ayırıp, onun anısıyla koskoca bir çocukluğun çağırıldığını fark ettiğimizde, bir çocuklukta, bir yaşamda kokunun, deyim yerindeyse, *uçsuz bucaksız bir ayrıntı* olduğunu da anlarız. Bütüne eklenen bu hiçlik, düş-kuranm varlığını işler durur. Bu hiçlik, ölçüleri büyüten düşlemeyi yaşatır ona: çocukluğun o ölçüleri büyüten yanını bir hayale tohum olarak sıkıştıran şairi, kendimize tam anlamıyla yakın hissederek okuruz. Edmond Vandercammen'in

Çocukluğum şu buğday ekmeğinden gelir

diyen dizesini okuduğumda, gençliğimdeki evlerden birini sıcak bir ekmek kokusu kapladı. İşte bu koku somunla birlikte yine geldi masama. Evde yapılan bu ekmek, şölenlerle birleşir. Sımsıcak ekmeği kutlarken sevinç içindeydi dünya. Kıpırmızı ocakta aynı şişe geçirilmiş iki horoz pişiyordu.

Üstü iyice yağlanmış bir güneş mavi gökyüzünde kızarıyordu

Mutlu olduğumuz günlerde, dünya yenilebilir. Şöleni hazırlayan o güzel kokular hafızama düştüğünde, Baudelaireci olduğum için, "anıları yiyormuşum" gibi gelir. Birdenbire şairlerin elindeki sıcak ekmeklerin hepsini alıp biriktirmek isterim. Yeniden başlayan şölenin o müthiş kokularını, tattığımız ilk mutluluklara minnettar olduğumuzu dile getirerek yeniden başlayacağımız yaşamın o müthiş kokularını anılarıma sindirmekte nasıl da yardım edeceklerdir bana.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜŞ-KURANIN “COGİTO”SU

Duman ve kırmızı buğdaydan
Bir hülya ol kendin için.

.....
Asla yaşlanmayacaksın.

(Jean ROUSSELOT,
Agrégation du temps, Seghers, s. 19)

“Elinin altında her an bir heves olmayanlar
için, katlanılmazdır yaşam.”

(Maurice BARRES,
Un homme libre, s. 62)

I

Geceki düş bize ait değildir. Kendi malımız değildir. O bize göre bir hırsızdır, hırsızların en hayret uyandıranıdır hem de: varlığımızı alıp kaçar. Geceler, gecelerin tarihi yoktur. Birbirlerine bağlanmazlar. Ve de çok yaşamışsak, yirmi bin gece kadar yaşamışsak, düş görmeye hangi eski, çok eski geceye gittiğimizi asla bilemeyiz. Geleceği yoktur gecenin. Gündüz varlığımızın kendi anılarıyla alış-veriş edecek kadar yaşadığı, daha az karanlık geceler de vardır kuşkusuz. Psikanalist bu yarı-geceleri keşfe çıkar işte. Bu yarı-gecelerde, iyi kurulmamış yaşamların tüm ağırlığını, insanca dramları peşi sıra sürükleyip durur varlığımız. Ama bu harap yaşamın altında varlık-olmayanın dipsiz uçurumu açılmıştır bile; gece düşlerinden bazıları yutulup gider bu uçurumda. Böyle mutlak düşlerde, özne-öncesi bir hale geri döneriz.

Kendi kendimizi yakalayamaz oluruz, çünkü ne zaman olursa olsun, kime olursa olsun kendi parçalarımızı veririz hep. Gece düşü varlığımızı, bizim gölgelerimiz bile olmayan karmakarışık varlıkların hayaletleri üstüne saçar. Hayalet ve gölge sözcükleri, çok ağır sözcüklerdir. Gerçeklikten hâlâ tam kopamamışlardır. Varlığın silindiği en uç noktaya kadar, geceye karışan varlığımızın karanlığına kadar gitmemizi engellerler. Şairin metafizik duyarlığı, geceleri önümüzde açılan uçurumlara yaklaşmamıza yardım eder. “Düşlerin, uyuyan başka herhangi biri tarafından, sanki kimin burada olmadığını şaşırırlarmış gibi oluşturulduklarına inanırım,”¹ diye yazar Paul Valéry. Orada olmayan varlıklara gidip orada olmamak, mutlak kaçış budur işte, varlığın tüm güçlerinin görevi bırakması, varlığımızın tüm varlıklarının dağılıp saçılması budur işte. Mutlak düşe batırız böylece.

Varlığın böyle bir yıkıma uğramasından sonra ne kalabilir ki elimizde? Bu yaşam-olmayanın dibinde yaşam kaynakları var mıdır hâlâ? Gün ışığına çıkmanın dinamizmini belirlemek için, yüzeyde değil de dipte ne kadar çok düş bilmek gerekir! Eğer düş, varlığın uçurumlarında yeterince derine iniyorsa onun hâlâ, sistemli şekilde, toplumsal anlamlarla yüklü olduğuna, psikanalistlerin dediği gibi, inanmak mümkün müdür? Gece yaşamında battığımız, artık yaşamak istemediğimiz derinlikler vardır. Bu derinliklerde içsel biçimde yokluğa, kendi yokluğumuza sürtünürüz. Kendi varlığımızın yokluğundan başka yokluklar da mı vardır? Gecenin sildiklerinin tümü, varlığımızın bu yokluğuna doğru toplanır. Sınırdan, mutlak düşler bizi Hiçlik’in evrenine daldırır.

Bu Hiçlik, Su ile dolduğunda hemen yaşama döneriz. Ontolojik dramdan kendimizi kurtardığımız için daha iyi uyuruz. Çektiğimiz iyi uykunun sularına daldığımızda, huzurlu bir evrenle aramızda varlık dengesi kurulur. Peki ama bir evrenle var-

1 Paul VALÉRY, *Eupalinos. L'âme et la danse. Dialogue de l'arbre*, Paris, Gallimard, s. 199.

lık dengesi kurmak, var olmak mıdır gerçekten? Uykunun suyu eritmedi mi varlığımızı? Tarihi olmayan gecenin dünyasına adım attığımızda, tarihi olmayan varlıklar olup çıkarız. Derin uykunun sularında böyle uyurken, ufak sallantılar yaşasak bile akıntı nedir bilmeyiz. Konaklama düşleri yaşarız. Yaşam düşleri değildir bunlar. Gün ışığında düşleyerek anlattığımız bir düşe karşılık, kaç tane düşün ipini kaçırmış oluruz elimizden! Psikanalist bu derinliklerde çalışmaz. Boşlukları açıklayabileceğine inanır ama anlatılan düşlerin çizgisini kesintiye uğratan bu kara deliklerin belki de, içimizdeki karanlıkların dibinde için için işleyen ölüm içgüdüünün izi olmasına dikkat etmez. Sadece bazen bir şair, varlığımız varlık-olmayan tarafından belki de baştan çıkarıldığında, bu uzaklardaki konaklamanın bir hayalini, hafızasız bir uykunun ontolojik dramının yankısını getirir bize.

Tarihten yoksun düşler, ancak yok olmanın bakış açısıyla aydınlatılabilen düşler, Hiçlik ya da Su içinde bulunurlar. Böylesi düşlerde, düş-kuranm kendi varoluşunu güvenceye alacak hiçbir şey bulamaması doğaldır. Böylesi gece düşleri, böylesi uç durumdaki gece düşleri, bir *cogito* oluşturulmasını sağlayacak deneyimler değildir. Özne varlığını yitirir bu düşlerde, bunlar öznesiz düşlerdir.

Hangi filozof bize gecenin Metafiziğini, insanın gecesinin metafiziğini verecektir ki? Siyah ile beyazın, evet ile hayırın, düzen ile düzensizliğin diyalektikleri, uykumuzun dibinde çalışıp duran yokluğu çerçevelemeye yetmez. Hiçliğin kıyılarından, bir zamanlar olduğumuz Hiçlikten şimdi olduğumuz kişiye varıncaya dek ne kadar da çok yol aldık; varlığına uykunun ötesinde kavuşan bu kişi, ne kadar anlamsız olursa olsun! Ah! Bir Zihin [*Esprit*] nasıl olur da uykuya dalma tehlikesine atılabilir?

Ama gecenin Metafiziği, bir gölgenin *cogitosu* olmayan radikal bir *cogitoya*, yitik *cogitoya* asla kavuşamayan çevresel [*périphérique*] görüşlerin toplamı olarak kalmayacak mıdır hep?

Öyleyse, öznel psikolojiye ilişkin belgeler edinmek için o ka-

dar da derin uykudan kaynaklanmayan gece düşlerine eğilmek gerekiyor. Uç noktadaki düşlerin uğradığı ontik zararları daha iyi ölçtüğümüzde, gece düşünün ontolojik belirlenimleri konusunda da daha temkinli olacağız. Örneğin, geceyle sınırlı kalmayıp bir hikâye boyunca gelişebilecek düşler söz konusu olduğunda bile, *sürükleyen kişinin* gerçek varlığının ne olduğu söylenebilir mi acaba? Biz miyiz gerçekten? Hep biz miyiz? Sürükleyen varlığımızı, oluşun varlığımıza bağlı şu basit alışkanlığını görmüyor muyuz? Bunu yeniden söyleyebilirsek bile, tuhaf oluşu için yenisinden bulsak bile, yitik varlığın, kendini yitiren bir varlığın, varlığımızdan kaçan bir varlığın tanığı değil midir düş?

Hülyalarla ilgilenen bir filozof, şöyle sorar öyleyse kendine: uyanık filozofun düşünceden (herhangi bir düşünceden) düşünen varlığının varoluşuna geçmesi gibi, ben de gece düşünden düşleyen öznenin varoluşuna geçebilir miyim¹?

Başka deyişle, felsefi dilin alışkanlıklarına bağlı kalırsak, gece düşü gören bir düş-kuran için geçerli bir *cogitodan* söz edilebileceğini sanmıyoruz. Gündüz Psişesi ile gece Psişesine ait alanları ayıran sınırı çizmek zor olsa da, böyle bir sınır vardır. İçimizde iki varlık merkezi vardır ama gecenin merkezi bulanık bir yoğunlaşma merkezidir. Bir “özne” değildir.

Psikanaliz soruşturması, özne-öncesine kadar iner mi? Bu dünyaya girse, kişilik dramlarının aydınlatılmasını sağlayacak açıklamalar bulabilir miydi? Bizce çözüme kavuşturulmamış bir sorundur bu. İnsanın talihsizliklerinin bu kadar derinlere inmediği kanısındayız; insanın talihsizlikleri “yüzeysel” kalır. Derin geceler, istikrarlı yaşamın dengesine geri götürür bizleri.

Zaten psikanalizin öğrettikleri üstüne derin düşüncelere daldığımızda, yüzeysel alana, toplumsallaşmış alana gönderildiği-

1 Gecenin dilbilgisi ile gündüzün dilbilgisi aynı değildir. Gece düşünde *herhangi-* nin bir işlevi yoktur. Herhangi bir düş yoktur, herhangi bir düşsel imge yoktur. Gece düşüne ilişkin tüm sıfatlar birer niteleme sıfatıdır. Düşü düşünceye katabileceğine inanan filozof, düş dünyasında kalarak, uyanık düşüncelerinde kolayca yaptığı gibi, *herhangi birden birisine* geçmekte epey zorlanacaktır.

mizi de hissederiz. Tuhaf bir paradoksla karşı karşıya buluruz kendimizi. Hasta, gördüğü düşteki acayip olayları ortaya koyduğunda, geceki yaşamında karşılaştığı bazı olayların beklenmedik olduğunu vurguladığında, geniş kültüründen güç alan psikanalist ona şöyle diyebilir: “Biliyorum bunu, anlıyorum bunu, bekliyordum bunu. Siz de başkaları gibi birisiniz. Gördüğünüz düşün tüm çarpıklığına rağmen, tekil bir varoluşa sahip olma ayrıcalığınız yok sizin de.”

Böylece, düş-kuranın *cogitosunu* bildirme görevi psikanaliste kalır: “Geceleyin düş görüyor, öyleyse geceleyin var oluyor. Herkes gibi düş görüyor, öyleyse herkes gibi var oluyor.”

“Geceleyin kendisi olduğunu sanıyor, oysa o herhangi biri.”

Herhangi biri mi? Yoksa (insan varlığının yıkımı) herhangi bir şey mi?

Herhangi bir şey mi? Organik bilgeliğini yitirmiş herhangi bir hormon fazlası, kanın kızışması.

Herhangi bir zamandan kaynaklanan herhangi bir şey mi? Bir zamanki biberonların gıdım gıdım verdiği birazcık süt.

Bu durumda, psikanalistin incelediği psişik töz de bir arazlar toplamı olarak görünecektir. Bir zamanki düşler sinmiş olacaktır bu psişik töze. Filozofluğu da bilen psikanalist, *cogito* kipinde şöyle demelidir: “Düş görüyorum, öyleyse düş-kuran tözüm ben.” O halde düşler de düş-kuran töze en derin kök salanlar olacaktır. Düşünceler yalanlanabilir, dolayısıyla silinebilir. Ya düşler? Ya düş-kuran tözün düşleri?

Öyleyse (gelin bir kez daha soralım) düş-kuran bu tözde *beni* nereye yerleştirmeli? Düş-kuran tözde *ben* erir, yitip gider... Düş-kuran tözde *ben*, tarihi geçmiş arazlara destek olmaya açar kendini. Düş-kuranın *cogitosunun* dili dolaşır gece düşünde. Uyuma istencimize anlam katacak bir *cogito-olmayam* bile dile getirmemize yardım etmez gece düşü. Geceye ilişkin bir metafiziğin, varlığın uğradığı zararlar ile işte bu *cogito-olmayam*, birbirine kefil göstermesi gerekir.

Özetle, psikanalist fazla düşünür. Yeterince düş-kurmaz. Varlığımızın en dibini, gündüz yaşamının sürükleyip yüzeye bıraktığı artıklarla bize açıklamaya çalışırken uçurum duygumuzu yıpratır. Mahzenlerimize inerken kim yardım edecek bize? Peş peşe her gece bizi varoluş içinde tutan ikiz varlığımıza yeniden kavuşmamıza, onu tanımamıza, yeniden tanımamıza kim yardım edecek? Yaşamın yollarında dolaşmayıp, anımsanamayacak kadar eski barınakları bulmak için aşağılara inen, hep inen bu uyurgezer.

Derinlere inildiğinde, gece düşü bir ontoloji gizemidir. Kendi gecesinin en dibinde hâlâ yaşadığını sanan, kendisini hâlâ yaşam hayaletlerinin [*simulacres*] varlığı sanan bir düş-kuranın varlığı ne olabilir ki? Varlık yitiren kişi, kendi varlığı konusunda yanılır. Aydınlık yaşamda bile yanılmak fiilinin öznesini saptamak zordur. Dipsiz uçurumların düşünde, düş-kuranınm yanlış uçuruma indiği geceler yok mudur? Kendi içinde mi iner aşağılara? Kendi kendisinin ötesine mi geçer?

Evet, gece metafiziğinin eşiğinde herşey bir sorudur zaten.

Bu kadar uzaklara gitmeden önce, gece psişesinin düşünden daha kolay erişilebilecek bir alanda, az-varlığa dalmayı incelemek gerekir belki de. Gece düşünün *cogitosunu* değil de, yalnızca düşlemenin *cogitosunu* ele alarak bu sorunu düşünmek istiyoruz.

II

Gece düşünü kuran “özne” elimizden kaçıyorsa, düş-kuranın aktardığı anlatıları analiz ederek yeniden kuranlar tarafından nesnel anlamda daha iyi kavranıyorsa, fenomenoloğun üstünde çalışacağı belgeler, gece düşlerine ilişkin olamaz. Fenomenolog, gece düşünü incelemeyi psikanaliste, hatta gece düşü ile mitleri karşılaştıracak olan antropoloğa bırakmalıdır. Bu incelemeler hareketsiz insanı, kim olduğu belli olmayan insanı, dönüştürülemez insanı gün ışığına çıkaracaktır ki sahip olduğumuz fenomenolog

bakışı buna, öznesi olmayan insan adını vermemizi gerektirmektedir.

Dolayısıyla, hayal-gücünün ince düşünmeye çağırdığı insanı, fikirlerin uyandırdığı insanı, uyandırılmış insanı canlandıran bireyleşme girişimlerini, gece düşünüyü inceleyerek ortaya çıkarmayacağız.

İnsan psişizminin sahip olduğu poetik güçlere ulaşmak istediğimize göre, yapmamız gereken en iyi şey, basit düşlemenin özelliğini iyice ortaya çıkarmayı deneyerek araştırmalarımızın hepsini basit düşleme üstünde yoğunlaştırmak olacaktır.

Kanımızca, düşlemeyle gece düşü arasında kökten bir fark vardır ki bu fark, fenomenolojiye dayanır: gece düşünün düş-kurani, kendi benliğini yitirmiş bir gölgeyken düşlemenin düş-kurani, biraz filozofsa eğer, kendi düş-kuran benliğinin merkezinde bir *cogito* dile getirebilir. Başka deyişle, düşleme bir bilinç parıltısının varlığını sürdürdüğü bir düş etkinliğidir. Düşlemenin düş-kurani kendi düşünde bulunur. Düşleme, gerçeğin dışına, yerin ve zamanın dışına kaçış gibi görüldüğünde bile, düşlemenin düş-kurani orada bulunmayan kendisi olduğunu, eti ve kemiğiyle kendisinin bir “zihin” [*esprit*] olduğunu, geçmişin ya da yolculuğun hayaleti olduğunu bilir.

Biraz aydınlık düşlerden belirli bir biçime bürünmemiş ham hayallere varıncaya kadar ara durumlardan oluşan geniş bir yelpaze olduğu söylenerek hemen karşı çıkılacaktır bize. Bu bulanık alandan geçen fanteziler, bizi farkında olmadan gündüzden geceye, uyuklamadan uykuya doğru sürükler. Düşlemeden düşe düşülmesi, kendiliğinden mi olur? Düşlemeyi *sürdüren* düşler de var mıdır? Düşlemenin düş-kurani uyuklamaya teslim olursa, düşleri de lime lime dağılır, çöldeki dereler gibi uykunun kumlarında yitip gider. Yeni bir düşe yer açılmıştır, tüm gece düşleri gibi sarp bir başlangıcı vardır bu düşün de. Uyuyan kişi düşlemeden düşe geçerken bir sınırı aşar. Ve de düş o kadar yenidir ki, düş anlatanlar önceki düşlerden birini pek nadiren anlatırlar.

Düşlemeyle düş arasında süreklilik bulunması itirazına, olgular dünyasında kalarak cevap vermeyeceğiz. Fenomenolojinin ilkeleri, ilk başvuracağımız yer olacak. Gerçekten de, fenomenoloji açısından bakarsak, yani fenomenolojik incelemenin ilke olarak her tür bilinçlenmeye bağlı olduğunu kabul edersek, üstüne karanlık çöken bir bilincin, azalan, uykuya dalan bir bilincin zaten artık bilinç olmadığını kendimize bir kez daha söylememiz gerekir. Uyuklamadaki düşleme *olgudur*. Bunlara maruz kalan özne, *psikolojik* değerler dünyasını terk etmiştir. Öyleyse bizim de yanlış yokuştan inen düşlemeyi göz ardı etme ve araştırmalarımızı, bizi kendi bilincimizde tutan düşlemeye yöneltme hakkımız vardır.

Düşleme, gerilime yer vermeyen bir bilinçlenmede, kolay bir *cogitoda* doğallıkla meydana gelecektir; bu *cogito*, hoş a giden bir hayali fırsat bilip varlığa ilişkin kesinlikler sunar. Hiçbir sorumluluğa girmeden, düşlemenin sunduğu mutlak özgürlük içinde kendimiz yarattığımız için hoşumuza giden bir hayaldir bu. Hayal kuran bilinç nesnesini (kurduğu o hayali) mutlak dolayimsızlıkla ele alır. Jean Delay, *Médecine de France* dergisinde yayınlanan güzel bir yazısında şöyle der: *psikotrop* terimi, “psikolojik tropizme sahip, yani zihnin etkinliğini değiştirebilecek, doğal ya da yapay kökenli kimyasal maddelerin [*substance*] tümünü belirtir... Psiko-farmakolojideki ilerlemeler sayesinde, klinikte çalışan uzmanların elinde psikolojik davranışları farklı yönlere çevirebilen ve isteğe bağlı olarak gevşeten, uyarıcı, düş ya da sayıklamaya yol açan çok çeşitli psikotrop ilaçlar bulunuyor¹.” İyi seçilen bir madde psikotropizm yarattığına göre psikotropizm diye bir şey vardır demek ki. Usta bir psikolog, psikotrop hayallerden yararlanabilir pekâlâ. Psişizmi uyarıcı sürekli bir harekete sokan psikotrop hayaller vardır. Psikotrop hayal, psişik kaosa ufacık bile olsa bir düzen getirir. Psişik kaos, aylak psişenin bulunduğu durumdur, hayalsiz düş-kuranın az-varlığıdır. Miligram düzeyin-

1 Jean DELAY, Dix ans de psycho-pharmaceutique en psychiatrie, *apud Médecine de France*, Paris, Olivier Perin, s. 19.

deki ilaçlar, larva durumundaki bu psişizmi zenginleştirir.

Verimlilik hülyaları kuran birisi, böyle bir başarı karşısında düşünmeden edemez. Kimyasal madde hayale yol açar. Peki ama hayali, tek bir hayali bize getiren şey, maddenin tüm iyiliklerini de sunmayacak mı? *Psikoloji dünyasında sonucu iyi taklit etmek, nedene yol açmaya çok yaklaşıldığı anlamına gelir.* Düşlemeye dalan düş-kuranın varlığı, yol açtığı hayallerle oluşur. Hayal, içinde bulunduğumuz uyuşukluktan bizi uyandırır ve de uyanışımız bir *cogito* ile duyurur kendini. Bu sürecin değerini biraz daha artırırsak, olumlu düşlemeyle, üreten bir düşlemeyle, ürettiği ne denli zayıf olursa olsun poetik düşleme adını taşıyabilecek olan düşlemeyle karşı karşıya kalırız. Gerek üreticisi gerekse ürünleri açısından düşleme, *poetik* sözcüğünün etimolojik anlamına pekâlâ sahip olabilir. Düşleme, kendi düş-kuranı çevresinde varlık toplar. Var olduğundan daha çok var olduğu yanılsaması uyandırır onda. Dolayısıyla, düşlemenin olduğu gevşek hal dediğimiz şu az-varlık üstünde bir engebe ortaya çıkar; şair bu engebeyi bir çok-varlık olana dek şişirecektir. Düşlemeyi konu alan felsefi inceleme, ontoloji açısından ince ayrımlar yapmaya çağırır bizi¹.

Kolay da bir ontolojidir bu, çünkü iyi-olmanın [*bien-être*] ontolojisidir; bunun düşünüyü kurmayı bilen düş-kuranın varlığı ölçüsünde iyi-olmanın ontolojisidir. Düşleme olmadan iyi-olma da olmaz. İyi-olma olmadan da düşleme olmaz. Varlığın bir nimet [*bien*] olduğu, düşleme sayesinde keşfedilir zaten. Filozof şöyle derdi: varlık bir değerdir.

Psikoloji açısından ele alındığında mutluluğun dümdüz, zavallı, çocukça olduğu bahanesiyle, bir tek mutluluk sözcüğünün tek başına her tür analizi sonlandırdığı, psişizmi bayağılık içinde boğduğu bahanesiyle, düşlemeyi kısa ve öz biçimde mutlulukla tanımlamaktan kaçınmalı mıyız? Şairler (birazdan alıntılatacağız) kozmik bir mutluluğun *ince ayrıntılarını* sunacaklar bize; bu ince

1 Eskinin güzel isimli ilaçlarına hasretim. Daha iki yüz yıl öncesine kadar tıpta o kadar güzel cümleler vardı ki. Hekim “kana sıvağ katacağını” söylediğinde hasta kendisini canlandıracaklarını anlardı.

ayrıntılar o kadar çeşitli ve çoktur ki, düşlemenin dünyasının bunlarla başladığını söylemek gerekir. Böylece, düşlemenin düş-kurani da bir özgünlük izlenimine kapılır. Düş-kuranın dünyaya gelmekte olan *cogitoyu* bildiğini, ince ayrıntı sayesinde kavrarız.

Düşünen *cogito* yolunu şaşırabilir, bekleyebilir, seçebilir; düşlemenin *cogitosu* ise nesnesine, hayaline hemen bağlanır. Hayal kuran özne ile kurulan hayal arasındaki yol, en kısa yoldur. Düşlemeyi yaşatan, ilk ilgilendiği şeydir. Düşlemenin öznesi hayali alımlamaktan şaşkındır; şaşkın, büyülenmiş, uyanmıştır. Büyük düş-kuranlar, kıvılcımlar saçan bilincin ustalarıdır. Bir tür çoklu *cogito*, bir şiirin kapalı dünyasında yenilenir. Şiirin bütünlüğüne [totalité] sahip olmak için başka bilinç güçleri gerekecektir şüphesiz. Ama bir hayalin parıltısında aydınlanma buluruz zaten. Ne kesintili düşlerdir düş-kurma halini ortaya seren! Hayallerin mutlu biçimde birbirini izleyişine kendimizi teslim ettiğimiz ya da ışınlar saçtığını hissettiğimiz bir hayalin tam ortasına yerleştirmiş zaman, iki ayrı düşleme türü mümkün olamaz mı? Işıyan bir hayalin merkezinde yaşayan düş-kuramın ruhunda, bir *cogito* kendini güvenceye alır.

III

Hayal kuran varlığımızın merkezine bir hayal yerleşir birdenbire. Tutar bizi, sabitler. Varlık döker içimize. *Cogito* dünyanın bir nesnesi tarafından, tek başına dünyanın tümünü temsil eden bir nesne tarafından fethedilmiştir. Hayal edilen ayrıntı, düş-kurana batan sivri bir iğnedir, somut bir tefekküre yol açar onda. Varlığı hem hayalin varlığı hem de şaşırtan hayale katılan varlıktır. Hayal bize kendi şaşkınlığımızın bir örneğini sunar. Duyarlık alanları birbirine denk düşer. Birbirlerini tamamlarlar. Basit bir nesne üstüne kurulan düşte, düş-kuran varlığımızın çok-değerliliğini görürüz.

Bir çiçek, bir meyve, bildik basit bir nesne birden gelip ken-

dilerini düşünmemizi, yanı başlarında düş-kurmamızı, insanın yoldaşı derecesine yükselmelerine yardım etmemizi ister. Şairler olmadan, düş-kuran *cogito*muzun dolaysız tamamlayıcılarını bulamazdık. Poetik düşünme için dünyadaki nesnelerin hepsi uygun değildir. Ama şair kendi nesnesini bir kere seçtiğinde, nesnenin kendisi varlık değiştirir. Poetik düzeye terfi etmiş olur.

Şairin dediğini olduğu gibi kabul etmek, onunla birlikte düş-kurmak, dediğine inanmak, nesnenin, dünyanın meyvelerinden birinin, dünyanın çiçeklerinden birinin mührünü basarak şairin bize sunduğu dünyada yaşamak nasıl da sevince boğar bizi!

IV

Yaşamın başlangıcı, düşün başlangıcı, Pierre Albert-Birot bize Adem gibi mutlu yaşamamızı söylüyor: “Yediğim meyveler gibi içime girdiğini hissediyorum Dünya’mn, evet doğru söylüyorum, Dünya besliyor beni¹.” İyice tadına varılan her meyve, poetik şekilde yüceleştirilen her meyve, mutlu bir dünya türüdür. Düş-kuran da iyi düş-kurduğunda, dünya nimetlerinin, dünyanın kendisine sunduğu nimetlerin *en yakında olanlarının* düşünö kurduğunu bilir.

Meyvelerle çiçekler düş-kuranın varlığında yaşamaktadır zaten. Francis Jammes bunu biliyordu: “Bir çiçek ya da meyve halinin eşlik etmediği hiçbir duygu yaşayamıyorum.”²

Bir meyve sayesinde düş-kuranın tüm varlığı yusuvarlak olur. Bir çiçek sayesinde düş-kuranın tüm varlığı gevşer. Evet, Edmond Vandercammen’in şu tek dizesinde bile varlık nasıl da gevşer:

*Bir çiçek tutuyorum aklımda, ne hoş bir zaman...*³

1 Pierre ALBERT-BIROT, *Mémoires d'Adam*, s. 126.

2 Francis JAMMES, *Le roman du lièvre*, notlar bölümü, s. 271.

3 Edmond VANDERCAMMEN, *L'étoile du berger*, s. 15.

poetik düşlemede dünyaya gelen çiçek, düş-kuranm kendi varlığıdır öyleyse, çiçek açan varlığıdır. Şiirin bahçesi dünyadaki tüm bahçelere egemendir. Dünyanın hiçbir bahçesinde bulunmaz bu karanfil, Anne-Marie de Backer'in karanfili:

*Yaşamam için ne gerekiyorsa bıraktı bana
Kara karanfillerini bir de balını kanıma.¹*

Bir psikanalist kolayca muzır anlamlar çıkarabilir bu dizelerden. Ama şairin çiçeklerinden birinin, koskoca bir yaşama sinen uçsuz bucaksız kokusunu anlatabilir mi bize? Ya karanfillerin sahip çıktığı karalığın güzel kokusuyla birleşen balın, şu yozlaşmaz varlığın, nasıl olup da düş-kuranı yaşamda tuttuğunu kim söyleyecek bize? Böyle şiirleri içten bir yakınlık kurarak okuduğumuzda, bir zamanlar olup bitmiş geçmişle *olabilecek olanın* geçmişinin birleştiği hissedilir:

*Eksik kalmış anılar hiç gerekmeyecek kadar kötüdür
Durmadan konuşurlar yaşamı icat etmek için.*

Böylece şairin düşlerindeki hayaller yaşamı kazar, yaşamın derinliğini artırır. Psişizmin bahçesinden şu çiçeği de koparalım gelin:

Gümüş şakayık, yapraklarını döküyor masalların dibinde.²

kadınların gerçeküstücülüğü, psişik gerçeklikte nasıl da derinlere iniyor!

Meyveler ve çiçekler, dünyanın güzellikleri, bunları iyi düşlemek için dile getirmek gerekir, hem de iyi dile getirmek. Nesnelerin düşünüy kuran kişi, kısa ömürlü bir hevesin vurgularından başka bir şey bulamaz. Şair ona "İyi görmüşsün, öyleyse düş-kurmaya da hakkın var," dediğinde, nasıl da sağlam bir destek bulmuş olur! O da şairin sesine kulak verip, "kutlama" korosuna

1 Anne-Marie de BACKER, *Les étoiles de novembre*, s. 16.

2 Anne-Marie de BACKER, *loc. cit.*, s. 16.

katılır. Kutlanan varlıklar, yeni bir varoluş haysiyetine terfi ettirilir. Elmayı “kutlayan” Rilke’ye kulak verelim:

Neye elma dediğinizi söyleyin cesaretiniz varsa.

Önce iyice yoğunlaşan bu tatlılık

Lezzette iyice dikilen bir tatlılıkla

Aydınlığa, uyanışa, saydamlığa ulaşır

Buranın bir şeyi olup çıkar, hem güneş hem de toprak anlamı taşır—¹

çevirmen burada öyle bir şiir yoğunlaşmasıyla karşı karşıya kalmıştır ki, bizim analitik dilimizde bu yoğunlaşmayı biraz dağıtması gerekmiştir. Ne var ki, yoğunlaşma merkezleri olduğu gibi durmaktadır. “Lezzette iyice dikilen” tatlılık, dünyanın tatlılıklarından birini yoğunlaştırır. Elimizde tuttuğumuz meyve, olgunluğunun teminatını sunar bize. Saydamdır olgunluğu. Olgunluk, bir saatlik süre elde etmek için tasarruf edilen zaman. Sabırlı toprak ile güneşli gökyüzünün ikili işaretini bir araya getiren tek bir meyve ne çok şey vaat eder. Şairin bahçesi masallara layık bir bahçedir. Efsanelerle dolu bir geçmiş, düşlemenin önünde binlerce yol açar. Evrenin caddeleri, “kutlanan” nesneden itibaren birer ışın gibi yayılır. Şairin kutladığı elma bir kozmozun, yaşamaktan emin olunan, yaşamının insana iyi geldiği bir kozmozun merkezidir.²

1 RILKE, *Sonnets à Orphée*, I, no. XIII, *Les élégies de Duino et les sonnets à Orphée* içinde, Fransızcaya çeviren ANGELLOZ, Aubier, 1943, s. 167.

2 Tüm bu paragrafta Bachelard, Rilke’nin dizelerinin Fransızca çevirisinden söz etmektedir:

Osez dire ce que vous appelez pomme.
Cette douceur, qui d’abord se condence
pour, avec une douceur dressée dans le goût,

parvenir à la clarté, à l’éveil, à la transparence,
devenir une chose d’ici, qui signifie et le soleil et la terre—

—çn

Elma ağacının tüm meyveleri birer doğan güneştir
der başka bir şair, elmayı “kutlamak” amacıyla.¹

Orfeus’a sonelerden başka birinde² ise dünyanın merkezi bir portakaldır; Rilke’nin yaşamımızı yönlendirmesi için burada önerdiği özlü söz “Portakal dansına başlayın”, “Tanzt die Orange” olduğu için, portakal da çeşitli hareketleri, cinneti, taşkınlıkları ileten bir canlılık merkezidir:

*Portakal dansına başlayın. Sıcak mı sıcak manzarayı
Kendinizden dışarı atın, olgunluğunun ışınlarını yaysın portakal
Memleketinin havalarında!..*

“portakal dansını başlatması” gerekenler, güzel kokular gibi hafif genç kızlardır hep. Güzel kokular! Doğduğumuz havanın anıları.

Tıpkı gül gibi, elma ve portakal da Rilke için “tükenmez nesneler”dir.³

Tükenmez nesne, kendi nesnel eylemsizliğinden şairin düşle-riyle çıkan nesnenin işaretidir! Bağlandığı nesne karşısında hep yenidir poetik düşleme. Düşlemeden düşlemeye geçildiğinde, nesne de aynı kalmaz, yenilenir ve bu yenilenme düş-kuranın da yenilenmesidir. Angelloz portakalı “kutlayan” sonenin geniş çaplı bir yorumunu yapar⁴. Bu sonenin, Paul Valéry’nin *L’âme et la danse* adlı yapıtından esinlendiğini (dans eden kadın “başkala-şımın saf edimidir”), André Gide’in *Dünya Nimetleri* [*Les nourritures terrestres*] içinde “Narın Şarkısı” [*La ronde de la grenade*] üstüne yazdığı sayfalardan etkilendiğini ileri sürer.

Tıpkı elma gibi, portakal gibi (üstündeki pek yersiz çıkıntıya rağmen) nar da yuvaraktır.

1 Alain BOSQUET, *Premier Testament*, s. 26.

2 *Sonnets*, I, no. XV, Fransızcaya çeviren ANGELLOZ, s. 171.

3 *Sonnets*, II, no. VI, *loc. cit.*, s. 205.

4 RILKE, *loc. cit.*, s. 266.

5 La ronde: Sözcük anlamı ‘yuvarlak’tır. El ele tutuşulup daire olarak yapılan dans ve eşlik eden şarkı, “nar rondosu”. –çn

Meyvenin güzelliği ne kadar yuvarlaksa, sahip olduğu diş güçlerden de o kadar emindir. Bu düşlerin hepsini *anima* içinde düşlediğimizde nasıl da katmerlenir zevkimiz!

Ne olursa olsun, böylesi şiirler okuduğumuzda, *açık sembolizm* halinde olduğumuzu hissederiz. Hareketsiz armacılık, miyadı dolmuş estetik değerlerden başka birşey barındıramaz. Bunun düşünüyü kurabilmek için, amblemlere sadık kalmamak gerekir. Çiçeğin karşısında, meyvenin karşısında şair bizleri bir mutluluğun doğuşuna götürür. Rilke “ebedi çocukluğun mutluluğunu” bulur orada:

Çiçeklere hak, toprağa sadık kalanlara

Uykunun mahremiyetinde onları alıp götürən sonra da şeylerle birlikte

Derin uykulara dalan kişi —; ah nasıl da farklı, hafiflemiş dönecek

Farklı günün karşısına, o ortak derinliklerden.¹

Büyük yenilenme için, gece gördüğümüz düşlere çiçekleri taşımamız gerekecektir kuşkusuz. Ama şair bize, düşlerken bile, çiçeklerin genelleştirilmiş hayalleri düzenlediğini gösterir. Sadece duysal hayalleri, güzel kokuları ve renkleri değil, insanın hayallerini, duyguların inceliklerini, anının sıcaklığını, armağan etme girişimlerini, insan ruhunda çiçek açabilecek her şeyi düzenler.

Bizleri dünyanın tadına bakmaya davet eden bu meyve bolluğu karşısında, düşler kurmamızı isteyen bu Dünya-Meyveler karşısında, düşlemeye dalan insanın kozmik anlamda mutlu olduğunu ileri sürmemek olanaksızdır. Her hayale bir mutluluk türü denk düşer. “Dünyaya atılmış olduğu” söylenemez düşlemeye dalmış insanın. Dünya tümüyle kucak açar ona; onun kendisi kucak açma ilkesidir. Düşlemeye dalmış insan, dünyayı düşleme mutluluğunda yüzer, mutlu bir dünyanın verdiği iyi-olma halinde yüzer. Düş-kuran hem kendi iyiliğinin hem de mutlu dünyanın ikili bilincidir. Kendi *cogitosu* özne ve nesne diyalektiği olarak bölünmemiştir.

¹ *Sonnets à Orphée*, II, no. XIV, *loc. cit.*, s. 221.

Düş-kuranm kendi dünyası ile arasında kurduğu bağıntı, güç-
lü bir bağıntıdır. Yalnız insanın varlığına ulaşmanın en doğrudan
yolu, düşlemeyle yaşanan bu dünyadır. Yalnız insan, düşlediği
dünyaların doğrudan sahibidir. Düşlemenin dünyalarından kuş-
ku duymak için, düş-kurmamak gerekirdi, düşten çıkmak gere-
kirdi. Düşleyen insan ile düşlediği dünya son derece yakındır,
birbirine dokunur, iç içe girer. İkisi de aynı varlık düzleminde
yer alır; insanın varlığını dünyanın varlığına bağlamak gerekirse,
düşlemenin *cogitosu* şöyle duyuracaktır kendini: dünyayı düşlü-
yorum, öyleyse dünya da onu düşlediğim gibi var oluyor.

Bu noktada poetik düşlemenin sahip olduğu bir ayrıcalık
çıkıyor ortaya. Böylesi yalnızlık içinde düşlere dalmışken, tüm
öteki düş-kuranların yabancı kalacağı kadar tekil bir dünyaya
dokunduğumuzu sanırsınız. Ne var ki o kadar da yalıtılmış değiliz
ve en derin, en tikel düşler çoğunlukla aktarılabilir. En azından,
düşleri kendilerini kabul eden varlığı derinleştiren, düşleri bir-
birini destekleyen düş-kuranların oluşturduğu aileler var. Büyük
şairler işte böyle öğretirler bize düş-kurmayı. Durma düşlerimizi
yoğunlaştırmamızı sağlayan hayallerle beslerler bizi. Uyanık bir
düş dünyasını canlandırmamıza olanak veren kendi psikotrop
hayallerini sunarlar bize. Düşlemenin Poetikası da işte bu tür
karşılaşmalarla üstlendiği görevlerin bilincine varır. Bu görevler
şunlardır: hayal edilen dünyaların birbirini sağlamlaştırmasını
sağlamak, kurucu düşleme cesaretini geliştirmek, düş-kuranın
gönül rahatlığında kendini olumlamak, özgürlükleri birlikte dü-
zenlemek, dilin her tür disiplin bozucu davranışında doğru bir
yan bulmak, insanın tüm oluşlara sahip olması için varlığın tüm
hapishanelerini açmak. Varlığı yoğunlaştırmakla varlığı yüceleş-
tirmek arasında çoğunlukla birbiriyle çelişen görevler.

Burada taslağını oluşturmaya çalıştığımız Düşlemenin Poetikası, Şiirin Poetikası değildir kuşkusuz. Düşlemenin bizlere sağladığı uyanık düş durumuna ilişkin belgelerin birer şiir liyakatine erişmesi için şair tarafından işlenmesi, çoklukla da uzun uzun işlenmesi gerekir. Ama eninde sonunda düşlemenin oluşturduğu bu belgeler, şiir olarak biçimlendirilmeye en yatkın malzemedir.

Şair olmayan bizler için şiire adım atma yollarından biridir bu da. Şairler hülyalarımızın akıcı tözünü bir yola sokmamıza, yasaları kabul eden bir hareket içinde tutmamıza yardım ederler. Şair, düşlerini yazma görevinin üstesinden gelmek için düşkurma bilincine açıkça sahip çıkar. Bir düşlemeyi yapıt haline getirmek, düşlemenin ta kendisinde bile yazar [*auteur*] olmak, varlığın nasıl da terfi etmesidir!

Poetik imge dilimizde nasıl da bir engebe oluşturuyor! Bu yüksek dili konuşabilsek, kabilenin kullandığı sözcüklere yeni bir anlam veren konuşan varlığın yalnızlığına şairle beraber çıkabilsek, düşlemeye dalan insanı “düş-kuranın teki”, düşlemenin dünyasını da “sadece bir düş” sayan etkin insanın adım atmadığı bir dünyada olurduk.

Hülyanın filozofu olan bizler için, gördüğü düşten sonra, nesnelerle insanlara yeniden kavuşan insanın yalanlamaları boşunadır! Herşey olup bittikten sonra yanılısma yaşandığı kabul edilse bile, düşleme gerçek bir hal *olmuştu*. Düş-kuranın da ben olduğumdan eminim. Tüm bu güzel şeyler düşlerimde yer alırken oradaydım ben de. Bu yanılısamalar da güzeldi, o halde iyiydi. Düşlemede kazanılan poetik anlatım, dilin zenginliğini artırır. Elbette kavramları kullanarak yanılısamaları analiz edersek, daha ilk darbede parçalanıp dağılırlar. Yüzyılımızda şiirleri fikirler üstünden analiz eden retorik profesörleri kaldı mı hâlâ?

Ne olursa olsun, bir psikolog biraz ararsa her şiirin altında bir düşleme bulur zaten. Şairin düşlemesi midir bu? Hiç emin

olamayız bundan, ama şiiri sevdiğimizde, hemen düşsel köklere bağlamaya çalışırız. Şiirin, bir türlü dışavuramadığımız düşleri beslemesi de böyle olur işte.

Düşleme her zaman için ilk huzur olacaktır. Şairler bilir bunu. Şairler söyler bunu bize. Bir şiirin marifetiyle, düşleme bir nirvanadan poetik huzura doğru gider. Stefan George ile ilgili bir kitabında Henry Benrath şöyle yazıyordu: “Tüm yaratım bir tür psişik nirvanadan kaynaklanır¹.” Birçok şair düşleme sayesinde, uyanık bir düş dünyasında nirvanaya kadar varmadan, üretimde bulunmasını sağlayan güçlerin düzene girdiğini hisseder. Yapıtın çeşitli sansürlerin acısına katlanmadan, kendi inançlarını kendi kendine edindiği o basit haldir düşleme. İşte bu yüzden, pek çok yazar ve şair için düşlemenin özgürlüğü, yapıta ulaşan yolları açar. Julien Green şöyle yazar: “Düşünü kurmadığım şeye inanmamak, zihnimin tuhaf bir özelliğidir. İnanmaktan kastım, yalnızca bir kesinliğe sahip olmak değil, varlığın değişime uğrayacağı biçimde birşeyi kendi içinde tutmaktır².” Düşün yaşamı düzenlediğini, yaşama inanmaya hazırladığını söyleyen bir yazı, nasıl da güzel gelir düşlemeyle uğraşan bir felsefeye!

Şair Gilbert Trollet şiirlerinden birine *Tout est d'abord rêvé* [*Herşey önce düşünür*] adını vermişti. Bu şiirinde şöyle yazmıştı:

*Beklerim. Herşey durur. Bu yüzden gelecek canlanır
Hayalsin bende. Herşey önce düşünür³.*

görüldüğü gibi, yaratıcı düşleme geleceğin sınırlarına can veriyor. Düşlemenin çektiği hayal çizgilerinden sınırlı dalgalar geçiyor⁴.

1 Henry BENRATH, *Stefan George*, s. 27.

2 Julien GREEN, *L'aube vermeille*, 1950, s. 73: Green'in alıntısı, psikiyatr J. H. VAN DEN BERG'in Robert Desoille ile ilgili bir çalışmasının başında yer alır (*Evolution psychiatrique*, no 1, 1952).

3 Gilbert TROLLET, *La bonne fortune*, s. 61.

4 İnsanın tüm yazgısını aşan Blake gibi ileri görüşlü biri şöyle yazabilmişti: “Bugün var olan ne varsa bir zamanlar hayal edilmişti.” Bu mutlak hayal-gücüne Paul Eluard da göndermede bulunur (Paul ELUARD, *Sentiers...*, s. 46).

Henri Bosco *L'antiquaire* adlı kitabının bir yerinde, düşlemenin ebedi bir yapıtın *materia priması* olduğunu kanıtlamamıza yardım edecek güzel bir belge sunar. Gerçeklikten alınan biçimlerin, düş malzemesiyle şişirilmesi gerekir. Yazar, gerçeğin psişik işlevi ile gerçekdışının işlevinin nasıl işbirliği yaptığını gösterir bize. Bosco'nun romanında kişilerden biri konuşur ama bir yazar hem bu derinliğe hem de bu açıklığa ulaşmışsa, bunun samimi bir itiraf olduğundan kuşku duyulamaz: "Gençliğimin şu özel zamanında yaşadıklarımı düşlediğimi sandım, düşlediklerimi de yaşadığımı sandım, buna hiç kuşku yok... Bu iki dünya (gerçek ile düş dünyası) çoğu kez iç içe geçiyor ve ben farkında olmadan, gerçeklik ile hülya arasında ikircikli bir üçüncü dünya yaratıyordu. Çok tuhaf bir kurgu, zihni aydınlatıp onu hayran olunacak kadar ince ve açık görüşlü kıldığında, en apaçık gerçekliğin sisler arasında eriyip gittiği de oluyordu. Böylece zihnin muğlak hayalleri de yoğunlaşıyor, neredeyse parmakla dokunulabilecek hale geliyordu. Buna karşılık, dokunulabilir nesneler ise kendi kendilerinin hayaleti olup çıkıyorlardı; bir rüyada dolaşırken duvarları delip geçer gibi kolayca içlerinden geçebileceğime inanıyordum onların. Herşey yeniden düzene girdiğindeyse bunun benim için tek işareti, gürültüler, insan sesleri, güzel kokular, hareketler, renkler ve biçimler için birdenbire, olağanüstü bir sevme yetisi edinmem oluyordu, bunların tümü de bambaşka bir algılanabilirliğe ve pek hoşuma giden gayet bildik bir mevcudiyete bürünüyordu."¹

Gördüğümüzü düşlemeye ve olduğumuzu düşlemeye ne de güzel bir davet! Düş-kuranın *cogitosu* yer değiştirir ve şeylere, gürültülere, güzel kokulara varlığını ödünç verir. Var olan kimdir? Kendi varoluşumuz için nasıl da bir gevşeme!

Böyle bir sayfanın yatıştırıcı etkisinden yararlanabilmek için, *yavaş okumak* gerekir. Böyle bir sayfayı çok çabuk *anlarız* (yazar o kadar açık yazıyor ki!). Düşlendiği gibi düşlemeyi unuturuz bu

1 Henri BOSCO, *L'antiquaire*, s. 143.

sayfayı. Şimdi yavaş yavaş okuyarak düşlediğimizde, inanacağız bu sayfaya, bir gençlik armağanı gibi ondan yararlanacak, düşlerimizdeki gençliği yükleyeceğiz ona, çünkü bir zamanlar biz de düşlediklerimizi yaşadığımızı sanmıştık... Şairin kaleme aldığı sayfanın hipnotize edici etkisini kabul edersek eğer, düş-kuran varlığımız çok uzak anılardan bize geri gelir. Eski bir Psişeyi, bir zamanlar olduğumuz düş-kuranın bizzat kendi varlığını yaşama geri çağıran bir tür *psikolojik anı*, okurken daldığımız düşlemeyi destekler. Kitap bize bizden söz etmiştir az önce.

VI

Psikiyatr pek çok hastasının tanıdık nesneleri hayaletleştirdiğini görmüştür kuşkusuz. Ne var ki psikiyatr, kurduğu nesnel ilişkilerle, hayaletlerin bizim hayaletlerimiz olmasına, yazar gibi, yardım etmez. Ruh hekimlerinin belgelerine bakılırsa, hayaletler algımıza sunulan *sertleşmiş sis*lerdir. Bu hayaletlere bir ad veren ruh hekimi, bunların bize olan yakınlıklarıyla hayal-gücümüze nasıl girdiğini betimlemek zorunda değildir. Tersine yazarın düşlerinde oluşan hayaletler, ikili yaşamda, hayal-gücü ile gerçeğin duyarlılaşmış sınırında konaklamayı bize öğreten araçlardır.

Düşlemenin bu hayaletlerini, *poetik* bir güç yönlendirir. Bu poetik güç tüm duyulara can verir; düşleme çok-duyulu bir hal alır. Poetik sayfa bizim algılama sevincimizi yeniler, tüm duyularımız incelik; bu incelik, bir çeşit Baudelaireci uyanık bir karşılıklı ilişki [*correspondance*] içinde algılama ayrıcalığını bir duyudan diğerine taşır. Duyular uyutmak için değil, uyandırmak için karşılık gelir birbirine. Ah! Hoşumuza giden bir sayfa nasıl da yaşatabilir bizi! Böylece, Bosco'yu okuduğumuzda, en zavallı nesnelerin, güzel kokular yayan birer kese olduğunu, günün bazı saatlerinde donuk nesnelerin içten gelen bir ışıkla saydamlaştığını, her sesliliğin bir insan sesi olduğunu öğreniriz. Çocukken

su içtiğimiz tas nasıl da çınlar! Her yandan, tüm nesnelerden yükselen bir yakınlık [*intimité*] kuşatır bizi. Evet, gerçekten de okurken düş-kurarız. Poetik açıdan çalışan düşleme, bizi bir yakınlık mekânında tutar, üstelik hiçbir sınır tanımayan bu mekân, düş-kuran varlığımızın mahrem alanı [*intimité*] ile düşlediğimiz varlıklarla aramızdaki yakınlığı birleştirir. Düşlemenin poetikası da işte bu bileşik yakınlıklarda düzene girer. Dünyanın tüm varlığı, düş-kuranın *cogitosu* etrafında poetik olarak yığılır.

Buna karşılık, etkin yaşam, gerçek olanın işlevi ile canlanan yaşam, hem içimizde hem de dışımızda parçalanmış, parçalayan bir yaşamdır. Her şeyin dışına atar bizi. Böylece biz de hep dışarıda oluruz. Hep şeylerle karşı karşıya, hep dünyayla karşı karşıya, alacalı insanlığın insanlarıyla karşı karşıya hep. Gerçek aşkların yaşandığı o büyük günler dışında, Novalis'in Umarmung saatleri dışında, insan bir yüzeysdir insan için. Derinliğini saklar insan. Carlyle'in parodisindeki gibi, giysilerinin bilinci olup çıkar. *Cogitosu*, ancak bir varoluş kipinde varoluş sağlar ona. Böylece yapmacık kuşkularla, deyim yerindeyse inanmadığı kuşkular yoluyla, kendini düşünür olarak tesis eder.

Düş-kuranın *cogitosu* bu kadar karmaşık girizgahlara başvurmaz. Kolaydır, içtendir, kendi nesnesine doğallıkla bağlıdır. Güzel şeyler, tatlı şeyler, olanca toyluklarıyla sunar kendini toy düş-kurana. Tanıdık bir nesnenin karşısında hülyalar üst üste birikir. Böylece nesne, düş-kuranın düşlemesine yol arkadaşı olup çıkar. Kolay elde edilen kesinlikler düş-kuranı zenginleştirir. Düş-kuran ile dünyası arasında, iki yönlü bir varlık iletişimi gerçekleşir. Jean Follain gibi, nesnelerle büyük düşler kuran biri, düşlemenin dalgalanan bir ontolojiyle canlandığı o saatleri gayet iyi bilir. İki kutbu birleşmiş bir ontoloji, kesinliklerini yansıtır. Tanıdık nesne düşlerine kucak açmasa, düş-kuran çok yalnız olurdu. Jean Follain şöyle yazar:

Kapalı evde

Karanlıkta bir nesneyi kestirir gözüne

Sonra da şu var olma oyununu oynamaya koyulur.¹

Şair nasıl da güzel oynar şu “var olma oyunu”nu! Masanın üstündeki nesneye, bir şeye varoluş kazandıran önemsiz bir ayrıntıya, kendi varoluşunu gösterir:

Pencere camı ya da kavanozdaki

en ufak bir çatlak bile

koca bir anının mutluluğunu geri getirebilir

çıplak nesneler

keskin kenarlarını gösterirler

birden parıldarlar

güneşte

ama yitip giderler gecede

uzun da olsa

kısa da olsa

saatleri yalayıp yutarlar²

Dinginliği işleyen nasıl da güzel bir şiir! Yavaş yavaş okumayı deneyin: *bir nesne zamanı* üstünüze çökecek. Düşlediğimiz nesne, saati unutmamıza nasıl da yardımcı olur, kendimizle barışık olmamıza nasıl da yardım eder! Yalnızlığımıza yoldaşlık etsin diye seçtiğimiz bir nesneyle “kapalı evde” başbaşa kaldığımızda, basit varoluşta olmaktan nasıl da güven duyarız! Nesneyi hep tikel görünüşleriyle yaşamaktan hoşlanan ressamın düşleri gibi daha başka düşler gelecek ve düş-kuranı pitoresk yaşama geri götürecektir, çok uzakta kalmış anılardan başka düşler de gelecektir. Ne var ki çok basit bir mevcudiyet talebi, nesnelerle düş-kuran birini alt-insanca bir varoluşa çağırır. Düş-kuran, bu alt-insanca varoluşu çoklukla herhangi bir hayvanın, herhangi bir köpeğin

1 Jean Follain, *Territoires*, s. 70.

2 Jean Follain, *loc. cit.*, s. 15.

bakışında bulduğunu sanır. Bérénice'in eşeğinin gözleri, Maurice Barrès'te işte bu türden hülyalara yol açmıştır. Ne var ki bakış düşleyenlerin duyarlığı öyle büyüktür ki, bakan her şey insanca olanın düzeyine çıkar. Cansız bir nesne, daha büyük hülyalara kendini açar. Düş-kuranı ve nesneyi eşitleyen alt-insanca düşleme, altta-yaşayan bir düşleme haline gelir. Bu yaşam-olmayanı yaşamak, şiirlerinin o hafif eğimiyle Follain'in bizleri soktuğu "var olma oyunu"nu, en uç noktasına kadar sürdürmektir.

Nesneleri konu alan böylesine duyarlı düşler, şairin aktardığı nesne dramının içimizde yankılanmasına yol açar:

*Hizmetçi kadının elinden düştüğünde
bulutların renginde
solgun yuvarlak tabak
parçalarını toplamak gerek
ürperirken avize
efendilerin yemek odasında¹*

Solgun ve yuvarlak olsa da, bulutların renginde olsa da, poetik şekilde bir araya getirilmiş bu basit sözcüklerin saygınlığı sayesinde tabak da poetik bir varoluş kazanır. Hiç mi hiç belimlenmemiştir, yine de biraz düş-kuran biri bile başka hiçbir tabakla karıştırmayacaktır onu. Benim için Jean Follain'in tabağıdır artık o. Böyle bir şiir, ortak yaşamın şiirine katılma sınavı olabilir. Evdeki varlıklar arasında nasıl da bir dayanışma vardır. Bir tabağın ölümüne ürperen avizeye, nasıl da insanca bir merhamet esinleyebiliyor şair! Hizmetçi kadından efendilere, tabaktan avizenin kristallerine kadar evdeki varlıkların, tüm varlıkların, insanların ve şeylerin insanlığını ölçmek için nasıl da manyetik bir alan oluşturulmuştur. Şairin yardımıyla kayıtsızlığın uykularından nasıl da uyanıyoruz! Evet, böyle bir nesne karşısında nasıl kayıtsız kalabiliriz ki? Bir tabağı seyrederek gökyüzündeki bulut-

1 Jean Follain, *Territoires*, s. 30. Şiir, "Tabak" başlığını taşımaktadır.

ları düşleyebilmek varken, neden başka zahmetlere katlanalım ki?

Şair, devinimsiz bir nesne karşısında düşlere daldığında yaşama ve yaşam-olmayana ilişkin bir dram bulur hep:

*Külrengi bir çakıлтаşıyım; başkaca unvanım yok
Düş-kuram, kendi seçtiğim düşleri sertleştirerek¹*

Bir yüreği taşlaştıran tüm çileleri, bir bakışı külrengine döndüren tüm sıradan acıları yeniden yaşamayı, acılar girizgahını bu şiire ekleme işini okura bırakıyorum. *Premier Testament* [Birinci Vasiyet] adlı yapıtından alınan bu şiirde şair, bizleri yaşamı sertleştiren cesarete çağırıyor. İnsanın tüm varlığını dillendirmek için, taş ve rüzgar gibi var olmak gerektiğini biliyor zaten Alain Bosquet:

*Rüzgar olmak bir onur
Taş olmak bir mutluluk²*

Şeylerle düş-kuran biri için “ölü doğa” diye bir şey var mıdır? İnsanca olmuş olan şeyler, kayıtsız olabilir mi? Ad verilmiş şeyler, adlarının düşünde yeniden yaşamazlar mı? Düş-kuranın düş-kuran duyarlığına bağlıdır her şey. Chesterton şöyle yazar: “Ölü şeyler, yaşayan ruhu ele geçirmede öyle bir güce sahiptir ki bir müzayede kataloğu okuyan herhangi birinin, birden ele geçirildiklerinde ilksel gözyaşları döktürecek şeylerle karşılaşmaması mümkün müdür diye soruyorum kendime³.”

Böyle bir duyarlığı düşleme uyandırabilir bir tek. Müzayede-lerde dağılmış, herhangi birinin eline geçsin diye sunulmuş şeyler, o tatlı şeylerin her biri, kendi düş-kuranlarını bulacaklar mı yeniden? Champagne bölgesinin iyi yazarlarından biri, Troyen

1 Alain BOSQUET, *Premier Testament*, Paris, Gallimard, s. 28.

2 *Loc. cit.*, s. 52.

3 G. K. CHESTERTON, *La vie de Robert Browning*, Fransızca çeviri, s. 66.

Grosley, çocukken yönelttiği sorulara verecek cevap bulamadığında büyükannesinin şöyle dediğini söyler:

Tamam, tamam, büyüdüğünde şeylikte ne kadar çok şey olduğunu göreceksin nasıl olsa.¹

Peki ama bizim şeyliğimiz gerçekten doldu mu? İçselliğimize tanıklık etmeyen şeyler tıkmadı mı daha ziyade içine? Bibloları koyduğumuz vitrinler, Champagne'lı büyükanne tarzında gerçek "şeylikler" değildir. Biblolar! Adlarını hemen söylemeyen nesneler. Ender olmalarını isteriz. Bilinmeyen evrenlerin örnekleridir bunlar. Örneklenmiş evrenlerin oluşturduğu bu çerçiden çıkabilmek için "kültür" gerekir. Nesnelere eşlik etmek için ise pek fazla "kültür" gerekmez. İyi gelen düşlerde, etrafa saçılmış nesneler karşısında iyi düş-kurulmaz. Nesneler düşleme, aşına olunan nesneye sadakattir. Düş-kuranın nesnesine duyduğu sadakat, içsel düşlemenin koşuludur. Düşleme aşinalığı sürdürür.

Alman yazarlardan biri şöyle diyebilmişti: "Gereğince ele alındığında her yeni nesne bizde yeni bir organ açar," (Jeder neue Gegenstand, wohl beschaut, schliesst ein neues Organ in uns auf). İşler bu kadar çabuk olup bitmez ama. Bir nesnenin içimizde bir tür düşsel organ belirlemesi için, o nesnenin karşısında epey düş-kurmak gerekir. Düşlemenin ayrıcalıklı kıldığı nesneler, düş-kuranın *cogitosunun* doğrudan nesneleri olup çıkar. Düş-kurana dayanırlar, düş-kuranı ellerinde tutarlar. Böylece düş-kuranın içselliğinde, birer düşleme organı olup çıkarlar. Herhangi bir şeyin düşünüyü kurmaya elverişli değiliz. Nesne düşlerimiz derin olduğunda, düşsel organlarımızla şeyliğimizin uyumundan kaynaklanır. *Bağlı düşlerin* iyi yanlarını bize verdiğine göre şeyliğimiz değerlidir, düşsel olarak çok değerlidir bizim için. Bu tür düşlerde

1 *Va, va, quand tu seras grand, tu verras qu'il y a bien des choses dans un chosier.* Fransızca da "büyüdüğünde açıklanamayacak ne kadar çok şey olduğunu göreceksin nasıl olsa" anlamına gelen deyiş.

düş-kuran kişi, düş-kuran özne olarak tanır kendini. Düşlemenin sadakatinde hem düş-kuran benliğimizi hem de düşlememize kucak açan nesneyi yeniden bulmak, nasıl da bir varlık kanıtıdır. Tüm bunlar, gece düşünündeki istihareyle bulunamayacak varoluş bağlarıdır. Düşlemeye dalan düş-kuranın dağınık *cogitosu*, düşle-rindeki nesnelerden, kendi varoluşunun dingin bir onayını alır.

VII

Varlığı bütünlüğü [*totalité*] içinde ele geçiren ve en uçucu kip-leri betimlediklerinde bile varlığı eksiksizce ellerinde tutan ağır ontoloji filozofları, ayrıntılara, belki de arazlara tutunan ve bakış açılarının sayısını artırarak kanıtları artırdığına inanan bu dağınık ontolojiyi kolayca mahkum edeceklerdir.

Ancak filozof ömrümüz boyunca, inceleme konularımızı hep kendi ölçümüzde seçtik. Düşlemeyi konu alan bir inceleme, hem basit hem de iyi tanımlanmış olmasıyla bizi çağırır. Düşleme, açık bir psikik etkinliktir. *Varlığın tınısındaki* farklara ilişkin belgeler sağlar. Öyleyse varlığın tınısı düzeyinde, farklara dayalı bir ontoloji de önerilebilir pekâlâ. Düş-kuranın *cogitosu*, düşünürün *cogitosundan* daha cansızdır. Düş-kuranın *cogitosu* filozofun *cogitosu* kadar tekin değildir. Düş-kuranın varlığı dağınık bir varlıktır. Buna karşılık bu dağınık varlık, bir dağılmanın da varlığıdır. *Hic* ve *nunc*'un noktalaştırmasından kurtarır kendini. Düş-kuranın varlığı, kendisine dokunanı istila eder, dünyaya dağılır. Dünya ile insanı ayıran ara bölge, gölgeler sayesinde dolu bir bölgedir ve bu, yoğunluğu düşük bir doluluktur. Varlık ile varlık-olmayanın diyalektiğini işte aradaki bu bölge yumuşatır. Hayal-gücü, varlık-olmayanı bilmez. Hayal-gücünün tüm varlığı, akıl sahibi birinin gözünde, işinin başındaki birinin gözünde, ağır bir ontolojiyi benimsemiş metafizikçinin kaleminde, bir varlık-olmayan sayılabilir pekâlâ. Buna karşılık, gölgeler bölgesine adım atmak için yeterince yalnız kalmış filozof, hiçbir varlığın hayır demediği,

engelsiz bir ortama dalar. Daldığı düşleme sayesinde, varlığıyla, yarı-varlığıyla homojen olan bir dünyada yaşar. Düşleyen insan, bir hacmin mekânında yer alır hep. Mekânının tüm hacminde gerçekten bulunan düşleyen insan, her yanıyla dünyasının içinde-
dir, dışarısı olmayan bir içeridedir. Düş-kuran kişinin düşlemeye daldığının söylenmesi boşuna değildir. Düş-kuran kişi, dünyayla yüz yüze gelmez olur. Benlik dünyaya karşı çıkmaz artık. Düşlemede benlik-olmayan yoktur artık. Düşlemede, hayırın bir işlevi kalmaz: her şey ağırlamadır.

Felsefe tarihine vurgun bir filozof, düş-kuranm daldığı mekânın, insan ile evren arasındaki “plastik bir aracı” olduğunu söyleyebilir. Düşlemeyle gerçekliğin birbirine karıştığı ara dünyada, insan ile dünyası arasında bir plastiklik oluşur; bu ikili biçimlendirilebilirliğin ilkesinin ise nerede yattığını bilmemize hiç gerek yoktur. Düşlemenin taşıdığı bu özellik o kadar gerçektir ki biçimlendirilebilirliğin olduğu yerde düşleme de olur, diyebiliriz. Yalnız başımızayken, düş-kurmaya koyulmamız için avucumuza bir parça hamur konması yeter de artar bile.¹

Düşlemenin tersine, gece düşlerinde bu tatlı biçimlendirilebilirlik yoktur. Gece düşünün mekânı, katı cisimlerle tıka basa doludur. Katı cisimler sarsılmaz bir düşmanlığı elden bırakmazlar. Biçimlerini korurlar; bir biçim ortaya çıktığında ise düşünmek gerekir, adlandırmak gerekir. Gece düşünde, düş-kuran kişi sert bir geometrinin çilesini çeker. Sivri bir nesnenin, daha görür görmez bizi yaralaması da gece düşünde olur bir tek. Gece düştüğümüz kâbuslarda, kötüdür nesneler. Her iki yakada birden, yani nesnel yanda ve öznel yanda çalışacak bir psikanaliz, kötü nesnelerin “edim hatalarımızı”², deyim yerindeyse, düzeltmemize yardımcı olduklarını kabul ederdi. Kâbuslarımız çoğu zaman edim hatalarımız arasındaki eşgüdümlerdir. Çoklukla yaşanmamış yaşamları

1 Bkz. *La terre et les rêveries de volonté*, Corti, Başlık IV.

2 Alm. *Fehlleistung*, Fr. *Acte manqué*, İng. *Parapraxis*. Freud terminolojisinde, hedefine ulaşamayan, bunun yerine başka bir sonuca varan edimleri belirtir. Dil sürçmeleri ve okuma hataları bunlara örnek verilebilir. –yhn

yaşatırlar bize. Düş-arzu konulu incelemelerde bu kadar verimli olan psikanaliz, düş-pişmanlık konusunu incelemeye nasıl oldu da bu kadar az yer ayırdı? Bazı düşlemelerimizdeki melankoli, geceleri düş gören birinin yeniden yaşamaktan hep korkabileceği yaşanmış, yeniden yaşanmış şu mutsuzluklara kadar inmez.

Uyanık bir bilincin düşlemesi ile gece görülen düş arasındaki farkı durmadan vurgulamaktan alamıyoruz kendimizi. Kâbuslardan esinlenen edebi yapıtları soruşturmalarımızın dışındakı bırakarak, insanın yazgısına ilişkin bakış açılarına kapılarımızı kapatacağımız gibi, mahşer günü dünyalarının sunduğu ihtişamdan da yoksun kalacağımız duygusundayız. Ne var ki uyanık bir bilincin düşlemesi sorununu, olabildiğince yalın biçimde ele almak istiyorsak, başka birçok sorunu da bir kenara itmemiz gerekir.

Bu sorun aydınlatılsa gündüz vaktinin düş dünyası, gecenin düş dünyasını daha iyi tanımamızı sağlayabilirdi belki.

O zaman karma haller olduğunu fark ederdik, düş-düşlemeler gibi düşleme-düşler olduğunu, düş durumuna düşen düşlemenin yanında, düşlemenin renklendirdiği düşler olduğunu görürdük. Robert Desnos gece gördüğümüz düşlerin, basit bir düşlemeyle kesintiye uğradığına dikkat çekmiştir. Bu tür düşlerde gecelerimiz yeniden kavuşur o yumuşaklığa.

Düş dünyasının estetiğini ele alan bizimkinden daha geniş kapsamlı bir soruşturma, yazarlar ile şairlerin betimlediği Yapay Cennetleri [*Paradis Artificiels*] incelemeyi de düşünmelidir. Farklı narkotiklere denk düşen farklı “ben” durumlarını ortaya çıkarmak için nasıl da fenomenolojik hedefler oluşturmak gerekir! Bu “ben”ler en azından üç ayrı tür altında sınıflandırılmalıdır: uykunun “ben”i (böyle bir şey varsa); narkozun “ben”i (biyeylik değeri taşıyorsa); düşlemenin “ben”i, bu öyle canlı kalmıştır ki yazma mutluluğunu bile tadabilir.

Hayal edilen tüm “ben”lerin ontolojik ağırlığını kim saptayacaktır ki? Bir şair şöyle yazar:

Bizdeki bu hülya, bizim mi
gidiyorum tek başıma ve çoğalmış
kendim miyim, başkası mı
hayal edilmiş olmaktan başkaca değil miyiz.¹

Bütün bu “ben”leri üstlenecek bir “ben” var mıdır? Tüm varlığımıza, içsel varlıklarımızın tümüne hakim olan bir “ben”i var mıdır bütün bu “ben”lerin? Novalis şöyle yazar: “Die höchste Aufgabe der Bildung ist, sich seines transzendenten Selbst zu bemächtigen, das Ich seines Ichs zugleich zu sein².” “Ben”lerin varlık tınısı değişiyorsa, egemen “ben” nerede o zaman? “Ben”lerin “ben”ini ararken, Novalis gibi düş-kurup “ben”in “ben”ini, aşkın beni bulmayacak mıyız biz de?

Ama odasından çıkmayan bir psikolog olarak Yapay Cennetlerde ne arıyoruz? Belirleyici olduğuna inandığımız belgeler hangileri? Kitaplar, hep kitaplar. Yapay Cennetler, yazılmamış olsalar yine de Cennet olurlar mıydı acaba? Okur olan bizler için, bu Yapay Cennetler, Okuma Cennetleridir bir tek.

Yapay Cennetler, okunmak için yazılmıştır; poetik değerlerin yazarla okur arasında bir iletişim aracı olacağından da emindir kaleme alan. Bu kadar çok şairin, afyonun yol açtığı düşlemeyi yaşamaya yeltenmesi ise yazmak içindir. Ama sanatla deneyimin ayrı ayrı payının ne olduğunu kim söyleyebilir ki? Edmond Jaloux, Edgar Poe ile ilgili çok sarsıcı bir uyarıda bulunur. Edgar Poe’nun afyonu *hayal edilmiş bir afyondur*. Önceden hayal edilmiş, sonradan yeniden-hayal edilmiş, ama kullanılırken hiç yazılmamış bir afyondur bu. Yaşanmış afyon ile yüceltilmiş afyon arasındaki farkı kim söyleyecek bize? Bilmek değil, düşlemek isteyen biz okurlar, deneyimden şiire giden yükselişi takip etmeliyiz. Edmond Jaloux sözü şöyle bağlar: “İnsanın hayal etme gücü,

1 Géo LIBBRECHT, *Enchanteur de toi-même, Poèmes choisis* içinde, Paris. Seghers, s. 43.

2 NOVALIS, *Schriften*, Minor, c. II, 1907, s. 117. “Kültürün en yüce görevi, aşkın kendiliğini ele almak, aynı zamanda kendi *beninin* beni olmaktır.”

tüm zehirlerden daha güçlüdür¹.” Yine Edmond Jaloux, Edgar Poe’dan söz ederken şöyle der: “Kendi tinselliğinin en etkileyici özelliklerinden birini haşhaşa atfediyor demek ki.”²

Ama burada da psikotrop hayalleri yaşayan kişi, psikotrop tözün yol açtığı dürtüleri yaşamayabilir mi? Hayallerin güzelliği onları daha etkili kılar. Hayallerin çokluğu ise nedenin tek-biçimliliğini destekler. Bir şair kendini tümüyle hayalin etkisine vermekte bir an olsun duraksamaz. Henri Michaux şöyle yazar: “Afyona gerek yok. Öteki tarafta yaşamayı seçen biri için her şey uyuşturucudur zaten.”³

Güzel bir şiir, elden geçirilmiş bir delilik değil de nedir? Yoldan sapmış hayallere biraz poetik düzen getirmek değil midir? Hayali uyuşturucuları (ne de olsa yoğun bir biçimde) kullanırken, zekice kanaatkar olmaktır. Düşleme, o deli düşleme sürükler yaşamı.

1 Edmond JALOUX, *Edgar Poe et les femmes*, Genève, Ed. du Milieu du Monde, 1943, s. 125.

2 *Loc. cit.*, s. 129.

3 Henri MICHAUX, *Plume*, s. 68.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DÜŞLEME VE KOZMOZ

“Ruhu olan insan evrenden başkasının buyruğuna uymaz.”

(Gabriel GERMAIN,
Chants pour l'âme d'Afrique, s. 89)

“Milosz'un dünyayı nasıl düşündüğünü tanım-
lamak, tüm çağların saf şairinin portresini çizmek
demektir.”

(Jean de BOSCHERE,
Poèmes de O. V. de L. Milosz, Laffont, s. 34)

O kadar uçsuz bucaksız bir atasözünde yaşıyor-
dum ki, onu evrenle doldurabiliyordum ancak.

(Robert SABATIER,
Dédicace d'un navire, s. 47)

I

Düşlemeye dalan bir düş-kuran, gündelik yaşamın tüm “telaşesini” bir kenara ittiğinde, başkalarının kaygısından kaynaklanan kaygıdan kendini kopardığında, böylece gerçekten *kendi yalnızlığının faili* olduğunda, nihayet saatleri saymadan evrenin güzel bir yanını seyredebildiğinde, bu düş-kuran kendinde bir varlığın açıldığını hisseder. Böyle bir düş-kuran bir anda *dünyayı düşleyen* olup çıkar. Dünyaya açar kendini, dünya da ona kendini açar. Gördüğümüzün düşünüyü kurmadıysak, dünyayı asla iyi görmemişiz demektir. Düş-kuranın yalnızlığını artıran yalnızlık düşlemesinde iki derinlik birleşir, dünya varlığının derinliklerinden düş-kuranın varlığının derinliklerine kadar yankılanan iki

derinlik çarpıştır. Zaman askıya alınır. Zamanın dünü de yarını da yoktur artık. Düş-kuran ile dünyanın ikili derinliği yutar zamanı. Öyle muhteşemdir ki Dünya, artık orada hiçbir şey olup bitmez: Dünya kendi dinginliğinde durur. Düş-kuran, dingin bir Suyun karşısında dingindir. Düşleme, dingin bir dünya karşısında düş-kurarak derinleşebilir ancak. Düşlemeyi düşlemeye dalan filozof, dinginliğin ontolojisiyle tanışır. Dinginlik, Düş-kuran ile Dünya-sını birleştiren bağıdır. Böyle bir Huzurda, büyük harflerin psikolojisi oluşur. Düş-kuranın sözcükleri, Dünyanın isimleri olup çıkar. Büyük harfe adım atarlar. Büyür Dünya, dünyanın düşünüy kuran insan da bir Büyüklük olup çıkar. Hayaldeki bu büyüklük, akıl sahibi insan için bir itiraz kaynağıdır çoklukla. Şairin poetik bir sarhoşluğa kapıldığını itiraf etmesi onun için yeterli olacaktır. *Sarhoşluk* sözcüğünü soyut bir sözcük kılarak anlayacaktır belki şairi. Ama şair, sarhoşluğu gerçek olsun diye dünyanın kadehinden içer. Benzetme yetmez artık şaire, hayal gerekir. Büyütülmüş kadehin kozmik hayaline bir örnek verelim isterseniz:

*Ağzına kadar doldurduğum
Ufuk kenarlı kadehimden
Güneş içiyorum bir yudumcuk
Solgun ve huz kesmiş.¹*

bu şiiri ele alan, şaire de yakın düşen bir eleştirmen, Pierre Chappuis'nin şiirinin "tüm saygınlığını, beklenmedik bir benzetmeye ve terimlerin alışılmadık biçimde bir araya getirilmesine dayandırdığını"² söyler. Ne var ki, hayalin büyütülme derecesini izleyen bir okur için, büyüklükte birleşir her şey. Bu okur dünya-

1 Pierre CHAPPUIS, *Revue neuchâteloise*, Mart 1959, içinde yayınlanan bir şiirden alıntı. Bu şiir *Ufukta her şey mümkün* başlığını taşıyor. Bu konuda bize bir hayal sunmaya kalkışmasa da, BARRES İtalya'da göl kıyılarında, "manzarayı "ışığın kadehine doldurup" içerek sarhoş olduğunu söyler (*Du sang, de la volupté et de la mort*, Paris, Albert Fontemoing, s. 174). Hayalin büyüklüğünde, Chappuis'nin dizeleri kısa bir benzetmeden çok daha fazla yardım ediyor düşlememe.

2 Marc EIGELDINGER, *Revue neuchâteloise* içinde.

nın kadehinden somut anlamda içmeyi öğrenmiştir şairden.

Kozmik düşlemeye dalan düş-kuran, tek başına kurduğu düş-lerde, temaşa etmek [*contempler*] fiilinin hakiki öznesidir, temaşa etme gücünün ilk tanığıdır. Bu durumda Dünya da temaşa etmek fiilinin dolaysız nesnesi olup çıkar. Düş-kurarken seyretmek, *bilmek* midir? *Anlamak* mıdır? Şurası kesin ki *algılamak* değildir. Düş-kuran göz, görmez ya da en azından başka bir görüşle görür. Bu görüş “kalıntılar”dan oluşmaz. Kozmik düşleme bizi algı-öncesi [*anté-perceptif*] diye nitelememiz gereken bir halde yaşatır. Düş-kuranla dünyası arasındaki iletişim, tek başına dalınan düşlemede, hemen yakındadır, “mesafe”si yoktur, *algılanan dünyayı*, algılarla parçalara ayrılmış dünyayı belirten o mesafeye sahip değildir. Yitik algıların karanlıklar içinde dolaştığı algı-ertesi, bıkkınlık kaynaklı düşlemeden söz etmiyoruz elbette burada. Hayal-gücü, hayali devralıp bir dünyanın işareti kıldığında algılanan hayale ne olur? Şairin düşlemesinde, dünya hayal edilmiştir, doğrudan hayal edilmiştir. Bu noktada hayal-gücünün paradokslarından biri çıkar karşımıza: bir dünyayı yeniden kuran düşünürlerin, daldıkları düşünümde çok uzun bir yol alması gerekir ama *kozmik hayal dolayımı*sızdır. *Kozmik hayal* parçalardan önce bütünü verir bize. Taşkınlığı içinde Bütünün bütünü *[le tout du Tout]* söylediğine inanır. İşaretlerinden biriyle evreni elinde tutar. Tek bir hayal istila eder tüm evreni. Bu hayalin kendi dünyasında yaşamaktan duyduğumuz mutluluğu, evrenin tümüne dağıtır. Düş-kuran, sınır tanımadan ve sakınmadan daldığı düşlemede, kendisini büyüleyen kozmik hayale ruhuyla ve bedeniyle teslim olur. Düş-kuran bir dünyadadır, bir an olsun kuşku duymaz bundan. Tek bir kozmik hayal onun düşlerine birlik verir, dünyasına birlik verir. İlk hayalden başka hayaller de doğar, bunlar bir araya gelir, birbirlerini güzelleştirir. Hayaller birbirine asla ters düşmez. dünyanın düşünüy kuran kişinin varlığı bölünmez. Dünyanın sunduğu tüm “açılımlar” karşısında dünyayı düşünen kişi duraksamayı kural edinir. Dünyayı *düşünen kişi*, bir duraksamanın varlığıdır.

Bir hayal dünyanın kapılarını açar açmaz, dünyanın *düşünü* kuran kişi kendisine sunulan dünyaya yerleşir. Yalıtılmış bir hayalden bir evren doğabilir. Arp'ın bildirdiği kural uyarınca büyüyen hayal-gücünün işbaşında olduğuna bir kez daha tanık oluruz:

*Büyüğün tasmaını küçük tutar.*¹

Bir önceki bölümde, tek başına bir meyvenin bile bir dünya vaat ettiğini, dünyada olmaya çağırdığını söylemiştik. Kozmik hayal-gücü bu ilk hayal üstüne çalıştığında, dünyanın kendisi devasa bir meyve olup çıkar. Ay ve yeryüzü meyveli yıldızlardır. Yoksa Jean Cayrol'un ki gibi bir şiirden nasıl tat alınabilir ki?

*Ey yeryüzü gibi yusuvarlak sessizlik
dilsiz Yıldızın devinimleri
kilden çekirdek çevresinde dönüp durması meyvenin.*²

Böylece dünya yuvarlaklığı içinde, bir meyve yuvarlaklığı içinde düşünmüştür. Mutluluk da dünyadan meyveye doğru geri çekilir. Ve dünyayı bir meyve gibi düşünen şair şöyle diyebilir:

*Kimse yaralamasın sakın Meyveyi
Yuvarlanan sevincin geçmiştir o.*³

Serbest zaman geçirtmeye yönelik bir kitap değil de estetik felsefesi konulu bir tez çalışması yazıyor olsaydık, poetik ayrıcalığa sahip hayallerin kozmik gücüne ilişkin örneklerin sayısını da çoğaltmamız gerekirdi. Bir şair, büyüklüğü hayalin yazgısı kıldığı anda, tikel bir hayalin çevresinde tikel bir kozmoz oluşur. Şair gerçek nesneye hayali ikizini, idealleştirilmiş ikizini verir. Bu idealleştirilmiş ikiz dolayimsızca idealleştiricidir; genişlemekte olan bir hayalden bir evren işte böyle doğar.

1 ARP, *Le siège de l'air*, Alain Gheerbrant, 1946, s. 75.

2 Jean CAYROL, *Le miroir de la Rédemption du monde*, s. 25.

3 *Loc. cit.*, s. 45.

Kozmik oluşa varana dek büyürlerken, hayallerin birer düşleme birimi olduğu kesindir. Bu düşleme birimlerinin sayısı o kadar çoktur ki bir gün kadar kısa sürer ömürleri. Düş-kuran kişi madde düşü kurduğuunda, hülyalara dalıp “şeylerin dibine” indiğinde daha istikrarlı bir birim çıkar ortaya. Düşleme kozmozla tözü birleştirdiğinde, her şey hem büyük hem de istikrarlı olur. İnsanın dünyanın birliğini desteklemek için hep hayal etmiş olduğu maddeler üstüne, “dört elementin” hayal edilmesi üstüne sonu gelmez araştırmalar yaparken, geleneksel anlamda kozmik hayallerin etkisiyle ilgili çok düşler kurduk. İlk başta insana çok yakın olan bu hayaller, evren düzeyine varıncaya dek kendiliklerinden büyürler. Ateşin karşısında düş-kurarken, hayal-gücü ateşin bir dünyayı harekete geçirdiğini keşfeder. Topraktan fışkıran bir kaynağın karşısında düş-kurarken, hayal-gücü suyun toprağın kanı olduğunu, toprağın capcanlı bir derinliği olduğunu keşfeder. Avucumuzun içinde güzel kokular yayan, yumuşak bir hamur varken, dünyanın tözünü yoğurduğumuzu sanırız.

Böyle düşlerden uyandığımızda, bu kadar büyük düşler kurduğumuzu neredeyse kendimize bile itiraf edemeyiz. şairin dediği gibi, insan “artık hülyalara dalamadığı için, düşündü”¹. Dünyanın düşünüyü kuran kişi de dünyayı başkalarının düşüncesiyle düşünmeye koyulur. Durmadan dönüp gelen bu capcanlı, kıpır kıpır hülyalardan yine de söz etmek istersek, tarihe sığınırız, uzaklarda kalmış bir tarihe, uzak bir tarihe, unutulmuş kozmozların tarihine sığınırız. Antikçağ filozofları, kozmik bir maddenin tözleştirdiği dünyalara dair kesin tanıklıklar aktarmadı mı bize? *Büyük düşünürlerin düşleriydi bunlar*. Felsefe tarihçilerinin bu büyük kozmik hayalleri hiç düşlemeden, onlara düşlemenin ayrıcalığını hiç geri vermeden düşünmelerine hep şaşmışımdır. Düşlemenin düşünüyü kurmak ve düşünceleri düşünmek, alın size

1 Ernest LA JEUNESSE, *L'imitation de Notre maître Napoléon*, Paris, 1897, s. 51.

dengelemesi pek zor iki ayrı disiplin. İtilip kakılmış bir kültür serüveninin sonunda, bunların iki farklı yaşamın disiplinleri olduğuna gittikçe daha çok inanmaktayım. Yapılacak en iyi şeyin, bunları ayırmak ve düşlemenin düşünceye götürdüğüne inanan genel kaniyla bağlarımızı koparmak olduğunu sanıyorum. Eski kozmogoniler düşünceleri örgütlemeyiz; bunlar düşleme cüretidir ve onlara yeniden yaşam vermek için düş-kurmayı yeniden öğrenmek gerekir. Günümüzde, ilk mitlerin düş dünyasını anlayabilen arkeologlar da görölmeye başladı. Charles Kerényi “Elementlerin en mitolojik olanı sudur,” diye yazdığında, suyun yumuşak düş dünyasının bir elementi olduğunu sezer. Sudan kötü yürekli tanrıların çıkması istisnai bir durumdur. Ancak elinizdeki bu denemede, mitolojik belgeleri kullanmıyoruz, yeniden yaşayabileceğimiz düşleri ele alıyoruz bir tek.

Demek ki bir hayalin kozmik olması, dünyaya ilişkin bir deneyim kazandırır bize, kozmik düşleme bir dünyaya yerleştirir bizi. Hayal edilmiş evrende düş-kurana *kendi evindeymiş* izlenimi verir. Hayal edilmiş dünya bize, genişleyen bir *kendi evimizi* verir, odanın *kendi evinin* tersidir bu. Seyahatler şairi Victor Ségalen odanın “geri dönmenin amacı” olduğunu söylüyordu¹. Evrenin düşünüyü kurarken, *yola çıkılır* hep, *başka bir yere*, *rahat* bir yere yerleşilir hep. Düşlenen bir dünyayı iyi belirtmek için, üstüne bir mutluluk işareti koymak gerekir hep.

Her durumda savunmamız gereken tezi yine buluyoruz öyleyse: düşleme, bir iyi olma bilincidir. Kozmik bir hayalde olduğu kadar kendi konutumuzu ilişkin bir hayalde de, bir durmanın iyiliği içindeyizdir. Kozmik hayal bize somut, özel bir durma sunar; bu durma bir ihtiyaca, bir iştaha karşılık gelir. Filozofun “dünya benim temsilimdir” diyen genel deyişinin yerine, “dünya benim iştahımdır” deyişini koymak gerekir. Isırmanın verdiği mutluluktan başka bir “kaygı” beslemeden dünyadan ısırarak,

1 Victor SEGALEN, *Equipée, Voyage au pays du réel*, Paris, Plon, 1929, s. 92.

dünyaya adım atmak değil midir? Bir ısırdan daha güçlü biçimde ele geçirilebilir mi dünya? Bu durumda dünya da “iyiyorum” fiilinin dolaysız nesnesi olur. İşte bu yüzden Jean Wahl için kuzu, kurdun dolaysız nesnesidir. William Blake’in yapıtını yorumlarken şöyle yazar varlığın filozofu: “Kuzu ile kaplan aynı varlıktır¹.” Yumuşak et, güçlü dişler, ne güzel bir ahenktir bu, bütünsel varlık nasıl da bir olmuştur!

Dünyayı insanın ihtiyacına bağlayan Franz von Baader şöyle yazıyordu: “Suyun var olduğuna ilişkin biricik mümkün kanıt, en inandırıcısı ve de en hakiki olanı, susamaktır.”²

Dünya İnsana bu kadar armağan sunmuşken, insanın Dünyadan atıldığı, ama öncelikle Dünyaya atıldığı nasıl söylenebilir ki?

Her iştah, bir dünya çıkartır ortaya. Düş-kuran da dünyanın tözlerinden biriyle beslenerek katılır dünyaya, düş-kuranın *hayal-gücünün mizacına* göre, yoğun ya da seyreltilmiş bir töz olabilir bu, sıcak veya tatlı, aydınlık veya yarı-gölgeli olabilir. Bir şair, dünyanın güzel hayallerini yenileyerek düş-kuranın yardımına koştığında, düş-kuran kozmik sağlığa kavuşmuş olur.

III

Dağınık bir iyi-olma çıkar düştan dışarı. Dağınık-dağılan: düş dünyasının, geçmiş zaman ortacından şimdiki zaman ortacına geçiş kuralı uygulanmıştır. Dağılan iyi-olma, dünyayı “ortam”a dönüştürür. Dünyadaki bir ortama katılmakla kazanılan bu kozmik sağlık yenilenmesine bir örnek verelim. Bu örneği psikiyatr

1 Jean WAHL, *Pensée, Perception*, Calmann-Lévy, 1948, s. 218. Çeneyi konu alan bir metafizik için nasıl da önemli bir belgedir bu! TROUBETZKOY’un *Principes de phonologie* adlı yapıtında şu satırlar gözümüze çarpar (Fransızca çeviri, 1949, s. XXIII, dipnot): “Geçen yüzyıl sonunda Rusya’da yaşamış bir akıl hastası olan Martynov ‘İnsan dilinin bilgiç dilbilimin iflasi üzerine ortaya çıkan esrarının keşfi’ başlıklı bir broşür yayınlamıştı. Bu broşürde insanlar tarafından kullanılan dillerdeki tüm sözcüklerin ‘yemek’ anlamı taşıyan köklerden kaynaklandığını kanıtlamaya çalışıyordu (Jakobsen’in düştüğü not). Isırmak, dünyaya katılmak için söze başlamaktır.”

2 E. SUSINI, *Franz von Baader et le romantisme mystique*, c. I, s. 143.

J. M. Schultz'un "kendi kendine oluşan idman" yönteminden alacağız. Bu yöntemde, kaygının pençesindeki hastaya, iyi soluk almanın sağlıklı yanlarını yeniden öğretmek söz konusudur: "Hastaların anlattıklarına bakılırsa, yol açmaya çalıştığımız ruh durumlarında soluk alma genellikle içinde hareket ettikleri bir tür 'ortam' haline gelmektedir... Soluk alırken ben de, dingin bir denizdeki sandal gibi yükselip alçalıyorum... Normal durumlarda 'sakın biçimde soluk alın' demek yeterli olur. Soluk alma ritmi *çimizde*¹ öyle bir apaçıklık derecesine varabilir ki, 'baştan aşağı soluk oldum' diyebiliriz."²

Schultz'un çevirmeni düştüğü notta şöyle der: "Bu çeviri Almanca 'Es atmet mich' deyişinin, yani 'beni soluk alıyor' deyişinin yaklaşık bir karşılığından ileri geçmez. Başka deyişle: dünya bende soluk alıyor, dünyanın iyi soluk almasına katkıda bulunuyorum, soluk alan bir dünyaya dalmışım. Dünyada her şey soluk alır. İyi soluk alma, benim nefes darlığımı, kaygımı iyileştirecektir, iyi soluk alma kozmik bir soluk almadır."

Mickiewicz *Orientalles* (*Œuvres traduites*, c. I, s. 83) adlı yapıtında, genişlemiş göğüs kafesinin eksiksiz yaşamı konusunda şöyle der: "Ah! Göğsümün olanca genişliğiyle soluk almak nasıl da güzel! Özgürce, dolu dolu, geniş geniş soluk alıyorum. Arabistan'ın tüm havası ancak dolduruyor sanki ciğerlerimi."

Jules Supervielle ise Jorge Guillen'in bir şiirini şair olarak çevirirken dünyanın bu soluk alışını bilmektedir:

*Sonuna kadar soluduğum havayı
Sayısız güneş yoğunlaştırmış*

1 Altını biz çizdik (G. Bachelard).

2 J. H. SCHULTZ, *Le training autogène*. Fransızcaya uyarlanmış, P. U. F.s. 37. Bkz. G. SAND, *Dernières pages: Une nuit d'hiver*, s. 33:

"Dikkat etmeden ve başka şey düşünürken içimize çektiğimiz hava, içimize çekmek için çektiğimiz hava gibi canlandırmaz bizi." François DAGOGNET 1958 yılında Lyon'da tıp dalında savunduğu tez çalışmasında soluk almanın psikolojisine ilişkin birçok bilgi sağlamıştır. Bu çalışmanın bir bölümü *Thalès* dergisinde yayınlanmıştır (1960).

Daha da açgözlülük edeyim
Zamanın soluk aldığı hava.

İnsanın mutlu göğsünde dünya soluk alır, zaman soluk alır.
Şiir şöyle devam eder:

Soluk alıyorum, soluk alıyorum
O kadar derin ki
En yüce cennetin, cennetimizin
Keyfini sürerken görüyorum kendimi¹

Nefesi geniş biri olan Goethe, meteorolojinin de soluk almaya bağlı olduğunu söyler. Kozmik bir soluk alma söz konusu olduğunda atmosferin tümünü soluk diye içine çeker dünya. Eckerman'la konuşurken bir defasında şöyle demişti Goethe: "Çevresindeki buhardan çemberlerle dünyayı ebediyen soluk alıp veren canlı bir varlık olarak tasarımlarım. Dünya içine hava çektiğinde, yüzeyine doğru yaklaşan buhar çemberlerini kendine doğru çeker, buhar çemberleri yoğunlaşır, bulut ve yağmur olurlar. Bu duruma *su nitelikli olumlama* diyorum ben; gereğinden uzun sürecek olsa, bu durum dünyayı suya boğardı. Ama dünya buna izin vermez; yeniden soluk alır ve su buharlarını yeniden yükseklerle gönderir, onlar da atmosferin yükseklerindeki uzayın tümüne yayılır ve o kadar incelikli seyrelirler ki, güneşin pırıltısı içlerinden geçtiği gibi, buharların arasından görülen sonsuz uzayın ebedi gecesi de parlak bir mavilikle dolar. Atmosferin bu ikinci durumuna ise *su nitelikli olumsuzlama* [*négation*] diyorum. Su nitelikli olumsuzlama durumunda, yükseklerden hiçbir nem düşmediği gibi, dünyanın nemi de... havada yitip gider, öyle ki bu durum gereğinden uzun sürecek olsa, güneş olmasa bile, dünya kurur ve tümüyle sertleşirdi."²

İnsanla dünya bu kadar kolayca karşılaştırıldığında akli ye-

1 Jules SUPERVIELLE, *Le corps tragique*, Gallimard, s. 122-123.

2 *Conversations de Goethe avec Eckermann*, Fransızca çeviri, c. I, s. 335.

rinde bir filozof, hata payı olmaksızın insanbiçimcilik [*anthropomorphisme*] teşhisi koyar. Hayallerin altında yatan akıl yürütme basittir: dünya “canlı” olduğuna göre, tüm canlı varlıklar gibi onun da soluk alması doğaldır. İnsanın soluk alması gibi dünya da soluk alır, soluğunu kendinden uzağa üfler. Ama burada Goethe konuşur, Goethe akıl yürütür, Goethe hayal eder. Dolayısıyla Goethe’nin düzeyine erişmek istiyorsak, karşılaştırmamızın yönünü de tersine çevirmek gerekir. Dünya insan gibi soluk alıyor demek yeterli olmayacaktır. Şöyle demek gerekir: Dünyanın soluk aldığı gibi soluk alıyor Goethe de. Dünyanın atmosferi içine çekmesi gibi, Goethe de ciğerleri aldığı kadar soluk alıyor. Soluk almanın şanına erişen insan, kozmik olarak soluk alır.¹

Orfeus’a sonelerin ikinci bölümündeki ilk sone, soluk almayı, kozmik soluk almayı işler²:

*Soluk almak, ey görünmez şiir!
Dünyadaki mekânlar ile
Varlığımız arasında hiç kesilmeyen, saf değiş-tokuş...*

*Biricik dalga,
Giderek denizi oluyorum bu dalganın;
Olabilecek tüm denizlerin en tutumlu olanı
Mekân kazandın.*

*Bu yerlerin kaçında benim içimde
Mekânlar vardı zaten. Bir rüzgardan fazlası
Oğlum gibidir.*

Soluk olarak içe çekilen dünya ile soluk alan varlığın eşitlik

1 Kaygısını tedavi etmek için “şehvetle soluk alma”yı kendine kural edinen BARRÈS, bu kadar ileri gitmemiştir (*Un homme libre*, s. 234). Hayal-gücü öğretisini izlersek, aksine “içeride” biraz tedavi edebilmek için fazlasıyla “dışarı” gereklidir.

2 RILKE, *Les élégies de Duino. Les sonnets à Orphée*, Fransızcaya çeviren ANGELLOZ, s. 195.

temelinde yaşadıkları varlık değiş-tokuşu işte buraya kadar sürer. Rüzgar, meltemler, büyük esintiler, soluk alan şairin göğsünün varlıkları, oğulları değil midir?

Ses ile şiir de dünyanın ve düş-kuranın ortak soluk alışıdır. Sonenin son üç dizesi bunu açıkça ilan eder:

*Tanıyor musun beni, hava, sen ki bir zamanlar benim olan yerlerle
dolusun hâlâ?*

*Sen ki bir zamanlar sözlerimin kaygan kabuğu,
Eğriliği ve yaprağı olmuştun.*

Dünyanın havası, ağacı da insanı da konuşturduğunda, bitkilerin ormanı ile şairlerin ormanını, tüm ormanları birbirine karıştırdığında, sentezin doruğunda yaşamamak olur mu? Büyük esintilerin soluk alışını, dünyayı soluyan çocuğun ilk soluğunu yeniden bulmakta şiirler yardımımıza koşar. Şiirlerle tedavi etmek yolundaki ütopyamda, bir tek şu aşağıdaki dizeye yoğunlaşarak düşünmeyi önereceğim:

Çocukluğun şarkısı, ey sözlerin ciğerleri¹

ciğerler dile geldiğinde, şarkılar söylediğinde, şiirler düzdüğünde soluk nasıl da genişler! Şiir iyi soluk almaya yardım eder.

Dünyaya duyulan güvenin doruğu, sakinliğin şanı poetik düşlemede, iyi soluk alındığını eklemek gerek. Psikiyatrin önerdiği alıştırmalarla iyi seçilmiş düşlemeler birleştirilebilse, “kendi kendine oluşan idman” alıştırmalarının etkisi nasıl da pekişirdi. Schultz’un hastası, soluk alan sularda uyuklayan bu beşiği, sandalı, dingin sandalı boşuna anmadı.

Öyle görünüyor ki böylesi hayaller, iyi biçimde bir araya getirilebilse, işinin ehli bir psikiyatrin hastasıyla kurduğu temasın etkisini artırırdı.

1 Jean LAUGIER, *L’espace muet*, Paris, Seghers.

Ne var ki amacımız düş-kuranları incelemek değil. Gevşeme alıştırmalarını benimsemiş yol arkadaşları arasında soruşturma yapmaya koyulsak sıkıntıdan ölürüz. Uyutan düşlemeyi değil, iş yapan düşlemeyi, [*rêverie œuvrante*] yapıtlar hazırlayan düşlemeyi incelemek istiyoruz. Benimsediğimiz belgeler de artık insanlar değil, kitaplardır ve şairin düşlerini yeniden yaşarken tüm çabamız, iş yaptıran kişiliği tatmaktır. Böyle poetik düşler, bir psikolojik değerler dünyasına adım atmamızı sağlar. Kozmik düşlemenin normal eksenini, duyusal evrenin bir güzellik evrenine dönüştürül-düğü eksendir. *Düşlemede*, çirkinliğin, kısıpırsız bir çirkinliğin, hiçbir ışığın düzeltemeyeceği bir çirkinliğin düşü kurulabilir mi? Bu noktada, düş ile düşlemeyi ayıran özellik konusu çıkıyor yine karşımıza. Canavarlar geceye, gece görülen düşlere aittir¹. Canavarlar canavarca bir evren halinde örgütlenmezler. Onlar evrenin bir parçasıdır. Ve çok kesin olarak kozmik düşlemede evren bir güzellik birliği kazanır.

Bir güzellik birliği tarafından değer katılmış evren sorununu ele almada, ressamın işleri konusunda düşüncelere dalmak nasıl da yararlı olurdu! Ancak her sanat kendine özgü bir fenomenoloji gerektirdiği ve de elimizde bir tek edebi belgeler olduğu için, gözlemlerimizi bunlara dayanarak ortaya koymak istegindeyiz. İşbaşındaki ressamın istencini canlandıran etkin pankalizmi² kesin biçimde dile getiren Novalis'in bir sözünü aktarmakla yetinelim: "Ressamın sanatı, güzel görme sanatıdır."³

İşte bu güzel görme istenci, güzel söylemek için güzel görmesi gereken şair tarafından üstlenilir. Bazı poetik düşlemelerde bakışın kendisi bir etkinlik olup çıkar. Barbey d'Aurevilly'nin

1 Karikatürler "esprit"nin [*esprit=çihin-çn*] malıdır. Karikatürler "toplumsal"dır. Kişinin yalnız başına daldığı düşleme rahat edemez karikatürde.

2 Pankalizm [*pancalisme*]: güzeli, tüm normlar içinde belirleyici olarak kabul eden, gerçekliği ise estetik biçimle düzenlenmiş şeylere atfeden teori. -çn

3 NOVALIS, *Scriften*, Minor, c. II, s. 228.

kadınlar nezdinde kazandığı zaferleri anlatırken kullanmaktan hoşlandığı bir deyişle söylersek şair, “bakışını ayarlamayı” bilir, tıpkı şarkıcının, uzun bir alıştırma sonrasında, sesini ayarlamayı bilmesi gibi. Göz basitçe geometrik bir perspektifin merkezi değildir artık. “Bakışını ayarlamış” seyreden kişide göz, insanca bir gücün yansıtıcısıdır. Özel bir aydınlatma gücü, dünyanın ışıklarını artırır. Canlı bakışın düşlemesi diye bir şey vardır, görmenin, açıkça görmenin, iyi görmenin, uzağı görmenin gururuyla canlanan bir düşleme vardır. Görmenin [vision] verdiği bu gurur, ressamdan çok şaire açıktır belki de: ressamın bu yüceleştirilmiş görüşü [vision] resmetmesi gerekir, şairinse ilan etmesi yeterlidir.

Gözün ışık yayan bir merkez olduğunu, ışığını bakılan nesneye, açıkça görme istenciyle iyice bakılan nesneye yönelten insanca küçük bir güneş olduğunu söyleyen o kadar çok metin sayabiliriz ki.

Copernicus’un kaleme aldığı çok ilginç bir metin tek başına, ışığa dayalı bir kozmoloji, ışığa dayalı bir astronomi oluşturmakta yardım edebilir bize. Astronomiyi yeniden biçimlendiren Copernicus, Güneş hakkında şunları yazmıştı: “Bazıları ona dünyanın gözbebeği, bazıları (dünyanın) Ruhu [Esprit], bazıları da (dünyanın) Rehberi dedi. Trismegistos ona gözle görülen Tanrı derdi; Sophokles’in *Electra*’sı ise, her şeyi-gören¹.” Dolayısıyla gezegenler de çekim gücüne sahip bir nesnenin çevresinde değil, ışıktan bir Göz’ün çevresinde dönmektedir. Bakış kozmik bir ilkedir.

Görmenin gururunu daha açıkça taşıyan, daha yakın tarihli metinlerden örnekler verirsek ispatlamamız belki de daha kesin olacaktır. Mickiewicz’in *Oriental*e’lerinden birinde, aktarılan görüş kahramanlarından biri şöyle bağırır: “Alın gözlerini bana diken yıldızlara gururla dikiyordum gözlerimi, gururla, çünkü çölde benden başkasını görmüyorlardı.”²

Gençken yazdığı denemelerinden birinde Nietzsche şöyle der:

1 COPERNIC, *Des révolutions des orbes célestes*, Giriş, Fransızcaya çeviren ve notları düşen A. KOYRÉ, Paris, Alcan, s. 116.

2 MICKIEWICZ, *loc. cit.*, c. 1, s. 82.

“... envai çeşit renkle süslü gökyüzünde tan söküyor... Gözlerimde bambaşka bir pırıltı var. Göğü delmelerinden korkuyorum.”¹

Gözün kozmik olması Claudel’de daha seyre yönelik ve daha az saldırgandır: “Gözü küçültülmüş, taşınabilir bir tür güneş, yani kendisinden başlayarak çevresindeki her noktaya *bir ışın yayma* yetisinin ilk örneği sayabiliriz².” Şair ışın sözcüğünü geometrik dinginliği içinde rahat bırakamazdı. *Işın* sözcüğüne kendi güneş gerçekliğini geri vermeliydi. Öyleyse şairin gözü bir dünyanın merkezi, bir dünyanın güneşidir.

Şair, şiirin yol açtığı hafif çılgınlıklara razı geldiğinde, yuvarlak olan her şey de gözü andırır:

*Ey büyümlü çember: tüm varlığın gözü!
Hastalıklı kanların zerkedildiği yanardağın gözü
Hülyanın durgunluğundan fışkıran
Kara lotus çiçeğinin gözü.*

Yvan Goll da bakış-güneşe o buyurgan gücünü geri verip şu dizeleri yazabiliyor:

*Evren senin çevrende dönüyor
Yıldızların gözlerini kovan çok yüzlü bir göz
Durmadan dönen sistemine katarsın yıldızların gözlerini
Çıldırırken gözlerden oluşan bulutları peşinden sürüklersin.*³

Mutlu düşlere daldığımız için, elinizdeki bu basit kitapta, “kem göz” psikolojisine girmeyeceğiz. İnsanlara kötü bakan gözle şeylere kötü bakan gözü ayırmak için ne kadar da çok araştırma yapmak gerekirdi! İnsanlara karşı gücü olduğunu kabul eden, şeylere karşı gücü olduğunu da kolayca kabul eder. Collin

1 Richard BLUNCK, *Frédéric Nietzsche. Enfance et jeunesse*, Fransızcaya çeviren Eva SAUSER, Paris, Corr  a, 1955, s. 97.

2 Paul CLAUDEL, *Art po  tique*, s. 106.

3 Yvan GOLL, *Les cercles magiques*, Paris, Falaize, s. 45.

de Plancy'nin *Dictionnaire infernal*'inde [Cehennem Sözlüğü] şu not çarpar gözümüze (s. 553): "İtalya'da öyle cadı kadınlar vardı ki, bir bakışlarıyla insanların yüreğini, salatalıkların da içlerini yer bitirirlerdi."

Ama dünyanın düşünüy kuran kişi ona bir nesne gibi bakmaz, nüfuz eden bakışın saldırganlığı hiç ilgilendirmez onu. Görme bilinci, büyük görme bilinci ve güzel görme bilinci olduğunda, seyredilen dünya da bir aydınlık ölçeğinde ilerliyor gibi olur. Güzellik duyulur olanı etkin biçimde işler. Güzellik hem seyredilen dünyanın bir engebesi hem de görmenin saygınlığının artmasıdır. Dünyanın ve dünyanın düşünüy kuranın ikili değerlendirmesinde estetikleştirici psikolojinin gelişimi izlendiğinde, güzel nesne ile güzel görmek arasında iki ayrı görme ilkesinin iletişim içinde olduğu anlaşılacaktır. Düş-kuran kişi dünyanın güzelliğini görmenin mutluluğu ile coşarken, seven ile sevilenin ikili bakışı gibi, kendisinin de dünya ile bakiştığını sanır. "Gökyüzü... yeryüzüne sevgiyle bakan koca mavi bir göz gibiydi¹." Bu durumda, Novalis'in etkin pankalizm tezini dile getirmek için şöyle demek gerekecektir: baktığım her şey, bana bakar.

Hayran olarak görmenin yumuşaklığı, hayran olunmanın gururu, insanca bağlardır işte bunlar. Ama dünyaya duyduğumuz hayranlıkta her iki yönde de etkindirler. Dünya kendini görmek ister, dünya hep açık gözlerle etkin bir merak içinde yaşar. Mitolojik hülyaları birleştirerek *Kozmoz bir Argos'tur*² diyebiliriz. Güzelliklerin toplamı olan Kozmoz, hiç kapanmayan gözlerin toplamı olan bir Argos'tur. Böylece, görme düşlemesini ilgilendiren teorem de kozmik düzeyde dile gelmiş olur: parlayan her şey görür ve de dünyada bir bakıştan daha parlak hiçbir şey yoktur.

Gören evren, argos-evren konusunda su binlerce tanıklık sunar. En hafif esintide bile gölün suları gözlerle kaplanır. Dalgaların her biri, düş-kuranı daha iyi görmek için hafifçe yükselir.

1 Théophile GAUTIER, *Nouvelles. Fortunio*, s. 94.

2 Yunan mitolojisinde yüz tane gözü olduğu söylenen nöbetçi. -çn

Théodore de Banville şöyle diyebilmiştir: “Göllerin bakışıyla insanların gözbebeklerindeki bakış arasında ürkütücü bir benzerlik vardır¹.” Bu “ürkütücü benzerlik”e taşıdığı tüm anlamı yüklemek gerekir mi? Şair, ayna karşısında düş-kuran kişinin, kendi kendisine baktığını hissettiğinde içine düştüğü *korkuyu* tatmış mıdır hiç? Göldeki tüm aynalar tarafından görülmek, belki de görölme korkusuna yol açar. Çamaşır değiştirirken köpeğinin kendine baktığını birden fark eden kadının telaşlı utanmasına dikkat çeken Alfred de Vigny’ydi sanırım.

Güzel gören ressamın seyrettiği dünyada düş-kuranm yol açtığı bu varlığın altüst oluşunu ileride yeniden ele alacağız. Ne var ki şair dünyayı, bir bakış dünyasının ötesinde bir söz *Dünyası* haline gelmeye zorladığında, dünyanın düş-kurana yaşattığı altüst oluş daha da büyüktür. Sözün dünyasında, şair poetik dil uğruna işaretlerin dilini [*langage significatif*] bıraktığında, psişizmin estetikleştirilmesi de baskın psikolojik işaret olup çıkar. Kendini dile getirmek isteyen düşleme, poetik düşleme olup çıkar. Nitekim Novalis de işte bu düşünceye bağlı kalarak, duyulur olanın felsefi bir estetik içinde özgürleşmesinin şu ölçeği izleyerek gerçekleştirdiğini söyleyebilmişti: müzik, resim, şiir.

Sanatlar arasındaki bu hiyerarşiyi benimsemiyoruz. Bizim için insanca dorukların hepsi *doruktur*. Doruklar, psişik yeniliklerin itibarını serer gözümüzün önüne. Sözün dünyası, şair tarafından ilkesinde yenilenir. En azından hakiki şair iki dillidir: şiirin diliyle işaretlerin dilini karıştırmaz. Bu dillerden birini ötekine çevirmeye kalkışmak, zavallı bir işten başka bir şey değildir.

Kozmik düşlemeninin doruğuna ulaşmış şairin başarısı, bir söz kozmozunu oluşturmaktır². Devinimsiz bir okuru peşinden sürüklemek için, okurun dünyayı övgüleri sayesinde anlaması için, ne kadar çok baştan çıkarıcı şeyi bir araya getirmesi gerekir şairin! Sevilen her şey, şairin övgüsünün varlığı olup çıkar. Dün-

1 *Revue fantastique*, c. II, 15 Haziran 1861, Bresdin’e ayrılmış bir sayı içinde.

2 “Hayal kendisini düşleyen sözcüklerden oluşmuştur,” der Edmond JABÈS, *Les mots tracent*, s. 41.

yadaki şeyleri severek, dünyaya övgüler düzmeyi öğrenir insan: böylece, sözün kozmozuna ayak basarız.

Dünyanın düşünüy kuran ile dünya arasında nasıl da yeni bir yoldaşlık doğar! Söylenen bir düşleme, yalnız başına düş-kuranın yalnızlığını dünyadaki varlıkların tümüne açık bir arkadaşlığa dönüştürür. Düş-kuran dünyayla konuşur, dünya da onunla konuşmaya başlar. Bakılan ile bakan arasındaki ikilik, Kozmoz ile Argos arasındaki ikiliğe doğru nasıl büyüyorsa, İnsan sesiyle [Voix] Ses [Son] arasındaki daha ince ikilik de rüzgar ile soluk arasındaki bir ikiliğin kozmik düzeyine ulaşır. Dillendirilen düşlemedeki baskın varlık nerededir? Düş-kuran konuştuğunda kim konuşur, o mu yoksa dünya mı?

Bu noktada düşlemenin Poetikasının dayandığı aksiyomların birinden söz edeceğiz; Düş-kuran ile Dünyasını ayrılmazcasına bağlamak gerektiğine bizi ikna edecek hakiki bir teoremdir bu. Poetik düşleme konusunda usta birinden ödünç alıyoruz bu poetik teoremi: “Dünyanın tüm varlığı eğer düş-kurarsa, konuştuğunun düşünüy kurar.”¹

Ama dünyanın varlığı düş-kurar mı? Ah, bir zamanlar, “kültür”den önce, kim kuşku duyabilirdi ki bundan? Metalin maddende yavaş yavaş olgunlaştığını herkes bilirdi. Düş-kurmadan olgunlaşmak olur mu? Düşleri biriktirmeden, dünyanın güzel bir nesnesine nimetleri, güçleri, kokuları yığmak mümkün olur mu? Ve de yeryüzü, daha dönmediği zamanlarda, düşler olmadan nasıl olgunlaştırırdı acaba mevsimlerini? Kozmikliğin büyük düşleri, yeryüzünün hareketsizliğinin güvencesidir. Uzun çalışmalarından sonra akıl, dünyanın döndüğünü kanıtlamış olsa bile, böyle bir açıklama *düşsel olarak saçmadır*. Kozmoz düşleri kuran birini, dünyanın kendi çevresinde fırıl fırıl döndüğüne ve göklerde uçtuğuna kim *ikna edebilir* ki? Öğretilmiş düşüncelerle düş-kurulmaz.²

1 Henri BOSCO, *L'antiquaire*, s. 121. Poetik düşlemenin düş-kuranla dünyayı birleştirdiğini anlamak isteyen biri için ne güzel sayfalar! 121-122. sayfalar!

2 MUSSET şöyle yazmıştı (*Oeuvres posthumes*, s. 78): “Dünyanın güneşin çevresin-

Evet, kültürden önce dünya çok düş gördü. Topraktan fıskırıyordu mitler, göllerinin gözüyle gökyüzüne baksın diye toprağı açıyorlardı. Uçurumlardan bir yükseklik yazgısı çıkıyordu. Böylece mitler insan sesine bürünüyordu hemen, düşlerindeki dünyanın düşünüy kuran insanın sesine. İnsan yeryüzünü, gökyüzünü, suları dile getiriyordu. İnsan, yeryüzünün canavar bedeni olan şu büyük-insanın [macro-anthropos] sözüydü. İlkel kozmik düşlemede, dünya insan bedenidir, insanın bakışıdır, insanın soluğu, insanın sesidir.

Söyleyen dünyanın bu çağları yeniden doğamaz mı? Düşlemenin dibine vuran kişi, doğal düşlemeyi, ilk kozmozun ve ilk düş-kuramın düşlerini bulur. Böylece dünya dilsiz olmaktan çıkar. Poetik düşleme, ilk sözlerin dünyasını yeniden canlandırır. Dünyadaki tüm varlıklar taşıdıkları isimle konuşmaya başlarlar. Kim verdi onlara bu isimleri? O kadar iyi seçilmişler ki, kendi kendilerini isimlendirmiş olmasınlar sakın? Bir sözcük başka bir sözcüğe yol açar. Dünyanın sözcükleri cümle kurmak ister. Düşlediği bir sözcükten çığ gibi sözler yaratan düş-kuran, bunu gayet iyi bilir. Gölde kapkara “uyuyan” su, külün altında “uyuyan” ateş, güzel bir kokuda “uyuyan” dünyanın tüm havası, tüm bu “uyuyanlar”, bu kadar güzel uyuyarak sonu gelmez bir düşe tanıklık eder. Kozmik düşlemede, ne dünya ne de düş-kuran, hiçbir şey hareketsiz kalamaz; gizli bir yaşam sürdürür her şey, bunun içindir ki, samimiyetle konuşurlar. Şair kulak verir ve tekrar eder. Şairin sesi [voix] dünyanın seslerinden [voix] biridir.

Elimizi alnımızdan geçirip tüm bu çılgın hayalleri, bol vakti olan bir filozofun tüm bu “düşleme düşleri”ni bir kenara itmek-te, uzaklaştırmakta özgürüz doğal olarak. Ama o zaman, Henri Bosco’nun kâğıda döktüğü sayfayı daha fazla okumamak gerekir. Şairlerin yazdıklarını okumamak gerekir. Şairler, kurdukları kozmik düşlerde, dünyadan ilk hayallerle, ilk sözlerle söz ederler. Dünyanın diliyle dünyadan söz ederler. Sözcükler, güzel söz-

de döndüğünü hiç düşünmedi ki şair.”

cükler, büyük doğal sözcükler, kendilerini yaratmış olan hayale inanırlar. Sözcükler düşleyen biri, dünyadaki bir şeye kendini vermiş bir insanın kullandığı sözcükte, bir tür düşsel etimoloji bulur. Dağda “boğazlar” varsa, bir zamanlar, rüzgar buralarda söz söylediği için değil midir bu¹? *Vacances du lundi* [Pazartesi Tatili] adlı yapıtında Téophile Gautier dağdaki boğazda “hayvanlaşmış” rüzgarların, “fazla çalıştırılmış ve çalışmaktan bezmiş elementler”in² dolaştığını duyar. İnsanın varlığını şeylerin varlığına veren sözcükler, kozmik sözcükler vardır. Şairin “Evreni bir cümlemin değil de bir sözcüğün içine almak daha kolaydır,”³ diyebilmiş olması da bundandır. Düşleme sayesinde sözcükler devasa boyutlara ulaşırlar, ilk yoksul belirlenimlerini terk ederler. Böylece şair:

Ey açları olmayan büyük dörtgen⁴

dediğinde en büyük, en kozmik dörtgeni bulur..

Kozmik hayaller, kozmik sözcükler insanın dünyayla bağıni kurarlar. Kozmik düşlere dalan düş-kuran, hafifçe sayıklayarak insanın sözcüklerinden şeylerin sözcüklerine geçer. İnsanın ve kozmozun tınısı birbirini güçlendirir. Örneğin ormanda fırtınanın hazırlığını yapan ağaçlara kulak veren şair şöyle diyecektir: “Ormanlar billur parmaklı sayıklamanın okşayışlarıyla ürperi-

1 Sözcüklerle düş-kurduğum için elimde bulunan o deli değneğine bir çingirak daha ekleyeyim: Sadece sözcüklerin arazideki “arazları” “nesnel olarak” betimlemeye yaradığını sanan bir coğrafyacı, boğaz ile boğazlamayı bir tutar. Sözcükler düşleyen biri ise, dağa ilişkin insanca bir hakikati yalnız boğaz* sözcüğünün dile getirdiğini bilir. Tepelere, vadıciklere, yollara, koruluklara, kayalara, mağaraya ne kadar bağlı olduğumu anlatmak için, “figüratif-olmayan” bir coğrafyayı, isimlerin coğrafyasını yazmam gerekir. Ne olursa olsun, figüratif-olmayan bu coğrafya, anların coğrafyası olacaktır.

* Bachelard burada *boğaz* [la gorge] ile *boğazlama* [l'étranglement] sözcüklerini ayırdıktan sonra “insanca bir hakikati dile getirmek” için dişi olduğundan *boğaz* sözcüğünü seçer. -yhn

2 Th. GAUTIER, *Les vacances du lundi*, s. 306.

3 Marcel HAVRENNE, *Pour une physique de l'écriture*, s. 12.

4 Henry BAUCHAU, *Géologie*, Paris, Gallimard, s. 84.

yor¹.” Şairin hayali insanın sinirlerinde veya ağaç liflerinde dolaşan ürpertinin elektriği için duyusal bir algılayıcıdır. Böylesi hayaller, içsel bir kozmikliği sermezler mi gözümüzün önüne? Dışarıdaki kozmozla içerideki bir komzozu birleştirirler. Poetik coşku (billur parmaklı sayıklama) bizim içimizde bir ormanı ürpertir.

Kozmik hayallerde sanki insanın sözcükleri şeylerin varlığına insanca bir enerjiyi emdirir. Bir şairin bedensel canlılığı sayesinde aşağılanmış durumundan kurtulan ot örneğini verelim:

Ot

Milyonlarca helkemiğiyle suyu taşır
Milyonlarca ayak parmağıyla toprağı tutar
.....

Ot

Her tehdide hoy atarak karşılık verir
Ot kendini sevdiği kadar sever dünyayı
Zor günler yaşansa da yaşanmasa da mutludur ot
Saldığı kökle geçip gider, ayakta yol alır
Ot.²

Böylece, şair kıvrılmış-kıvıran varlığı ayağa diker. Yeşillik onunla enerji kazanır. Sözlerin şevkiyle yaşama iştahı artar. Şair de çoşar artık, betimlemeye son verir. Yaşadığı coşkunun canlılığını izleyerek anlamak gerekir şairi. Hayranlıkla seyrederek dünyaya adım atarız o zaman. Dünya hayranlıklarımızın bütününden oluşmuştur. Şairlere hayran olmaya dayanan eleştirimizin şiarı çıkıyor yine karşımıza: Hayran ol önce, sonra anlarsın.

1 Pierre REVERDY, *Risques et périls*, s. 150. Aynı şekilde Pierre Reverdy gökyüzüne doğru bu kadar yükselip konuşmaya koyulan kavaklara kulak verir (s. 157): “Kavaklar anadillerinde usul usul sızlanırlar.”

2 Arthur LUNDKVIST, *Feu contre feu*, İsveççeden çeviri, Jean-Clarence LAMBERT, Paris, Falaize, s. 43.

Değer verilen maddelerin hayal edilmesini konu alan önceki çalışmalarımızda, kozmik hayal-gücünün kendini göstermesiyle çok karşılaştık, ama ayrıcalıklı hayallerin büyümesini sağlayan özsel kozmikliği yeterince sistemli biçimde ele almadık. Kozmik hayal-gücüne ayırdığımız bu bölümde, söz konusu *ilk hayaller*-den [*images princeps*] bazı örnekler vermezsek bir şeylerin eksik kalacağı kanısındayız. Örneklerimizi, ne yazık ki çok geç tanıyabildiğimiz yapıtlardan alacağız, yoksa maddenin hayal-gücü konusundaki tezlerimize güçlü destekler bulmuş olacaktık, ancak bu yapıtlar, yaratıcı hayal-gücünün fenomenolojisi konusundaki araştırmalarımızı sürdürme gücü veriyor bize. Ateş, su, kuş hayalleri gibi yüksek kozmiklikteki hayalleri düşlediğimizde, şairleri okurken yaratıcı hayal-gücünün yepyeni bir etkinliğine tanık olmamız şaşırtıcı değil midir?

Ocağın karşısında daldığımız basit bir düşlemeyle başlayalım. Bu örneği Henri Bosco'nun en derin kitaplarından birinden, *Malicroix*'dan alacağız.

Elbette yalnız birinin kurduğu bir düştür bu, *ailece gecenin geç saatlerine* kadar ocağın çevresinde oturmak gibi bir hayalin geleneksel yükünü atmıştır sırtından. Bosco'nun hülyalara dalan kişisi fenomenolojik anlamda o kadar yalnızdır ki, psikanalitik yorumlar yüzeysel kalacaktır hep. Bosco'nun hülyalara dalan kişisi, ilk ateşin karşısında yalnızdır.

Malicroix'nın ocağında yanan ateş, *köklerin ateşidir*. Bu ateşte, odun ateşinin karşısındaki gibi düş-kurulmaz. Ateşe yumrulu bir kök atan düş-kuran, vurgulu bir düşlemeye hazırlanıyor demektir: ateşin kozmikliğini kökün kozmikliğiyle birleştiren ikili bir kozmik düşlemedir bu. Hayaller birbirini tutar: sert odunun harlı ateşine kısa alev *kök salar*: "Capcanlı bir dil yükseliyor, kapkara havada ateşin ruhuymuş gibi salınıyordu. Bu yaratık hemen yerde, tuğladan yapılma eski ocağında yaşıyordu. Sabrederek yaşı-

yordu. hiç sönmeyen ve yavaş yavaş külleri delen küçük közlerin sebatı vardı onda.”¹ Kök gibi yavaş yavaş “külü delen” bu küçük közlerin yanmasına kül yardım eder sanki, bu ateşten sapı besleyen humustur sanki kül.²

Henri Bosco şöyle devam eder: “Durmadan beslenmiş, antik kökenleri olan ateşlerden biriydi bu da, sayılamayacak kadar çok yıldır, hep aynı ocakta, külden uzak sürmüştü yaşamı.”

Evet, “ateşi oydukları” gibi geçmişi de oyan bu ateşler karşısında hülya bizi hangi zamana, hangi hafızaya doğru götürüyor acaba? Şair şöyle der: “Bu ateşlerin hafızamız üstünde öyle bir gücü var ki en eski anıların ötesinde uyuyan, anımsanamayacak kadar eski yaşamlar, bu ateşlerin aleviyle uyanır içimizde ve gizli ruhumuzun en derin ülkelerini gözlerimizin önüne serer. Yaşadığımız günlerden önceki günleri ve düşüncemizin ancak bir gölgesi olduğu tanınmaz düşünceleri, varoluşumuzu yöneten zamanın berisinde, yalnızca onlar aydınlatır. Binlerce ateş yılı ile insana bağlanan bu ateşleri seyre daldığımızda, her şeyin elimizden kaçıp gittiği duygusunu yitiririz; zaman yokluğa [absence] gömülür; sarsılmadan terk eder saatler bizi. Olmuş olan, olan ve olacak olan, birbiri içinde eriyerek varlığın mevcudiyetinin ta kendisi olup çıkar; büyülenmiş ruhta, belki de kendi varoluşunun sonsuz saf hissi dışında artık hiçbir şey, onu kendi kendisinden ayırmaz. Var olduğumuzu ileri sürmeyiz; var olsak da hafif bir aydınlık kalır geriye. Var olacak mıyım? diye mırıldanırız ve bu dünyanın yaşamına, yarım yamalak dile getirilmiş bu kuşkuyla bağlanırsınız artık. Isıyı ileten alevi artık görmediğimiz için, içimizde ısıdan başka insanca bir şey kalmaz. Zamanın en başından beri yerde yanan o tanıdık ateşin ta kendisiyiz, insanların

1 Henri BOSCO, *Malicroix*, Gallimard, s. 34.

2 Malicroix'nun ocağında yanan kökler ilgin ağacı köküdür. Ama ateşin “kokulu alevinin” farkına düş-kuran iyice rahatladığında varacaktır ancak (s. 37). Kökler yanarken çiçeğin erdemlerini koku olarak çevreye salacaktır. Böylece alevle odunun birleşmesi, düğün adına sunulan bir kurban gibi tükenip gider. Köklerin yandığı bir ateş karşısında iki kez düş-kurulur.

dostluğunun başında nöbet tuttuğu ocaktan, bu ateşin capcanlı bir ucu yükselir hep.”¹

Yumuşak ontoloji ile dolu bu uzun sayfayı kesmek istemedik ama içerdiği tüm felsefi bilgiyi tüketmek için onu satır satır yorumlamak gerekecektir. Bu sayfa bizleri, varoluşunu olumlamak için kendi hayallerinden kuşku duymak isteyen bir düş-kuranın *cogitosuna* yönlendiriyor. *Malicroix*’daki düş-kuranın *cogitosu*, bir varoluş-öncesinin varoluşunu açıyor bize. Ateşin “çocukluğu”nun düşünüyü kurduğumuzda, anımsanamaz bir zaman önümüzde açılır. Bütün çocukluklar aynıdır: insanın çocukluğu, dünyanın çocukluğu, ateşin çocukluğu, bu yaşamların hiçbiri tarihin çizgisinde koşturmaz. Düş-kuranın kozmozunu hareketsiz bir yaşama yerleştirir bizi, dünyada erimemize yardım eder. Sıcak bizde, biz sıcaktayız, kendimize eşit bir sıcakta. Sıcak [*la chaleur*], dişi yumuşaklığıyla destekler ateşi. Kaba bir metafizik, sıcaklığın içine, ateşin dünyasına atılmış olduğumuzu söyleyecektir bize. Düşlemenin apaçıklıkları karşısında, muhalefet metafiziğinin elinden hiçbir şey gelmez. Bosco’nun yazdığı sayfayı okurken, dünyanın iyiliği sarar bizi her yandan. Her şey erir, her şey birleşir, iyi-olma ılgın ağacı gibi kokar, sıcaklığın kokusu vardır.

Yazar, bir hayalin iyi olmasındaki bu durmadan [*repos*] kal-karak, genişleyen bir durmanın kozmozunu yaşatır bizlere. *Malicroix*’nın başka bir sayfasında şunları yazar Bosco: “Dışarıda hava, ağaçların tepesinde durmuş dinleniyor, kıpırdamıyordu. İçerideyse ateş, ihtiyatı elden bırakmadan yanıyor, gün ışıyınca ya kadar dayanmak istiyordu. Etrafa saf varlığın duygusu yayılıyordu bir tek. İçimdeyse, tek bir kıpırtı bile yoktu: tasarımlarım durmuş, zihnimdeki [*mental*] hayaller gölgede uyumaktaydı.”²

Zamanın dışında, mekânın dışında, ateşin karşısında, varlığımız bir *orada-olmaya* [*être-là*] zincirli değildir artık, benliğimiz, varoluşa, süren bir varoluşa sahip olduğuna kani olmak için,

1 *Loc. cit.*, s. 35.

2 Henri BOSCO, *Malicroix*, s. 138.

güçlü olumlamalar yapmak, bize enerjik projelerle dolu bir gelecek sağlayan kararlar almak zorunda değildir. Birleşik düşleme bizi birleşik bir varoluşa geri götürdü. Ah! Dünyaya, bir dünyanın iyiliğine akmamıza yardım eden düşlemenin o tatlı akıcılığı. Bir kez daha düşleme, varlığın özünün iyi-olma olduğunu, arkaik varlıkta kök salmış bir iyi-olma olduğunu öğretiyor bize. *Olmuş olmaksızın*, nasıl olur da bir filozof, *olduğundan* emin olabilir? Arkaik varlık kendimle aynı olmayı öğretir bana. *Malicroix*'nın böylesine sabit, temkinli, sabırlı ateşi, kendisiyle barışık bir ateştir.

Düş-kurana arkaik ve zamansız olanı öğreten bu ateş karşısında, ruh da dünyanın bir köşesine sıkışıp kalmaz artık. Dünyanın merkezinde, kendi dünyasının merkezindedir. En basit ocak bile bir evreni çerçeveye alır. En azından, genişleyen bu hareket, düşlemenin ateş karşısındaki iki metafizik hareketinden biridir. Başka bir hareket daha vardır ki o bizi bize götürür yeniden. Böylece düş-kuran, ocağın karşısında döne döne ruh ve beden, beden ve ruh olur. Bazen beden tüm varlığı ele geçirir. Bosco'nun düş-kurani bedeninin baskın olduğu bu saatleri çok iyi bilir: "Ateşin karşısına oturdum, epey geç vakte kadar, bir ucu yanmış odunları, alevleri, külleri seyretmeye takıldım. Ama ocaktan hiçbir şey çıkmadı. Ucu yanmış odunlar, alevler, küller uslu uslu, oldukları gibi kaldılar; birer gizli harika olup çıkmadılar (zaten öyleler). Bir yandan da hoşuma gidiyorlardı. ama harındırdıkları anımsatma gücünden çok, işime yarayan sıcaklıklarıyla. Düşlemiyor, ısınyordum. Isınmak nasıl da hoştur; beden duygusunu, insanın kendisiyle temas kurduğunu gayet iyi aktarır; bir şeyler hayal etsek bile hep dışarda, gecede, soğukta olan şeyleri hayal ederiz, çünkü o zaman, titreşerek koruduğumuz kendi sıcaklığımızın üstüne dertop oluruz¹." Hiçbir şey unutmamayı öğrettiği için basit ama yararlı bir metindir bu. Düşlemenin gerçekliği sindirdiği saatler vardır, bu saatlerde düş-kuran iyiliğini bedenine katar, derinlemesine ısınır. İyice ısınmak, bedenın düş-kurma biçim-

1 Henri BOSCO, *Malicroix*, s. 134-135.

lerinden biridir. İşte, düşlemenin ateş karşısındaki ikili hareketinde, bizi mutlu bir dünyaya akıtan harekette ve bedenimizi bir iyi olma küresi haline sokan harekette, hem bedenimizi hem de ruhumuzu ısıtmayı öğretir bizlere Henri Bosco. Bir ocağın sıcaklığına bu kadar iyi kucak açabilen bir filozof, dünyayı karşıtlıklarla tanıyan metafizikçilerin anti-tezi olarak, dünyaya katılmaya yönelik bir metafizik geliştirmekte güçlük çekmeyecektir. Ocak karşısında düş-kuran, şu konuda yanılmaz: sıcaklığın dünyası, genelleşmiş yumuşaklığın dünyasıdır. Sözcüklerle düş-kuran biri için de sıcak, sözcüğün olanca derinliğiyle, dışı hale girmiş ateştir.

Malicroix'nın sabahlaması devam eder. Ateşin yatıştığı saat gelir. Ateş, “gözle görülebilen bir sıcak parçasından başka bir şey değildir artık. Ne bir duman, ne bir çıtırtı. Kıpırtısız ışığın maddenin bir yüzü vardı... Yaşıyor muydu hâlâ? Benim [*moi*] ve yalnız bedenim dışında kim yaşıyordu ki?” Ateş ölürken ruhumuzu da silmez mi? Ocaktan yayılan hafif ışıkların ruhuyla nasıl da birleşmiş yaşıyorduk! İçimizde ve dışımızda herşey ışıktı. Yumuşak bir ışıktı, yumuşak bir ışıkla yaşıyorduk. Ateşin yaydığı o son ışıklar nasıl da yumuşaktır! Tek başımızaydık ama iki kişi olduğumuzu sanıyorduk. Bir dünyanın yarısı çekip alındı elimizden.

Ateşin evde oturduğunu anlamak için daha başka kaç sayfa üstünde derin düşüncelere dalmak gerekirdi acaba? Yarırcı bir tarzda konuşsak, ateşin evi oturulabilir kıldığını söyledik. Evin oturulabilirliği deyişi, oturmak fiiline bağlı düşleri bilmeyenlerin diline aittir¹. Ateş, dostluğunu evin tümüne aktarır ve sıcaklığın Kozmozunu kılar Evi. Bosco bunu bilir, bunu söyler: “Sıcaklığın genleştirdiği hava, evin tüm oyuklarını dolduruyordu, duvarlarda, yerde, alçak tavanda, masif mobilyalarda hissettiriyordu ağırlığını. Yaşam, ateş ile kapalı kapılar, kapılarla ateş arasında dolanıp duruyordu, görünmez sıcaklık çemberleri çiziliyordu havada, bu çemberler yüzümü okşuyordu. Bu hareket içinde oradan oraya

1 Bu düşleri önceki kitaplarımızdan birinde inceledik: *La poétique de l'espace* [Uzamanın Poetikası, İthaki, 2008] P. U. F., 1957.

taşınan odun ve kül kokusu daha da somutlaştırıyordu yaşamı. Alevlerin yaydığı en zayıf ışık bile alçı duvarları renklendirerek titriyordu. Çalışıp duran ocaktan ince, hafif bir duman, çizgi gibi sızıyor, tatlı bir uğultu yükseliyordu. Bütün bunların oluşturduğu ılık beden, tatlı tatlı içimize işliyor, bizleri dostluk ve dinginliğe çağırıyordu.”¹

Bu sayfayı okuyanlar, belki de bize karşı çıkıp yazarın artık kendi düşlemesini anlatmadığını, kapalı bir odada duyduğu iyiliği betimlediğini söyleyeceklerdir. Gelin, daha iyi okuyalım, düş-kurarak okuyalım, anımsayarak okuyalım. Yazar bize bizden, düş-kuranlardan, hafızaya sadık kalan bizlerden söz ediyor. Ateş de bize eşlik etti. Ateşin dostluğunu tattık. Kendi içimizde, en diplerde saklı hayallerle iletişim kurduğumuz için, yazarla da iletişim kurmaktayız. Ateşin dostluğuyla tanıştığımız odalara dönüyoruz düş-kurmaya. Bu dostluğun getirdiği ödevlerin tümünü bir kez daha dile getiriyor Henri Bosco: “Uyumadan başında durmak... ve sofulukla, ihtiyatla beslemek gerekir bu basit ateşi. Evin tam ortasındaki taşı iltan başka dostum yok, her şeyi ileten bu taşın sıcaklığı dizlerime, gözlerime kadar yükseliyor. İnsanla korunak arasında, ateş, toprak ve ruhun o eski antlaşması işte orada, dindarca mühürlenir.”²

Ateşin karşısında dalman bu düşlemenin tümü basitliğin damgasını taşır. Bunları olanca basitliği içinde yaşamak için, durmayı sevmek gerekir. Böylesi düşlerin en büyük yararı, ruhun durup dinlenmiş olmasıdır. Doğal olarak, ateş başlığı altında toplanacak daha başka pek çok hayal vardır. Tüm ateş imgelerini başka bir çalışmada yeniden ele almayı umut ediyoruz. Düşlemeyi konu alan bu kitapta, ocağın karşısına yerleşen bir düş-kuranm, *derinleşen* bir düşleme deneyimi yaşadığını göstermek istedik. Ateşin karşısında düş-kurarken, suyun karşısında düş-kurarken, bir tür istikrarlı düşlemeye dalarız. Ateşin, suyun bir tür düşsel tümleş-

1 Henri Bosco, *loc. cit.*, s. 165.

2 Henri Bosco, *loc. cit.*, s. 220.

tirme [*int gration*] gücü vardır. Hayallerin de bir kökü olur b y-
lece. Hayallerin izini sürdüğümüzde, dünyaya katılırsınız, dünyaya
kök salarsınız.

Bir şairin durgun su karşısında daldığı düşlemeyi izleyerek,
dünyaya katılma metafiziğini destekleyecek yeni kanıtlar bula-
cağız.

VI

Durgun bir suyun karşısında dalınan düşleme, bu da bize büyük
bir ruh durgunluğu verir. Suyu ilişkin bu düşleme, fazla canlı
alevler karşısında dalınan düşlemeden çok daha yumuşak, do-
layısıyla çok daha g venlice terk eder hayal-gücünün düzensiz
fantezilerini. D  -kuranı basitleştirir. Bu düşleme nasıl da kolay-
ca zamansız hale gelir! Anı ile gösteriyi nasıl da kolay bağlar bir-
birine! Gösteri mi anı mı? Dingin suyu gerçekten görmek gerekir
mi, *fiili olarak* görmek gerekir mi? Sözcüklerle düşleyen biri için
uyuyan su sözcükleri, hipnotize eden bir yumuşaklığa sahiptir.
Biraz d  -kurarsak, *her dinginliğin uyuyan su olduğunu*  ğreniriz.
Her hafızanın diplerinde uyuyan bir su yatar. Evrendeyse uyuyan
su, bir dinginlik kütlesi, bir hareketsizlik kütlesidir. Uyuyan suda
durup dinlenir dünya. Uyuyan suyun karşısında, d  -kuran da
katılır dünyanın durmasına.

G l, durgun gölcük, oradalar. Mevcut olma ayrıcalığına sa-
hipler. D  -kuran da yavaş yavaş bu mevcudiyete katılır. Burada
d  -kuranın benliği hiçbir karşıtlıkla karşılaşmaz artık. Ona *karşı*
hiçbir şey kalmamıştır. Evren, *kar ının* tüm işlevlerini yitirmiş-
tir. Durgun g lde durup dinlenen evrende ruh, her yerde kendi
evindedir. Uyuyan su, d  -kuranı ve evreni, her şeyi t mle tirir.

Bu birleşmede ruh, düşüncelere dalar. D  -kuran, *cogitosunu*
en doğal biçimde uyuyan bir suyun kenarına koyar; derinliklerin
varlığının kendini sağlama alacağı gerçek bir ruh *cogitosudur* bu.
D  -kuranın ruhu, varlığın diplerine kadar inen bir tür kendini

unutma sonrasında, şüpheyle ilgili gevezeliklere gerek duymadan, yeniden yüzeye çıkar, evrendeki yaşamını sürdürmek için geri gelir. Geniş yapraklarını suların aynasına seren bu bitkiler nerede yaşıyor? Bu kadar eski ama bir o kadar taze bu düşler nereden geliyor? Suların aynasından mı? İç yaşama sahip tek ayna budur. Dingin bir suda, suyun yüzeyiyle derinleri ne kadar da yakındır birbirine! Derinlik ve yüzey barışmıştır. Su ne kadar derinse, ayna da o kadar aydınlıktır. Dipsiz uçurumlardan çıkar ışık. Derinlik ve yüzey birbirine aittir; uyuyan suların düşleri, durmaksızın bir ona bir de buna gidip gelir. Düş-kuran kendi derinliğine göre düş-kurar.

Burada da yine Henri Bosco, hülyalarımızı bedenleştirmemize yardım edecektir. “Göllerde inzivaya çekildiğinde”, derinlerden şöyle yazar: “Bir tek orada zaman zaman, kendi zifiri karanlığımdan yükselmeyi ve kendimi unutmayı başarıyordum. İçimdeki boşluk doluyordu... Düşüncemin akışkanlığı – o zamana kadar burada boşu boşuna kendimi bulmaya çabalıyordum – çok daha doğal, dolayısıyla daha az acı geliyordu bana. Zaman zaman, altta yatan başka bir dünyaya ilişkin nerdeyse fizik denebilecek bir hisse kapılıyordum, bu dünyanın ılık ve hareketli malzemesi, bilincimin donuk katmanının altından uç veriyordu. İşte o zaman bu katman, durgun gölcüklerin duru suyu gibi ürperi-yordu¹.” Düşünceler, varlığı sağlama alamadan donuk bilincin üstünden geçip gidiyorlardı. Düşleme, varlığı derin suyun varlığı ile birleşmiş halde sabitler. Düşleme süresince seyredilen derin su, düş-kuranın derinlerde yatan ruhunu dile getirmeye yardım eder: “Durgun gölcüklerde kendimi yitirince” diye sürdürür sözlerini yazar, “çok geçmeden, balçıktan, kuşlardan, bitkilerden, uzun ömürlü fundalıklardan oluşan gerçek bir dünyada değil de hareketleri, sakinliği, benim içimdeki çeşitlenmelere karışan bir ruhun tam ortasında bulunduğumu sanıyordum. Ve bu ruh, bana benziyordu. Zihinsel yaşamım [*vie mentale*] burada

1 Henri BOSCO, *Hyacinthe*, Paris, Gallimard, s. 28.

düşüncemi kolayca aşırıyordu. Bir kaçış değildi bu... içimdeki bir kaynaşmaydı.”¹

Ah! *Kaynaşma* sözcüğünü kuşkusuz biliyordur filozoflar. Peki ya kaynaşma denilen şeyi, biliyorlar mı? Bir hayalden yardım almadan, “kaynaşma”nın metafizik deneyimini nasıl yaşayabiliriz ki? Kaynaşma, yani dünyanın tözlerinden birine tümüyle yapışma! Tüm varlığımızın, dünyanın yoğun kabul etme gücüne katılması. Bosco’nun düş-kuranı, kendi düş-kuran ruhunun derin suyun ruhunda nasıl eridiğini söyler bize. Evren psikolojisinden bir sayfa yazmıştır gerçekten de Bosco. Bu örnek üstünden, bir düşünme psikolojisiyle uyum içinde bir evren psikolojisi geliştirebilse, dünyada kimbilir nasıl da daha iyi yaşırdık!

VII

Göl, durgun gölcük, uyuyan su, doğal olarak, yansıtılan bir dünyanın güzelliği ile kozmik hayal-gücümüzü uyandırır. Bunların kenarına gelince düş-kuran, dünyayı hayal etmek, gerçek dünyaya hayali bir dünya eklemek konusunda çok basit bir ders alır. Göl, doğa konulu suluboyalar alanında ustadır. Yansıtılmış dünyanın renkleri, ağır tözsel yüke sahip renklerden daha yumuşak, daha tatlı, daha güzelce yapaydır. Yansılardan aktardığı bu renkler, daha şimdiden idealleştirilmiş bir evrene aittir. Yansılar, uyuyan suyun tüm düş-kuranlarını idealleştirmeye çağırır böylece. Suyun karşısında düş-kuran şair, bunun *hayali bir resmini* yapmaya çalışmayacaktır. Gerçeğin biraz daha ötesine geçecektir hep. Poetik düşünmenin fenomenolojik yasası işte böyle der. Şiir, dünyanın güzelliğini sürdürür, dünyayı estetikleştirir. Şairlere kulak verdiğimizde bunun yeni kanıtlarıyla karşılaşacağız.

D’Annunzio, son derece tutkulu bir romanının ortasına, duru bir su karşısında dalınan bir düşünmeyi yerleştirmişti. Bu düşünmede ruh, saf kalabilecek bir aşkın düşünde durup dinlenmek-

1 Henri BOSCO, *loc. cit.*, s. 29.

teydi: “Ruhum ile manzara arasında gizli bir karşılıklık, gizemli bir yakınlık [*affinité*] vardı. Ormanın durgun sudaki imgesi, gerçek sahnenin düşünmüş imgesiydi sanki. Shelley’nin şiirindeki gibi, her durgun gölcük, yeraltı dünyasına gömülü dar bir gökyüzüydü sanki, karanlık toprağa serili pembemsi bir ışıktan yapılma gökkubbesiydi, derin geceden daha derin, gündüzden daha saf; ağaçlar burada da yukarıda olduğu gibi gelişmişlerdi, ama havada dalgalanan tüm ağaçlardan daha zarif ve daha kusursuz, hafif renklere sahiplerdi. Dünyamızda asla görülemeyen güzellikte manzaralar, suyun güzel ormana duyduğu aşkla resmedilmişti; bu manzaraların hepsine, en derin noktalarına varıncaya dek, bizimkinden çok daha tatlı bir alacakaranlık, değişmeyen bir hava, cennetsi bir aydınlık sinmişti.”

*Hangi uzak çağlardan geldi hize bu vakit!*¹

Söylenmeyen hiçbir şey yok bu sayfada: Bu düşlemede, *düş-kuran* su değil midir? Düşlenen güzelliği artırarak, bu kadar sadık, bu kadar yumuşak biçimde *düş-kurmak* için durgun gölcüğün suyunun, “güzel ormanı” sevmesi gerekmez mi? Bu aşkın karşılığı yok mudur? Orman, güzelliğini yansıtan suyu sevmez mi? Gökyüzünün güzelliği ile suların güzelliği arasında karşılıklı bir hayranlık yok mudur²? Dünya, yansılarında iki kat daha güzeldir.

Hangi uzak çağlardan geliyor bu cennetsi ruh aydınlığı? Kendisine esin kaynağı olan yeni aşk, şehvete adanmış aşkların yazgısına düşecek olmasaydı, şair yanıtlayabilirdi bu soruyu. Bu vakit, yitirilmiş saflığın bir anısıdır. Çünkü “anımsayan” su, işte bu vakitleri anımsar. Duru bir suyun karşısında *düş-kuran* kişi, ilk saflıkların düşünür kurar. Suların düşünde, dünyadan *düş-kurana* saflık iletilir. Nasıl da yeniden başlamak isteriz yaşamımıza, ilk

1 G. D’ANNUNZIO, *L’enfant de volupté*. Fr. Çeviren HÉRELLE, s. 221.

2 Nerdeyse hiç *düş-kurmayan* SAINTE-BEUVE, *Volupté* adlı yapıtında şöyle demişti:

Gökkubhenin ayı, huzur içinde hayran hayran seyrederek dalgaların ayını.

düşlerin yaşamı olacak bir yaşama! Her düşlemenin bir geçmişi, eskilere uzanan bir geçmişi vardır; suların düşünün de, bazı ruhlar için, basit olma ayrıcalığı vardır.

Gökyüzünün suların aynasında ikiye katlanması, düşlemeyi daha büyük bir ders almaya çağırır. Suyun içine kapatılmış bu gökyüzü, ruhumuza kapatılmış bir gökyüzünün hayali değil midir? Abartılı bir düştür bu ama Jean-Paul Richter adındaki o ünlü düş-kuran tarafından yaşanmıştır. Jean-Paul, düşlemenin yeniden yarattığı dünya ile seyredilen dünyanın diyalektiğini mutlak noktasına kadar iteler. Dingin suyun karşısında düş-kuran bir ruhun içselliğindeki gökyüzünün mü, yoksa başımızın üstündeki gökyüzünün mü, hangisinin daha hakiki olduğunu kendisine sormaz mı? Jean-Paul duraksamadan yanıtlar bu soruyu: “İçimizdeki gökyüzü, aslında gökyüzü olmayan dışımızdaki gökyüzünü yeniden kurup yansıtır¹.” Çevirmen bu metni zayıflatmıştır. Gerekli olan, diye yazar Jean-Paul, “dass der innere Himmel den äusseren, der selten einer ist, erstatte, reflektiere, verbaue”². *Jubilé*'deki düş-kurana göre kurucu güçler, suyun dibindeki dünyaya bakarak düş-kuran ruhun içindeki gökyüzüne aittir. Çevirisi yapılmamış olan *verbaue* sözcüğü, *toptan* altüst oluşu anlatan uç bir sözcüktür. Dünya yansıtılmakla kalmamıştır, durağanca yeniden kurulmamıştır; düş-kuran, dıştaki gökyüzünü oluşturmak için bütünüyle kendini harcar. Büyük bir düş-kuran için suda görmek, ruhta görmektir ve dış dünya, kısa sürede, ancak düş-kuranın düşlediği birşey olup çıkar. Bu kez gerçek olan, hayal edilmiş olanın yansısından başkaca değildir.

Jean-Paul Richter kadar kararlı bir düş-kuranın bu son derece belirleyici metninin, bir hayal-gücü ontolojisine giden yolu açtığı kanısındayız. Bu ontolojiye duyarlıysak bir şairin ayaküstü verdiği bir hayal, bizde ardı arkası kesilmeyen yankılar uyandırır.

1 Jean-Paul RICHTER, *Le jubilé*, Fr. Çeviren Albert BÉGUIN, Paris, Stock, 1930, s. 176.

2 *Der Jubelsenor, Ein Appendix von Jean PAUL*, Leipzig, J. G. Beigang, 1797, s. 364.

Yenidir hayal, hep yenidir, ama tını hep aynıdır. Dolayısıyla, basit bir hayal bile Dünyayı ortaya koymaya yeter. Jean-Clarence Lambert şöyle yazar:

*Gölün üzerinde güneş tavuskuşu gibi işi ağırdan alıyor*¹

böyle bir hayal her şeyi bir araya getirir. Dünyanın bir gösteri, bir bakış olduğu dönüş noktasında yer alır. Göl ürperdiğinde, güneş ona binlerce bakışın pırıltısını sunar. Kendi Kozmozunun Argos'udur Göl. Dünyanın tüm varlıkları, büyük harfle başlayan sözcüklere layıktır. Tüylerindeki gözlerin tümünü ortaya sermek için kuyruğunu açan Tavuskuşu gibi, Göl de güzel göstermek ister kendini. Böylece, hayal edilen kozmoloji aksiyomumuza gereken hakikat kanıtı bir kez daha elimize geçmiş oluyor: parlayan her şey, görür. Göl karşısında düş-kuran kişiye göre, dünyanın ilk bakışı sudur. Yvann Goll, *Çeil* başlıklı bir şiirde şöyle der:

*Bana hakmana bakıyorum: gözüm
Nereden olduğunu bilmiyorum ama yükseliyor
Yüzümün yüzeyine
Göllerin küstah bakışıyla.*²

Duru bir su karşısında yansılarn hayal edilmesine dair psikoloji o kadar çeşitlidir ki, tüm öğelerini ayırt etmek için baştan sona tam bir kitap yazmak gerekirdi. Düş-kuranın şakalaşan bir hayal-gücüne teslim olduğu tek bir örnek verelim. Bu eğlenen düşlemeyi, Cyrano de Bergerac'tan ödünç alacağız. Bir bülbül, suların aynasında kendi hayalini görür: "Dala konmuş bir bülbül, (suların) içinde kendine bakar ve nehre düştüğünü sanır... Cıvıldaşır, kendini paralar, bağırıp durur, bu arada öteki bülbül de, sessizliği bozmadan, görünürde onun gibi bağırıp durur ve ruhumuzu öyle efsunlayıp aldatır ki, böyle yüksek sesle bağırıp

1 Jean-Clarence LAMBERT, *Depaysage*, Paris, Falaize, s. 23.

2 Yvan GOLL, *Les cercles magiques*, Paris, Falaize, s. 41.

durmasının tek nedeninin kendini gözlerimize duyurmak olduğunu sanırız.”¹

Oyunu daha da ileri götüren Cyrano şöyle yazar:

Onu arayan turna balığı ise, dokunur ama hissedemez onu, peşine düşer, onu bu kadar çok delip geçmiş olmasına şaşırır... Görülebilen bir hiçtir bu, gecenin öldürdüğü bir gecedir.

Bir hülya filozofu gibi “virtuel” hayallerle beslenebildiğine inanan turna balığına, yanılsamaya kapıldığını göstermek için fizikçinin epey çabalaması gerekecektir. Ama şair tüm fantezilerini dile getirmeye koyulduğunda, onun sözünü kesmek fizikçiye düşmez.

VIII

Evren psikolojisine somut bir örnek vermek için, dağdaki bir göl dekorunun bir bakıma kendi kişisini yarattığı bir anlatının, derin ve güçlü suyun, içinde yüzüldüğü için uyarılıp insanca bir varlığı bir su varlığına, bir kadını bir Melusina’ya dönüştürdüğü bir anlatının peşine takılacağız. Jacques Audiberti’nin *Carnage* isimli önemli kitabı, getireceğimiz yorumun odak noktasında yer alacak.

Audiberti, pek ender olarak yansı hayalleri kullanır. Hayal-gücü suya bakıp fal açma gücüne, suya dost olma çekiciliğine sahipmiş gibi, düşleri su tarafından çekilir. Düş-kuran, suyun kalınlığında yaşamayı düşler. Dokunmanın *hayalleri*yle yaşayacaktır. Hayal-gücü artık bizlere seyredilen hayallerin ötesini vermekle kalmayacak, kas kaynaklı sevinçlerin, yüzmenin sahip olduğu güçlerin ötesini de verecektir. Jacques Audiberti’nin *Le lac*² başlıklı bir bölümde yazdıklarını okuduğumuzda, bunların olumlu deneyimleri dile getirdiğini sanabiliriz ilk başta. Ama belirtilen her duyum, bir hayal olarak artırılmıştır. Duyulur olanın poeti-

1 Alıntılayan Adrien de MEEÜS, *Le romantisme*, Paris, Fayard, 1948, s. 45.

2 Jacques AUDIBERTI, *Carnage*, Paris, Gallimard, 1942, s. 36. Bkz. s. 49-50.

kasma ait bölgeye adım atmaktayız. Deneyim diye birşey varsa, hakiki bir hayal-gücü deneyiminden söz etmek gerekir. Çıplak gerçeklik, duyulur olanın poetikasına ilişkin bu deneyimin hızını kesecektir. Dolayısıyla suyun yaşamındaki böylesi gözüpeklikleri, kendi deneyimlerimize, kendi anılarımıza göndererek okumaktan kaçınmalı; bunları duyulur olanın poetikasma, dokunmanın poetikasına, kasların tınısının poetikasına kulak vererek, *hayal-gücüyle* okumamız gerekir. Yeri gelmişken, basit algılara estetik bir yaşam kazandıran psikolojik süslemelere de dikkat çekeceğiz. Sular dünyasının kadın kahramanını tanıtalım önce.

Audiberti doğrudan doğruya doğanın güçlerini düşler. Bir Melusina yaratmak için efsanelere ve masallara gerek duymaz. Yarattığı Melusina, dünyada yaşadığı zaman bir köylü kızıdır. Köydeki insanlar gibi konuşur, onlar gibi yaşar. Ama göl onu *payalınız* kılar ve gölün yakınında yalnızken, göl bir evren olup çıkar. Köylü kızı yeşil suya, içsel anlamda yeşil olan, Melusina'nın derinlikli tözünün kızkardeşi olan bir suya girer. Durmayıp dalar bir de: beyaz bir köpük çıkar derin bir kovuktan, sıvı dünyanın yakınlığını, binlerce akdiken çiçeğiyle beyazlaştırır. Yüzen kız, dalgaların altındadır şimdi: "Dünyadaki her şeyden daha mavi, uğultulu esrimeden başka bir şey yoktu artık..."¹

"Dünyadaki her şeyden daha mavi uğultulu esrime." Bu hayal hangi duyular alanına ait acaba? Buna psikolog karar versin; ama suların düşü sözlü bir düşleme olduğu için, sözcükler düşleyen kişi çok hoşnuttur burada. Sözün poetikası, baskın poetikadır burada. Şairin söylediklerinin tümünü işitebilmek için yeniden söylemek ve yine yeniden söylemek gerekir. Dalgaların sesini duymak isteyen kulak için, *uğultu* [*la rumeur*] sözcüğü nasıl da güzel bir kabuktur.

Yazar sürdürür sözlerini: (yüzen kız) "sıvı maviliğin içinde dolaşıyordu... Kendisini saran, dolduran ve eriten mavi suya düğümlemişti, içeri sızan gün ışığının dalgaların altında çizdi-

1 J. AUDIBERTI, *Carnage*, s. 49.

gi kara şimşeklerin hedefi oluyordu.” Suların bağrından başka bir güneş doğar, ışık dalgaları, göz alıcı pırıltılar yayar. Suyun altında gören kişinin, çoğu kez gözünün ağtabakasını koruması gerekir. Atılan her kulaçta suların dünyasının şiddeti de değişir. Ateşli Melusina, diyordu Jacques Audiberti, “harikalar dünyasının barındırdığı görünmez atların soluğunu dile getiren bu öfkeli evrenin tespihlerini bedenine sarıyordu.” Zira şair, yüceleştirilmiş kozmik bir hayalden doğan dünyaları, harikalar dünyasını vermelidir bize, işlevi budur. Ve de kozmik hayal, bu kez yüceleştirildiği için, sadece dünyada tüketilmekle kalmaz; algılanan her şeyin ötesinde, bir bakıma dünyayı aşar. Yüzen kızla ilgili Audiberti şunları yazar: “Suların parıltılı gecesinde, gölün gecesinde, elverişli gecede, yüzmenin güçlerinin çok ötesinde, geri dönüyor, seyahat ediyor, derin düşüncelere dalıyordu.”¹

Ne var ki bu kadar yeni evrenler, bu kadar güçlü biçimde hayal edilmiş evrenler, kendilerini hayal eden varlığı en gizli noktalarına kadar işlemeden duramaz. Olanca içtenliğimizle şairin hayallerinin izinden gidersek, öyle geliyor ki hayal-gücü, bizdeki bir toprak varlığını yok eder. İçimizde bir su varlığının doğmasına izin vermeye niyetleniriz. Şair bir varlık icat ettiğine göre, varlıklar icat edilebiliyor olmalı. İcat edilen her dünya için şair, icat eden bir özne çıkarır ortaya. Kendi icat etme gücünü, icat ettiği varlığa havale eder. *Kozmozlaştıran benin* dünyasına adım atarız. Bizdeki ve dışımızdaki bir kökenin canlılığını, şair sayesinde yeniden yaşarız. Düşlemenin diplerinde, gözlerimizin önünde bir varlık fenomeni ayağa kalkar ve şairin hayal itkilerini kabul eden okuru ışığa boğar. Audiberti’nin Melusinası varlık değişimine uğrar, insanca bir doğayı yok edip kozmik bir doğaya bürünür. “Yaşamını yitirmeden kendini ortadan kaldırmanın şanına daha da layık olmak için, var olmaya son verir”². Temel elementte erimek, yeni bir kozmozda ortaya çıkmak isteyen herkese gerekli

1 Loc. cit., s. 50. Altını biz çizdik.

2 J. AUDIBERTI, *Carnage*, s. 60.

insanca bir intihardır. Toprağı unutmak, toprağa bağlı varlığımızı yadsımak, suya kozmik bir aşkla bağlı olan herkes için geçerli, ikili bir zorunluluktur. Öyleyse, sudan önce hiçbir şey yoktur. Suyun üstünde hiçbir şey yoktur. Su dünyanın her şeyidir. Şair, nasıl bir ontolojiler dramı yaşamaya çağırıyor bizi! Hayallerin olaylara yol açtığı bir yaşam, nasıl da yeni bir yaşamdır! Gölle geldiğinde, Melusina “her tür toplumsal yazgı biçimiyle bağlarını koparıyordu. Doğanın yokluk kadehini dolduruyordu. İntihar ederken uçsuz bucaksız oluyordu. Ama sular yüreğinin en derinlerini ıslatırken, dünyaya ve kuruluşuna yeniden kavuştuğunda, neredeyse gölün suyu olduğunu yine hissediyordu. Gölün suyu ayağa kalkar. Yürür.”¹ Yere geri dönen, toprakta yürüyen Melusina, yüzmenin enerjisini yitirmemiştir. İçindeki su, bir enerjinin varlığıdır. Audiberti’nin sudan yapılma kadın kahramanında, Tristan Tzara’nın bir dizesini kullanıp, “yumuşak su ile kaslı suyun”² karşılaştığını söyleyebiliriz.

“Ayağa kalkan” bu su, dikilen bu su, ayaktaki bu su, nasıl da yeni bir varlıktır!

Böylece düşlemenin uç noktalarından birine varıyoruz. Şair uç noktadaki bu düşlemeyi yazma cesareti gösterdiğine göre, okur da bunu geçiştirmeden, indirgemeye girişmeden, “nesnellik” kaygısı gütmekten, hatta elinden gelirse, kendi fantezisini yazarınkine ekleyerek, okur düşlerinin bir tür ötesine varıncaya dek okumaya cüret edebilmelidir. Hayallerin doruklarında dolaşarak, hep dorukları aşma isteğiyle gerilerek okumak, okura iyice tanımlanmış fenomenoloji alıştırma sağlayacaktır. Okur hayal-gücünü en aşırı biçimiyle yaşayacağı için, olağanüstü bir varlığın işareti olan inanılmaz bir hayalin mutlağında yaşayacağı için, hayal-gücünü özünde tanıyacaktır.

Suyla ilgili mutlak düşlerde, suya ilişkin klasik psikolojide Su perileri [*Nymphes*], en nihayetinde olağanüstü varlıklar değiller-

1 J. AUDIBERTI, *ay*, s. 50.

2 Tristan TZARA, *Parler seul*, Caractères Yayınları, s. 40.

di. Pustan oluşmuş varlıklar gibi, “şen şakrak sular” gibi hayal edilebilirlerdi; durgun gölcüklerin üstünde dolaşan ateşlerin esnek kardeşleriydi bunlar. Su perileri ancak boyun eğmiş bir insanca duruma terfi ediyorlardı. Yumuşaklığı, tatlılığı, beyazlığı dile getiren varlıklar olarak kalıyorlardı. Melusina ise kolay tözü yalanlar. Düşeylik [verticalité] isteyen bir sudur Melusina, sert ve zorlu bir sudur. Bu su, töz konulu bir düşlemenin poetikasıdır çok, güçleri [forces] konu alan bir düşlemenin poetikasına aittir. *Carnage* adlı bu büyük kitabı okudukça daha çok tanık olacağız bu duruma.

IX

Hayali, hayal edilmiş bir kozmik yaşamda, farklı dünyalar çoğu zaman birbirine değer, birbirini tamamlar. Dünyalardan birinin düşlemesi, diğerinin düşlemesine çağrıda bulunur. Önceki çalışmalarımızdan birinde¹, uçma düşleriyle yüzme düşlerini birleştiren düşsel sürekliliği kanıtlayan pek çok belgeyi bir araya getirmiştik. Gölün saf aynasıyla, gökyüzü hava nitelikli bir su olup çıkar zaten. O zaman gökyüzü su için, varlığın düşeyliğinde bir birleşme çağrısıdır. Gökyüzünü yansıtan su, gökyüzünün bir derinliğidir. İşte bu ikili mekân, kozmik düşlemenin tüm değerlerini seferber eder. Sınırlara bağlı kalmadan düş-kuran bir varlık, tüm hülyalara açık bir düş-kuran, bu iki mekândan birinde yoğun biçimde yaşamaya başlar başlamaz, hemen diğerinde de yaşamak ister. Audiberti, daldığı yüzme hülyaları sayesinde öylesine dinamik, öylesine “kaslı” bir su yaratabilmiştir ki suların Melusinası, gökyüzünün dibine atladığında kendisine havaların Melusinası’nın varlığını kazandıracak güçlerin düşünüyü kurar. Uçmak ister Melusina. Uçan varlıkların düşünüyü kurar. Melusina göl kıyısında durup, başının üstünde çemberler çizen atmacayı ne kadar da çok izlemişti! Gökyüzündeki çemberler, en ufak esin-

1 Bkz. *L'air et les songes*, Corti, Bölüm I.

tide duyulur ırmağın üstünde koşuşturan yuvarlakların hayali değil midir? Dünya, birdir.

Düşler birleşir, kaynaşırlar. Gökyüzünde dönüp duran kanatlı varlık ile kendi burgaçlarında dolanan sular ittifak kurar. Ama yine de atmacadır en iyi dönen. Yükseklerde dönerek uyuyan atmacalar, nelerin düşünü kurar? Filozofun Ay'ı gibi onlar da bir burgaca kapılmıştır. Evet, suyun hayalleri dolayısızca gökyüzüne ilişkin düşünceler olduğunda, filozoflar neyi düşler? Düşkuran, atmacanın gökyüzündeki seyahatini sonsuza dek izler. Dorukların çevresinde bu denli güzel çizilmiş bu çember kadar hangi uçuş bir şan, bir itibar sayılabilir ki! Yüzme, düz çizgiden başkasını bilmezdi. Kozmozun geometrisini somut biçimde anlamak için atmaca gibi uçmak gerekir.

Biraz daha az filozof olup, şairin düşleme konusunda verdiği derslere uyalım ve canlılık kazanma konusundaki psikoloji sanatı çiraklığımıza devam edelim.

Demek ki, Melusina iki kez, hep iki kez düş görür: ya gökyüzünün maviliğinde ya da gölün koyu mavisinde. Dolayısıyla, Audiberti de canlanmış psikoloji açısından denenen uçuş, gerçekleşen uçuş ve ıskalanan uçuş üstüne önemli sayfalar yazar. Gece düşlerinde varılan kanılara bakalım önce; bunlar, gündüz boyunca Melusina'nın zihninden çıkmayan hafifleme düşlerinin hazırladığı ya da pekiştirdiği düşsel kanılardır: "Zaman zaman çimenlere ya da yatağına uzanıp gözlerini kapadığında, ağırlıklardan kaçıp kurtulmayı denerdi. Hafifliğe yönelen bu hac yolculuğunda, bedenin indirgenemez yanının dışına çıkarız. Kuvvetle, havada oluruz, cesedimizin üstünde oluruz; yine de bu cesedi, etinizi, yanınızda taşırsınız, ama kemikleri çıkarılmış, zehri alınmıştır artık. Melusina bir gece emeline ulaştığını da sandı. Tavana doğru yükseldiğini hissetti. Ne sırtı, ne ayakları ne de karnı bir yere dokunuyordu artık. Yavaş yavaş yükseliyordu... Düşte miydi? Yoksa değil miydi? Oysa sol eliyle ahşap kirişi kavramıştı. Yere inmeden ufacık üç ahşap parçası da koparabilmişti, kesin

birer kanıttı bunlar. Sonra yeniden uykuya düştü, yeniden düştü! Uyandığında, ahşap parçaları yok olmuştu.”¹

Hayal kuran yazar burada titiz bir psikologtur. Uçma düşünde düş-kuranın çok sayıda nesnel kanıtla karşılaştığını bilir. Düş-kuran kişi tavandan bir kıymık parçası koparır, ağacın tepesinden bir yaprak alır, karganın yuvasından bir yumurta kapar. Uçmayı bilmeyenlere sunulmak üzere gayet sağlam akıl yürütmeler, gayet iyi seçilmiş kanıtlar, bu kesin olgularla birleşir. Ne yazık ki uyandığımızda, kanıtlar elimizde değildir, sağlam nedenler de zihnimizde [esprit] değildir artık.

Ne var ki, gece görülen hafiflik düşünün iyi yanı hâlâ sürmektedir. Geceleyin oluşan hava nitelikli varlığın tohumunu, düşleme devralır. Düşleme bu tohumu kanıtlarla değil, deneylerle değil, hayallerle beslemeye koyulur. Burada, bir kez daha, hayaller herşeyi yapabilir. Ruhumuz mutluluk dolu bir hafifleme izlenimine kapıldığında, bu izlenim bedenimizi de sarar ve bir an için bile olsa, yaşam da hayallerden oluşan bir yazgı edinir.

Kendimizi hafif hissetmek öyle somut, öyle yararlı, öyle değerli, öyle insanlaştıracı bir histir ki! Psikologlar, varlığın bu hafifliğini ele alacak bir pedagoji oluşturmaya neden çabalamıyorlar acaba? Bu durumda, hafiflik izlenimlerini yaşamımıza katma, pek çok kez ihmal edilen izlenimlere vücut verme ödevi şaire düşüyor demek ki. Burada da Audiberti'nin peşinden gidelim.

Melusina hafif hafif yürüyerek tepenin yumuşak eğimini tırmanır tırmanmaz uçmaya başlar: “Tahıl gibi yediği bu kadar gökyüzünün sarhoşluğuyla (bu tahıllar uçmaya yarayan mavi iksirin yapımında kullanılır), Melusina yürür, ama yürürken de kanatları çıkar, dağların dikenli doruklarıyla kesilen kapkara kanatlardır bunlar. Hayır! Otlakları, kulübeleri ve çam ağaçları ile dağların kendisi, bu kanatların tözünün bir parçasıdır zaten... Melusina bu kanatların canlı olduğunu, çırpıldığını kabul eder. Çırpılabaktır bu kanatlar. Çırpılıyorlar. Melusina yürür. Melusina uçar.

1 J. AUDIBERTI, *loc. cit.*, s. 56-57.

Yürümeye son verir. Uçar. Uçanın ta kendisidir baştan aşağı...”¹

Bu sayfaları yüksek bir gerilimle, okuduklarımıza inanarak okumak gerekir. Yazar okuru, uçuş hayallerinde etkili olan kozmik güçlerin [*forces cosmiques*] gerçekliğine ikna etmek ister. Yazar, dağları yerinden oynatmakla kalmayıp havalara uçuran bir imana sahiptir. Birer kanat değil midir doruklar? Hayal-gücüne yakınlık duyma çağrısı yapan yazar, okuru taciz eder, sıkıştırır. Şairin şöyle dediğini duyar gibiyim: “Okur, uçsana artık! Koskoca bir evren uçma yazgısına meyletmişken sen, kıpırdamadan oturup duracak mısın?”

Ah! Kitapların da kendi düşleri vardır. Her kitap kendi düşleme tınısına sahiptir, her düşlemenin özel bir edası vardır. Bir düşlemenin bireyselliğini çoğunlukla bilmezden geliyorsak bunun nedeni, düşlemenin bulanık psişik bir durum olduğuna karar vermiş olmamızdır. Ama düş-kuran kitaplar bu yanlış düzeltirler. Düş-kurmak için gerçek ustalarımız kitaplardır öyleyse. Okumaktan tam anlamıyla hoşlanmıyorsak neden okuyalım ki? Öte yandan, kitabın düşlerine gerçekten adım attığımızda, okumadan nasıl dururuz ki?

Audiberti'nin kitabını okudukça gözlerimiz de açılır: uçmanın dünyayı fethettiğine tanık oluruz. Dünyanın uçması gerekir. Uçarak yaşayan o kadar çok varlık vardır ki, yüceltilmiş dünyanın yaklaşan yazgısı uçmaktan başkası olamaz: “... irisiyle küçüğüyle o kadar çok kuş var ki, iç parçalayıcı yusufluk ve boyu dışısından iki kat daha kısa olan mika kanatlı semblis.”² Evet, bir göldür evren. Melusina şimdi yaptığı gibi, dizlerini biraz kırarak, bu gölün zeminini çiğnemekten utanç duyuyordu³. Öyleyse düş-kuran kadını gökyüzünün maviliğine taşıyacak gözüpekliğe durmaksızın yeniden başlamak gerekir. Uçabilen bir varlığın yerde durmaması gerekir: “İyiden iyiye havalanması gerekir. Havada erimesi, yüzmesi ve de kanat çırpması gerekir. Uç bakalım hiçli-

1 J. AUDIBERTI, *loc. cit.*, s. 63.

2 Yerdeki tüm madenleri, kristali göklere doğru uçuran başka kuşlar da vardır.

3 *Loc. cit.*, s. 63.

ğin kızı, yalnız ruh, karanlık mum... Uç!... Uçar... Tözler değişikliğe uğrar. Dalga gibi kalın bir esinti havada tutar onu. Kuşlaştıran gücü elde eder. Baskın olur.”¹

Ne var ki başının doruğunda çöküş gelir. Düşleme yere konar. Böyle bir düştten yeniden gerçekliğe düşen bir varlığın sekteye uğradığını haber veren “bozgun çanlarında”, uçsuz bucaksız bir pişmanlık “titreşir”. “Hiç uçmayacak mıdır yoksa? Suyun özü ile havanın özü bu kadar mı uzak olacaktır birbirine?” Bu kadar büyük, bu kadar güçlü, bu kadar sürükleyici bir düşlemeyi boşa çıkarabilir mi gerçeklik? Bu düşleme yaşamla, yaşamımızla nasıl da kaynaşmıştı! Yaşam atılımı için nasıl da güvenilir bir kaynaktı! Hayal eden varlığımıza nasıl da varlık kazandırmıştı! Bu düşleme, gündelik yaşamın yıprattığı dünyanın bu kadar üstünde, bu kadar yeni bir dünyaya açılımdı bizim için!

Ah! En azından, hayali kanatlarımız ne kadar zayıf olursa olsun, uçma düşleri bir dünya açar bize, böyle bir düşleme, dünyaya açılmaktır, büyük bir açılımdır, geniş bir açılımdır. Dünyanın penceresidir gökyüzü. Şair, bu pencereyi ardına kadar açık tutmayı öğretir bize.

Jacques Audiberti’in kitabından geniş kapsamlı pek çok alıntı yapmış olmamıza rağmen, havaya dair düşlemeyi tüm dalgalanmaları ve gel-gitleriyle izleyebilmiş değiliz, sıvı evrenden hava evrenine yönelen bir diyalektiğin ani değişikliklerinin tümünü izleyebilmiş değiliz. Yaptığımız alıntıları parçalayarak, elimizdeki metnin sürükleyiciliğini de kesmiş olduk, sundukları tüm zenginliğe ve fantezilere rağmen, bir *düşleme bütünlüğü* [une unité de rêverie] sağlayan hayallerin poetik sürükleyiciliğini kesmiş olduk. Ne var ki şairin sanatının, düştteki olayların basit anlatısına fazladan bir psişik güç kazandırdığına okuru inandırmış olmayı da isteriz. Şiirin birliği, düşlemenin birliğine kenetlenir.

Düşlemenin bir Poetikası oluşturulabilseydi, hayal-gücünün etkinliğini sistemli biçimde incelememizi sağlayacak sına-

1 Loc. cit., s. 64.

protokolleri elde etmiş olurduk. Böylece, az önce verdiğimiz örnekten, hayallerin şiirine katılma imkanlarını belirlemek için sorulacak soruların protokolünü de elde etmiş olurduk. Düşlemenin psişik anlamda yararlı olmasını sağlayan, poetik değerlerdir. Düşleme, şiir sayesinde pozitif hale gelir, psikoloğu ilgilendirmesi gereken bir etkinlik olup çıkar.

Şairi, kendi kararıyla kurduğu poetik düşlerde izlemeden, nasıl olur da bir hayal-gücü psikolojisi yapılabilir? Belgelerimizi, hayal kurmayanlardan mı alacağız, hayal kurmak istemeyenlerden, zengin hayalleri istikrarlı bir düşünceye “indirgeyenler”den, hayal-gücünü daha inceltilmiş biçimde yadsıyanlardan, yani hem hayal-gücü fenomenolojisinin hem de bir hayaller ontolojisinin tüm imkanını yok ederek hayalleri “yorumlayanlardan” mı alacağız?

Mutlu gündüzlerin güzel düşleri tarafından desteklenmese, beslenmese, şiirleştirilmese nice olurdu gecenin o büyük düşleri? Uçma düşleri kuran biri, gece yaşadığı deneyimi, Bergson’un bu konuyu işlediği sayfada¹ nasıl bulup da tanıyabilirdi ki? Bergson, daha başka pek çok düş gibi bu düşü de psikolojik-fizyolojik nedenlerle açıklarken, hayal-gücünün kendine özgü eylemini hesaba katmaz gibidir. Ona göre, hayal-gücü özerk psikolojik bir gerçeklik değildir. Bergson’a göre uçma düşünüyü belirleyen fizik koşullar şunlardır: Düşünüzde uçarken “birdenbire uyandığınızda, sanırım şöyle bir durumda bulacaksınız kendinizi: Zaten uzanmış olduğunuz için ayaklarınızın destek noktasını yitirdiğini hissediyordunuz. Öte yandan, uyumadığınızı sandığınız için, yatmış olduğunuzu da bilmiyordunuz. Kendi kendinize ayakta olduğunuzu ama ayaklarınızın yere değmediğini söylüyordunuz. Düşünüz işte buna inanmanıza yol açıyordu. Uçtuğunuzu hissettiğiniz durumlarda, bedeninizi yana doğru, sağa ya da sola yatmış sandığınıza, kanat çırpamış gibi kolunuzu ani biçimde kaldırdığınızı sandığınıza dikkat edin. İşte, uçarken kendinizi yatmış

1 H. BERGSON, *L'énergie spirituelle*, Alcan, s. 90.

sandığınız yan, uyurken yattığınız yandır. Uyandığınızda, uçmak için harcadığınız çaba hissinin, kolunuz ile bedeninizi yatağa bastırma hissiyle aynı şey olduğunu göreceksiniz. Söz konusu baskı hissi, asıl nedeninden koparıldığı için, herhangi bir çabayla ilintilendirilen belli belirsiz bir yorgunluk hissiydi. Bu da, bedeninizin yerden koptuğu inancıyla birleştğinde, kesinlikle uçmak için gösterilen çaba hissi olarak belirlendi.”

Bedene ilişkin bu “betimleme”nin birçok noktası tartışmaya açıktır. Uçma düşü çoğunlukla kanatsız bir düştür. Merkür’ün topuğundaki küçük kanatlar, ileri doğru atılmaya yeterlidir zaten. Geceleyin uçmanın keyifli yanlarını, şilteye sıkışmış bir kolun yorgunluğuyla ilintilendirmek hiç de kolay değildir. Ama esas eleştirimizin yöneldiği yer, bütün bu yanlış ilintilendirilmiş bedensel olgular değildir. Bergson’un açıklamasında eksik olan şey, tümüyle hayal-gücündeki yaşamdır, canlı hayalin erdemleridir. Bu alanda şairler, filozoflardan çok daha bilgilidir.

X

Bu bölümün son paragraflarının izinden gidip, ateşe, suya, havaya, rüzgarlara ve uçmaya ilişkin ayrıcalıklı hayallerden kaynaklanan farklı kaçış düşlerinin peşine takılıp, Dünya’ya ilişkin hayaller oluncaya kadar kendiliklerinden genleşen, yayılan hayallerden yararlandık. Bizden dördüncü elemente, toprak elementine bağlı hayalleri de aynı şekilde incelememiz istenebilirdi. Ama böyle bir inceleme yaparak, elinizdeki çalışmanın bakış açısını ve hedeflerini terk etmiş olurduk. Varlığın dinginliğine ilişkin düşlemeyle, kendi aylaklığımıza ilişkin düşlemeyle pek de işimiz olmazdı. Tözlerin psikolojisi denilebilecek konuda araştırma yapabilmek için, düşünmek ve istemek gerekir.

Simyayı “anlamak” için yaptığımız çalışmalarda, düşünen düşleme pek sık karşımıza çıktı. Biz de bu düşlemeyi karma bir kavrayışla, hem hayallere hem de fikirlere, hem temaşaya hem de

deneyimlere kucak açan bir kavrayışla ele almayı denedik. Ne var ki bu karma kavrayış saf değildir; öyle ki, bilimsel düşüncenin olağanüstü gelişimini izlemek isteyen kişinin, kavramın ve hayalin bağlarından kendini kesin olarak koparması gerekir. Bu kararı eyleme koymak için, felsefi eğitimimizde birçok çaba gösterdik. Başka kitaplar yanında *Contribution à une psychanalyse de la connaissance objective* [Nesnel Bilginin Psikanalizine Katkı] alt-başlıklı bir kitap da yazmıştık. Maddeye ilişkin bilgilerin evrimi sorununu ele aldığımız *Le matérialisme rationel* [Rasyonel Maddecilik] adlı kitabımızda, dört elementli simyanın, modern bilimin bilgisine hiç mi hiç hazırlık oluşturmadığını göstermeye çalışmıştık¹.

Tüm bu kültür geçmişinden elimizde kalansa, töze ilişkin hayallerin, hayal-gücü ile düşünce arasındaki bir polemikten etkilenmiş olmasıdır. Dolayısıyla, basit düşlemeye ayrılmış bir kitapta bu konuyu yeniden ele almayı düşünmemeliydik.

Toprağın maddeleri karşısında dalınan düşlemenin gevşetici bir yanı da vardır elbette. Yoğrulan hamur, parmaklarımıza tatlı bir düşleme yerleştirir. Kitaplarda karşılaştığımız bu düşleme bizi o kadar sardı ki toprağın maddeleri üstüne sayfalar yazdık; dolayısıyla elinizdeki çalışmada bu konuyu yeniden incelemeye gerek duymadık.

Bu düşünen düşlemenin yanında, kendilerini düşünce olarak sunan bu hayallerin yanında, bir de isteyen düşleme vardır; bir istemeyi hazırladığı için zaten rahatlatıcı bir düşlemedir bu. *La terre et les rêveries de la volonté* [Toprak ve İstencin Düşlemesi] adını verdiğimiz kitapta, bu düşlemenin birçok türünü bir araya getirdik. Böylesi istenç düşleri, bizleri çalışmak için gerek duyduğumuz cesaretle donatır ve destek olurlar. Poetikayı incelerken emekçinin şarkısı çıkacaktır karşımıza. Bu düşler, mesleği yükseltir. Evrene yerleştirir. Demirci ocağına ilişkin düşlere ayırdı-

1 Bkz. 1. *La formation de l'esprit scientifique. Contribution à une psychanalyse de la connaissance objective*, Vrin; 2. *Le matérialisme rationel*, P. U. F.

ğımız sayfalar, büyük mesleklerin kozmik yazgısını kanıtlamak istemiştir.

Ne var ki *Toprak ve İstencin Düşlemesi* adlı kitabımızda, ayağa diktiğimiz taslakların çoğaltılması gerekir. Özellikle tüm meslekleri çağımızdaki yaşamın hareketine uygun kılmak için, bunların yeniden ele alınması gerekir. İstenç düşlerini günümüz meslekleriyle aynı düzeye getirmek için acaba nasıl bir kitap yazmak gerekirdi! Bir çocuğun oyuncak-mesleklerle ilgilendiğini görüp de hayran kalan, el becerisine dayalı o zavallı pedagojilerle yetinmeyiz artık. İnsan yeni bir olgunluk çağına adım attı. Dolayısıyla hayal-gücünün de istence hizmet etmesi, istenci yepyeni bakış açılarına doğru yönlendirmesi gerekir. Düşleme düşü kuran kişinin, alışılmış düşlerle yetinememesi de bundandır. Tamamlanan bir kitaptan, yeni bir kitaba başlamak için kendimizi koparabilirsek nasıl da sevinirdik! Ne var ki böyle bir arzuya kapılıp türleri karıştırmamak gerekir. İstenç düşlemesinin, boş vakit düşlemesini kabalaştırmaması, erkekleştirmemesi gerekir.

Bir kitabın son sözlerini yazarken, en başta beslenen umutlara başvurmak iyi bir yöntem olduğu için, ben de ilk baştaki umutlarıma baktığımda, tüm düşlememi *animanın* basitliğinde barındırmış olduğumu görüyorum. *Anima* ile yazıldığı için, bu basit kitabın yine *anima* ile okunmasını isteriz. Ama yine de, yaşamımızın tüm varlığının *anima* olduğunun söylenmemesi için, bir kez de *animusun* elinden çıkma başka bir kitap yazmayı istiyoruz.

Gaston Bachelard

DÜŞLEMENİN POETİKASI

Şiir, hem düş-kuranı hem de düş-kuranın dünyasını inşa eder. Gece düşü bir ruhun düzenini bozabilirken, geceleyin denenen çılgınlıkları gündüze taşıyabilirken, güzel bir düşünme ruhun kendi durmasından gerçekten zevk almasına, kolay bir birlikten zevk almasına yardım eder. Psikologlar, kapıldıkları o gerçekçilik sarhoşluğu içinde, düş-kurmadaki kaçış özelliğinde fazla ısrar ediyorlar. Düşlemenin, düş-kuranın çevresinde yumuşak bağlar dokuduğunu, “bağlayıcı” olduğunu, kısacası düşlemenin düş-kuranı tam anlamıyla “poetikleştirdiği”ni her zaman kabul etmiyorlar.

Öyleyse düş-kuran tarafında, düş-kuranı oluşturan tarafta, psikolojik bir poetika bulunduğunu, tüm psişik güçlerin uyuma kavuştuğu bir Psişe poetikası diye nitelenebilecek bir poetikleştirme gücü bulunduğunu kabul etmek gerekir.

Uyum ve eşgüdümün gücünü sıfattan isme doğru kaydırmalı ve poetik bir düşünme poetikası kurmalıyız o halde; böylece, aynı sözcüğü yineleyerek, ismin varlık tınısı kazandığını da vurgulamış oluruz. Poetik düşlemenin poetikası! Büyük bir istektir bu, çok büyük bir istektir, çünkü sonuçta her şiir, okuruna bir şair bilinci kazandıracaktır.

Elbette poetik anlatımdan bir yaratıcının bilincine geçmemizi sağlayacak bu altüst olmayı, tam olarak asla başaramayacağız. En azından düş-kuran bir varlığın vicdanını rahatlatacak böyle bir altüst olmayı başlatabilirsek, düş-kurma Poetikamız amacına ulaşmış olur.

Bachelard

Gaston Bachelard’dan hayal-gücünü bilgi teorisinin baskısından kurtarmaya, özgürleştirmeye dönük kapsamlı bir analiz...

Düşlemenin Poetikası edebi-felsefi bir şölen!

www.ithaki.com.tr İnternet Satış: www.ilknokta.com

ISBN: 978-605-375-181-6

